

*Copyright in this work is held by
Fundación IWO Buenos Aires, Argentina.
The Yiddish Book Center is grateful to the
copyright holders for permission to
include this work in the
Steven Spielberg Digital Yiddish Library.*

RUMENISH

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

0-657-05926-9

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

ORDERS MAY BE PLACED BY PHONE AT (413) 256-4900 X155; BY FAX AT
(413) 256-4700; BY E-MAIL AT ORDERS@BIKHER.ORG; OR BY MAIL AT
NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER, 1021 WEST STREET,
AMHERST, MA 01002-3375 U.S.A.

©1999 NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Lief D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation

AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional
symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our
colophon comes from a design by the noted artist
Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

BOOK DESIGN BY PAUL BACON

PRINTED IN THE U.S.A. ON ACID-FREE PAPER

אַנטאַלאַג'יע

רוֹמַעַנִיש

פראַגמענטן פון פאַרשאַרבאַטן
צו דער כאַראַקטעריסטיק
זכרונות, בילדער

אונטער דער רעדאַקציע
פֿון
שמואל ראַזשאַנסקי

מוסדערווערק

פֿון דער

יידישער ליטעראַטור

88סטער באַנד

דוד טוריאַנסקי-פֿאַנד

ALL INFORMATION CONTAINED HEREIN IS UNCLASSIFIED

RUMENISH

Rumania en la Literatura Idish

Copyright 1981, by
ATENEEO LITERARIO EN EL IWO
Pasteur 633
Buenos Aires

88סטער באַנד פֿון ציקל
מוסטער־ווערק פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור
מיט דער טובֿידיע פֿון
דוד טוריאַנסקי־פֿאַנד
אַרויסגעגעבן פֿון דער
ליטעראַטור־געזעלשאַפט ביים יוואָ אין אַרגענטינע

טיראַזש 1.000 עקזעמפּלאַרן

יאָר ה'תשמ"א — 1981

Impreso en la Argentina
Printed in Argentina
Queda hecho el depósito que previene la ley 11.723

Este libro se terminó de imprimir el 6 de julio de 1981 en
Talleres Gráficos "Zlotópioro S.A.C.I.F.", Sarmiento 3149, Bs. As.

תוכן

שמואל ראזשאנסקי — רומעניע, דער וואַנדערנדיקער מיוזיק

5 פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור

17 /1 אייגנס פֿון דער פרעמד

18 איציק מאַנגער — אַהאַטווער

19 ש״ס ראַמאַן — זלמן קליאַטשע

27 יעקבֿ שטערנבערג — ייִדיש פֿאַלק מוזיק — ליו־ליו־ליו

30 משה אַלטמאַן — האַמאַן

38 ישראָל בערקאוויטש — פֿאַר וואָס דאַרפֿסטו זיך שעמען?

41 ברוך האַגער — דאָ וויזשניצע

48 אַלכסנדר שפּיגלבלאַט — בניִם אַרזינגאַנג אין שטאָט

49 מאיר חרץ — דאָן קיכאַט

49 משה אַלטמאַן — אַבֿשלוֹם

57 יעקבֿ שטערנבערג — מוזיק בענקשאַפֿט נאָך ייִדן

60 מ. פֿרידוויינינגער — אַפֿשייד פֿון טשעכֿ־נאָוויץ

61 יעקבֿ פֿיכמאַן — בענקען

63 ישראָל בערקאוויטש — אַזוי פֿיל יאַרן

65 /2 צווישן שטעטל און דאָרף

66 הערץ ריווקין — פֿון שכנישן דאָרף

67 בעני שניידער — אין פֿעלד

68 זלמן ראָזנטאַל — בניִ דעם טניכל

70 ישראָל טקאַלניק — דאָרף־מאַטיוון

71 יאַנקל יאַקיר — אַ שליטן מיט ישובֿניקעס

80 אַפֿרים אויערבאַך — אַ ייִד פֿון בערשאַד

87 א. ראַבאָי — בעסאַראַבער ייִדן (פֿון ראַמאַן אייגענע ערד)

107 זעליג באַרדיטשעווער — כאַטש כ׳האַב נישט קיין פֿרוטה

109 גאַלדע קרימער — (פֿון ראַמאַן בעסאַראַביע אין 1918)

121 שִׁמחה שוואַרץ — רומענישע מאַטיוון

122 פֿאַליק קאַטאַווסקי — האַפֿענונג

124 דוד רובין — לעבן דער ברעטזעג

131 ישראָל גאַלדשטיין — בעסאַראַביע

132 רעלי און אַפֿרים בליי — מוזיק היימלאַנד

133 /3 כּוּחַ בייצושטיין פֿיין

134 יעקבֿ גראַפער — אויף צו־להכעיס

געבויבן דורך דעם פֿאַרלאַג פֿון דעם ייִדישן פֿאַרלאַג פֿון פֿראַנקפֿורט

136	שלמה ביקל — פֿון בוך אַ שטאַט מיט יידן
146	קובי וואָהל — דער הונגער
147	יעקב באַטאַשאַנסקי — „נאָך דער פֿאַרשטעלונג“: דער זיידע ..
155	אליעזר שטיינבאַרג — דאָס שלעכטע מאַכל
156	איציק מאַנגער — געבורט
158	וואַלף טאַמבור — פֿון ראַמאַן פֿרילינג אָן זון
162	מאַטל סאַקציער — נישט זאַג: פֿאַרפֿאַלן
163	אפֿרים רויטמאַן — משה קאַוואַל
168	יחיאל שרײַבמאַן — זיבעצינאַריקע
177	לעאַן בערטיש — עלעגיע
178	אליעזר שטיינבאַרג — ר' חושם
179	יאַטל לערנער — טראַנסניסטריע
182	וועלוול זבאַאַרזשער — דער טרעגער
183	מ. פֿריד-ווײַנינגער — פֿון ציקל Frunza verde
185	בירל שאַבל — מאַרמורעשער מיידל
186	מאיר חרץ — מיין וועלט
186	מאַטל סאַקציער — געהאַלטן מיך שוין פֿאַר אַ נפֿטר
188	מאיר ריפּסלער — דער זיג
195	ה. ל. סיגעטער — דאָס וועל איך גלייבן
196	יאַטל לערנער — פֿאַלקס־מאַטיוון: ייִדיש
197	אליעזר שטיינבאַרג — דאָס צדיקל
200	יאַטל לערנער — זײַט מיר מוחל!
200	לעאַן בערטיש — שיינצע
201	4 / צו דער כאַראַקטעריסטיק פֿון רומעניע
201	ד״ר יוסף קיסמאַן — די אַלטע רומעניע און אירע יידן
207	שלמה ביקל — פֿון בוך רומעניע
213	ברוך האַגער — ייִדיש רומעניע פֿון נאַענטן אַמאַל
224	פֿאַליק לערנער — אין אַ בעסאַראַבער שטעטל
228	יוסף בורג — „דאָס לעבן גייט ווייטער“
231	יוליאַן שוואַרץ — די ייִדישע רעווי און קליינקונסט אין רומעניע
234	ביאַ־ביבליאָגראַפֿיע
69	רעפֿראָדוקציעס: מוזיק צום ליד בײַ דעם שטעטל
234	יעקבֿ שטערנבערג בילד

רומעניע, דער וואַנדערנדיקער מיזיניק פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור

די אַנטדעקונג און דער מוסרי־השכל

די לעבנסקראַפֿט פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור האָט געבראַכט אַ ריי איבעראַשונגען. איינע פֿון זיי איז די אַנטדעקונג פֿון רומעניע.

אין אויפֿגעברויזטן 20סטן יאָרהונדערט, ווען דער וואַנדער־גיטט האָט פֿאַרוואַכעדיקט רביזע־אויאָנטורעס און די מאַסן-עמיגראַציעס האָבן געוויזן, אַז די מורא צו פֿאַרלאָזן די אַלטע היים איז אַלט־פֿרענקיש, איז פֿעסטגעשטעלט געוואָרן, אַז „נאָר ביי אונדזער צעריסנקייט און הפֿקות, ביי אונדזער אומפֿעיקייט פֿאַר אַרגאַניזאַציע, ביי אונדזער פֿאַרגליווערטקייט איז עס מעגלעך געווען, אַז ביז אַהער זאָל פֿעלן דער מינדסטער קאַנטאַקט צווישן רומעניע און די ייִדישע קולטור־צענטערס“¹.

ווי וויינט איז עס פֿון פּוילן קיין רומעניע? אַ שפּרונג. פֿון דעסט וועגן האָט אַפֿילו דער דינאַמישסטער ייִדישער קולטור־צענטער צווישן ביידע וועלט־מלחמות ניט געוואָסט, אַז אונטער דער נאָז האָט געוירט אַ שעפֿערישער ישובֿ, פֿון וועלכן די ייִדישע וועלט וואָלט געקאָנט אַ סך געניסן. גענוג אַנצורופֿן זינע צוויי וואָרט־מייסטערס, וועלכע זינען אומעטום גלאַריפֿיצירט: אליעזר שטיינ־באַרג און איציק מאַנגער.

אַ נס, וואָס „אין דעם פֿאַרוואַרפֿענעם העק, פֿון וואַנען (פֿריער

¹ זלמן רייזען — ליטעראַרישע בלעטער ג' 232, וואַרשע, 12 אַקטאָבער 1928.

זינען בלויז אָנגעקומען) ידיעות וועגן פּאָגראַמען און גזירות, איז אויסגעוואַקסן אַ נייע קאָמפּלֶוסטיקע שוועסטער-אַרמיי מיט אויפֿ- לעב-לאַזונגען.² האָט די „פּינערונג פֿון דער טשערנאָוויצער ייִדי- שער שפּראַך-קאָנפּערענץ געבראַכט צו דער אויפֿדעקונג פֿון אַ נייער גרויסער ייִדיש-טעריטאָריע, פֿון אַ ייִדישער יונג-רומעניע“.³ ווי באַקאַנט, איז די 1טע ייִדישע שפּראַך-קאָנפּערענץ פֿאַררופֿן געוואָרן אין טשערנאָוויץ, נישט ווייל די דאָזיקע שטאָט איז שוין דעמאָלט געווען אַ קולטור-אַדרעס, נאָר ווייל דאָרט איז אין יענער צייט געווען מערער פֿרייהייט און פֿאַרשטענדעגיש פֿאַר נאַציאָנאַל- לער אויטאָנאָמיע. ייִדיש האָט זיך גענייטיקט אין אזאַ אויטאָנאָמיע. רעכט צו לעבן און אַנטוויקלען זיך. זעלבשטענדיקייט. פֿרייהייט. אומאַפהענגיקייט. רעכט צו טאָן פֿאַר זיך, פֿאַר דער אייגענער גניט- טיקער אַנטוויקלונג. מיט צווישנלענדישער פֿאַרבינדונג. עס זאָלן ניט זיין קיין „דאָ“ און „דאָרט“, נאָר — אומעטום. „דער דאָזיקער סינטעז איז געווען דער גרונטמאַטיוו פֿון דער ערשטער ייִדישער שפּראַך-קאָנפּערענץ: זי האָט דורך ייִדיש צעמענטירט דאָס גאַנצע ייִדישע פֿאַלק; נישט מנין ייִד, נישט דנין ייִד — אונדזער אַלע- מענס ייִד! נישט מנין ייִדישקייט, נישט דנין ייִדישקייט — אונ- דזער אַלעמענס ייִדישקייט! אין משך פֿון טויזנטער יאָרן“.⁴ דאָס איז געווען י ל. פּרצעס אַריענטאַציע. ווען עס טריומפֿירט די דאָ- זיקע אַריענטאַציע, פֿאַלן-אַפֿ אַלע גרענעצן צווישן ישובֿים. אַלע זינען זיי גלידער פֿון איין פֿאַלקסקערפּער. דאָס איז דער מוסר- השּפּל פֿאַר דער אַנטדעקונג פֿון יונג-רומעניע.

וואָלטן פּרצעס גרונט-געדאַנקען אויף דער טשערנאָוויצער קאַנ- פּערענץ פֿאַרווירקלעכט געוואָרן דורך פּראַקטישער קולטור-אַרבעט,

² נח פּרילוצקי — „נאָך די טשערנאָוויצער פּינערונגען“, ד"ז.

³ ר. — ד"ז.

⁴ „בני אַ רונדן טיש — די 1טע ייִדישע שפּראַך-קאָנפּערענץ“, אַרגענטינער ייוואַשריפטן, באַנד 11, ז' 136, ב"א 1969.

וואָלט יונג־רומעניע נישט באַדאַרפֿט וואַרטן אויף אַ „נס“, אַז זי זאָל אָנטדעקט ווערן. אליעזר שטיינבאַרג וואָלט נישט באַדאַרפֿט אַרויסלאָזן זיך אויף וואַנדער־וועגן אין אַמעריקע, וווּ מ'האַט נאָך זינע משלים נישט באַדאַרפֿט האָבן. אויב יאָ אויסוואַנדערן, האָט ער באַדאַרפֿט — קיין פּוילן, וווּ די שולן האָבן אים יאָ באַדאַרפֿט האָבן און דאָס דרוקוועזן האָט אים אַוודאי באַדאַרפֿט האָבן. דאָס פֿאַרקערטע האָט געטראָפֿן מיט איציק מאַנגערן. וואָלט ער אַזוי מצליח געווען און זײַן רומעניע פֿאַרשאַפֿן אַזאַ רום, ווען ער קומט נישט אין זײַן שענסטער יוגנט אין פּוילן? זיכער נישט. „בני אונדזער אומפֿעיקייט פֿאַר אַרגאַניזאַציע“ מוז דער שעפֿערישער יחיד אליין זאָרגן פֿאַר זײַן מאַרגן.

עטנישע איינהייטלעכקייט אויף אַ צעשפּליטערטער מאַפע

אַז מ'רעדט וועגן יידישער ליטעראַטור אין רומעניע, שטעלט זיך באַלד די פֿראַגע: פֿון וועלכער רומעניע? אינעם 20סטן יאָר־הונדערט האָט רומעניע עטלעכע מאַל געביטן איר אויסזען. געאָ־גראַפֿיש און פּאָליטיש פֿאַרענדערט געוואָרן. טיילן, אַזינגעגלידער־טע פֿון דורות, זינען אָפּגעריסן און אָפּגעזונדערט געוואָרן. עס איז אַבער אויסער יעדן ספֿק, אַז נישט געקוקט אויף דער צעשפּי־דונג פֿון פּראָווינצן און געגנטן, זינען בני די יידן פֿאַרבליבן די משפּחה־אייגנשאַפֿטן. משפּחה קען מען נישט אָפּטן... אַזוי ווי די עטנישע איינהייטלעכקייט.

מזו מען רעספּעקטירן, ווען מ'באַהאַנדלט די יידישע ליטעראַ־טור אין רומעניע, די מאַפע, אויף וועלכער עס זינען אַ צייט לאַנג געווען פֿאַרבונדן געגנטן, וועלכע זינען שפּעטער אָפּגעריסן געוואָרן מיט בוח פֿון פּאָליטישע אַנעקסיעס. פּונקט ווי מ'טאָר נישט אויסלאָזן פֿון חשבון יענע שרײַבערס, וועלכע האָבן אויסגעוואָנ־דערט און צו מאַל דעם גרעסטן טייל פֿון זייער לעבן געוויינט און געשאַפֿן אין ווינטע לענדער, ווייל דאָס געמיט, די איבערלעבונגען,

אין די עקאנאמישע און פאליטישע באדינגונגען, אין די קינדער-
און יוגנט-יאָרן, די ווירקונג פֿון די שכנים, אפֿילו פֿון די נישט-
ידן, האָבן איבערגעלאָזט טיפֿע שפורן אויפֿן גאַנצן לעבן.
די געמיינזאַמע עטנישע אייגנשאַפֿטן זיינען גוט קענטיק ביי
יעדן שעפֿער.

כאַטש אַ. ראַבאָי און אפֿרים אויערבאַך זיינען שרייבערס פֿון
פֿאַרשיידענע טעמפּעראַמענטן, איז לנכט צו דערקענען אין זיי אַ
ליטעראַריש משפּחהדיק געמייט, אפּגערעדט שוין ווען זיי באַהאַנד-
לען מאַטיוון און טעמעס פֿון זייער אַלטן היימלאַנד. אין אַמעריקע,
ווי זיי האָבן אפּגעלעבט דעם גרעסטן טייל פֿון זייער לעבן, זיינען
זיי פֿאַרבליבן בעסאָראַבער שרייבערס. און קען מען אפּטיילן בע-
סאָראַבער פֿון רומענער? קען מען זיך פֿאַרשטעלן, אַז דעם ראַמאַן
„הער גאַלדענבאַרג“ וואַלט אַ ראַמאַניסט פֿון ליטע אָדער פּוילן
געקענט אַזוי אַנשרייבן ווי ראַבאָי האָט אים אַנגעשריבן? אויס-
געשלאָסן!

מיטן צוגאַנג, צו פֿאַררעכענען צו רומעניע נאָר די דאָזיקע
שרייבערס, וועלכע געפֿינען זיך אין אַ באַשטימטן מאַמענט אין
דער אָדער יענער פּאָליטישער אָדער מלוכהשער אַרביטע מיינט,
אַז מען דאַרף פֿאַרלייקענען קרובֿים... אַרויסנעמען פֿון חשבון
וויכטיקע ליטעראַרישע קאַנטעס, וועלכע געהערן אין אמתן צום
נאַציאָנאַל-קולטורעלן גרונט-קאַפיטאַל, וואָס גיט גרויסע דיודענדן...
די ייִדישע ליטעראַטור האָט גראַד די מעגלעכקייטן צו פֿאַר-
שטאַרקן אירע פּאַזיציעס דורכן אַנערקענען די עטנישע אַנגעהעריר-
קייט פֿון אירע שעפֿערס.

דער הויפטשטריך פֿון דער רומענישער עטנישער אַנגעהערקייט
איז די ערדישקייט, די ליבע צו דער נאַטור, צום גוף, צום ווײַן און
געזאַנג. דער צונאַמען „מאַמעליגע“ איז אפֿשר, ווי יעדער צונאַמען,
אַ ביסל קאַמיש, פּראָסט און איבערגעטריבן, אָבער אין יעדער גוזמא
איז פֿאַראַן אַ שטיק אמת... .

ביי אַלע רומענישע שרייבערס איז פֿאַראַן פֿאַרליבטקייט אין

דאָרף, לייַדנשאַפֿטלעכע צוגעבונדנקייט צו דער מאַמע־ערד, פּונקט ווי ליבע צום האַרעפּאַשניק.

דאָכט זיך, אַז אין דער גאַנצער ייִדישער ליטעראַטור פֿילט מען צום שטאַרקסטן אַרויס די ליבשאַפֿט צו פֿאַלקלאָר ביי די רומענישע שרייַבערס. און אַזוי ווי „דער וויכטיקסטער אימפּראָוויזאַטאָר פֿון רומענישן פֿאַלקסליד איז דער פּאַסטער, ער האָט אין זײַן פֿאַפּל אַרײַנגעכאַפּט דעם דינעם זײַדענעם ציטער פֿונעם אַוונטוויגט“ און „כמעט אַלע רומענישע פֿאַלקסלידער הייבן זיך אָן מיט דעם לייט־מאַטיוו „גרינע בלעטער, ניסנבוים, / גרינע בלעטער, באַרנבוים“, חזרוֹן זיך איבער די דאָזיקע ווערטער אויך ביי פֿאַרשיידענע ייִדישע פּאַעטן“⁵.

„שטעטלשע דאָרפֿישקייט“ און פֿראַנצייזישע קולטור־השפּעה

אַ געזונטער לעבנסשטראַם, אַ פֿולבלוטיקער דראַנג צום נאַטיר־לעבן גענוס פֿון זײַן, נישט נתפעל ווערן פֿון דלות און שווערע צייטן, אונטערשטעלן אַ פלייצע, אַ ברייטע פלייצע און אַ געזונטע פֿויסט, אויסגעהאַרעוועט צווישן שטעטל און דאָרף, האָט דעם רו־מענישן ייִדן געגעבן גאַנץ באַזונדער כּוח בייצושטיין שווערע נסיונות און פּײַן.

אַפֿילו אין שטעט האָט מען געזען און געפֿילט די „שטעטלדיקע דאָרפֿישקייט“. אַפֿילו אין אַזאַ שטאָט ווי קעשענעוו האָט „דער דאָר־פֿישער כאַראַקטער נישט געשטערט דעם פֿאַרשריט פֿון די קעשע־געווער ייִדן“, וואָ ראַיַה, „אין משך פֿון דורות זײַנען מיר עדות פֿון אַ פּערמאַנענטער יערונג, אויף אַזוי ווייט, אַז „דאָס דאָרפֿישע קעשענעוו האָט בייגעשטייערט איר חלק נישט בלויז צו אונדזערע

⁵ איציק מאַנגער — „דאָס רומענישע פֿאַלקסליד“, ליט־בלעטער נ' 131, וואַרשע 1929.

נאציאנאלע באוועגונגען, נאָר עס האָט אויך געפֿונען איר אָרט אין דער באוועגונג פֿון די רעוואָלוציאַנערע אַרבעטער".⁶

עס איז דערפֿאַר נישט קיין חידוש, וואָס רומענישע יידן האָבן זיך געפֿונען אין אַלע פֿרווון פֿון ייִדישער קאָלאָניאַליזאַציע אויף דער גאַנצער וועלט, אויך אין אַרגענטינע, און ס'איז נישט קיין צופֿאַל, וואָס אַ ראַבאָי איז דער באַזינגער פֿון ערדאַרבעט אין דער ייִדישער ליטעראַטור. געבוירן טאַקע אין קרוינפֿוילן, אָבער אַזוי ווי ער איז אין דער פֿריעסטער קינדהייט אַריבער מיט די עלטערן וווינען אין בעסאַראַביע, האָט ער „אין זיך אַנגעזאַפֿט דעם ריח פֿון די בעסאַראַבער פֿעלדער און זיך אידענטיפֿיצירט מיט די בעסאַראַבער יידן".⁷

בײַ דער גאַנצער „דאַרפֿישקייט" פֿון די רומענישע לענדערניצן, וועלכע זײַנען דורך צווישן־מלוכהשע רײַסערײַען צעשיידט געוואָרן אינעם לעצטן יאַרהונדערט, איז אָבער קענטיק בײַ דער אינטעלי־גענץ אַ טענדענץ צו זוכן פֿראַנצייזישע השפּעות. די דורותדיקע טראַדיציע, צו לערנען אין און בײַ פֿראַנקרײַך אַלץ, וואָס איז פֿדאָי זיך אַפּצולערנען, ווי עס האָבן דאָס געוויזן די גרויסע שרייבערס און אינטעלעקטואַלן פֿון רומעניע, האָט אויך באַווירקט די ייִדישע שרייבערס. ס'איז זײַ ליבער אַפּצולערנען זיך פֿון ווינטן פֿראַנצייזישן מחותן ווי פֿון רוסישן שכן...

בײַ דער פּאָעטי איציק מאַנגער און סײַ דער דערציילער משה אַלטמאַן זײַנען אַנגעטרונקען מיט דעם געמײַט און עלעגאַנט פֿון דער פֿראַנצייזישער ליריק און קאָזערי, אַ מחיהדיקע קונסט פֿון שמוע־סערייַ, אַן אומעטיקע ראַמאַנטישקייט, באַהויכט פֿון מיסטעריע. דער טאַנגעבער פֿון דער יונג־רומענישער ייִדישער ליטעראַטור,

⁶ יצחק קאָרן — קעשענעוו, 200 יאָר ייִדיש לעבן אין דער הויפטשטאָט פֿון בעסאַראַביע, פֿון העברעיִש — חיים בראַקאַזש, ז' 17, בוענאַס־אַירעס 1950.
⁷ פּיאַנערן אין אַמעריקע, 19טער ב' מוסטער־ווערק פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור, ז' 196, ב"א 1964.

וועלכער האָט בעיקר ענטוויאָזמירט מיט זינע טעאַטער-פֿאַרמעס-טונגען, זעט אין זיין ליד „פֿראַנקרייך אויף דער גאַס“, ווי „לעבן איזערנעם צילנדער פֿונעם שטאַלענעם פֿאַבריקאַנט / שפּאַנט / פֿרוי-מע יאַרמלקע און חוּזק-מיצל פֿון מאַנסיע אַרפּאַגאַן — / דער צווייטער הער אין לאַנד“⁸. יעקבֿ שטערנבערג, אַ שכלדיקער פּאַעט, גענייט צום פּלאַקאַט פֿאַר צייט-מאַטיוון, דערציילט: „מזן פֿרוי און איך / מיר ליענען נאָך באַדלער, און זינע Les fleurs אין אירע קראַנקע הענט / איז מער, וואָס איך האָב ביז היינט געקענט / בני אַלע פֿרומע ווייבער פֿון מזן פֿאַלק — / איז מער:...”⁹

עס איז אָבער גוט באַקאַנט, אַז אין דער זעלביקער צייט, וואָס ביים ריכערן קלאַס יידן איז אָנגעגאַנגען אַ האַסטיקע אַסימילאַציע און דער גרעסטער אויפֿטו פֿון יונג-רומעניע איז געווען, וואָס אין דראַנג צו יידיש איז אויסגעוואַקסן אַ שטורמישער קאַמף פֿאַר נאַ-ציאָנאַלער פֿאַלקסטימלעכקייט און קעגן דער גבֿיראַקראַטישער אַסיר-מילאַציע, האָט אין דער פֿאַלקסמאַסע אָנגעהאַלטן די פֿאַרהערלעכונג פֿון אַלטער טראַדיציאָנעלער יידישקייט.

עס איז ביז גאַר כאַראַקטעריסטיש, וואָס אַפֿילו בני יענע יידישע רומענישע שרייבערס, וועלכע זינען אַרונטערגעפֿאַלן „אונטערן אַני-זערנעם פֿאַרהאַנג“, קומען צום אויסדרוק, אין לידער און דערצייל-לונגען, זייערע וואַרעמע געפֿילן צום חדר, צום שבת, צו ימים-נוראים, אַפֿילו ווען זיי היטן-אַפּ די מצוות פֿון קלאַסנאַמף און פֿאַרגעסן נישט אַריינצושרייבן שלום-לאַזונגען, וועלכע זינען אין דער מאַדע...

דאַכט זיך, אַז בני די רומענישע יידן איז געווען מער ווי אין אַנדערע ישובֿים ברען פֿאַר יידישער טראַדיציע, פֿאַר אַלטער יידיש-קייט, פֿאַר יידישקייט — אַן קשיוח.

⁸ יעקבֿ שטערנבערג — שטאַט אין פּראַפּיל, ליד און גראַטעסק, ז' 157, בוקאַרעשט, 1935. — אַרפּאַגאַן איז די הויפטפיגור פֿון מאַליעריס קאַמעדיע דער קאַרגער.

⁹ „באַדלער“, ד"ו, ז' 135.

רומעניע, דער בכור און בחיר פֿון ייִדישן טעאָטער

אויך אויפֿן פֿעלד פֿון ייִדישן טעאָטער האָלט רומעניע שטאַרק פֿון טראַדיציע ס'איז נישט קיין צופֿאַל, וואָס קיין שום ישובֿ האָט נישט אָפּגעגעבן זיין טעאָטער אַזאַ כּבוֹד ווי רומעניע האָט דאָס געטאָן ¹⁰. ישראל בערקאָוויטש האָט מיט קאָלאָסאַלער אַרבעטזאַמ־ קייט, ערנסט און ליבשאַפֿט צוגעטראָגן אַ סך ידיעות צו דער גע־ שיכטע פֿון דער ייִדישער בינע, איבער הויפט פֿון פּיאָנערן.

אַז אַבֿרהם גאַלדפֿאַדען איז דער גרינדער פֿון סטאַבילן ייִדישן טעאָטער, ווייסן אַלע. אַז יאָס איז דאָס וויגעלע פֿון ייִדישן טעאָטער, ווייסן אַ סך. ס'איז אָבער ווייניק באַקאַנט, אַז פֿאַקטיש האָט צוגע־ גרייט דעם באַדן פֿאַר גאַלדפֿאַדענס טעאָטער דער גאַליציאַנער חצי שפּילמאַן, חצי בדחן, וועלוול זבאַרוזשער, וועלכער איז געקומען אין באַטאַשאַן אין עלטער פֿון 19 יאָר, אין 1845 ¹¹. פֿאַר זיין בכורה אין טעאָטער, וויזנ־אויס, ווערט ער אַוועקגעשטעלט ביים שער אין דער אַנטאַלאַגיע פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור אין רומעניע — ס'איז אים אָפּגעגעבן די פּתיחה ¹².

ווי וויל ער איז געווען אַ משפּיל, האָט ער דעבוטירט אויף העברעיִש און אַפֿילו שפּעטער, אין וואַרשע, ווען ר'איז שוין פּאַפּר־ לער און באַליבט געווען פֿאַר זיין זינגען זינע ייִדישע לידער מיט

¹⁰ ישראל בערקאָוויטש — הונדערט יאָר ייִדיש טעאָטער אין רומעניע, 312 זיטן + 333 רעפּראָדוקציעס, מלוכה־פּאַרלאַג „קריטעריאַן“, בוקאַרעשט 1976.

¹¹ אַנטקעגן די פּאַרשיידענע דאַטעס, וואָס ווערן אָנגעגעבן, פֿון זיין גע־ בורט, איז די באַגלייבטסטע — ווי ס'גיט־אָן דער לעקסיקאָן פֿון דער נעער ייִדישער ליטעראַטור, נ"י 1960, ב' 3, קאָלום 580 — פֿון דער „אויפשויפט אויף זבאַרוזשערס מצבה: 1826“.

¹² אויפשטייג, זאַמלבוך, הונדערט יאָר ייִדישע ליטעראַטור אין רומעניע, 460 זיטן, ליטעראַטור־פּאַרלאַג, ר. פ. ר. בוקאַרעשט 1964. 2טע פּאַרבעסערטע אויפלאַגע אינגערן זעלביקן טיטל, אויפשטייג, 576 זיטן פֿון גרעסערן פּאַר־ מאַט, רעדאַקטאָר — מאיר ריספלער, פּאַרלאַג „קריטעריאַן“, בוקאַרעשט 1972.

מוזיק, און האָט זיך געלאָזט הערן אויך מיט זינע העברעיִשע שירים, האָט זיין זינגמאַניך, זיין אינטערפרעטירן די לידער — צוגעגרייט דעם עולם צו טעאַטער. „זבאַרושער האָט באַגלייך מיט זינע סאַ-טירעס אויף געוויסע נעגאַטיווע דערשיינונגען אין ייִדישן לעבן אויך אַנגעגריפֿן די דעמאָליטיקע הערשער פֿונעם לאַנד; זיין פּאַעמע רױ-מעניע, געשריבן אַלס רעפּליק אויף די פּאַגראַמען פֿון יאָר 1867, הייבט זיך אָן מיט די שורות: „קוק פֿון הימל, קוק, לעבעדיקער גאַט, / ווי סױס און עמורה זינען מאַלדאָווע און וואַלאַכני“; ער איז טאַקע צוליב דער פּאַעמע גערודפֿט געוואָרן און געמוזט פֿאַר-לאָזן דאָס לאַנד¹³. זיין ליד „דאָס גוטע קעפּל“, פּאַפּולער ווי אַן אַנאַנים פֿאַלקסליד מיט הומאַר און סאַטירע, האָט זיכער געדינט פֿאַר אַ מאַדעל פֿון שפּעטערדיקע טעאַטער-„ליריקס“ און „טשאַס-טושקעס“ וואָס קיבעצן. מ'זעט עס, פֿאַרגלייכנדיק ביידע טעקסטן:

<p>דער „אַנאַנימער“ טעקסט ווערט גערופֿן „דער פֿילאָסאָף“¹⁴.</p> <p>„קום אַהער, דו, פֿילאָסאָף, מיט דיין קעצישן מוחל, קום אַהער צום רבינס טיש און לערן זיך דאָ שכל. ביים באַ באַ-באַם אַזוי“.</p>	<p>זבאַרושער זינגט:</p> <p>„וואָס פּאַרשטייטו, פֿילאָסאָף, מיט דיין פּלאַטשיקן מוחל? גיי צום רבין נאָר אַרויף און לערן דיר דאָרטן שכל. זיין אַ מאַל ביים רבינס טיש, ווען ער זינגט די זמירות, ווי עס קוועלט די חכמה פּריש — וואָס טויגן דינע חקירות?“</p>
---	--

דעם אויפגעאַקערטן באַדן פֿון שפּילמאַן-בדחן וועלוול זבאַרושער האָט אויסגענוצט אַברהם גאַלדפֿאַדען אויף אַנצינדן אַ נאַפֿטלעמפל פֿאַר אַ ייִדישן טעאַטער, ווי יעקבֿ שטערנבערג האָט אַרײַנגעבראַכט די מאַדערנסטע ליכטער, פֿאַרמען און קלאַנגען פֿאַר דער ייִדישער

¹³ י. ב. מ״ז, ז' 64.

¹⁴ פּאַלקס-לידער פֿון מ. קיפּניס און ז. זעליגפּעלד, ב' 1, ז' 93, וואָר-שע 1921 (?).

בינע. „שטערנבערג, דער טעאטראל, איז געשטאנען אין סאמע צענד-טער פֿון באַווונדערונג אין דער ייִדישער און אין דער נישטיִיִדישער רומעניע“¹⁵. שטערנבערג האָט אַרום זיך, איבער הויפט פֿאַר זיין טעאטער, מאַביליזירט אינטעליגענץ און יוגנט¹⁶. דאָס איז געווען דער הויכפונקט פֿון יונג־רומעניע.

דער אָפּגעצאָלטער הויב פֿון דער צעזיימער משפּחה

דאָס ייִדישע ליטעראַרישע שאַפֿן פֿון אַלע רומעניעס — דער מיזיניק פֿון דער גרויסער און רייכער משפּחה — נאָקעט און באַר־וועס בנים אָנהייב פֿון 20טן יאָרהונדערט. האָט אין די 70 יאָר נאָך דער 1טער ייִדישער שפּראַך־קאָנפֿערענץ באַוווּזן איינצוגלידערן זיך אין דער אַלזעלטעכער ייִדישער ליטעראַטור.

אויב מיר נעמען אָן, אַז „אין דער אַטמאָספֿערע פֿון דער פּאַלי־טישער און קולטורעלער אָפּגעשטאַנענקייט ביז דעם 1טן פֿערטל פֿונעם 19טן יאָרהונדערט איז די ייִדישע באַפֿעלקערונג (אין רומע־ניע) צו גלייך מיט דער גאַנצער באַפֿעלקערונג פֿונעם לאַנד, מיטן אויסנעם פֿון אַ דינעם שיכט פֿון פּרווילעגירטע, געהאַלטן געוואָרן אין פֿינצטערניש און נויט“¹⁷, איז אויך אמת, אַז אין דער קאַנ־סערוואַטיווער ייִדישקייט, וואָס האָט באַהערשט רומענישע ייִדן, האָבן אויפֿגעלויכטן אין דלות און אָפּגעשטאַנענקייט יונג־רומענישע ייִדן, וועלכע האָבן רעוואָלוציאַניזירט די סביבֿה און אָנגעצונדן אַ פֿינער, וואָס האָט באַלויכטן דעם וועג צו ייִדישער וואַרטקונסט. און דער־גרייכט הויכפונקטן.

¹⁵ שלמה ביקל — רומעניע, געשיכטע, ליטעראַטור־קריטיק, זכרונות, ז' 240.

ב"א 1961.

¹⁶ איינע פֿון זיי, גיזעלאַ שקילניק, האָט איבערגעזעצט „די מיסטעריע־שפּיל פֿון ישראלס ליידן עלי און דרוב ציקלען לידער פֿון נעלי זאַקס, געווינערין פֿון דער נאַבלי־פרעמיע (סיבור) איז דערשינען אין ת״א 1974), און סאַמועל בעקעט — דאָס וואַרטן אויף גאַדא, ת״א 1980.

¹⁷ אויפשטייג, „פּאַרוואַרט“, 2טע אויפֿלאַגע, ז' 7.

אין קיין שום אַנדערן ישובֿ האָט דער משל און לירישע באַ-
לאַדע נישט אַרויסגעבראַכט אַזעלכע מניסטרעס ווי די רומענישע
שטיינבאַרג און מאַנגער. צווישן אונדזערע ליטעראַטור־קריטיקערס,
קעמפֿערישע, איבער הויפט שאַרף אין פּאַלעמיק, געפֿינט זיך שלמה
ביקל, אַ ביסל גאַליציאַנער, מערער ווינער און צום מערסטן רו-
מענער. נישטאָ נאָך אַ מאַלער, וואָס האָט אַזוי פֿיל בניגעטראַגן ווי
אַן אילוסטראַטאָר פֿאַר דער יידישער ליטעראַטור, בעיקר פֿאַר שטיינ-
באַרגס משלים און הערץ גראַסבאַרטס מניסטערהאַפֿטע רעציטאַציעס
ווי אַרטור קאַלניק מיט זיין פּאַריזער עלעגאַנץ און אַריסטאָקראַטיש-
קייט. הגם יעקבֿ שטערנבערג איז מיט זינע הייס־געלויבטע טעאַ-
טער־אימפּראָוויזאַציעס נישט אַרויס איבער דער וועלט. איז זיין
השפּעה אין קינסטלערישן טעאַטער אַנערקענט מחוץ רומעניע. די
חכמי טשערנאָוויץ ווי די חכמי בוקאַרעשט און חכמי קעשענעוו¹⁸
האַבן מיט זייער קורצלעביקייט אין זייערע מקומות זיך אַנגעשריבן
מיט לאַנגלעביקייט אין דער יידישער ליטעראַטור. משה אַלטמאַן איז
בלי שום ספֿק, צוליב זיין לירישער באַהעמישקייט אויף זינע וואַנ-
דער־וועגן, צעברעקלט געוואָרן אין זיין שאַפֿן, אָבער מיט דעם
אַלעמען איז ״משה אַלטמאַן איינער פֿון די סאַמע ווערטפֿולסטע
יידיש־בעלעטריסטן פֿון אונדזער דור״¹⁹. חיים גינינגער און מרדכי
שעכטער געהערן צו די בעסטע יידיש־לינגוויסטן. אליהו ליפּינער,
וועלכער מניסטערט לומדישע פֿאַרמולעס אין פֿאַרהייליקטן כתבֿ²⁰,
אַנטפּלעקט יידישע געשיכטע אין דער פּאַרטוגעזישער וועלט. בעת
אין איראַפע און אַמעריקע איז אַ שטילשטאַנד אין זאַמל־און פֿאַרש-
אַרבעט פֿון פֿאַלקלאַר, זוכט־אַפֿ און פֿאַרעפֿנטלעכט משה גוראַלי נניע

¹⁸ שלמה ביקל — רומעניע, ז' 335-339.

¹⁹ ד"ר ז' 254.

²⁰ אליהו ליפּינער — די געשיכטע פון אַ פּאַרגעטערטן כתבֿ, 330 זינטן,
ב"א 1956, אַ 2טע ווערסיע: אידעאָלאָגיע פון יודישן אלף־בית, 596 ז' אַרויס-
געגעבן פון יוד' וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט — יוואָ, ב"א 1967.

פֿאַלקסלידער דורכן חיפהר מוזיי 21 און עמיל סעקולעץ פֿאַרעפֿנט-
לעכט אומבאַקאַנטע רומענישע געזאַנגען 22, ווי ישראל פֿורמאַן קומט
לאור מיט פֿאַלקסווערטלעך 28. אַ רומענישער שרייבער, נתן מאַרק,
אַ פֿאַרליבטער אין חסידישער דערהויבנקייט, גיט אַ ביישפּיל אויפֿן
פֿעלד פֿון ביבליאָגראַפֿיע, בעת דאָס דאָזיקע געביט איז פֿאַרלאָזט
אין גרעסערע ישובים 27.

די ייִדיש־ליטעראַטור אין מדינת־ישראל איז באַרעכערט גע-
וואָרן מיט אַ ריי קערנדיקע שרייבערס פֿון רומעניע, דער פּראָדוק-
טיווסטער פֿון זיי — מאיר חרץ. אויך ראַטן־פֿאַרבאַנד האָט באַקומען,
דורך דעם 2טן וועלטקריג, רומענישע שרייבערס, דער עיקר — די
עלטסטע, אייניקע פֿאַרדינסטפֿולע, אָבער די עלטסטע, וועלכע זוכן
רו... בעת די ישראלידקע זינגען נאָך וועגן ליבע און שנאה...
מ'פֿילט דעם שיינעם צושטייער פֿון רומעניע, יונג־רומעניע איז
דער געראַטענער מיזיניק אין דער ייִדישער ליטעראַטור.

שמואל ראזשאנסקי

21 משח גוראלי — די גאַלדענע פּאַונע, 142 זי, חיפה 1970.

22 אמיל סקולץ — ייִדישע פֿאַלקס־לידער פֿון רומעניע, 168 זי, תל־אָביב

1970.

23 ייִדישע שפּריכווערטער און רעדנסאַרטן, געו' אין רומעניע — בעסאַראַ-

ביע, בוקאַוינע, מאַלדעווע און טראַנסילוואַניע, 423 זי, ת"א 1968.

24 נתן מאַרק (אַבי אַביר־ציון) — ייִדיש־ליטעראַטור אין רומעניע (1857-

1968), 182 זייטן, חיפה 1971.

1

אײגנס פון דער פרעמד

איציק מאנגער

אהאסווער

ווער שארט זיך דורך דער נאכט אצינד
און קען ניט זיין היים געפֿינען?
ווער גייט אין איינעם מיטן ווינט
און שלעפט זיין שאטן נאך ווי אַ הונט,
ווען קיין שטערן איז ניט אַנגעצונדן?
איך בין עס, פֿאַטער געטרנייער, איך
וואָס קום צוריק פֿון דער פֿרעמד.
צעריסענע ווונדן זינען מיינע שיד
און צעריסן הענגט אויף מיין נאָקעט ליב,
ווי שוואַרצער טרויער, מיין העמד.
אך בין אַוועק פֿון דיין שטילער שטוב
מיט פֿרייד אין מיינע האַר.
דעם קוואַל געלעסטערט און אויסגעלאַכט —
איצט טרייבט מיך צוריק די מיטונאַכט.
פֿאַרגיב מיר, פֿאַטער, פֿאַרגיב.
— צי קען דען אויף מיין ליכטיקער שוועל
רוען דיין מידער קאַפּ?
צי נעמט דען צוריק דער בוים די צווייג,
וואָס פֿאַלט פֿון אים אַראָפּ?
גיי ווייטער, וואַנדערער, און שווינג!
— די מיטונאַכט טרייבט מיך אַהער
און דו טרייבסט מיך צוריק.
איז צווישן דער נאָכט און דיר, מיין גאַט,
צעריסן אויף אייביק די בריק?
ווער האָט גערופֿן, אַהאַסווער?
אַהאַסווער, דער וועג איז דיין קרייך,
און די שוואַרצע נאָכט — דיין שויס.

איבער דיר צינדן זיך שטערן און
און לעשן זיך ווידער אויס,
נאָר אייביק בלעבט דיין צער.

— דאָננדן, שוועסטער מינע, הערט!

— דו רופסט אונדז, אַהאַטווער?

— דער פֿאַטער האָט נאָך אַ מאָל געשטראָפֿט,

דער בלויער ים בלעבט אַזער קרייץ.

און מינער — די בלינדע ערד.

בוקארעשט 1929

ש"ס ראַמאַן

זלמן קליאַטשע

זלמן האָט ער געהייסן נאָך זיין זיידן און קליאַטשע נאָך זיין
אייגענער פֿלאַקסענער באַרד. דאָך האָט אים זיין ווייב, אַן אשת-
חייל, ליב געהאַט. און ווי אַ באַוויזן אים כמעט יעדעס יאָר אַ
קינד געשענקט. און נישט קוקנדיק אויף זייער צאַל, קיין עין הרע,
און נישט דערויף וואָס נישט איינס פֿון זיי קען גילטן פֿאַר אַ
קדיש, האָט ער אויף איר נישט פֿאַראיבל געהאַט און פֿלעגט זיך,
פֿאַרקערט, דערויף ווערטלען:

— ווי זאָגט מיין גוטער ברודער זעליק שאָר: «נאָך אַ בויך,

נאָך אַ יויד»...

און האָט ער נישט געהאַט פֿאַר וועמען אַ ווערטל אַרויסצו-
ריידן, פֿלעגט ער זיך צווינגען אַ פֿאַלקסלידל און פֿונעם הילצער-
נעם האַמער פֿלעגן אַרויסקומען בלעכענע כלים, געפֿעסן און אַג-
דערע זאַכן: בראַטקאַסטנס, זייערלעך, זיפלערס, טאַוועלעך, ליקעס,
מולטערס, סאַמאַוואַרן, פּושקעס, פֿאַנאַרן, קאַכערלעך, קעסלען, ריב-
אַיזנס, רערן, רינזעס, שיסלען און שעפּערס.

אזוי פלעגט ער אלץ האמערן, לייטן און שנידן ביז ס'איז טונקל געווארן. אויף דער נאכט פלעגט ער זיך ארזינכאפן אין קרעטשמע און, אוועקזעצנדיק זיך מיט חברה בעלי-מלאכות, בני א גלעזל ווייזן דערציילן אן אלטן אנעקדאט אדער נאשן א פרישן אנעקדאט.

ער האט ליב געהאט די מלאכה און ארבעטן מיט נשמה, דאס וואס פלעגט זיך אפרופן אויף זיין ארבעט און זיך צו מאל גרע-נעצן מיט קונסט. דאך פלעגט אים צו מאל באפאלן א נודעניש.

נאר אן אפרעווקע פלעגט אים ארויסרייסן פון דער מאנא-טאנישקייט און אים דערפרישן. די אפרעווקע איז געווען: דעקן א דאך פון א שיל אדער פון א קלויסטער. דאס האט פאר אים באטיט כמעט ווי אן אוואנטורע.

שבת פלעגט ער, פון געווינהייט, אויפשטיין גאנץ פרי, גלייך ווי אין אן ארבעטסאג, און ארויסגיין אויף לופט.

איין מאל, אין א זומערדיקן שבת-אינדערפרי, קומט ער ארויס פארן טויער, גיט א קוק — דער שכן זינער, דער רב, שטייט אויך פארן טויער. ער, זלמן, מיטן רעקל אויף די אקסלען, איז ארויסגעקומען שפען לופט און דער רב, אינעם לאנגן, געשטרייפטן, ווייסבלויצן כאלאט, איז ארויס שמעקן פרישע רוסישע טאביקע, א זעלטענע באגעעניש! ...

— גוט-שבת, רבי! — רופט זיך אן זלמן.

— גוט-שבת, זלמן! — ענטפערט דער רב.

נאך א קליינער פויזע פרעגט זלמן:

— רבי, אנער קו איז זיך שוין געלאפן?

— נו, איז וואס, אז זי איז זיך געלאפן? — פרעגט-איבער

פארווונדערט דער רב.

— מנין קו — רופט זיך אן זלמן — אז זיך געלאפן, וועט

זי האבן א קעלביל.

— נו, נו, — מאכט דער רב — אנער קו איז זיך געלאפן,

וועט זי האבן א קעלבלי, און מ'זעט גייט פאן וואָליע, וועט זי אויך האָבן אַ קעלבלי.

זלמן צעלאַכט זיך האַרציק און עס פֿרייט אים די נייע מציאה. ער וועט שוין האָבן היינט פֿאַר נאַכט וואָס צו דערציילן אין שיל. ער גייט אין שיל פשוט צוליבן חזק, און נישט מער.

איין מאָל, אין אַ הייסן זומערטאָג, זיצט זיך זלמן אַרבינגעטאָן אין זיין אַרבעט, אַז פּלוצעם פֿאַלט־אַרין דער גוטמוטיקער גלח פֿונעם נאָענטן דאָרף סאַבואָן, און ווענדט זיך צו אים מיט די ווערטער:

— זאָג נאָר, מעשטערע¹ זלמן, וואָלטסט נישט אַ בעלן גע-
ווען צו פֿאַרריכטן און פֿאַרבן מיין קלויסטערדאָך?

— פֿאַר וואָס נישט, פֿאַטערל? אַבי מען קאָן נאָר עפעס פֿאַר-
דינען... — און דערביי פֿאַרבעט ער דעם גלח זיצן, און שרייבט-
אַרין אין דער הינטערטיר — פֿייגע! פֿייגע! זייט מכבד דאָס פֿאַ-
טערל מיט אַ גלאַז וואַסער!

פֿייגע ברענגט תּיכּף אַרויס אַ קאַלט גלאַז וואַסער מיט עט-
לעכע פּלעצלעך צוקער אויף אַ טעלערל. דער גלח דאַנקט פֿאַר
די טרחה, טונקט אַ שטיקל צוקער און זייגט, טונקט און זייגט,
טונקט און זייגט, דערנאָך ערשט לייגט ער עס אַרין אין מויל
און טרינקט אין איין אַטעם אויס דאָס גלאַז וואַסער, און הייסט
זיך געבן נאָך וואַסער, און חזר־איבער די סצענע מיטן טונקען,
שמאַטשקען, שוויצנדיק דערביי ווי אַ ביבער.

אַ ביסל געקומען צו זיך, דערמאָנט ער זיך אין זיין געטרע-
פֿערד, וואָס איז אים נאָכגעגאַנגען פֿיס טריט די גאַנצע צייט פֿון
דער ראַהאַטקע איבער דער גאַנצער שטאָט, און זיך אָפּגעשטעלט
פֿאַר יעדן געוועלב, פֿאַר דער בעקערני, פֿאַר דער אָפטייק און
פֿאַר דער קרעטשמע, וווּ דער באַלעבאַס איז אַלץ אַרבינגעגאַנגען.
איצט שטייט ער אויף דער זון, פינטלט מיט די אויגן און טרייבט

¹ מ'זעטער.

אַלץ פֿון זיך די פֿליגן מיט דעם לאַנגן בעזעמעק. ער גייט־אַרויס, גיט דעם פֿערד אַ גלעט איבער די גריווע און איז אים מכבד מיט די פֿאַר איבערגעבליבענע שטיקלעך צוקער.

זונטיק, קאַיאָר, געזעגנט זיך זלמן מיט זיין ווייב אויף אַ גאַנצע וואָך, און לאַזט זיך אין וועג אַרײַן מיט די סאַקוועס אויף די אַקסלען: פֿון איין זײַט — צידה־לדרך און פֿון דער אַנדערער זײַט — די מכשירים אַדער דאָס „קלאַפּער־געצײג“, ווי ער פֿלעג'ס רופֿן.

אַנגעקומען אין דאָרף, זיך פֿאַרגלייכט מיטן גלח, „אַ רענדל אַרויף, אַ רענדל אַראָפּ“, אָפּגעגעסן, איז ער אַרויפֿגעקראַכן אויפֿן קלויסטערדאַך און זיך געשמאַק גענומען צו דער אַרבעט. און האָ מערנדיק אַזוי אין בלעך, טאַג־אַײַן, טאַג־אויס, ווערט ער צוגעוויינט צו דער אַרבעט און צו דער ברענענדיקער זון, און עס זאָל אים אָנהייבן אָפֿילו אַרן, וואָס די גליענדיקע בלעכן בראַטן אים די באַרוועסע פֿיס. ער אַרבעט זיך אַזוי געמיטלעך, דאָס דרייקאַנטיקע בענקל ווייזט אים אויס אַ שטענדער פֿון שיל און ער פֿאַרגייט זיך אין אַ לידל, וואָס... דאַכט זיך, אַז עס זינגט'ס גאָר דער חזן:

אויפֿן שפיץ פֿון קלויסטערדאַך,
זיצט זיך אַהרן בלעכער,
ער זינגט זיך צו אַ נייגונדל
און פֿאַרקײטעט לעכער.

ווען ער זאָגט דעם „יהי רצון“
פֿון ראש־חודש־בענטשן,
הערן פֿייגעלעך זיך צו
און אין גאָס די מענטשן.

גייט ער איבער מיט דער פֿאַרב,
זאָגט ער „השכיבנו“
און קלאַפּט־אויס מיטן העמערל
„אַבינו מלכנו“.

בנים געוויינן פֿון יום־הדין
בלייבן שטיין די שכנים,

טוען אַ קוק, טוען אַ זיפן
און מאַכן זיך דעם צלם.

קלויסטער־גלאַקן קלינגען שפעט
און בעטן ווי מחילה.
דער דרויסן קומט מיר דעמאָלט פֿאַר
עפעס... ווי צו געילה².

ער פֿילט זיך מיד. די פֿיס ברעכן שוין. קריכט ער אַראָפּ פֿונעם
דאַך, פֿאַרדרייט אַ גראַבן ציגאַר פֿון גראַבן טיטון און פֿונעם מויל,
און פֿון די נאַזלעכער הייבט־אָן זעצן אַ גראַבער רויך, ווי להבדיל
פֿון אַ לאַקאָמאַטיוו. ער שפּאַצירט אַ ביטל דורך די פֿיס, פֿילגדיק זיך
ווי אַ קליין קינד וואָס לערנט זיך ערשט גיין. שפּאַנענדיק אַזוי,
אַהינ־און־צוריק, ווּזנט זיך אים אויס, אַז די טיר פֿונעם קלויסטער
איז אָפֿן. ער גייט־צו גענטער, פּרוּווט די טיר. אַוודאי איז זי אָפֿן.
שטעקט ער ערשט אַריין דעם קאַפּ. ס'איז טונקל. מען זעט גאַר נישט.
שטעקט ער פֿאַרויכטיק אַריין אַ פֿוס, דערנאָך דעם צווייטן. בלייבט
שטיין. קיל, אַ מחיה. צום ערשטן מאַל, אַז ער געפֿינט זיך אין אַ
קריסטלעך געבעטהויז. דאַכט... יאָ אַ שיל און נישט קיין שיל.
אין אונטערגרונט פינטלען צוויי פֿונקען, ווי ליכטיקע שניבעלעך
פֿון אַ ווינטער כאַטע אין אַ שטאַק־פֿינצטערער נאַכט פֿאַר אַ פֿאַר־
בלאַנדזשעטן פֿוסגייער. ער גייט־צו גענטער, גענטער, שטעלט זיך
אָפּ... גלייבט נישט זינען אייגענע אויגן. דאָ, געבן אַלטאַר, שטייט
אַ פֿרוי, דאַכט זיך... יאָ אַ לעבעדיקע און נישט קיין לעבעדיקע.
הינט אירע אויגן... גאַט מיינער, צוויי פֿלאַמען פֿייער, נאָר צו
פֿאַרברענען!

קוים פּאַמיענטעט³, האָט ער זי ערשט געקאַנט רויק באַטראַכטן,
פֿון אויבן ביז אַראָפּ. זי איז אויסגעפּוצט נאָר ווי אַ פּלה. אַ! דאָס
איז זי דאָך, די אַזוי גערופֿענע „הייליקע מאַריאַ“, וועלכע מען פֿירט־

² דאָס דאָזיקע ליד איז פֿון ל. בערטיש פֿון בוך שטילע וואַלקנס, בוקאַ־
רעשט 1939. — ³ דערמאַנט.

ארויס איבער די גאסן אין פראצעסיע, מיט גרויס פאראד, בשעת אַ טריקעניש — אַ סגולה וועגן רעגן, פונקט ווי מען גייט בני אונדו, צוליב דער זעלביקער סגולה, אויפֿן פעלד זאָגן תהילים... אויפֿן האַלדז טראָגט זי אַ שנירל פּערל. זיי לאַקן און בעטן זיך ממש. ער גייט אַלץ צו נענטער און נענטער, מיט קאַרגע טריט, אָבער ווי אונטערגעשטופּט פֿון עמעצן. און אַז ער איז שוין גאַר נאָענט, גיט ער אַ פֿאַל-צו און כאַפּט-אַראָפּ דאָס שנירל פֿון האַלדז און לויפֿט-אַרויס, קלעטערט אויף דער לייטער ווי אַ וועווריק, און ער נעמט זיך האַסטיק צו דער אַרבעט, האַמערנדיק מיט מערער שוונג ווי אַן אַנדערש מאָל.

זינע אויערן הערן פּלוצעם מורמלען: „עט, נאָך אַלעמען איז עס דאָך קיין מענטש נישט“.

*

אַז דער דינער איז געקומען און זיך געכאַפּט, אַז ער האָט דעם קלויסטער געלאָזט אָפֿן, האָט ער גענומען שעלטן דעם „ביטערן טראָפּן“. דערנאָך האָט ער גענומען באַרייניקן און באַפּאַרשן⁴ אַלע ווינקעלעך. און אַז ער איז צוגעקומען צו דער „הייליקער מאַרזע“ און גענומען פּוצן איר טואַלעט, האָט ער פּלוצעם באַמערקט, אַז עס פֿעלט עפעס פֿון איר שמוק, אַ, יאָ! דאָס שנירל פּערל! ער גלייבט נישט זינע אייגענע אויגן, ס'איז אָבער פֿאַרט אַזוי. ער צינדט-אַן אַלע לאַמפּן, נעמט זוכן אונטערן אַלטאַר, קערט-איבער דעם גאַנצן קלויסטער — אומזיסט... ער בלייבט שטיין אַ פֿאַר-צווייפֿלטער. נישט וויסנדיק וואָס מען הייבט-אַן טאָן.

ער כאַפּט זיך אַרויס צום גלח אַהיים און ער איז זיך מודה פֿאַרן פֿאַטערל... אַז ער האָט געלאָזט אויף הפֿקר דעם קלויסטער און איז אַוועק אין קרעטשמע, און צווישן האָט מען צוגעגנבֿעט דאָס שנירל פֿון דער „הייליקער מאַרזע“.

באַפֿעלט אים דער גלח צו מעלדן דער זשאַנדאַרמערע.

⁴ אַפּשטויבן.

קומען זשאנדארן. אין שפיץ מיטן שעף און נאך א קורצן אונ-
טערזוך נעמט מען אראפ זלמענען פֿונעם דאך און מען אַרעסטירט
א.י.ם.

*

עס קומט דער טאָג פֿונעם פּראָצעס. דער טריבונאַל איז פֿול
געפּאַקט מיט עולם, יידן און קריסטן. מ'שטייט אויף די פֿיס אַ גאַנצן
טאָג, ננגערדיק פֿאַר אַזאַ משיקאָון פּראָצעס.

נאָכן ליענען דעם באַשולדיקונגס-אַקט, נעמט דאָס וואָרט דער
פּראָקוראַר, וועלכער האַלט אַ פֿייער-פּלאַמיקע רעדע מאַנענדיק, אַז
דער טריבונאַל זאָל אַרויסטראַגן אויף זלמענען אַ דאַפּלטע שטראַף:
איין מאָל פֿאַר גנבֿענען, צווייטנס פֿאַר פֿאַרשווערן די רייניקייטן פֿון
אַ קלויסטער.

צום סוף באַקומט דאָס וואָרט דער באַשולדיקטער. דאָ ווערט
דער גאַנצער עולם ווי פֿאַרגליווערט. מענטשן פֿאַרהאַלטן ממש דעם
אַטעם. עס ווערט „שטיל ווי אין קלויסטער“.

— נו, וואָס האָסט דו, זלמן קליאַטשע, צו זאָגן אויף דער באַ-
שולדיקונג? — פֿרעגט אים דער ריכטער-פּרעזידענט.

— וואָס זאָל איך זאָגן, הער פּרעזידענט? — ענטפֿערט זלמן
— איך וועל איך זאָגן דעם ריינעם אמת. די זאך איז אזוי געווען:
איך האָב געאַרבעט און געאַרבעט אויפֿן קלויסטערדאך, ביז איך
בין מיר געוואָרן. און אז איך בין מיר געוואָרן, בין איך אַראָפּגע-
קראַכן פֿונעם דאך און פֿאַרדרייט אַ ציגאַר. רייכערנדיק אזוי דעם
ציגאַר, האָט זיך מיר געדאַכט, אַז די טיר פֿון קלויסטער איז אָפֿן,
און אַז כ'האָב מיר איבערגעצינגט, אַז זי איז טאַקע אָפֿן, בין איך
אַרנינגעגאַנגען. איך האָב צענדליקער קלויסטערס געדעקט און גע-
פֿאַרבט, אָבער קיין מאָל נישט אַרנינגעגאַנגען. אזוי אַז דאָס איז
געווען צום ערשטן מאָל אין מנין לעבן, אַז כ'האָב מיר געפֿונען
אינער אַליין אין אַ קלויסטער. אַרנינגעגאַנגען בין איך, קודם, אַן
אַ שום זניטיקן מיין, נישט וויסנדיק אַפֿילו, אַז אין אַ קלויסטער
געפֿינען זיך אזוי פֿיל ריכטימער, אָבער גאַר נישט האָט מיך אזוי

איבערגערעאשט ווי די הייליקע מאַרע. און אַז איך בין גענטער צוגעקומען און זי האָט אויף מיר אויסגעשטראַלט אירע פֿייערדיקע געטלעכע אויגן, האָט מיך אַ פּחד אַרומגענומען; איך בין אויף די קני געפֿאַלן און האָב פֿאַר איר מײַן ביטער האַרץ אויסגעגאַסן... „מוטער, הייליקע מוטער, האָב איך זיך צו איר מיט ציטערדיקע ליפֿן אָנגערופֿן: האָב רחמנות, דערבאַרעם זיך איבער מיר, העלף, הייליקע מוטער, העלף, דו קענסט, כִּבִּין אַן אַרעמער מענטש, אַ מטופּל מיט קינדער!“

— שאַ, שטיל, באַרויך דײַך, מײַן זון — האָט זי זיך אָנגערופֿן, גלעטנדיק דערבײַ מײַן קאַפּ — באַרויך דײַך, הער־אויף צו וויינען און שטיי־אויף! גענוג געבוקט! — האָט זי שוין ווי באַפֿעלעריש אויסגערופֿן.

און אַז כִּהאַב מיך אויף די פֿיס געשטעלט, האָט זי ווידער מיט מילדקייט גערעדט. און אַראָפּגעמענדיק דאָס שנירל פֿערל פֿונעם האַלדז, האָט זי אַזוי געזאָגט:

— אַט זון מײַנער, זײַ געטרייסט, גײ אַהיים און טרייסט דײַן הויזגעזינד... .

דער פרעזידענט, וועלכער האָט די גאַנצע צײַט נישט געקענט אַנזינצן אויף זײַן ווייכן פֿאַטעל, האָט בײַ זלמנס לעצטע ווערטער זיך איבערגעקוקט מיט זײַנע צוויי בניזעערס. און אַז זלמן האָט געענדיקט, האָט דער פרעזידענט געמאָלדן אַ פּויע פֿון פֿינף מינוט און איז סאַרשווונדן, צוזאַמען מיט די בניזעערס, אין אַ חדר מיוחד.

*

נאָך פֿינף מינוט האָבן זיך די ריכטערס ווידער באַוויזן און דער פרעזידענט, ציילנדיק יעדעס וואָרט, האָט געמאָלדן בזה הלשון:
— נאָך אַ באַראַט טראַגט דער טריבונאַל אַרויס אַזאַ פּסק:
„זלמן קליאַטשע ווערט גענצלעך באַפֿרייט!“

יעקב שטערנבערג
 יידיש פֿאלק מנין — ליו-ליו-ליו

יידיש פֿאלק מנין —
 צוריקגעיאגט אין דיין
 אייגענער פֿינצטערער ליק¹,
 לייג זיך ווידער שטיל ארנין
 אין דער מאַמעס וויג —
 ווי גרויס און אַלט דו ביסט.

אין דער נאַכט, וואָס אונדז פֿאַרוויסט,
 שלאָף דיר דורך אין דער וויג.
 גלייב, אַז אונטער איר נאָך ליגט
 פֿון די גאַלדנע ציגן די גאַלדנסטע ציג.

פֿון די גאַלדענע ציגן די גאַלדנסטע ציג
 מיט דעם ווייכן, זיסן, טונקעלן בליק
 אין די אַפֿענע מאַנדל-אויגן,
 וואָס פֿון זיי עס קוואַלט מנין ניגון.

שאַ! איך וועל געטרעבן דיר וויגן,
 דיר אַפּשפרעכן פֿון גוט-אויגן,
 זינגען, ציען דיין וויג ביים שטריק
 און דיר רופֿן יאַנקעלע צוריק.

יידיש פֿאלק מנין — ליו-ליו-ליו,
 אויף קאַטאַוועס מאַך די אויגן אַז,
 ליו-ליו-ליו, איך וועל נישט לאַזן
 שריצען אויף דיר, מיט דיר זיך קריגן.

¹ זיטיקער וועג.

שליס די אויגן — איך וועל זיצן
 נעבן דיר נאָר און דורך וויגן,
 זינגען דיר די אַלטע לידער
 פֿון עמלק, אונדזער פֿיננד,
 אַז דו זאָלסט פֿון זיין מפלה
 לאַכן, פֿרייען זיך אויך היינט,
 ווי געטאָן דאָס דינע טייערע,
 פֿרומע דיכטערס פֿון אַמאָל —
 אַז געבענטשט זאל זיין אויף אייביק
 זייער נאָמען אין ישראל.

ייִדיש פֿאַלק מנין — ליו־ליו־ליו,
 אויף קאַטאַוועס מאַך די אויגן צו.

ווי איך וועל דורך וויגן, וויגן
 און פֿאַר דיר זיך קריגן, קריגן,
 זינגען דיר די אַלטע לידער
 פֿון עמלק, דעם ריז,
 וואָס מיט האַק אַ גרויסער ווידער
 האַקט אין דינע עם־הנצח־פֿיס.

ייִדיש פֿאַלק מנין — ליו־ליו־ליו,
 אויף קאַטאַוועס מאַך די אויגן צו.

האַרד, עמלק איז געווען
 אַ הונט מיט שאַרפֿע ציין
 און ער בייסט אויך איצט דעם שטריק,
 וואָס איך צי מיט אים דיין וויג.

האַב ניט מורא — ליו־ליו־ליו,
 אויף קאַטאַוועס קוק זיך צו.

ווי עס קומען, לויפֿן אינדן
פֿונעם חומש, פֿונעם לינדן,
אַיעדע אינד — אַ גיבור
און זיי שטריקן-איבער,
פֿלעכטן, קניפֿן עק צו עק,
בינדן שטאַרקער צו דעם שטריק,
וואָס אויף אים עס הענגט זיין וויג
איבער פֿינצטערניש און שרעק.
יידיש פֿאַלק מנין — שטיל זאָל זיין,
צ'ריק אין וויגעלע אַריין!

ניטע וויין און ליג, ליג-אנין
רויך אין דער מאַמעס וויג,
גלייב, אַז אונטער איר נאָך ליגט
פֿון די גאַלדנע ציגן די גאַלדנסטע ציג
מיט די אַפענע מאַנדל-אויגן,
וואָס פֿון זיי עס קוואַלט מנין ניגון.

פּאַ! איך וועל געטריי דרך וויגן,
דיר אַפּשפרעכן פֿון גוט-אויגן,
זינגען, ציען דיין וויג בנים שטריק
און דרך רופֿן יאַנקעלע צוריק.

יידיש פֿאַלק מנין — ליו-ליו-ליו,
אויף קאַטאַוועס מאַך די אויגן צו.

משה אלטמאן

האמאן

א געשיכטע מיט א נאמען פון א דארף

דאס דארף... ווי אזוי אבער זאל איך עס רופן? אז פון קדמונים אן גייט א פלוגתא איבער זיין נאמען. און נישט וועגן גאנצן נאמען, נאר וועגן א האלבן. און ס'איז טאקע טשיקאווע. ווארן ווי איר וועט זיך באלד „אובעזשדאיען“¹ — ווי שלמה דער לאנגער זאגט — די אותיות פונעם ווארט בלעבן די אייגענע, רק מיט דעם חילוק, וועלכע פריער און וועלכע שפעטער. דאס דארף... נו, לאמיר עס אַנרופן אזוי, ווי דער ראשקאָ-ווער צדיק, דער גוטער-ייד פון פיהענדלערס, פאָסעסאָרס און ישוב-ניקעס, האָט ער גערופֿן:

— מידוועזשע.

יא... מידוועזשע ליגט, ווי ס'רוב בעסאָראָבער דערפֿער, אַ ביסל אויף אַ באַרג און מערער אין טאַל. אויפֿן באַרג זינען די שטיבלעך צעוואָרפֿן רחבותדיק. מען זעט פֿון דאָרטן אַרויס די פֿעלדער אַרום, דעם שליאַך וואָס פֿירט אין שטאָט אַרײַן. די זון קומט אַהינצו פֿריער, פֿאַרהאַלט זיך שפעטער. בשעת אין טאַל איז עס אַ ביסל אַנדערש.

אויפֿן באַרג איז אויך דעם פֿריצס הויף, די „אַדאָיע“², און דעם פֿאָסעסאָרס שטוב. דאָרטן וווינט דאָדי פֿאָסעסאָר. נאָר נישט דאָס איז מיר דער עיקר. דער עיקר: די גוים אויפֿן באַרג זאָגן אַרויס שטאַלץ:

— מידוועזשע...

דאָס הייסט, אַז זייער דאָרף הייסט מידוועזשע און זייער איי-

¹ איבערזינגן. — ² פֿריזשע שטוב.

נער איז אַ מידוועצקי, וואָס איז טיטש אויף יידיש: אַ מידווע-
זשער גוי. און דער טאַל ווי אַזוי זאָגט? דער טאַל זאָגט:
— ווידמעזשע.

דאָס הייסט, אַז זייער דאָרף הייסט ווידמעזשע און זייער איי-
נער איז אַ ווידמעצקי, וואָס איז טיטש אויף יידיש: אַ ווידמעזשער
גוי.

איז עס, דאָכט זיך אייך, אַ קלייניקייט, אַ יאָ? דאָכט זיך אייך
טאַקע נאָר אויס אַזוי. וואָרן פרוווט, למשל, אַ זאָג טאַן צו אַ
באַרגגוי:

— סלוכני, מאַי ווידמעצקי.²

איז אַדער ער וועט אייך גאָר נישט וועלן ענטפֿערן, אַדער
ער וועט ענטפֿערן מיט אַ ביזוי, צי גאָר זיך הייסן קושן, און פֿאַר
אַ גויט נאָך צוגעבן:

— זשיד פֿאַרכאַטי.⁴

און דאָס גלייכן, פֿאַרקערט, מיט אַ טאַלגוי.

און וואָסילי לאַבע איז געווען אַ טאַלגוי.

דאָס דאָרף מידוועזשע — ווידמעזשע — ליגט נישט ווייט פֿון
דער שטאָט. איין העלפֿט פֿון זייער וואַכנדיקן לעבן פֿאַרברענגען
מידוועזשער — ווידמעזשער — גוים אין שטאָט, און איין העלפֿט
אין שטוב און אין פֿעלד.

די גאַס, די מוכר-תבואהדיקע, שענקאַרישע און בעל-מלאַכהשע
גאַס, איז מיט מידוועזשער — ווידמעזשער — גוים אויסגעקאַכט.
ווייסט אַ ליאָדע איינער אין גאַס, וועמען מען דאָרף רופֿן
מידוועצקי און וועמען ווידמעצקי קינדער אין די וויגן האָבן,
דאָכט זיך, שוין געוויסט, סײַדן אַ פֿרעמדער, אַ ניי-צוגעקומענער,
ווי אַ שטייגער, לייבוש פּוילישער, יענער פֿונעם צאַפּ. נו, דער
פֿרעמדער... ער האָט שוין זײַן גאַנץ לעבן געפלאַנטערט. זײַנע
אייגענע קינדער פֿלעגן שפּעטער פֿון אים לאַכן. עס!...

³ הער, ווידמעצקי מיינער. — ⁴ פֿאַרשיווער (קרעציקער) ייד.

איז וואַסילי לאַבע, זאָגן מיר, אַ טאַלגוי. און איז אויסגעקאָכט אין יעדער שטוב פֿון דער גאַס. ער איז מער אין שטאָט ווי אין דער היים. ווער פֿאַרט מיט דאַרפֿיידן אין שטאָט אַרײַן נאָך "פּאַ" קופּקעס"⁵? וואַסילי לאַבע. מיט וועמען שיקט מען איבער אַ בריוול, געלט אַ מאָל? מיט וואַסילי לאַבע. וועמען געטרויט מען צו פֿירן די ווייבער אין שטאָט אַרײַן, אַז מע באַדאַרף (גוטע־אַמאַ" ליקע צײַטן: מ'האַט באַדאַרפֿט!) — אַלץ וואַסילי לאַבע. אַ באַ-גלייבטער גוי.

האַלט זיך אַבער וואַסילי לאַבע שטאַל און אַײַזן:

— ווידמעזשע.

און דאָס וואָרט מידוועזשע, ווער שמועסט מידוועצקי! — איז ערגער ווי אין טאַטן אַרײַן געשאַלטן... און שלמה דער לאַנגער, ווייסן מיר שוין, איז אַ לץ, אַ חוּק-מאַכער. האָט זיך אים פֿאַרגלוסט אַ שפּעט צו טאָן, צי אפֿשר האָט זיך עס בײַ אים נײַט-ווילנדיק אַרויסגעכאַפט — האָט ער אַפּגעלייזט מיט אַ "פּאַליטישעסקאַיע דיעלאָ"⁶.

*

איצט לאַמיר לאָזן דערציילן דעם בעל-דבֿר אַליין, ס'הייסט שלמה דעם לאַנגן.

*

— איך ווייס? ... מאַכט שלמה און דאָס גרויסע קלוגע פנים שמייכלט... איך ווייס? בײַ מיר איז מידוועזשע און ווידמעזשע אַלץ איינס. איין יחוס... איך זאָל וויסן, אַז דער וואַסילי רופֿט זיך אויף צו דער תורה מידוועצקי?! שלמה דער לאַנגער לאַכט אין זיך. ער ווייסט, ס'אַ ליגן די מעשה. וואָרן ווער האָט נאָך אַזוי גוט געקענט ווי ער אַלע גויים פֿון אַלע דערפֿער אַרום? אַז וויינען וויינט ער אָנהייב גאַס, בײַם וועג וווּ מען קומט-אָן פֿון דער סבֿיבֿה. און בײַ זײַנע עלטערן אין

⁵ אַײַנקויפֿן. — ⁶ פּאַליטישער פּראָצעס.

שענק האָבן געטרונקען מידוועזשער גוים, זייערע אַבֿות־אַבֿותיהם...
ווער זשע האָט נאָך אַזוי גוט ווי ער געקענט וויסן, וועמען מען
דאַרף רופֿן ווידמעצקי און וועמען מידוועצקי? וואָס זשע דען? דער
אַפּשפּעטער אין אים האָט אים אַנגערעדט. און צו דערצו איז באַ-
וויסט געוואָרן יענעם טאַג, וואָס דער ראַשקעווער האָט געזאַגט.

*

דער ראַשקעווער צדיק, דער גוטער־ייד פֿון פּאַסעסאַרס און
פֿי־סוחרים, איז געקומען צו פֿאַרן צו דאָדי פּאַסעסאַר. זינען זיך
צונויפֿגעפֿאַרן יידן פֿון די אַרומיקע דערפֿער און הימישע יידן.
זייער רבי... זיצט דער צדיק ביים טיש מיט דאָדין און מיט
די אַנדערע יידן און מע שמועסט. שמועסט דער צדיק פֿון וועלט־
זאַכן. פֿון קאַרן און פֿון ווייץ, פֿון רעגן אין דער צייט און פֿון
גראַן. פֿון פּרינזן אויף בהמות... און אַ ביסל — פֿון ייִדישע נויטן.
רעדט דער צדיק און האַפּענונג גייט־אויף אויף פֿעלדער מיט
יסורים.

און דאָ טוט דער ראַשקעווער פּלוצעם אַ פֿרעג:

— ווי אַזוי הייסט דאָס דאַרף?

האַט מען זיך אַנגעהויבן צו אַמפּערן.

און יש אומרים זאַגט:

— מידוועזשע.

און ציט דעם שורש פֿונעם וואָרט „מידוועד“, וואָס איז טייטש
אויף גוייש: אַ בער... אַ סבֿרה, אַ צוריק מיט. יאָרן זינען אויף
דעם אָרט געווען מוראדיקע בערן (אויגן פֿאַרקערעווען אַזש אויף
הונדערטער יאָרן צוריק).

און אַ צווייטער יש אומרים זאַגט:

— ווידמעזשע.

און ציט דעם שורש פֿון „מעזשע“⁷.

דער ראַשקעווער הערט.

⁷ שידליניע, גרענעץ.

— און פלוצעם ווערט א גערודער. וואס איז? —
 — א גלאק...
 און איידער וואס-ווען — ער איז דא. ווער? ניט קיין בער,
 ערגערס: דער פריסטאוו.⁸

אנטלויפֿן יידן אויף דער הינטערטיר... דאדי איז בלייך ווי
 די וואנט. דער רבי איז אליין.
 דא לאמיר עס מאכן בקיצור. מיר זינען זיי איבערגעקומען.
 ווי אזוי מיר זינען זיי איבערגעקומען? ... הכלל, יידישע צרות
 האבן נישט קיין גרונט. נאר זאגן וויל איך אגב, אז ווען ס'איז
 אין מיר געווענדט, וואלט איך אוועקגעגעבן א היפש ביסל דאזיקע
 הינטיקע דאקטוירים, אפטייקערס, אדוואקאטן פאר איין אמאליקן
 פשוטן יידן, כאטש ער האט זיך באהאלטן פארן פריסטאוו.
 נאר לאמיר זיך אומקערן צו אונדזער געשיכטע.

דאדי האט אפגעשוויצט מיט א כף-האָער⁹ צוגעלייגט א
 קלייניקייט שוה כסף, אינדיקעס, פוטער, ווייס'ן... דער פריסטאוו
 איז געווארן ווייך, גאר אן אנדער מענטש. דעם ראשקעווער גע-
 האלטן אין איין זאגן: „ראבין“, זיך מיט אים געזעגנט ביי דער
 האנט... נאר דאדין אנגעזאגט:

— סמאטרי¹⁰.

דער פריסטאוו איז אוועקגעפארן, יידן זינען זיך ווידער צו-
 נויפגעקומען. מען זיצט ביים טיש. מען שמועסט. פון וואס מען
 שמועסט? פון צרות. אז ווען חלילה ער כאפט, איז ניט גוט. א
 פראטאקאל, א סוד, און מסתם צו א חודש וועזשע¹¹.

הערט דער ראשקעווער און קרעכצט:

— איי, איי... יידן זיצן אין דערפער מיט וועזשע...

— מידוועזשע.

⁸ קאמיסאר. — ⁹ (ב"ה) 25ער. — ¹⁰ זע, גיב אכטונג! — ¹¹ זיצן (ארעס-
 טירט).

איצט וועלן מיר ווידער געבן דאָס וואָרט שלמה דעם לאַנגן.

*

— איך ווייס... — מאַכט שלמה — איך, אַז איך הער אַזאַ זאַך, אַז דער ראַשקעווער אַליין האָט אַזוי געזאָגט, בין איך ביי מיר פֿעסט, מידוועזשע! וואָדען? ...

— דער ראַשקעווער האָט עס געזאָגט ביי טאָג אין דאָרף און פֿאַר נאַכט, צו מנחה־מעריב, האָט מען עס געוויסט אין שטאָט. — דעם אַנדערן טאָג, פֿאַר טאָג, געווען כאַור, איך שטיי אויף פֿרי, כּהאַב ליב פֿאַר טאָג צו כאַפֿן לופֿט, איך טו אַ קוק — וואַסילי לאַבע איז דאָ. טראַכט איך מיר: גוט, וואָס דו ביסט דאָ. מאַך איך מיר, ווי איך דערקען אים נישט, געווען נאָך טונקל, און פֿרעג:

— כּטאָ טאָם, טשעלאָוויטשי¹²? ... ווער איז דאָרטן...
— דויען דאָברי, שליאַמע! — מאַכט ער, וואַסילי — אַ גוט־מאָרגן, הייסט עס.

— דאָבריע זדאָראָויע¹³, מידוועצקי...
און איך וואָרט, וואָס דאָ וועט זיין, נאָר מנין וואַסילי שווינגט. דרייט זיך צו מיר אויס מיט דער פּלייצע. טראַכט איך מיר, ס'איז רעכט... מאַך איך מיך תּמעוואַטע, גיי־צו נענטער, נעם מיר אַרויס אַ שטרוי פֿון וואָגן און:
— וואַסילי, — זאָג איך — שאַ טשוטע אוון מידוועזשע?
וואָס, הייסט עס, הערט זיך אין מידוועזשע...
הייסט ער זיך נישט קושן, איך בעט איבער אַנער כּבוד?
אַזאַ חזיר!

פֿאַרדריסט עס מיך מסתּם... וואַסילי לאַבע זאָל מיר אַזוינס זאָגן?... און איך טו אַ מאַך צו אים:
— האַמאַן!

¹² ווער איז דאָרט, מענטש? — ¹³ אַ גוט געזונט (דיר)!

נוֹנו, פֿרעג שוין נישט! דער גוי איז געוואָרן מלא רציחה.
 ער שפּרינגט־אַראָפּ פֿונעם וואָגן און מאַכט צו מיר:

— מידוועצקי, טיז שטשע האַמאַן!

ס'הייסט: אי מידוועצקי, אי האַמאַן! און ער דערלאַנגט מיר
 צוויי פעטש, אַז איך האָב געזען קראַקע מיט לעמבערג...

— צום אָנהייב — זאָגט שלמה — האָט מיך פֿאַרדראַסן,
 שטאַרק פֿאַרדראַסן. דערנאָך האָב מיך מיישבֿ געווען: כ'האָב אים
 אין דר'ערד...

ערשט אין אַ פאַר וואַכן אַרום קומט צו גיין דער גוי פֿונעם
 זעמסקי. דער לאַנדווער רופֿט מיך, כ'קום צום זעמסקי, רופֿט ער
 מיך אַריין, מיר האָבן זיך געקענט, ווי איך מיט דיר. מאַכט ער
 צו מיר.

—שליאַמע, ווייסט צוליב וואָס כ'האָב דיך געשיקט רופֿן?

זאָג איך:

— פֿון וואַגען זאָל איך וויסן?

מאַכט ער:

— שליאַמע, — מאַכט ער — האַסט אויף דיר אַ מיאוס
 פעקל... אַ פּאַליטישעסקי דיִעלאַ.

פֿרעג איך:

— פֿאַר וואָס? מה פּשעי 14?

מאַכט ער:

— פֿאַר האַמאַן... האַסט געזאָגט וואַסילי לאַבע „האַמאַן“.
 זעט ער, אַז איך בלייב שטיין מיט אַן אָפֿן מויל. פֿאַרטננטשט
 ער מיר:

— שליאַמע — זאָגט ער — דו ווייסט, ווער האַמאַן איז
 געווען?

מאָך איך מיך תּמעוואַטע:

¹⁴ וועלכע זינגען מינע זינג?

— פֿון וואָנעט, פֿרייך, זאָל איך וויסן? איך בין אַ פֿראַסטער מענטש, נישט קיין אַבראַזאָוועטער.¹⁵

זאָגט ער:

— טאַקע דערפֿאַר האָב איך דיך געשיקט רופֿן. איך ווייס, אַז ווען דו ווייסט, ווער האַמאַן איז געווען, וואָלטסטו עס נישט געווען געזאָגט... האַמאַן, שליאַמע, איז געווען אַ מיניסטער. מיניסטער וונוטרעניך דיעל!¹⁶... ווייסטו שוין?

זאָג איך:

— איצט, פֿרייך, ווייס איך...

זאָגט ער:

— הער, שליאַמע, ווען ס'איז אַן אַנדערער, נישט דו, וואָס איך קען דיך אַזוי פֿיל יאַרן, וואָלט איך אַנדערש גערעדט, אָבער ווייל ס'איז דו, האָב איך דיך געשיקט רופֿן. גיי, זאָג איך דיר, בעט דיך איבער מיט וואַסיליען, פֿאַרגלעך דיך מיט אים!

זאָג איך:

— פֿרייך לעבן, און וואָס איז מכוּח מַנְנע פעטש?

— וואַסערע פעטש?

— ער האָט דאָך מיר געגעבן צוויי פעטש!

זאָגט ער:

— דאָס איז אַן אַנדערע זאַך. פֿאַר די פעטש דאַרפֿסטו אַנני-געבן!

הפּלל, איך שיק שליחים צו דעם וואַסילין, מיר זאָלן זיך פֿאַרגלעכן. איך שענק אים זַננע פעטש. ער זאָל מיר מוחל זַנן מַנְן האַמאַן... ער וויל אַפֿילו ניט הערן. אַזאַ דבֿר־אַחר!

— וואָס זשע איז געוואָרן דער סוף, ר' שלמה?

שלמה מאַכט זיך ווידער פּלאַ ידע:

— מיט וואָס?

— מיטן פֿראַצעס!

¹⁵ געבילדעטער. — ¹⁶ אינערן־מיניסטער.

— מיטן סוד... וואָס האָט געזאָלט ווערן? ... אויסגעפֿירט
האָט דער ראַשקעווער... מיט וועזשע. איך בין געזעסן אַ חודש
וועזשע.

אַז דער ראַשקעווער אַליין האָט אַזוי געזאָגט:
— שלמה לאַכט זיין ברייטן, גוטן געלעכטער.

1935

ישראל בערקאוויטש

פאַר וואָס דאַרפסטו זיך שעמען?

פֿון בריטשעני קיין יעדינעץ,
ווי אַ ייד וואָס איז אויסער דעם געזעץ,
צווישן טאָג און נאַכט,
פֿון אַ זעלנער באַוואַכט,
גיי איך צו פֿוס
אויף בעסאַראַבער שליאַך.

פֿרעמד בין איך דעם וועג
און דער וועג איז פֿרעמד מיר,
און עס ציטערט אויף מיין לייב דאָס העמד מיר
אַלע מאָל,
ווען דער זעלנער נעמט־אַראָפּ די ביקס פֿון אַקסל
און טראָגט זי אין דער האַנט,
פֿדי מיין שרעק זאָל וואַקסן.

יעדער שאַטן, וואָס זיך שאַטנס פֿון די ווינטע שטרעקן,
ווערט אַ סיבה פֿאַר אַלץ נייע שרעקן.

הינטער אונדז פֿאַרט אַ וואַגן
פֿול מיט זינגענדיקע שיקסעס.

איינע טרעבט די פֿערד
און קנאלט מיט בנימש, צום טאקט פֿון ליד,
איבער די פֿערדלעכס קעפּ,
ווי זי וואַלט דאָס ליד געוואַלט צעשפּרייטן
אויף דעם ווינטן סטעפּ.

דער זעלנער שטעלט דעם וואַגן אָפּ
נאָר מיט איין ווונק,
ער דאַרף קיין וואַרט נישט זאָגן,
און הייסט מען זאָל אונדז מאַכן פּלאַץ אין וואַגן.
ער נעמט-איבער אַליין די לייצעס,
עס צייטערן די פֿערדן-פּלייצעס,
די שיקסעס רוקן זיך צונויף
אויך אויפֿן ווונק — אָן קיין שום וואַרט,
נאָר איך — איך זיך אויף אַ זינט
אַ ביסל אָפּגערוקט און איך געפֿיין זיך נישט קיין אַרט.

— ער שעמט זיך! — רופֿט-אויס מיט אַ מאַל,
אויף יידיש, איינע.

— ער שעמט זיך! — זאָגט איר נאָך.

אויף יידיש, אויך די שכנה.

— ער שעמט זיך! — זאָגן-נאָך ווי אַ פּאַראַל

אַלע שיקסעס מיט אַ מאַל.

— רוק זיך צו! — זאָגט מיר די ערשטע —

פֿאַר וואָס דאַרפֿסטו זיך שעמען?

שמן איז בוימל

און בוימל איז אייל,

און אל איז גאָט

און פֿאַר גאָט

דאַרף מען זיך נישט שעמען.

אַלע לאַכן.
 עס פֿאַרט דער וואַגן.
 שיקסעס זינגען.
 זייערע קולות קלינגען.
 איך זיך אָן אַ וואָרט צו זאָגן.
 און מחשבות-שאלות
 הייבן-אָן אין קאַפּ זיך טרייבן :
 וויפֿל ייִדישקייט
 האָט אויף די בעסאַראַבער וועגן זיך געוואַלגערט,
 אַז ביי אַ שיקסע זאָל אַ ווערטערשפּיל אַזאַ
 פֿאַרבלעבן ...

פֿון בריטשען קיין יעדינעץ,
 צווישן טאַג און נאַכט,
 פֿון אַ זעלנער באַוואַכט,
 ווי אַ יידן, וואָס איז אויסער דעם געזעץ,
 פֿאַר איך צווישן זינגענדיקע שיקסעס
 איבער וועגן פֿרעמדע
 און אומבאַקאַנטע ערטער,
 און איך זינג מיט זיי
 נאָר מיט דער שיקסעס תורה-ווערטער :
 שמן איז בוימל
 און בוימל איז אייל,
 און אל איז גאַט
 און פֿאַר גאַט
 דאַרף מען זיך נישט שעמען.

ברוך האגער

דאָ וויזשניצע¹

פסח־הערש דער רויטער איז מיט דער גרויסער פויערישער פֿור־און מיט די צוויי ברענענדיקע שימלען² אָנגעפֿאַרן אין הויף אַרײַן, אין אַן אָנהייב זומערדיקן פֿרײַטיק — מינוטן צו ליכטבענטשן. אויף קישנס, הויך אויסגעבעט, איז ער געלעגן, דער שווערער און צע־וואַקסענער דאַרפֿייד, מיט דער פֿלאַמיק־רויטער, צעשפּרייטער באַרד, און אַרום אים, מיט אַראַפהענגענדיקע פֿיס, דאָס גאַנצע געזעמל־מש־פּחה זײַנס; ווייב און קינדערלעך.

אַז ער פֿאַרט אַהער, גייט שוין די שמועה איבערן געבערג פֿון זינט ער האָט זיך זונטיק אַרויסגעלאָזט פֿון זײַן ווייזשניץ דאַרף, אַן אַרומגענומענס פֿון וועלדער און הויך־אַרויפֿשפּאַרנדיקע, געשפּאַל־טענע, פֿעלדזיקע ווענט. אין דעם דאַרף איז פסח־הערש דער רויטער אַ בעל־הבית פֿון אַן אייגענער קרעטשמע און אַ ברייט־פֿאַרנעמענדיק אַרײַנפֿאַר־הויז — די פרנסה וואָס גייט פֿון פֿאַטער אויף זײַן, פֿון לאַנג־לאַנג יאָרן.

פֿאַמעלעך האָט מען איצט געצויגן אין וועג, נישט ווי אין די גוטע אויפֿגעלייגטע צײַטן, בעת ער איז געפֿאַרן צו זײַן רבין קיין וויזשניצע, און ס'האַבן די רעדער צעמאַלן די ערד און די בניטש האָט געפֿינעט ווי דער ווייזשניץ און געקנאַקט אין דער לופֿטן.

פסח־הערש קרענקט שוין אַ יאָר אין בעט. עס זײַנען בײַ אים אַפּגענומען הענט און פֿיס. איז אויף דער נסיעה איצט האָט ער זיך געהייסן אַפּשטעלן, וווּ ער האָט געהאַט אַ קרובֿ, אַ גוטן ברודער, און סײַ פֿאַר וועמען, וואָס איז אים אַקעגנגעקומען אין וועג, יידן ווי להבדיל גוים, אַן אַ חילוק. גוים זײַנען שטאַרק צוגעבונדן צו

¹ קיין וויזשניצע, דאָס אַרט פֿון וויזשניצער חסידות. — ² ווייזשניץ פּערד.

זיי, די פסחס. אזוי האבן די גוים אנגערופֿן די משפחה אין אלע צייטן און זיי הויך געאכפערט.

פסח־הערש דער רויטער האט זיך געמוזט אראפריידן דאס שווערע, פֿארביטערטע הארץ זינט און האט נישט איבערגעקליבן צווישן גוים און יידן.

— ער איז אן אכזר, דער רבי זינער. א יאָר צינט לאָזט ער אים ליגן אין געהאַקטע ווונדן און וויפֿל שליחים און פֿדיונות ער האָט צו אים נישט איבערגעשיקט פֿאַר דער צייט, איז עס ווי אין וואַסער אַרײַן.

— ער מאַכט זיך נישט וויסנדיק.

— האָט ער זיך אונטערגענומען, זאָל ער באַווייזן!

— זינע הייליקע אַבֿות האָבן באַוויזן, וואָס זיי האָבן געקאָנט. צו ר' חיים קאַסעווער, זיין פֿאַטער זײַל, אַז מען איז צו אים גע- קומען מיט אַ בקשה פֿאַר אַ חולה וועגן, האָט ער זיך אויסגעביי- זערט:

— נישטאָ דאָ קיין צייט זיך צו פֿיעשטשען! אויף די פֿיס זאָל

ער שטיין!

— און ס'האָט זיך מיטן וואָרט זינעם אָפּגעטאָן דאָס בייז און מען האָט מער נישט געוואָסט פֿון קיין קרענק. ער, פסח־הערש, פֿאַרט איצט קיין וויזשניצע. ס'וועט אים גאָר נישט העלפֿן, דעם רבין, דעם הויף וועט ער אונטעררייסן!

אזוי זיך אַוועקצולייגן אין די בעסטע יאָרן זינע און נישט

קענען זיך רירן, ווי אַ שטיק האַלץ!

ר'האָט נאָך אַפֿילו איין קינד נישט פֿאַרזאָרגט. און ס'ווערט תּײַל און תּײַל פֿון דער האַרעוואַניע זינער און פֿון דעם ירושהדיק־ אַנגעכאַוועטן ביסל גוטס. אַ שיף אָן אַ רודער. מען צענעמט און צעטראַגט אים, און קיין חוֹבֿות זעט מען נישט קריק. אַז ס'איז קיין בעל־הבית נישטאָ!

פֿונעם וואָגן האָט ער נישט געוואַלט אַראַפּגיין. דאָ אונטערן

הימל, וועט ער שבת האַלטן! ניין, ער דאַרף נישט קיין דאָך איבערן

קאָפּ, אַז דער אייגענער דאָך זינער ברעכט זיך איבער אים אַזוי, און צו קיין פֿרעמדן טיש וויל ער נישט אַנקומען, און אַוודאי נישט אַן ווייב און קינדער.

און ער איז געבליבן אויפֿן וואָגן איבערן גאַנצן שבת און נישט אויפֿגעהערט זיך צו פעסנען און אויסריידן פֿאַרן עולם, וואָס האָט זיך אַלץ געקליבן אַרום אים. ווער האָט פּסח־הערשן אין וויזשניצע נישט געקענט?

ער זאָל באַווייזן! ער וועט שוין אַן אַ רפֿואה פֿון דאַנען נישט אָפּטרעטן! זאָלן נאָר די ערשטע שטערן פֿון הימל אַ בלינק טאָן!

*

צוויי מאָל אין יאָר פֿלעגט פּסח־הערש קומען צו פֿאַרן אַהער: אויף פֿורים און אויף די אַנדערע טעג סוכות. אַז ער איז אויף פֿורים אַרויסגעפֿאַרן פֿון דער היים, מיט די צוויי יינגלעך זינע, די משוררים, ווי ער האָט זיי גערופֿן: אין הויכע וויסע קוטשמעס און אין לאַנגע גויישע פעלצן איבערגעקערטע, מיט די וואַלענע שלענגלעך אַרויף, און די פֿערד איבערגעשפּרייט מיט שרייענדיק־געבלימטע קאַברעצן³ און באַהאַנגען מיט גלעקלעך און קאַלירטע בענדער, ווי אויסגעסטראַיעטע פֿאַרשטעלערס, האָט עס גענומן הילכן פֿון גרויסע בלעכערנע גראַגערס און דונערן פֿון קנאַלנדיקע בייטשן איבער דער גאַנצער לענג פֿאַס, צווישן די באַרגיקע קייטן.

— „דאָ וויזשניצע!“

און ס'זינען די פּויערים מיט זייערע געזינדן, וויבער און קינדער, געלאָפֿן פֿון די כאַטעס צום שטראַז, און פּסח־הערש דער רויטער האָט שטייענדיק אויפֿן וואָגן, פֿון גרויסע זעק, זיי אַראָפֿ־געוואָרפֿן שטיקער לעקער, המן־טאַשן און צוגעשריגן:

— כ'פֿאַר צום רבין און וועל ברענגען גוטס פֿאַר אַלעמען!

די פּויערים האָבן געהאַלטן די פּסחס פֿאַר זייערע פֿירבעטערס, און אין צייטן פֿון נויט — אַ חולאת אויף בהמות צי אין אַ טריקע־

³ דיוואַנען.

ניש — האָט דער בעל־הבית פֿון דער קרעטשמע געמוזט פֿאַרן צום רבין בעטן, ער זאל אָפּשרייַען דאָס ביז פֿון זיי — אַמאָל נאָך קיין קאַסעוון און שפּעטער קיין וויזשניצע.

און אַז פּסח־הערש האָט מיט זינע פֿליענדיקע שימלען אָנגע־יאָגט אין שטאָט אַרנין, האָט זיך אַ כאַפֿ־אויף געטאָן אַ גדולה ביז גאָר. מען לויפֿט פֿון די הַנזער, און קינד און קייט, מיט פֿריילעכע אויסגעשרייַען, נעמען זיך פֿאַרמעסטן אין געיעג נאָך דער פֿליענ־דיקער פֿור.

פּסח־הערש דער רויטער מיט זינע „משוררים“ גייען ווילדע, קונציקע טענץ אין הויף און זינגען — שְׁתַּשַׁנַּת יַעֲקֹב — מיט גויישע ווערטער, און זיי וואַרפֿן בשעת־מעשה, פֿון אָנגעהאָנגענע טאַרבעס אויף זיך, מינצגעלט צווישן עולם, וואָס קניקלט זיך אין גרויסע רעדער אַרום זיי. און אויך דערציילט ער די מעשה פֿון המנס מפּלה מיט אַזעלכע העוויות אויף גוייש, אַז מען גייט־אויס פֿון געלעכטער. און וואָס פֿאַרפֿירט ער, פּסח־הערש דער רויטער, שמחת־תּורה! כּעלות, איידער נאָך דער טאַג האָט זיך אויסגעווישט די אויגן פֿון דער נאַכטיקער רח, לאַזט ער זיך אין וויסן קיטל, דעם ווערעך פֿון שטרײַמל אויפֿגעשטעלט, אויף שטאַלצן, העכער די דעכער, איי בער די גאַסן און נעמט צונויפֿרופֿן ס'קליינוואַרג:

— צאָן קדשים!

און ס'ווערט אַ געטומל. פֿון אַלע טירן און פֿון אַלע זיטן בריקערן קינדערלעך, מיט פֿאַרביקע פּאַפּירענע פֿענדלעך אין די הענטלעך, און ענטפֿערן אים אָפּ מיט אַ געמעק:

— מעע.

און ס'ציט פּסח־הערש, מיט דער פֿלאַטערדיק־רויטער באַרד און אויף די הויכע שטאַלצן, מיטן קינדערישן געזאַנג איבער דער גאַנצער שטאָט אין הויף אַרנין. און ער טאַנצט און זינגט און הערט נישט אויף.

⁴ אייבערשטער טייל.

— גאָט איז אויבן / און גאָט איז אונטן, / וואָס־זשע טויג
 דיר דאָגהן, / וואָס טויג דיר זאָרגן, / בעסער פֿריי דין הנינט /
 און אַלע מאָרגן.

*

זינט מען געדענקט ... איין־איינציקן טיש האָט ער געפֿירט:
 פֿרײַטיק־צו־נאַכטס. און מער האָט ער זיך פֿאַרן עולם נישט געוויזן,
 מער איז ער אין קלויז נישט אַראָפּגעקומען — איבערן גאַנצן שבת.
 און פֿאַרשלאָסן זײַנען געווען די טירן צו אים און פֿאַרריגלט די
 אַנזערנע טויערן פֿאַר די צוויי פֿליגלען, וואָס פֿירן מיט טרעפּ צו
 זײַנע דירות אַרויף. און מען זאָל פֿאַרהיטן, ס'זאָל זיך קיין שום
 ניבֿרא נישט אַרײַנגעקומען צו אים!

ס'אַראַ מורא ס'האָט זיך אָנגערוקט, אַז ס'האַבן זיך פֿון אים
 דערהערט די ראש־השנהדיקע ווערטער, אויפֿן נוסח:

— ולא יכלמו לנבח כל החוסים בך.

אין אַ פֿרײַטיק־צו־נאַכטס, וואָס איז נאָך אַזוי ווייט צו די
 פֿאַרכטיקע טעג?

בעתן זאָגן תורה האָט ער געפֿירט און געשונדן פֿאַסן:

— ווידער זיך און נאָר פֿאַר זיך!

צום נאָמען פֿון אַ מענטש איז באַהאַפֿטן דער שורש פֿון זײַן
 קיום, און פֿאַלט־אַרויס איין אות און מען קען עס, חלילה, נישט
 קריק אַרײַנפֿאַסן ...

אַ ייד איז מחויב אַפּצורײַסן יעדעס מאָל אַ שטיק פֿון זיך און
 אַוועקלייגן, מקדש־זײַן, ס'זאָל זײַן אָנגעגרייט אויף אַפּצוראַטעווען,
 אין אַ נויט, אַן אַנדערן יידן.

און געזאָגט האָט ער:

פסח האָט אַ סמיכות צום יום־הדין: ראש־השנה איז פּדית־
 הנפֿש, פסח — פּדית־הגוף. און אַז מען לייגט־צו דעם אויער צום
 אַפֿיקומן, הערט מען שופֿר בלאָזן.

דאַרף מען צונויפֿטשעפען, צונויפֿטשעפען!

און ער האָט זיך אַ שטעל־אויף געגעבן מלא קומתו און זיך

געבייזערט: מוז די עדה זיך אָבער מערר זיין, און זיין ווי פֿון
איין שטיק, פֿון איין גאָס!

*

און שפייסענאָכטס⁵, ווער האָט דאָס נאָך ווען דערלעבט: באַלד
נאָך הַבְּדִלָּה האָט גענומען טומלען אין גאַנצן הויף. ס'טראָגט זיך
אַ ווילד גוואַלד און ס'וויגט זיך ווי אין אַ מרידה:

— פסח־הערשן לאָזט מען נישט אַרויף, פסח־הערשן!
מען שטורעמט אויפֿן הויף און מען ברעכט די טויערן אַינן.
העלפֿט שוין נישט קיין כוח, קיין אַקעגנשטעלן זיך! און שוין זינען
טירן־און־פֿענצטער אויפֿגעשפּאַרט און אַן איבערפֿלייך פֿון מענטשן
איבער אַלע שטיבער און קאַרעקטאָרן, און אַ צעיושעטע יללה ריכט
זיך אַרײַן מיטן קראַנקן אויף אַ בעטל.
דער צמה, וואָס איז געזעסן אַ פֿאַרדימיונטער און וואָס אויפֿן
פנים איז אים געווען אָפּגעמעקט דער מינדסטער טראָפּן פֿאַרב פֿון
לעבן, האָט זיך אַ כאַפֿ־אויף געטאַן:

— אַז די טויערן זינען פֿאַרשלאָסן, דאַרף מען איינברעכן!
ער נעמט גיין און אין דער צונויפֿגעקנאָטענער געדיכטעניש
שפּאַלט זיך אַ וועג פֿאַר אים. ער שפּרייזט און מיט יעדן טריט,
וואָס ער שטעלט, פֿאַרקילט די לופֿט אין די העלדזער, גליווערן־אין
הענט און פֿיס און מען שטייט ווי ביימער פֿאַרשטאַרצטע און אַנגע־
טאַענע מיט פֿראַסט, צוגעוואַרצלט צום אָרט.
ער גייט איבער דער לענג פֿון די צעפֿענטע שטיבער היין־און־
קריק, היין־און־קריק; און דאָס פנים צינדט זיך און צעברענט זיך
— העליש פֿניער. און דורך די אויגן שפּאַלטן זיך אים בליצן, און
ס'ברומט פֿון אים ווי פֿון אַ קאָך, און ריטשקעס גיסן זיך נאָך אים.
און ס'ווערט פֿון רגע צו רגע האַסטיקער דאָס געיעג. ער הייבט
זיך איבערן דיל און ס'דאַכט זיך, ער שוועבט צו דער סטעליע
אַרויף.

⁵ מוצא־ישבת, דער אָונט נאָכן שבתדיקן טאָג.

ביז פלוצעם, ער האָט אַ שפּאַר געטאָן צו דער שטול; מיט די הענט אַ פּאַכע געטאָן — צעשפּרייט, ווי צום פּלי, און זיך צע-קלונגען אויפֿן קול:

— אַתּה זוכר מעשה עולם...

און שוין פּאַטשט ער ווי דער ווינט און ער איז אין פּלאַם אַננגעהילט, ס'ווערבלט אַ היץ. די ווערטער כאַפּן זיך אָן איינס אינעם אַנדערן, צעפּאַלן זיך ווי פּייערדיקע קוילן און ברענען זיך אַינן היט און בייך: — ואתה דורש מעשה כלם...

קאַלערט עס זיך אין דער לופֿטן, און ס'האָט אַ דראָז אַ יאָג געגעבן אין די אַדערן, אַ פּחד פּאַרצויגן זיך אין די הערצער און אַלעמען אונטערגעבראַכן און אומגעשלינדערט. און מען ראַנגלט זיך ווי אונטער צעזאָטענע כוואַליעס, ווי פֿון אַ קעטלשטראָם אַרויס. ס'רוישט ווי אין אמתן יום-הדין — ראש-השנה, אין סאַלאַש⁶.

און ס'פּאַרמישן זיך די גוואַלדן און ס'פּאַרפּלאַנטערן זיך די אַננרעסענישן מיט די ווידער-קולות וואָס שלאָגן זיך אָפּ פֿון די צעשטורעמטע וועלדער, אין די טשערנהוועס⁷, און מיטן געשריי פֿונעם ברויזנדיקן טשערמוש-טייך.

און ער דונערט, בייזערט זיך אַלץ העכער, אַלץ צעלאָזטער.

און אַז ער האָט דערצויגן צום פּסוק:

— רחם אַרחמנו נאום ד'... — און האָט זיך, אַ פּאַרחלשטער און אַן אַפּגעטוּבלטער אין שווייס, אַראַפּגעלאָזט אויף דער שטול, און ס'האָט ביסלעכווייז גענומען אַפּגיין די שרעק, ווערט דער עולם פּאַרציטערט פֿון דאָס ניי, און מער נאָך ווי פּריער: אַ ווונדער אַנט-פלעקט זיך פּאַר די אויגן.

דער חולה איז קיין חולה נישט מער! ער שטייט אויף פּעסטע פּיס און איז אַ גענעזענער, אין גאַנצן, אויף אַלע אַבריים.

⁶ גרויסער בנין בני דעם רבינס שול, פּאַר אַ גרויסן עולם חסידים, וואָס ווילן הערן תּורה. — ⁷ אַ געגנט אין די קאַרפּאַטן.

אַלכסנדר שפּיגלבלאַט

בנים אַרײַנגאַנג אין שטאַט

בנים אַרײַנגאַנג אין שטאַט איז געשטאַנען אַ צלם
 און אויפֿן צלם אַ וואַקסענער יויזל.
 פֿלעג איך תמיד טראַכטן: רבונג-של-עולם,
 ווי קאָן גאָר אַ גאָט אַזוי נאַקעט און בלוז זיין?
 דער לץ האָט אַ צונג, רעדט ער:
 אַ שווערע צייט פֿאַר בידנע געטער
 אין ווינט און רעגן.

און ווי קאָנען גוים אַזוי זיך פֿירן
 מיטן גאָט, צו וועלכן זיי בוקן זיך אַלע,
 און אים לאָזן ציטערן און פֿירן —
 ווען אַפֿילו די בהמות ליגן אין די שטאַלן?
 דער לץ האָט אַ צונג, רעדט ער:
 ווער זאָל זיך אָננעמען פֿאַר בידנע געטער
 אין ווינט און רעגן?

ביי אַלע גרענעצן, צווישן פֿעלד און שטאַט,
 דוכט זיך מיר אויס, אַז איך הער דאָס געוויין
 פֿון יענעם פֿרעמדן, נאַקעטן גאָט,
 וואָס גוים האָבן געלאָזט אין דרויסן אַליין.
 דער לץ האָט אַ צונג, רעדט ער:
 אַ ייד זאָל קיין נאַרישע שאלות ניט פֿרעגן
 און זיך ניט זאָרגן פֿאַר בידנע געטער
 אין ווינט און רעגן.

מאיר חרץ

דאן קיכאט

זעץ זיך פֿעסטער אויף דיין קליאטשע, דאן קיכאט,
און מיט דער אַלטער און זשאָוערדיקער שווערד
טו אַ פֿאַך־אַרויף און ריכט דעם הימל אויף.
אַז ער אַליין זאָל פֿאַלן צו דער ערד.

און אויף אַ גלייכן פּלאַץ מיט גלייכע רעכט
רוף־אַרויס אים אויף אַ ריטערקאַמף
און ווער סע וועט אַרויס דער זיגער פֿון געפֿעכט,
זאָל אויפֿהייבן צום הימל זיך ווי דאַמף.

אַ קורצע שלאַכט, די שווערד איז פֿול מיט בלוט,
נאָר ס'איז די טיף אויך ווייטער בלוי געפֿאַרבט,
ער האַקט אין זיך און ווייסט ניט וואָס ער טוט
און לאַזט אין פֿעלד זיך ליגן ביז ער שטאַרבט.

1934

משה אלטמאַן

אַבשלום

דער קליינ־וויקסיקער געפֿאַקטער שיפֿדאַקטער האָט מיך אַוועק־
גערופֿן אויף אַ סוד. האָט זאָגט ער, עפעס וויכטיקס פֿאַר מיר,
עפעס אַזוינס...
— וויסן זי, איך האָב עטוואָס פֿיר זי געפֿונען, עטוואָס ספּע־
ציעל...
ער איז אַ ביסל קאַמיש, דער ברייט־ברוסטיקער קליינער

פֿראַנצויז מיט זײַן מאַניע צו רײַדן דײַטש. עס דערמאָנט מיר אין אַ באַגעגעניש פֿון מײַנע יונגל־יאָרן. אַ זעכצן־יעריקער גימנאַזיסט, האָב איך געמאַכט אַ באַזוך אין אַ שטעטעלע בני ווינטע קרובֿים. עס איז געווען אַזאַ רויק, זויבער שטעטעלע אויפֿן ברעג פֿונעם דניעסטער. אַ באַרגיקער שאַסייטראַקט צווישן צוויי שורות בײַ־מער האָט געפֿירט אין שטאַט אַרײַן, און די ״שטאַט״, וואָס האָט געצײלט אַ קנאַפע דרײַ הונדערט משפּחות, האָט גערוט ביבליש, אין דער פֿאַרעם פֿון אַ ״ה״ מיט אַ פּתח, אַרומען מאַרק, אַ גרויסן אָפֿענעם פּלאַץ מיט אַ ברונעם אין דער מיט. אַ שטעטעלע מיט בריהשע שווימער, מיט אַ דרײַ־גאַרנדיקער זעגמיל, אַרום וועלכער עס זײַנען געווען אַנגעלייגט ספּלאַוועס־טראַטוועס¹.

אויף די ספּלאַוועס פֿלעג דאָס גאַנצע שטעטעלע זיך באַווייזן צוויי מאָל אין טאָג זומער, נאַקעט ווי די מאַמע האָט געהאַט, און — פּליוסק אין וואַסער.

עס האָט פֿאַרמאַגט, דאָס שטעטעלע, אַ יוגנט .. מיידלעך ... עך, די מיידלעך, יענע מיידלעך, גלייכער איך זאָל זיי איצטער ניט באַגעגענען, וואַרעם אַזוי, אַז איך וויל, איז אָפּילו נישט פֿאַר־מאַכנדיק די אויגן, זע איך זיי פֿאַר מיר, לאַכנדיקע און ערנסטע, מיט נאַסע צעפּ פֿונעם וואַסער ... איצט קערן די צעפּ שוין קיין צעפּ ניט זײַן און די מיידלעך — ווער ווייסט וווּ זיי זײַנען.

איז דאָרטן, אין יענעם שטעטעלע, געווען אַן אַקושערקע, וואָס האָט געשפּילט שאַך. און אַ חדר מתוקן איז געווען מיט אַ מנהל אַ ליטוואַק. אַט אין דעם מנהל דערמאָן איך מיר קוקנדיק אויפֿן דאַקטער און הערנדיק זײַן דײַטש:

— וויסן זי, איך האָב פֿיר זי עטוואַס ...

אויך יענער האָט מיר אין משך פֿון דער צײַט, וואָס כ׳האַב פֿאַרבּראַכט בני מײַנע קרובֿים, געהאַלטן אין איין אַוועקנעמען אויף אַ סוד:

¹ בערלינקעס.

— וויסן זי איך האב עטוואַס...

איך האָב דעמאָלט נישט געוואָסט, פֿאַר וואָס דער מנהל פֿונעם
חדר מתוקן, דער ליטוואַק, האָט צו מיר גערעדט דיטשמעריש,
פֿונקט ווי איך ווייס איצט נישט, פֿאַר וואָס דער פֿראַנצויז האָט
עס געטאָן...

— ע ביען, דאָקטער?

זאָגט ער מיר: אַזוי ווי איך בין אַ ייד, אַ זשורנאַליסט, איז
פֿאַר מיר אַודאָי אינטערעסאַנט צו געפֿינען יידן, בכּן, ס'איז דאָ...

— אונד צוואַר, וויסן זי? דיזער, דער אַוואָקאַט...

און ער ווינקט מיר צו מיטן אויג:

— דיזער...

זע איך: עס איז איינער פֿון די זיבן מוזיקאַנטן פֿונעם אַר-
קעסטער.

— דער מוזיקער?

— יאָ וואָהל?... אונד צוואַר, ער לערנט תּלמוד! בּט גאַכט...

*

זיי זיינען געווען זיבן.

אין די שעהן פֿון מוזיק, ווען אין גענוג-גרוימען זאַל פֿלעגן
זיך צונויפֿקומען עטלעכע לאַנגווייליקע פּאַסאַזשירן, האָבן די זיבן
שפּילערס געמאַכט דעם איינדרוק פֿון אַ היפֿל דאָן-קיכאַטן, וועל-
כע האָבן זיך פֿאַרלייגט מיט זייער געווער, סאַקסאָפֿאָנען, פֿידלען,
פּויק און וויאַלאָנטשעל, גוֹבֿר צו זיין די גרויסע לאַנגווייליקייט
פֿונעם ים. מאָנאַטאָן און מעלאָנכאַליש האָט געצויגן די מוזיק ווי
אַן אַפקומעניש. די שפּילערס האָבן זיך געביטן פֿון צייט צו צייט
מיט אַ בליק און איך האָב אים געטייטשט:

— אַן עבֿירה זיך אַנצוטאָן אַ כּוח. פֿאַר וועמען איז דאָ פֿאַ-

ראַן צו שפּילן?

דורך די גרויסע פֿענצטער האָט זיך אַלע מאָל באַוויזן דער
ים. דאָ פֿון דער זייט, דאָ פֿון יענער זייט, לויטן ריטעם פֿון דער
שיף-באַוועגונג. און ס'האָט זיך געדאַכט: דער ים דראַפעט זיך

צוצוקומען צום זאל, א קוק צו טאן צו די שפילערס און צו דער מוזיק. דאס זינגען געווען געוויינלעכע נומערן, כדי צו פארפולן די שעהן און אפצוקומען דעם חוב. אין די שעהן פלעג אבשלום שפילן אויף קלאוויר, אקאמפאנירנדיק זינגע חברים. נאר אט פולט זיך אן דער זאל מיט פאסאזשירן און שיפמאנשאפט, עס באווייזן זיך נייגעריקע אין די פענצטער; עס קומט דער לעצטער נומער: דער אקארדעאן...

*

זיי בלייבן נאר דרבי. אלע דרבי יידן. דער שעה פונעם אר-קעסטער זעצט זיך צום קלאוויר, דער סאקסאפאן-שפילער נעמט די פידל און אבשלום טוט-אן דעם אקארדעאן. דעמאלט גייט-אוועק א גאנץ-אנדערע מוזיק. דער זאל קומט אין באוועגונג, די טישלעך און שטולן ווילן זיך, דאכט זיך, אויפ-הייבן און גיין צום טאקט. עס באוועגט און וויברירט: טויזנט טיזנאליים שפילן-ארויס פון די דרבי יידן. צען מאל אזוי פיל פון אים, פון אבשלומען. עס שפילן נישט נאר זינגע פיינגער, נאר זיין גאנצער קער-פער, אלע נערוון. די גרויע אויגן צינדן זיך אן, אט מיט חזק, אט מיט טרויער. דער שטן אליין וואלט עס בעסער ניט געמאכט. עס איז נישט מער קיין מוזיקאנט, נאר א מוזיק. און אט הייבט ער זיך אויף מיטן אקארדעאן. ער שפילט און באוועגט זיך ריטמיש צום טאקט. דער קערפער איז ווי א שימערירנדיקע שלאנג. די קני וועקן לינדנשאפט. — דיאבל...

נאר דער דיאבל זיצט שוין צוריק רויק אויף זיין בענקל, שפילט סטאטעטשנע, גלייך נישט אים מיינט מען עס. א ווונק מיטן שעה און מיטן פידלער: גענוג, הייסט עס, פאר די סוחרים... און די מוזיק איז אויס.

אזוי טאג-אין, טאג-אויס.

*

מיר זינען שוין געהאט געפארן היפשע עטלעכע מעת-לעת, ווען כ'האב מיך דערוויסט דאס ״וויכטיקע עטוואַס״, אז דער אַקאַרדעאַן-שפילער איז אַ ייד און אַז ער לערנט בײַ נאַכט ״תלמוד״, און ער הייסט אַבשלום, אַווסאַלאַם...

עס איז געווען קלאַר, אַז דער טיפּ איז נישט קיין געוויינ-לעכער, נישט נאָר מיט זײַן טײוולאַנישן שפּילן אויפֿן אַקאַרדעאַן, נאָר אין גאַנצן בכלל. און דאָך האָט פֿון אים געווייעט אַזאַ פּשטות, כּמעט אַ קינדישע תּמימות. ער איז געווען עטוואַס העכער פֿון מיטל וווקס, היפש געבויט, פּראָפּאַרציאַנעל. טונקלבלאַנד, מיט אַ זעלטן-ריינעם מאַטאַוון הויטקאַליר, אַן אַ שפּרענקעלע אויפֿן פּנים, מיט אַ הויכן קלאַרן שטערן און ווייכער שעוועליור.

עס האָט פֿון אים געווייעט קערפּערלעכע זויבערקיט און פינקטלעכקייט, און אַ גוטסקייט. אין די שעהן, ווען ער איז געווען פֿרײַ פֿון דינסט, פֿלעגט ער קומען אין זאַל און שפּילן אויפֿן קלאַוויר, שטודירן. שעהן און שעהן אַזוי אַפּזיצן אַליין און אַר-בעטן. ער פֿלעג באַדעקט ווערן מיט שווייס פֿון אַנשטרענגונג, נאָר ניט אויפֿגעהערט צו אַרבעטן.

און אַז ער איז שוין געווען גוט מיד — זיך אַ שאַר געטאַן די טשופּרינע און זיך אַרומגעקוקט און פֿאַרשעמט געלאַכט. ער איז קיין מאָל נישט ברוגז געוואָרן אויף די קאַלעגן, וועלכע פֿלעגן אים אַ מאָל שטערן אין דער אַרבעט איראַניזירנדיק:

— פּאַדערעווסקי...

ער האָט געלאַכט. אַראַפּגענומען דעם פּאַנטאַפֿל, וואָס מען וואַרפֿט אים אונטער אויף די קלאַווישן, און ווײַטער געשפּילט. מען האָט געזען, אַז דאָס איז אַן אַרבעטזאַמער עקשן, און אַז ער האָט נישט בלויז ליב מוזיק, נאָר האָט אַכטונג צו זײַן באַרוף און האָט אַ טיף געפֿיל פֿון פֿאַראַנטוואַרטלעכקייט. עס איז געווען בײַ אים נישט נאָר מיט מוזיק...

*

מיר האָבן זיך באַקאַנט. איך דערמאַן מיך נישט מער ווי אזוי.
אַך, יא, עס איז געווען אין אַ נאַכמיטאָג, אין זאַל, בײַם קלאַוויר.
ער האָט געשפּילט און איך בין גראַד געזעסן נאָענט און צוגע-
קוקט. פּלוצעם האָט ער אָנגעהויבן נעמען אַקאָרדן פֿון כּל־נדר־י.
ער האָט באַלד אָפּגעריסן און זיך געווענדט צו מיר:

— עבֿרי? ...

— עבֿרי ...

ער האָט זיך צעלאַכט. גיך אָנגעהויבן ריידן, שנעל דערציילן:
ער לערנט זיך אַליין העברעיִש. שרײַבן קען ער נאָר געדרוקטע
אותיות. און ער שרײַבט מיר אויף: אַבֿשלוֹם.
עס איז אים אָנגעקומען גענוג שווער. ווען ער דאַרף עס
אויסשפּילן אויפֿן אַקאָרדעאַן, מאַכט ער עס פֿלינקער ... ער איז
אַבער ניט שולדיק, מען האָט אים נישט געלערנט. איצט, בײַ
אַכט און צוואַנציק יאָר, וויל ער פֿאַרפֿולן דעם בלוז. ער איז
אַבער פֿינף און צוואַנציק טעג אין חודש אויף דער שיף און פֿינף
טעג אויף דער יבשה. ער לערנט זיך אַליין.

און ער ברענגט מיר באַלד דעם „תּלמוד“ ...

דאָס איז אַ העברעיִש לערנבוך. אַ גראַמאַטיק מיט אַ וואַקאַ-
בולאַר — אויף שפּאַניש. דעם חיבור האָט געמאַכט אַ שפּאַנישער
יעזויט פֿאַר קאַטוילישע גלחים-אַקאַדעמיעס. עס איז אַ געוויסנ-
האַפּטע אַרבעט פֿון אַ קאַטוילישן העברעיִסט, געווידמעט עפעס
אַ בישאָף. דאָס איז דער „תּלמוד“ ...

עס איז געווען נאָך אַ בלעטל מיט אַ קריסטלעכן סימבאָל.
האָט ער עס אָפּגעריסן און אַוועקגעוואָרפֿן. און ער האַלט שוין
ווייט, אַבֿשלוֹם! ער קען שוין עבֿרי ...

און אַט איז זײַן געשיכטע.

דער פֿאַטער איז געווען אַ לעמבערגער יוד, אַן עלעקטראַטעכ-
ניקער. די מוטער אַ ספּרדישע פֿון סטאַמבול. ער איז געבוירן גע-
וואָרן אין מאַדריד, וווּ די עלטערן האָבן זיך נאָך דער חתונה באַ-

זעצט. א יאר אכט איז ער אלט געווען, ווען די מוטער איז גע-
 שטארבן. האט אים דער פֿאטער אפגעפֿירט צוריק קיין סטאמבול
 צו אירע קרובים און אליין אוועקגעפֿארן קיין דענעמארק. אין
 סטאמבול איז ער געווען ביז 1917. דארטן האט ער געלערנט אין
 א פֿראנצויזישער שול פֿון דער אליאנס. דארטן אָנגעהויבן שטודירן
 מוזיק. אין 1917 קומט דער פֿאטער און נעמט אים צו און זיי
 פֿארן אוועק קיין באַרדיטשעוו!... וואָס פֿלוצעם? אַט: דאָרט
 האט געווינט דעם פֿאטערס אַ שוועסטער. דעם פֿאטער האט מען
 געהרגעט אין פֿאסטאָוו ביים ערשטן פֿאגראַם און ער איז צוואַ-
 מען מיט אַנדערע בעזשענצעס² אַנטלאָפֿן און זיך דערשלעפט קיין
 פֿראַנקרייך. ער האט זיך אַקנגאַזשירט פֿאַר אַ מוזיקער אויף דער
 שיף און פֿון דעמאָלט אַן פֿאַרט ער.. אַך, יאָ. אַ יאַר געווען אין
 איטאַליע, וווּ ער האט שטודירט אַלץ מוזיק. דאָרטן זיך אויסגע-
 לערנט שפּילן אויפֿן אַקאָרדעאַן. ער האט אַ פֿרוי מיט דרײַ קינד-
 דערלעך אין באַרדאַ... .

ער מאַכט עס בקיצור. זײַן לעבנס-געשיכטע. ער איז גע-
 שוומען ווי אַ שפענדל מיטן שטראַם... מאַדריד — סטאמבול —
 באַרדיטשעוו — פֿראַנקרייך... וואָס האט ער געקענט טאָן דער-
 בײַ? איצט שווימט ער ווידער... אָבער אין דעם שפענדל ברענט
 אַ פֿײַער, ווי אין ביבלישן סגה... .

פֿאַר וואָס, אַ שטייגער, פֿרעגט ער מיך, זאָלן יידן נישט מאַכן
 קיין אַרמיי און גיין אָפּנעמען ארץ ישראל?³... ער איז גרייט,
 מוכן ומזומן, באַלד גיין אין אַזאַ אַרמיי אַרײַן!...

אומזיסט וועט איר פרווון דיסקוטירן מיט אים! ער פֿאַר-
 שטייט נישט. וואָס הייסט? ווער וועט ניט לאָזן? עס איז דאָך
 אונדזער, אונדזער לאַנד! אלא! ניט. זאָל מען אונדז געבן אַן

² (רוסיש) פליטים. — ³ די דאָזיקע דערציילונג איז דערשינען אין בוך-
 פֿאַרעם אין 1935.

אנדער לאַנד!... ער רעדט וועגן די באַווסטע אויגוסט-געשעע-
נישן און פֿון די אויגן שפּריצט פֿייער: נאָך וואָס לאָזן מיר זיך?
הער איך אים אַזוי און טראַכט מיר אַלץ אין איינעם: ווען,
ווי אַזוי איז עס צו אים דערגאַנגען אַט דער גאַנצער ענין? ווען
האַט ער צייט געהאַט?

דער סורפּריז ווערט מיר אַבער גרעסער בנּים ווענטערדיקן
ריידן מיט אים. עס לאָזט זיך אויס, אַז אַבשלום איז גיט נאָר אַ
ווירטואַז אַ מוזיקער, וואָס אַרבעט איבער זיך אַן אויפֿהער; ער
לייענט זייער אַ סך, איבער הויפט געשיכטע. ער איז גוט באַהאַונט
אין דער אַלגעמיינער געשיכטע און איבער הויפט אין דער פֿון
שפּאַניע.. יעדער דעטאַל איז אים באַקאַנט. די גאַלדענע תקוּה
אין שפּאַניע, די געשיכטע פֿון דער אינקוויזיציע און פֿונעם גירוש.
ער לעבט-איבער די דראַמע פֿון יידן אין שפּאַניע גלייך ווי עס
געשעט היינט און גלייך ווי ער איז דערבּני.

— איר זעט — ווענט ער מיט דער האַנט צו דער זייט, וווּ
עס דאַרפֿן זיך באַווייזן די קאַנאַריע-אינדזלען. אַט-אָ-די אינדזלען
וואַלטן געקענט אַ סך דערציילן פֿון ייִדישע ליידן... ווען נישט
די אינקוויזיציע, ווען נישט די קאַטוילישע קירך, וואַלטן איצט
דאַרטן געווען מיליאָנען יידן. און אַט-דאָ — פֿירט ער מיט דער
האַנט אַהין, וווּ עס דאַרף זיין דער איבערישער האַלבאינדזל, אַט
דאָ וואַלטן געווען ייִדיש-שפּאַנישע לענדער. סאַקראַמענטאַ! — —

ער כאַפט פֿאַר כּעס זיין „תּלמוד“ און שמיצט אים אויף דער
ערד און, אַ פֿאַרשעמטער, נעמט ער לאַכן און בעט זיך מיט אים
איבער.

*

— וויסן זי, איך האָב עטוואַס געפֿונען...
דאָס ציט מיך ווידער פֿאַרן אַרבל דער ציגעוואַטער דאַקטער.
— אַ יידן, הער דאַקטער?
— יאָ, ווי זאָ וויסן זי עס?... —

— איך ווייס... אונד צוואַר, הער דאָקטער, זינט נישט ברוגו,
איך מעג שווערן, אַז ער איז נישט ווינט פֿון מיר? הע?
ער קוקט פֿאַרשעמט. אַזוי ווינט האָט ער נישט געמיינט.
— אַדיע...
— אַדיע.

1935

יעקב שטערנבערג

מיין בענקשאַפט נאָך יידן

נאָך מיטן אַנצינדן דאָס עלעקטרישע ליכט
האָט זיך אין יענעם אַוונט אַנגעצונדן מיין געזיכט
מיט אַ פֿלאַמענדיקער בענקשאַפט נאָך יידן...
(ווי זי פֿלאַקערט אין די שריפֿטן פֿון י. ל. פּרץ!)

האָט אַ שאַרפֿער ווינט געשמיסן מיר אין פנים:
— דרך־ארץ!
דרך־ארץ!

אַבער איך באַפֿוילן האָב מינע פֿענצטער פֿליען
און בין אַנגעקומען — מינע זאָל מיין שויב זיך, מינע! —
אין דער גאָס פֿון יידישע קלייטן, טעמפלען, קלויזן.
האָב איך מיך געכאַפט, אַז איך בין אין קאַפּ אין בלויזן.
אַז קיין סימן בגד ניט אויף מיר — האָט מיך ניט געאַרט,
און געזוכט און געוואַרט
בני אַלע מיט ערמה באַהאַלטענע שולחויפֿן,
צי איך קען ניט דאָרט אַ יאַרמלקע אויסכאַפּן מיר, צי קויפֿן...
אַז אויפֿכאַפּן איז פֿיל גרינגער — האָב איך באַלד פֿאַרשטאַנען,
נאָר אַזוי ווי איך בין אַן אַרנטלעכער מאַן.

האָב איך בעסער מיט אַיענעם ניגון,
וואָס האָט בלעטער שוין, וואָס וויאַנען,
צו מײַן פֿאַלק, וואָס איז געגאַנגען דאוונען,
אַראָפּגעשרייען:

— אַלטע יאַרמלקעס!

אַלטע יאַרמלקעס!

ס'איז געקומען קוײַפֿן יאַרמלקעס אן עראָפּלאַן!

האָט מײַן ייִדיש פֿאַלק צו ערשט געטאַן אַ שפּאַן
אַהער, אַהין,

און זיך אויפֿגעהויבן און גענומען פֿליין,
קלאָפּנדיק בײַ דער ערד מיט זײַנע לאַנגע פֿאַלעס,
ווי איבערגעשראַקענע הינער מיט די פֿליגל...

האָב איך אויף זײַן רוקן פֿינערלעך געלייגט דעם שאַרלעך־רויטן
זיגל:

גלות!

און דערווייל אין אַוונטיקן גאַסנטאַל איז
יעדער ברוינער ייד געהאַנגען אויף די ברענענדיקע, ווילדע,
געלע, רויטע פֿאַרבן פֿון די קלייטנס טירן, פֿענצטער, שילדן,

האָב איך גוט געזען, אַז זײַנען צוגעקלעפט מיט שפּײַעכץ בלויז —
האָב איך מיך אַראָפּגעלאָזט צו יעדן איינעם פֿאַר זײַן הויז,
אַבער ניט איין גוף און ניט איין בגד בין איך ניט געווען בכוח
אַפּצורײַסן...

איז מיר דורכגעפֿלויגן דורכן מוח:

— שמײַסן!

האַבן זיי זיך,

הענגענדיק אויף זייערע טירן, פֿענצטער, שילדן,
געהאַרכזאַם אויסגעדרייט צו מיר מיט זייערע הינטנס,

ווי אַן אַנגענייטער, אָפּגעשפּאַרטער גילדן
האַט געבלישטשעט שטאַט אַ לאַטקעלע אין יעדן הויזלעכל... .

האַב איך מיך געטאַן שנעל אַ באַרעכן:
היות

כ'דאַרף רחמנות האָבן אויפֿן פּדיון,
זאַל איך פֿריער באַשפּניען די מטבעות
און דערנאָך ערשט שלאָגן מלקות:
ווייל גראַז דאָס פֿאַלק איז!
גראַז דאָס פֿאַלק איז!...

האַבן אויף די שוועלן זיך באַוויזן זייערע טעכטער,
יידישע טעכטער — מלכות!...

און געפֿרעגט מיך מיט אַ פֿרומען אויגן-סימן:
— אַזאַ חתן-בחור האָט אַפֿילו ניט אויף זיך קיין רימען?

האַט אויף מיר דערמונטערנדיק אַ וויי געטאַן דער גאַנצער
יידיש-צאַרטער פּלה-מיידל-פֿלאַטער
פֿון די טעכטער פֿון מנין פֿאַלק, וואָס איז געהאַנגען
אויף די ברענענדיקע, ווילדע,
געלע, רויטע טירן, פֿענצטער, שילדן,
ווי בנין רבין אויף דער קני מיטן פנים אַראָפּ...

אונטער זיך מיט צניעות-חן געגאַנגען
מיט די פלייצעס צו מנין נאַקעטקייט:
האַבן זיי צו מיר געבראַכט זייער שענסטן גאַב:
אַטלעסענע קליידער מיט אַן אויסגעהעפֿטער
יאַרמלקע אויף קאַפּ...

איז געווען,

ווען

ז'האַבן אַנגעקלעפט מיר אויך אַ סימן באַרד..

האָבן זיי צעלאַכט זיך מיט די אויפֿגעגלאַנצטע
 ייִדישע פֿיר טויזנט יאָר אין די זנדענע,
 שוואַרצע אויגן מיטן יום־טובֿ־פינטל דאָרט,
 און אַרויסגעברומט דאָס זינדיק־שווערע וואָרט:
 — פֿיר אונדז שמדן! ...
 האָב איך תּיפֿף מיט דער האַנט זיי אַנגעוויזן אויפֿן נדן,
 וואָס ער בלישטשעט טרויעריק אויף דער הויז־פֿלעכע,
 פֿון די, ווי אין אַ זאווערעכע,
 אויפֿגעדעקטע הינטנס פֿון די אַרעמע טאַטעס ...
 און אין איין שמע ישראל
 בין איך פֿון מנין פֿאַלק אַוועקגעפֿלויגן,
 וואַרפֿנדיק אַראָפּ אין גאַסנטאַל
 דעם אַנגעגעבענעם מיר רעקוויזיט
 מיט —
 הייליקע שמאַטעס ...

פֿון בוך „שטאַט אין פּראָפּיל“ בוקאַרעשט, פּאַרלאַג „די וואָך“, 1935

מ. פּריד־וויינינגער

אַפּשייד פֿון טשערנאָוויץ

דאָס גאַלדענע ליכט טאַנצט העלער דיר אַנטקעגן,
 אַ יום־טובֿ־דיקע פֿרייד גיסט זיך שוין לאַנג
 פֿון הימל, ס'דאַכט זיך יעדע קאַרנזאַנג
 וויגט פֿולער זיך געזאַלבת פֿון חלום־רעגן.
 נאָר דו בלינכסט שטיין און עפעס טוט דיר באַנג.
 ווי ס'וואַלט אַ כּמאַרע אויף דיין האַרץ געלעגן.

באלד וועסטו וואַגלען אויף די פֿרעמדע וועגן
און דו וועסט בענקען נאָך אַ גאַלדענער זאַנג.

טרינק כאַטש די אויגן אָן מיט אַלץ וואָס ליגט
צו דינע פֿיס און בענטש נאָך הינט דין טריט!
טאַנק איין מאַל מיטן ווינט נאָך, וואָס צעוויגט

דאָס פֿעלד, און ריכט דין אין זיין ריטעם מיט!
באלד וועט דין גורל ערגעץ איבער ימען
דין לעצטן טרוים און האַפֿענונג פֿאַרסמען.

יעקב פֿיכמאַן

בענקען

איך פֿיל שטעט און אין מדינות
האַב איך שוין געלעבט, געליטן,
כ׳האַב אָן פֿרייד, אָן טרויער איינע
אויף די צווייטע אויסגעביטן.

נאָר אַ שטעטעלע אַ קלייניגקס
און עס רופֿט־אַרויס דאָס בענקען
לעבט נאָך איצט אין מיין זכרון
נאָך די אַלטע קינדער־יאָרן.

ס׳איז אַ שטעטעלע אָן אַרעמס,
ס׳האַט קיין אויסגעצירטע גאַסן;
ס׳שטייען שטיבלעך נאָר צעוואַרפֿן,
וויס געשמירט מיט שוואַרצע פֿאַסן.

דאָרטן ווערן פֿרי די לאַמפּן
 בײַ דער נאַכט גאַנץ אויסגעלאָשן
 און עס חלומט זיך די אַרעמע
 נאָר דער חלום פֿון אַ גראַשן.

נאָר דאָרט הענגט אַ בלויער הימל
 און עס ווינקען דאָרט פֿון ווייטן
 מיט אַ טונקעלן וואַלד באַקרוינטע
 זונענבערג פֿון אַלע זײַטן.

און צו מאַל, ווען אינגעבויגן
 גייסטוואָם אין גאַס אַ מידער.
 קומט אַ ווינטעלע פֿון ווייטן
 און דערקוויקט דיר אַלע גלידער.

זעסט פֿאַר דיר דאָס פֿעלד דאָס פֿרייע
 און דעם גרויסן ים מיט זאַנגען
 און עס כאַפט דיך אָן אַהינצו
 צו אַנטלויפֿן אַ פֿאַרלאַנגען.

און עס ציט אַ פֿרעמדע מאַכט דיך
 צו די ווייטע, גרינע וועלטן,
 לאַז די ענגשאַפֿט מיט איר טרויער,
 ווייל די הויכע באַרגגעצעלטן.

פֿריי זײַן, פֿריי זײַן, נאָר דו קאַנסט נײַט,
 טראַגסט אויף דיר אַ שווערע משא
 און מיט וויימוט קערסטו אָפּ גיך
 דאָס געזיכט פֿון דאָרט, דאָס בלאַסע.

נאָר נאָך שווערער איז, מײַן ברודער,
 אין דעם רויען שטאַט־געפֿילדער

עלנט, עלנט, ס'פֿרישט דיך קיין מאָל
ניט קיין ווינטל אָפֿ קיין מילדער.

בלאָנדזשעסט-אום אַליין, פֿאַרשלאָסן,
ווי אַ טיר און ווי אַ טויער.
וועמען זאָלסטו דאָ דערציילן
פֿון דיין בענקען? פֿון דיין טרויער?

זוכסט אַ גרעזל, אַ באַקאַנטעס,
אונטער ווי אַ פֿלויט אָן אַלטן,
אפֿשר גליט דיר ווי אַ פֿונק נאָך
אין דיין לעבן דאָ אין קאַלטן.

און געפֿינסט נישט... גאַר פֿאַרגעסן
קאַנסטו נישט די מאַרגן-שטראַלן.
ס'הייבט דער האַרבסטווינט אָן שוין בלאָזן,
ס'הייבן בלעטלעך אָן צו פֿאַלן —

און דו טראַגסט אַלץ טיף אַ בענקען
און אַ חלום זיס און טייער
צו דער ברייטער ערד, דער פֿרישער,
צו דער גרינער ערד דער פֿרייער.

ישראל בערקאָוויטש

אַזוי פֿיל יאָרן

אַזוי פֿיל יאָרן, מיר האָבן זיך געזוכט
אין די פֿאַרנאַכטן, אין באַגינען,
אין טיפֿער נאַכט, בײַ טאָג אין ליכט,
און נישט געקאַנט זיך אָפּגעפֿינען.

אזוי פֿיל יאָרן עס האָט די צייט פֿאַרווישט
און אַרום אונדז געדרייט אַ מאַדנעם פּלאַנטער,
אַז נישט באַרירן זאָלסט מיך מיט דינן קוש
און בליבן זאָל גאָר ווייט דער סוד דער נאַנטער.

אזוי פֿיל יאָרן דעם זונאוּפֿגאַנג
און אויך דאָס אויפֿגיין פֿון לִבְנָה,
איך זאָל דיר ווייזן כִּהאָב פֿאַרלאַנגט,
געבליבן איז בלויז די כּוּוּנָה.

אין יעדן שטערנוונק איך האָב געזען
אַ ווונק פֿון דיר ווי אַ מין טרייסט,
דאָס האָט געהייסן, דו ביסט נאַנט געווען,
און אַז נישט ווייט איך בין — דו ווייסט.

אזוי פֿיל מאָל איך האָב געוואַלט דיר ווייזן
די ערשטע הימלטרער, פֿרימאַרגן אויפֿן גראָז,
און ווי די כּוּוּאַליעס, פֿאַרן טויט, באַווייזן
אַ קוש זיך טאָן, נישט קוקנדיק אויף ימס פֿאַרדראָס.

אזוי פֿיל בלומען כִּהאָב פֿאַר דיר
אין אַלע גערטנער אויסגעקליבן,
אזוי פֿיל טעג האָב איך מײַן שיר
געלאָזט פֿאַרגיין, נישט אַנגעשריבן.

אזוי פֿיל מאָל געוואַלט איך האָב
מיט דיר אין איינעם פשוט שווינגן
און בליק מײַנער זאָל אויף דינן קאַפּ
אַ קרוין פֿון ליבע לאָזן שטינגן.

האָב איך געהערט אַ שיינעם קלאַנג,
ביסטו געווען אין מײַן געדאַנק,
האַסטו דעם קלאַנג נישט באַלד דערהערט —
האַט ער פֿאַר מיר אַ האַלבן ווערט.

2

צווישן שטעמל און דארף

הערץ ריווקין

פון שכנישן דארף

נאכטיקע לידער פֿון שכנישן דארף
פֿאַרבלאָנדזשען אַ מאָל צו מײַן גאַניק,
זיי לעשן מײַן טרויער, זיי גלעטן מײַן אומעט
און פֿליסן ווי זאַפֿטיקער האַניק.

לידער כאַלאַצקע¹ מונטערע, פֿרישע,
וואָס שמעקן מיט פֿעלד און מיט שנייער,
זיי פֿולן די לופֿט אָן מיט וואַרעמקייט ליבער,
וואָס שטראַמט פֿון אַ היימישן פֿייער.

נאָכט איז אין שטעטל, איך ליג אויפֿן גאַניק,
ווער דארף איצט דער מאַמעס געלעגער?
איז וואָס אָז ס'איז איינס, איז וואָס אָז ס'איז צוויי,
איז וואָס אָז ס'איז דריי שוין דער זייגער?

הער איך און ווייס ניט, ס'איז יום־טובֿ אין דארף,
צי הוליען דאָרט גלאַט אַזוי יונגען,
איז וואָס איז דער חילוק, אויב באַלד וועט מיר דאָרט
די לבֿנה אויך אָנהייבן זינגען.

אַזוי גיסן אַ מאָל זיך פֿון שכנישן דארף
היימישע, זאַפֿטיקע טענער,
ביז ס'הייבט־אָן פֿרימאַרגן צו וואַרגן די נאָכט
און ס'הייבן־אָן קרייען די הענער.

בעלז 1934 (”די וואָך”)

¹ פון פראַסטע גויישע פויערים.

בעני שניידער

אין פעלד

עס וויל די זון מיך הזינט פארבלענדן,
נאר איך גיי פריילעך אומגעשטערט,
אז ווהין איך זאל מנין בליק נישט ווענדן,
איז בארג און טאל און פניכטע ערד!

און גאלדיק זינען מניע אויגן
פון זון און פרייד, פון רינפן פעלד.
מיט רויך דער הימלברעג פארצויגן,
מיט בלויער טיף — די גאנצע וועלט.

אין צארטע וואלקנס — שוועל אויף שוועלן,
און ווייטע וועלדער — גרויע ווענט.
איך ווייס אליין נישט וואס צו וועלן
און וואס צו טאן מיט מניע הענט.

אויף קני געשטעלט זיך פאר א וואסער —
דערזען מנין שמיכל דא און דארט ...
ס'איז גוט פון טיך א גלאנציק-נאסער
פארקריכן אויף א זאמדיק ארט:

דערנאך אין פעלד א מידער ליגן
אויף פרישן שמעקעדיקן שטרוי,
פארטריבן מיט דער האנט די פליגן,
זיך איבערשרייען מיט א גוי.

און פאלן זאלן שווער די ווערטער,
אין דושנער לופט, ווי שטיקער בליז...

אזוי פיל מאָל געזען די ערטער
און יעדעס מאָל זיי זינען נני!

*

מיר זינען ביידע געזעסן אין פֿעלד לעם¹ אַ וואָגן —
איך מיט אַ פּויער,
געשמעקט האָט מיט שאַפֿענער מילך און דער ווינט האָט צעטראָגן
אַן אומעטיק ליד פֿון אַ פֿלויער.²

האַבן מיר שפּעטער צעלייגטע אויף פֿעלדזן גערעדט
וועגן קאַרן און שנייער,
געבראַטן פּאַפּשויס³ און קאַרטאָפֿליעס אין גליקן אַש
פֿונעם פֿייער — — —
שטערן און פֿניערלעך, הימל און סטעפּ,
און מיר — אויף דער סטעפּישער ערד;
ס'האַבן געשאַטנט אין גראָזן געבויעגענע קעפּ
פֿון געפענטעטע פֿערד... .

1926

זלמן ראָזנטאַל

בני דעם טויבל

בני דעם טנכל שטייט אַ שטיבל
מיט אַ גרינעם דאַך
און אַרום דעם שטיבל וואַקסן
בימעלעך אַ סך.

¹ בני, נעבן. — ² פּאַסטער־פּיפל. — ³ קוקורוזע.

און דער טאטע מיט דער מאמען,
 חנהלע מיט מיר,
 וווינען מיר שוין דא אין שטיבל —
 וווינען אלע פֿיר.

און דער טאטע דינט בנים פריץ
 אלע יארן זינע,
 שענקט דער פריץ אונדז כסדר
 שיינע זאכן, פֿינע.

שענקט אַ לאַשיקל, וואָס הירזשעט,
 מיטן נאָמען צוציק.

Moderato (בעזעצט)

mf בעל-שטי אַ שטייט, טעל-שטע דעס ביי
 דעס רום-א און; דאָך נעם-קליי א מיט
 סך אַ לאַך-מא-בוי, סען-וואַק בעל-שטי
 סען-וואַק בעל-שטי דעס רום-א און
 סך אַ לאַך-מא-בוי

און א הינטעלע, וואָס האָוקעט.
 מיטן נאָמען מוציק.
 שענקט אַ גענדזעלע מיט פֿעדערן,
 וועסניקע ווי שניי,
 און אַ הון, וואָס קוואַקעט, קוואַקעט,
 ביז זי לייגט אָן איי.
 און די מאַמע נעמט די אייער —
 אַך, איז דאָס אַ מוֹפֿת! ...
 זעצט די קוואַטשקע אויף די אייער —
 האָט זי נניע עוֹפֿות.

ישראל שקאלניק

דאַרף־מאַטיוון

מיט שטיינע פנימער און שאַרפֿע בליקן
 גייען פויערים אין דאַרף אַרום.
 טאַפֿן־אויס מיט האַרטע הענט די זעקלעך,
 שווינגן ווייטיקלעך און קוקן שטום.
 איינער ריכט־טאַפֿ פֿון די ביימער
 פֿלוימען, אַפצופֿירן זיי אין מאַרק.
 — פֿאַר אַ גראַשן וועל איך ניט פֿאַרקויפֿן!
 און ער שיט זיי אויס אַרונטער באַרג.
 און אַ צווייטער פֿאַקט אַ וואַגן קוקרוזע,
 ער מיטן פֿערדל שלעפֿן עס אין שטאַט אַריין.
 — דאָ, אין שטאַט, זיי ווערן נאָר מנין מוזע
 און מנין ייִדיש ליד דריקט עס אויס זייער פנין ...
 יאָט, 1934 (די וואַך)

יאַנקל יאַקיר

א שליטן מיט ישובניקעס

דערציילונג

ס'איז ווינטער אין דרויסן, אַ שווערער קריהדיקער¹ ווינטער מיט פֿרעסט, זאָווערוכעס² און שנייען. פֿאַרט אויפֿן לאַפּושנער טראַקט אַ שליטן מיט פֿאַרשווינען. רענדאַרעס³ זינען די פֿאַרשווינען. אַנגע-טאָן איז מען אין קורצע, שמוישענע פעלצלעך און אויף די קעפּ שפּיציקע קוטשמעס⁴.

פֿאַרשנייט און פֿאַרווייט איז דער וועג און מען זעט נישט קיין אַנהייב און מען זעט נישט קיין סוף. אַוווּהין לאָזן זיך עס יידן, רענדאַרעס, אין וועג, אין אַזאַ אומקומעניש!?

דאָס פֿאַרט מען צו עליע קירילינער אויפֿן ברית. דאָס איז שוין דער צענטער ברית, וואָס ער פֿראַוועט, עליע קירילינער, און עפעס טאַקע נאָר ווי אומיסטן — אַלע פֿאַלן זיי אויס בני אים אַקוראַט אין חודש שבֿט, ווען עס איז אַפֿילו אַ גאַטס רחמנות אַרויס-צולאָזן אַ הונט אין דרויסן.

עס איז שוין שטאַק נאַכט, ווען דער שליטן פֿאַרקערעוועט צו גיטל דער אַלמנה אין אַנינפֿאַרהויז. די רענדאַרעס קענען זיך גאָר נישט אַפּלויבן פֿון איר. זי איז אַן אַנגעקוואַלענע, גיטל, און אַ פֿעסטע און אַ גוטהאַרציקע. זעט נאָר, זעט, ווי זי פֿאַדיעט⁵ עס אַרום: זי קערט-אַפּ דעם שניי פֿון די פעלצן, זי שלעפט זיי אַראָפּ די פּיסלעס פֿון די פֿיס און זי האָט נישט קיין פֿאַראיבל, גיטל, ווען

¹ אינזאָלטער. — ² שנייטורעמס. — ³ אַרענדאַרן. — ⁴ הויכע היטלען, ווי צוקער-היטלען. — ⁵ לויפֿן-אַרום, פֿאַלן, שוויצן-אַרום (אויף געפעלן צו ווערן).

ערגעץ אין אַ טונקל ווינקל פֿון דער קאַמאַרע ⁶ צעפֿירט זיך אַ רעג-
 דאַר די הענט... זי האָט ליב, גיטל, ווען זייערע פֿאַרשנייטע
 פֿראַסטיקע וואַנצעס קילן אירע הייסע ליפֿן און זייערע פֿליישיקע
 קושן לאַזן-איבער בני איר אין מויל דעם געשמאַקן ריח פֿון ברוינע-
 דיקן פֿראַסט און רענדאַרטקער גבורה, וואָס צינדן-אָן אירע גע-
 בליטן. זי האָט ליב, אַז אין אַ ווינטערדיקן קאַיאָר, ווען זי גייט
 שטעלן דעם סאַמאָוואַר פֿאַר די אַננפֿאַרערס און אַפֿרייניקן דעם
 שניי פֿון דער פֿאַדוויירע ⁷, טשאַטעוועט אויף איר ערגעץ פֿון אַ
 ווינקל אָן אַרענדאַר און זעצט זי אַוועק מיט כּוח אויף דער פֿאַ-
 רענטשע און זינע ברוינדיקע פֿינגער שאַרעווען אַרום איר ליב.

נאָר אַזוי ווי גיטל האַלט, אַז מענער זינען אַ פֿאַרשניטע אומה,
 איז פֿדי עס זאָל אים נישט גרינג אַנקומען, ווערט זי זיך, קנניפֿט
 אים אויס שטיקער פֿלייש און קוועלט דערביי אָן, ווען ער רעדט-
 אַרײַן הייס, גלייך אין סאַמע לעפל פֿון איר אויער:

— אַ, גיטל, אַ געשמאַקע זאַך אָן עבֿירה!... גאַט אַליין האָט
 אויך הנאה פֿון איר. זײַ וויסן, גיטל-קרוין, אַז די מצוות האָט ער
 געלאָזט פֿאַר די מלאַכים און פֿאַר די יאָלדן! .

— קוק אים אָן, ווי ער באַלעקט זיך עס, דער לינדאַק, און סע
 שמוכעט ⁸ אים נאָך דערצו אַ וואַנצע... — טראַכט גיטל — ווי
 קומט ער, דער לעמפּעטוד ⁹, צו איר זעליקן? ... יענער, אַז ער
 פֿלעגט אַרומנעמען, האַסטו געהאַט אַ גאַנצן מעת-לעת אַ פֿול ליב
 מיט זון. און אַז ער פֿלעגט אַ קוש טאָן, פֿלעגט אַ האַלבע ליפֿ
 בלייבן בני אים אין מויל.

דערנאָך בלייבט זי זיצן אַ פֿאַרטראַכטע און אַ טרויעריקע, און
 עס קלעמט איר אַ נאַגנדיקע דערמאַנעניש: האָט עס אים געדאַרפֿט,
 זעליקן, אין אַ רעגנדיקן זומערטאָג אַ טראַג טאָן אויף די פֿעלדער.
 כּמאַרעס געדיכטע, שלאַקסיקע, האָבן אַנגעיאָגט אויפֿן הימל. סע
 האָט גענומען דונערן און בליצן מיט צעבערס. האָט זי זיך געבעטן

⁶ צימערל, — ⁷ הויף, — ⁸ שמייכלט, — ⁹ פלאַפלער.

בני אים ווי בני א גזלן: «זעסטאך, זעליק, אז ס'איז אן אומקומען-ניש אין דרויסן! ווו לאזסטו זיך, מ'זעט שונאים? און ער, ווי נאך עפעס א ניט-גוטער איז אריין אין אים, האלט זיך בני זינס: «אז די גאנצע הארעוואניע גייט לאיבוד... די וואסערן וועלן פארטראגן די סקירדעס¹⁰ תבואה. גיטל... מען האט דאך, יידענע — זאגט ער — אריינגעלייגט אין זיי די קליי פון די ביינער...»

דער דונער האט אים געטראפן — פארפלט¹¹ זיך גיטל אויף דער פארענטשע — גראד אויף יענעם בערגל מיט די דריי טאפאלן, ווו זיי האבן זיך צום ערשטן מאל געטראפן. און אט שוין צען יאר, ווי זי האט אים אריינגעלייגט, אזא שיינעם און אזא ליכטיקן, אין דער ערד אריין...

זי קאן אים נישט מוחל זיין, וואס ער האט זי געלאזט אליין אויף דער וועלט, מיט איין שטיקל קינד, הננט שוין א טעכטערל פון זעכצן יאר. אזוי פיל יארן זינגען שוין אריבער און נאך ברייט זי דאס געלעגער ווי הייסע זשארענדיקע קוילן... און אין די וועסנענעכט¹² לאזט זי זיך נישט איין מאל מיט די בערג און מיט די טאלן, וואלויטשעט¹³ זיך אין די גראזן און שיט פריסיק¹⁴ אויף אלע סטעזשקעס.

איצט איז איר שוין אלץ איינס. «זאלן זיי הנאה האבן... איילע¹⁵, דער «הארבוינעשעלאוילעם» ט'פאראיבל האבן אויף איר? נו, איז וואס? אדרבא, לאז ער פרווון כאטש איין נאכט זיך לייגן שלאפן אן דער גאטעכע... ט'ער ערשט דעמאלט פילן דעם ביי-טערן טעם פון זיין אליין»...

עפעס האבן זיך די ערשטע צייט דווקא יא געשדכנט פאר-שיידענע אלמנס און פארזעסענע בחורים. האט אבער געשמעקט

¹⁰ הויפן. — ¹¹ האלט(?) — ¹² פריילינגעכט. — ¹³ קאטשעט זיך. — ¹⁴ פפער (היץ). — ¹⁵ אלא. — ¹⁶ רבונו של עולם. — ¹⁷ איבערגעשטאנען (בעסאראבער) מאכל. — ¹⁸ מענטע (קרמיטעכץ). — ¹⁹ מיט א מאל. — ²⁰ דערגייט די יארן.

פֿון זיי מיט איבערגערעפטשעטע ¹⁶ פֿעלעכלעך און פֿאַרלעגערטער
ברינדזע ¹⁷. און אפשר האָט זיך עס איר אויסגעדאַכט, ווייל איר
זעליק, עפעס טאַקע נאָר ווי פֿון דער סאַמע וויג וואָלט מען אים
געווען געבאָדן אין מיאַטקע ¹⁸ בעדער.
דערפֿאַר האָט זי פֿון דער אַדראַזע ¹⁹ געזאָגט צו די דאָקטיש-
ליווע ²⁰ פֿאַרשויןען:

— ס'מיינט איר, אַז מען טראָגט אַ פֿאַר הויזן, איז מען שוין
טאַקע אַ מאַנצביל? אָן אמתן מאַנצפֿאַרשוין דאָרף די זון מקנא
זיין און די ערד דאָרף זינגען אונטער זינע טריט! איר האָט עס
צעקנט, לאַכטענבורניקעס ²¹ וואָס איר זענט, צי איר ווייסט אַפֿילו
נישט ווער עס האָט אייך פֿאַרשלייערט?

איצט האָט זי זיי אויסגעזעצט, די עלטערע און יונגערע ישוב־
ניקעס, ביי דער אַנגעגליטער הרובע ²², און זי האָט הנאה, וואָס
זיי נעמען נישט אַראָפּ דאָס אויג פֿון איר. מילא, די יונגע אויף
דערויף זינגען זיי יונג, נאָר אַפֿילו די, וואָס זינגען אין תרחס
יאָרן, פֿאַסמאַקעווען זיך אויך.

אויפֿן טיש געלט זיך אַ גרויסע קנילעכיקע, הייסע מאַמעליגע ²³.
צעשננדט מען זי מיט אַ פֿאַדעם און מען טונקט די בריענדיקע
רעפֿטלעך ²⁴ אין טעלערס מיט צעלאַזטער פוטער און געזאַלצענער
ברינדזע.

דאָ לויפֿט־אַראָפּ גיטלס בת־יחידקעלע איטעלע אין קעלער
און ברענגט־אַרויף אַ מאַקערטע ²⁵ מיט געזייערטס און אַ האַנטל ²⁶
וויין. דער וויין צעוואַרעמט די גלידער און צעבינדט די צינגער.
רעדט מען און מע דערציילט זיך טשיקאווע מעשיות, אייניקע
אמתע און אַנדערע — נישט־געשטויגענע, נישט־געפֿלויגענע.
נאָר איין רענדאַריקל — זעט גיטל — זיצט און שווינגט. ער

¹⁶ אויסגערעכענע, — ¹⁷ בעסאַראַבער מאַכל, — ¹⁸ מענטע, — ¹⁹ תיכף
ומיד, — ²⁰ דערגיין די יאָרן, — ²¹ גראַבע קעפֿ(?), — ²² אייוועלע, —
²³ אַ מאַכל פֿון מאַסמעל, — ²⁴ רעדלעך, — ²⁵ גרויסער טאַפּ, — ²⁶ קרוג.

שווינגט שווער און אומעטיק, ווי אַ כמאָרנער אָסיענדיקער הימל. ער איז נאָך זייער אַ יונגער, דאָס שווינגנדיקע רענדאַריקל. מען זעט קוים בײַ אים אַ שפּראַציקל פֿון אַ וואַנצע. עפעס טאַקע נאָר ווי דער מאַמעס מילך וואָלט אים געלעגן אויף די ליפּן. זי באַ- מערקט נאָר, ווי זינע גרויסע, טרויערקע, שוואַרצע אויגן נעמט ער נישט אַראָפּ פֿון איר טעכטערל...

ווערט זי שוין טאַקע אויף אַן אמת טשיקאווע, גיטל, גיט אַבער אַ פֿרעג אַזוי ווי פֿון דער זינט:

— פֿון וואַנען איז אַ טאַטנס אַ קינד? עפעס שנינען זי מיר צו זיין נישט קיין היגער.

דער יונגער-מאַן שווינגט, גלייך ער וואָלט אַנגענומען אַ פֿול מויל מיט וואַסער. מען ענטפֿערט פֿאַר אים:

— האַסט געטראָפֿן, גיטל... ער איז פֿון אַ ווינטן קאַנט. גאָר פֿון אַ ווינטן קאַנט. אַזש פֿון נאַוואַסעליץ.

— ווי זשע קומען זיי אַהער? ... — רעדט שוין גיטל מיט דרד-אַרץ פֿאַר דעם שטאַלטנעם, שווינגנדיקן יונגן-מאַן.

— זיי זענען אַ יתום, זענען זיי! ... זיי זענען געקומען פֿאַר אַ יאָרן אַהער מיט די ספּלאַזועס²⁷ — ענטפֿערט דער עלטסטער רענדאַר — זיי האָבן געוואָלט אַ ביסל זען די וועלט.

— זיי זענען אַנטלאָפֿן פֿון די פּליאַסקעדריגעס — פֿאַלט אים אַרײַן אַן אַנדער רענדאַר אין די רייד — זיי קענען לשון-קודש און רישעש²⁸ ווי אַ וואַסער... זיי קענען אַפֿילו ליענען רע- צעפטן אין לעטיין...

— אין לעטיין זאָסטו? ... — גיט גיטל, אַ פֿאַרחידושטע, אַזש אַ צי די ברעמען...

— זיי ליענען בריוו פֿון אַמעריקע און פֿון טירקײַ און פֿון אַלע לשונות, און ווען זיי האָבן טאַטע-מאַמע און מע לערגט זיי,

²⁷ בערלינקעס, טראַטוועס. — ²⁸ רוסיש.

וואלטן זיי געקאנט ווערן מיט דער צינט אפילו א פראפעסאר אין פייטערבארג! — פארגייט זיך א רענדאר.
 — נו, איז דארף מען מיך נישט אויסמעלקן?! — גיט זיך גיטל פאר ערגערניש אזש א פאטש אין דער באק — און איך, בהמה, האב געמיינט, אז זיי זענען. חס-חלילה, א צוגעלעגערטער. אז א יונגער מענטש זיצט שוין גאנצע צוויי שעה און רעדט נישט ארויס קיין איין ווארט! אט באלד וועט איר זען, קינדער, וואס פאר א גרויסן גאט מיר האבן...

זיי טייען-אפ, די רענדארעס. די הרובע איז א פריסיק הייסע. די באפוטערטע און באברנדזעטע מאמעליגע און דער ווייני צעגייען זיך ווי סאלץ²⁹ אין די ביינער. די באלעבאסטע איז א קאשיקע³⁰ און א חנעוודיקע און פון יעדן קוק אירן ווערט ליכטיקער אויפן הארצן... און דאס רעכטע הייבט זיך ערשט אן. והא ראייה... אט כאפט טאקע גיטל די שאל אויף די פלייצעס, גיט יצר-הרעדיק א וויג מיט די באקעס, לויפט-אראפ אין קעלער און באווייזט בא-שנימפערלעך, וואס זי איז אויסן מיט דעם גרויסן גאט אירן, וואס זי פארמאגט. זי ברענגט-ארויף פיינף פלעשער אלטן וויין, וואס זי באהאלט נאך אויף די געהויבענע ימים-טובים און אויף... מען זאל נישט באדארפן...

איצט פרעגלט שוין איטעלע אויס די פעטע פלוסטערן און דער ריח פון די געשמאקע גריוון קיצלט אויף די נאזלעכער. פונעם קאמאד נעמט גיטל ארויס די געקווייטלטע דרשה-געשאנק-גלעזער און גיסט זיי אן פול, פול מיט אן אויג. מע טרינקט און מע ווינטשעוועט זיך נחת און גליק, און א סך יארן, און קינדער און קינדסקינדער, און עפעס טאקע א רעכטן זיווג פאר איטעלען, דער באלעבאסטעס בת-יחידקע. דערבני נעמט גיטל נישט אראפ די אויגן פון דעם שיינעם נאוואסעליצער יונגן-מאן. עס דוכט זיך איר, אז ער האט אלע זיבן חנען. די טונקעלע, פארברוינטע באקן

²⁹ באלזאם. — ³⁰ פעטע.

זינגען פֿלאַמען און אין די שוואַרצע פֿאַרטראַכטע אויגן טליען וויי-
טע בענקשאַפֿט־פֿייערלעך.

עפעס זיצט ער איצט טאַקע נאָר ווי אויף הייסע קוילן: צוליב
אים האָט זי געמאַכט אַט די גרויסע סעודה. כ'לעבן, ער איז עס
נישט ווערט — טראַכט ער זיך. און ער פֿילט זיך עפעס שולדיק
פֿאַר גיטלען, פֿאַר איר טאַכטער און פֿאַר אַלע דאָ.

— יונגער־מאַן! — שטייט גיטל צו צו אים — דערציילט
עפעס שיינס!.. מיר לעבן זיך דאָ אין אַ פֿאַרוואַרפֿענעם העק,
עפעס טאַקע נאָר ווי אין אַ מדבר... וואָס ווייסן מיר און וואָס
הערן מיר, מישטיינס געזאַגט? אַ בוים אין פֿעלד ווייסט מער פֿון
אונדז... ער שמועסט אַ גאַנצן טאַג מיט דער זון און אַ גאַנצע
נאַכט מיט דער לַבֿנה... און מיר?! מע וואַקסט עפעס טאַקע
ווי אין סטויפּ...

די באלעבאַסטע ווישט זיך אויס מיטן עק טיכל אַ טרער. די
רענדאַרעס צערניבן אויך מיט די קולאַקעס עטלעכע דריבנע טרע-
רעלעך. בניים נאָוואַסעליצער יונגן־מאַן פֿלאַמט דאָס פנים פֿאַר
בושה. אַ קלייניקייט! צען פֿאַר אויגן האָבן זיך אָנגעשטעלט אויף
אים. ניין, דערציילן וועט ער גאָר נישט. זאָגט דאָך אַ גאַנץ דאַרף,
אַז בני אים איז אַ געפענטעטע צונג. סע איז אים טאַקע שטאַרק
שווער צו ריידן גלאַטיק אַזוי ווי אַלע. אין די זומערנעכט, אַז ער
שלאַפֿט אויף אַ סקירדע היי און די שטערן פֿאַלן אים גלייך אין
פֿאַדאַלעק אַרנין, רעדט ער אַזוי גרינג און אַזוי שייך מיטן הימל
און מיט דער ערד און מיט די ביימער. נאָר צווישן מענטשן
פֿאַרלירט ער זיך און סע דוכט זיך אים, אַז עפעס רעדט ער פֿונעם
וועג... וועט ער זינגען — שטאַמלט ער אַ צעפֿלאַמטער — זיב-
גען איז אים אַ סך גרינגער ווי ריידן.

און ער זינגט. ער הערט, ווי די ביימער רוישן אין וואַלד
און פֿייגל צוויטשערן אויף די צווינגן. ער זינגט און בעמט נישט
אַראָפּ די אויגן פֿון דער באלעבאַסטעס מיידל, איטעלע. ער זעט,
זי איז אַ קיבלעכיקע און אַ פֿולע ווי אַ פּאַמפעשקע. און די באַקן

בליען בני איר ווי מאַגרויזן. אויגן האָט זי בלויע, פֿיכטע, און לאַנגע בלאַנדע צעפּ, ווי גילדענע ווייצנזאָנגען. אירע פֿאַרהאַרע-וועטע הענט האָט זי אַוועקגעלייגט אויפֿן טיש און די דלאַניעס זינען האַרטע, באַדעקט מיט מאַזאַליעס.

ער זינגט און ווייסט אַליין נישט פֿון וואַנען עס שטאַמט דער ניגון. אפֿשר האָט אים געזונגען מיט הונדערטער יאָר צוריק דער אור-אור-זיידע זינער, דער מַנצער רבֿ, נאָך דעם ווי ער און קהל האָבן אין אַ שווערער שלאַכט מנצח געווען די גערמאַנישע קרייצלינגערס, וועלכע האָבן געוואַלט פֿאַרטיליקן די גאַנצע ייִדי-שע קהילה. אפֿשר האָט אים גאָר געזונגען זיין עלטער-זיידע בענ-טשע, ווען נאָך לאַנגע טעג און נעכט פֿון תעניתים און סגופֿים איז ער דערגאַנגען דעם סוד פֿון „מאַין ולאָן“. און ער ווייסט, ס'קאָן גאָר זיין, אַז אַ פֿויגל האָט אים דעם ניגון געבראַכט פֿון די ווינטע וואַרעמע לענדער און אין אַ שטילער לבנהדיקער נאַכט אים אַרטינגעפֿליסטערט אין אויער.

— זע נאָר, זע! צדוק, דער עלטסטער רענדאַר, דער וואָס האָט אַ באַרד מיט קאַלטענעס, האָט אַראָפּגעוואָרפֿן דאָס רעקל, זיך צע-כראַסטעט דאָס העמד און באַוויזן די האַריקע באַוואַקסענע ברוסט זינע:

— יאַסעלע-טאַטע! — בעט ער זיך תחנונים בני אים — זינג מיר אַרײַן אַהער-אַ... גלייך אין האַרץ אַרײַן... כ'האַב אַ זינדיק האַרץ, יאַסעלע... אַ פֿאַרזשאַווערט האַרץ...

— זע נאָר וויפֿל קווייטן האָבן זיך צעבליט אויף די פֿענצ-טער!.. אפֿשר איז טאַקע גערעכט געווען דעם בעל-שמש תלמיד, ר' לייב שרהם: „אַז פֿון יעדן לויטערן ניגון ווערן געבוירן מלאַכים און רויזן“

גיטל כליפעט אין דער שטיל. „איר זעליק האָט אַוודאי נישט געקענט אַזוי זינגען, נאָר דערפֿאַר האָט ער געהאַט זינגענדיקע הענט. ער אַליין איז פֿון קאַפּ ביז די פֿיס געווען אַ געזאַנג און אַז זי

פֿלעגט גיין מיט אים אין פֿעלד, צי אין גאס, פֿלעגן גאט און לייט
מקנא זיין..."

אין דרויסן האָט זיך שוין אויסגעלייטערט. אַ ווייטע, מילכיקע
לִבְנָה טראָגט זיך שוואַליאַם³¹ איבערן הימל. עס פֿעכלט³² דער פֿאַר־
שנייטער וועג מיט דער זויבערער פֿרישקייט פֿון וועלטבאַשאַף. צדוק
שפּאַנט־אַיִן די פֿערה, דעקט זיי איבער מיט די וואַלענע פּאַפּאַנעס³³
און אַטעמט־אַיִן מיט זינע ברייטע נאַזלעכער דעם האַרבן ריח פֿון
פֿערדנשווייס. פּאַמעלעך ציט מען אַרויף אויף זיך די שמוישענע
פּעלצלעך. מען טוט־אַן די פּיסלעס. עס סקריפּעט דער שניי אונטער
די פּיס, אַט ווי גלאַז און אַט קוויטשעט ער עפּעס טאַקע נאָר ווי
אַן אַפּגעקרעלט הינטל.

יאַסלען, דעם נאַוואַסעליצער יונגן־מאַן, זעצט צדוק אַוועק אויבן־
אַן, אויף דעם סאַמע בעסטן פּלאַץ. ער איז הינט ביי אים געהייכט
און געקריינט.

די מאַמע מיט דער טאַכטער שטייען אויף דער שוועל און קוקן
מיט טרויעריק־פֿאַרבענקטע אויגן אויף די אַוועקפֿאַרנדיקע. אויפֿן
טיש שטייען די ליידיקע גלעזער און אין די טונקעלע ווינקעלעך
צאַפלען זיך נאָך די טענער פֿון דעם האַלב־פֿאַרלאַשענעם ניגון.

— נו, איצטער גלייב איך, יונגער־מאַן, ט'איר זיך נישט לאַזן
קיין סך בעטן און איר וועט קומען אַפֿטער צו אונדז... — שמייכלט
גיטל מיט אַ סודותדיק־באַהנטן שמייכל.

— מ'עט קומען!... וואָס הייסט מ'עט נישט קומען! — ענט־
פֿערט היים קאַניער.

— נאָך אַזאָ קומען! — גיט צדוק אַ כיטרע ווונק, עלעהי, ווי
ער וואַלט געהאַלטן ביים קויפֿן אַ גרויסע מציאה.

*

און אויפֿן לאַפּושנער טראַקט יאַגט ווי אַ וויכער אַ שליטן מיט
רענדאַרעס. מען איז קיין עין־הרע, אַזוי בגילופֿין, אַז מען האָט

³¹ גאַלאַפּירנדיק. — ³² פינקלט. — ³³ דעקעס.

שוין פֿאַרלוירן דעם חשבון פֿון די ווערסטן. צדוק זאָגט, אַז קירי-
 לין איז אַ... אַ... אַ... דאָ, מיט דער האַנט צו דערלאַנגען און
 חיים קאַניער היצט זיך, און פֿאַרט אים אַזש אַרנין מיט די צען
 פֿינגער אין דער קאַלטענעוואַטער באַרד, פֿדי אים צו דערווייזן, אַז
 עס זינגען נאָך דאָ געשוואַלענע צען ווערסט.
 נו, איז מילא. און טאַמער מער אַ באַרג און מער אַ טאַל!
 באַרג-אַרויף, באַרג-אַראָפּ. און אַז דער וועג איז שוין אַ לענגערער
 — איז מה-בכּן? ...
 גוט איז, וואָס אויפֿן האַרצן איז אויפֿגעלייגט און דער איינציג-
 קער יחוס-בריוו איז פֿראַצע, כּוח און בטחון! ...

אפרים אויערבאַך

אַ ייד פֿון בערשאַד

פֿאַעמע

אַ ייד פֿון בערשאַד.
 נאָך גאָר אַ יונגער-מאַן געווען.
 דאָס פֿירקאַנטיק-שוואַרצע בערדל
 האָט, דאַכט זיך, ערשט אַרויסגעשפֿראַצט.
 די אויגן, ווי דאָס בלויגעוועב פֿון בערשאַדער טליתים,
 האָבן דאַכט זיך ערשט די וועלט דערזען
 און זיך געחידושט: — אַך, אַ וועלט.
 אַ וונדער-איבער-וונדער-וועלט.
 — ווי הייסט אַ ייד?
 — מרדכי.
 — און וואָס פֿאַרקויפֿט אַ ייד?
 — טליתים, בערשאַדער טליתים.
 — טליתים, בערשאַדער טליתים.

און אַז אַ ייד פֿאַרקויפֿט טליתים
 און קומט פֿון בערשאַד, וווּ מען וועבט טליתים,
 איז דאָכט זיך אויף זיין פנים ליגט אַ טלית אויסגעוועבט,
 אַ זינדענער, בלוי-פֿאַסיקער.
 און אַז דער בעלצער ייד קוקט-אַן אַ טלית,
 אַ ניעם, ערשט געבראַכט פֿון בערשאַד,
 ווערט פֿול זיין האַרץ מיט הייליקן דרד-אַרץ.
 דאָס דיין געוועב איז פֿאַרכטיק אַנצורירן
 מיט הענט וואָס האַבן וואָל און פֿעלכעלעך געהאַלטן
 און גראַבע ליוונט אויסגעטאַפט
 אויף בוזעמער בני גויעס.

אַז אַלע מרדכיס קענען הייסן מאַטל,
 צי מאַטקע, מאַטעס אָדער מאַנעס,
 איז מרדכי, דער טליתניק מרדכי,
 דער איינציקער אין בעלץ אַ מרדכי.
 האָט מרדכי דער טליתניק זיך געחידושט
 מיט די אויגן זיינע בלויע
 און מיטן בערדל דעם פֿירקאַנטיקן:
 — אַ מדינה דאָס בעסאַראַביע!
 דאָס גלעזל ווייזן צעגייט זיך אין די ביינער.
 די מאַמאַליגע¹ שווימט אין פוטער.
 די ברינזע² איז ווי שניי נאַר-וואָס געפֿאַלענער.
 פֿאַרגרעכטע יידן, הענט פֿאַרהאַרטעוועט.
 נאַר אַז זיי גיבן שלום, ווערט וואַרעם אויפֿן האַרצן.
 און היימיש איז דער מאַלדאַוואַן,
 אַ פֿראַסט באַשעפֿעניש, אַ דאָרפֿישע בהמה.

¹ קוקרוזע, מאַסמעל. — ² בעסאַראַבער מאַכל.

נאָר אַז ער זינגט אַ וואָלאַך, אַ פּאַרניאַלאַ³,
פּאַרגייט זיך אין אַ דוינע⁴,
נעמט ער די נשמה דיר אַרויס.

און אַז אַ ייד איז אַ טליתניק,
איז דאָרף ער דען אין בערשאַד לעבן?
טליתים קען ער דאָך באַציען
און לעבן דאָ אין בעליץ
און טרינקען וויין און עסן מאַמאַליגע
און לערנען זיך בנים מאַלאַוואַן
דעם וואָלאַך און די דוינע.
וואָרעם נאָך אין בערשאַד ביי דער וועבשטול
האַט מרדכי אין די פּאַסן לידער אַינגעוועבט
און שטיקלעך פֿונעם דאווען,
געציקלטע, פּאַרצערטע.
און אַז אַ טלית, זינער אַ געוועבטער,
איז אויסגעשפּרייט געווען,
האַט מרדכי פּאַדעמווניז געזען די קלאַנגען.
אַ קלאַנג אַ פּאַדעם.
אַ פּאַס — אַ שטיק געזאַנג.

איז, דאַכט זיך, אַז אַ ייד פּאַרקויפֿט טליתים —
דאָרף ער זיך באַזעצן צווישן יידן?
נאָר מרדכי האָט זיך גאָר באַזעצט
אין געסל דעם ציגינערשן,
ווי שטיבלעך ליימענע מיט דעכלעך ערדענע
אויף רויטע פּריזבעס⁵ הויערן
און קוקן מיט פֿיר-עקעכיקע פֿענצטערלעך

³ גענגט-ניגון. — ⁴ געציקלט ליד. — ⁵ פּאַרהויז.

ווי שאַף פֿאַרשלאָפֿענע
אין מיטן זומערטאָג אויף פּאַשע.

אַ שיינער אינפֿאַל פֿון אַ יידן
זיך חֶבְרֵן מיט גוים
און קומען דאַונען אין שוחטישן בית-מדרש
(חבדניקעס, וואָס זאָגן נישט קיין פּיוט
און ציען די יניקה פֿון לאַדי),
און זומער ברענגען דעם גערוך פֿון עפּל-ביימער
און ווינטער אין דער באַרד דעם רויך
פֿון שאַפֿענעם טוזיק.
וואַלט אַפֿשר אין בית-מדרש זיך אָפּגעזוכט
אַ שיינער ייד, וואָס וואַלט אים שוין געזאָגט:
— ניט שיק, אַ ייד וואָס האַנדלט מיט טליתים...
האַט אָבער מרדכי זיך באַוואַרנט:
פֿאַרקויפֿט דעם לעצטן טלית
און נאָר געהאַלטן זיך בנים נאָמען —
דער טליתניק.

און וואָס איז מיט פרנסה?
איז ווידער דאָ דער גוי.
אַ זעקל ווייק, אַ מעסטל גערשטן,
אַ לעמעלע, אַ ביסל וואַל —
אַבי מע שטייט נאָר בײַ דער בריק,
איז מיט פרנסה שוין קיין דאָגה נישט.
נאָר אַז סע קומט דער פֿאַר-יום-טובֿים,
ווען אין דער קאָדדע⁶ ציטיקן זיך טרויבן,
ווען ס'הייבט זיך אָן צו גיסן מוטנער זאַפֿט
פֿון אונטער די קאָדראַנעס פֿיס,

⁶ ווינשטאַק(?)

איז מרדכי שוין אין קאָדערע,
און נישט אזוי צוליבן גלעזל מוסט זי,
ווי צוליבן וואָלאַך דעם קאָדראַנעם.

אין דערפֿלעך שטיינערנע
צעוואָרפֿן שטייען הויפֿן
און שיקסעס באַרוועסע
מיט בוזעמער, ווי אַנגעגאַסענע מיט ווייץ,
אויף בערג מיט טרויבן טאַנצן.
אין ריטשקעס רינט דער ווייץ.
די ערד איז שיפור.
די פֿלוימען-ביימער זינען שיפור.
פֿאַר נאַכט, דער ווייץ שוין אַנגעגאַסן אין די פֿעסער.
חזירים ראַיען זיך אין טרויבן-שאַלעכץ
און וואַקלען זיך פֿאַרשיפורטע.
צעזעצן זיך קאָדראַנעס אויף די הויפֿן
מיט עמערס מוסט און מאַמאַליגע
און זינגען וואַלאַכן.
פֿאַרגייט זיך איינער אין אַ ווייטן שטייגער,
ווי ס'האַרץ וואַלט ער זיך אויסגערעדט,
ווי אויסגעקלאַגט וואַלט ער די גאַנצע קלאַג
פֿון טאַטעס, מאַמעס און פֿון דורות שפּעטערע.
נאָר אַז ער זעט, אַז וויינען איז קיין תּכלית ניט,
ניטאַ פֿאַר וועמען און אויף וואָס,
איז נאָר אַ ריס גענוג, און זיין געזאַנג
הייבט אָן צו טאַנצן, שווינדלענדיק
ווי קעלבלעך נאָר-וואָס אַרויסגעלאַזטע
אויף לאַנקעס פֿרילינגדיקע.

⁷ טרויבנווייץ.

און מרדכי —
 אין הויף פֿאַררוקט זיך אין אַ ווינקל
 און וויינט.
 וואָס וויינט אַ ייד?
 וואָס זומער שטייט שוין אויף דער שוועל
 אַוועקצוגיין.
 דער גוטער, וואַרעמער, געטרײַער.
 וואָס אַסיען לאַזט שוין פֿון זיך הערן.
 ס'איז אלולדיק אויף בימער.
 די טעג די פֿאַרכטיקע
 זוי שוואַרצע פֿליגלען שוועבן.
 נאָר איבער אַלצדינג וויינט אַ ייד,
 ווייל ס'האַט דער וואַלאַך
 די ביינער אים צענומען;
 ווייל ס'האַבן קלאַנגען לידנדיקע,
 פֿון הערצער פשוטע אַרויסגעפֿיניקטע,
 דערוועקט אין אים געוויין פֿון דורות.
 דאָס וויינט אַ ייד אַן איינציקער,
 נאָר הינטער אים, מיט אים, אין אים
 וויינען עדהס יידן.
 און אַ דער וואַלאַך ווערט באַפֿרייט
 פֿון רויטן טרויבנדיקן טרויער
 און טאַנצט אַן אויסגעלייזטער איבער שטיינערדיקע בערג,
 איז ער, דער ייד, נאָך אַלץ ניט פֿריי,
 ווייל טיפֿער, צערדיקער איז זײַן טרויער,
 ווייל ס'וויינט דאָך ניט אַ ייד אַליין,
 נאָר עדהס וויינען-מיט מיט אים.
 די נאַכט פֿאַלט-צו.
 אין הויף ליגן די קאַרדאַנעס

מיט ווייבער גלוסטיקע, פֿאַרשיפורטע.
 די שיקסעס וואָלגערן זיך אין די אַרעמס
 פֿון אויסגעשפּאַנטע שקצים.
 סע זינגט נאָך עמעצער.
 דאָס האַרץ האָט עפעס דאָך צו זאָגן —
 צו זיך אַליין און צו דער שטילער נאַכט.

 אויף האַרטן ברעט, אין ענגן שטיבל,
 רוט מרדכי אָפּ זיין אינגעדאָרטן גוף.
 דער וואָלאַך זינגט אין אים,
 דער וואָלאַך וויינט אין אים.
 דער וואָלאַך פֿון דער קאָדרע.
 אם ירצה-השם אויף ימים-טובֿים
 וועט מרדכי קומען-צוריק קיין בעלז
 מיטן נניעם וואָלאַך דעם קאָדראַנעם.
 פֿאַרבענקטע הערצער,
 חסידישע נשמות
 דערפֿרייען וועט ער מיטן וואָלאַך.
 דערהייבן זיי אין דער נגינה.
 די פֿיס, באַפֿרייטע פֿיס,
 פֿון קייטן אָפּגעבונדענע,
 אין ראַד געליכטיקטן.
 די הענט געהויבן העכער, העכער —
 צו הויכקייט איז קיין שיעור ניטאָ.
 דערגרייכט אַ הימל, שפּרייט זיך נאָך אַ הימל.
 העכער, העכער.
 אַז יידן וועלן וויינען,
 איז זאָלן יידן וויינען,
 ווייל פֿרייד איז אין געוויין,
 וואָס קומט פֿון טרויעריק געזאָנג.

די ערשטע פֿעסער אָנגעפֿולט מיט ווייַן,
 די אַקסן אינגעשפּאַנט אין וועגן בנזיקע —
 אַיס-צאל.
 אויף רויטע וועגן האַרבסטיקע,
 די טריט געמאַסטענע.
 אין פֿעסער שפּילט דער ווייַן,
 אויף סטעפּעס שפּילן די קאַלירן — אַיס - צאל.
 דער ייד פֿון בערשאַד — מרדכי —
 אַן אינגעקאַרטשעטער זיצט אויף אַ וואַגן
 און ציילט די שעהן פֿון שחרית ביזקל מעריב,
 און ציילט די טעג פֿון מעריב ביזקל מעריב.

נ"ו 1926

א. ראַבאָי

בעסאַראַבער יידן

פֿון ראַמאַן „אייגענע ערד“

אַ מענטש אינגעוויקלט אין אַ פעלץ און אין שאַלן. די לאַנגע
 גרויע באַרד איז געבליבן פֿון אויבן-אויף און דער שפיץ פֿון דער
 נאַז האָט אויך אַ רויטער און פֿאַרפֿרירענער אַרויסגעקוקט פֿון
 הינטער דעם פעלצענעם היטל. אין זינע באַהענטשקעטע הענט
 האָט ער געטראָגן אַ שטעקן מיט ביבקעלעך. ער איז געגאַנגען אין
 דער מיט גאַס, קלאַפּנדיק מיטן שטעקן איבער דעם אינגעפֿרירענעם
 שניי, און אויסגעוואַנגען מיט אַ טרויעריקער, וועקנדיקער שטימע:
 — יידן, זינט וויסן, אַז הינט אויף דער נאַכט איז אַן אַסיפּה
 אין דער גרויסער קלויז. מען וועט אויסטיילן ערד. יידן, קומט און
 נעמט ערד אומזיסט!

איבער דער גאנצער גאס האָט געקלונגען זיין שטים. מען האָט געעפֿנט טירן, אַרויסגעשטעלט פֿעלצענע היטלען און האַלבע פֿני- מער און מיט אַ סקריפֿ צוריק פֿאַרמאַכט די טירן.
— יִדן, קומט נעמען ערד! — האָט דער אויסרופֿער געשריגן איבער אַלע גאַסן.

נאָך דעם איז געוואָרן טונקעלער און טונקעלער. די זון איז פֿאַרגאַנגען. די קוימענס האָבן פֿון זיך אַרויסגעלאָזט לאַנגע זינלן רויך. עס איז געוואָרן וואַרעמער און היימלעכער פֿון דעם, וואָס אין די פֿענצטער האָבן זיך באַוויזן קליינע אָפּשיינען פֿון די לאַמפֿן. אין דער גרויסער קלויז זינען אַלע צוועלף פֿענצטער אין אַלע זיטן פֿון מזרח-וואַנט, מערבֿ-וואַנט און צפֿון-וואַנט. געווען ליכטיק פֿון די בליצלאַמפֿן. נאָך מנחה און מעריבֿ איז דער עולם געוואָרן אַ ביסל געדיכטער. וואַרעס איז געווען איבערווייניק. דער עולם איז געווען צעוואַרפֿן אין רעדלעך איבער דער גאַנצער קלויז.

דער שמש האָט געטאָן אַ קלאַפּ אין טיש מיט דער האַנט:
— יִדן, זינט אויף דער נאַכט וועט מען אייך טיילן ערד!
נאָך דעם איז געוואָרן אַ ביסל שטיל און באַלד האָט זיך דאָס געריידערט אָנגעהויבן אַזוי ווי רעדער אין אַ וואַסערמיל צו דרייען.

— וואָס איז דאָס פֿאַר אַן ערד?

— ווער טיילט ערד?

— וואָס הייסט, מען וועט געבן ערד?

— וווּ וועט מען נעמען ערד?

— עס איז פֿאַראַן גענוג ערד אויף דער וועלט!

— פֿאַראַן?

— וואָס דען האַסטו געמיינט, אַז עס איז נישטאָ?

— הע, איך ווייס, אָבער ווער, וואָס, ווען?

— מיר וועלן באַלד הערן און זען.

— שוטה, ווער וועט דיר געבן ערד אומזיסט?

— נישט אַזאַ שוטה ווי דו!

די קלויז איז געוואָרן אָנגעפֿולט מיט מענטש. אין דער וואַרע-

מער לופט האבן זיי ערשט אנגעהויבן זיך ארויסצוטיילן איינער פֿון דעם אנדערן. גרויע בערד, שוואַרצע האַר. מען האָט פֿון זיך אַראָפֿ־געוואָרפֿן די פעלצן, שאַלן, אויך צעקנעפֿלט די קאַלנערס פֿון די העמדער און די שמויסענע היטלען אַרויפֿגערוקט הויך איבער די שטערנס.

עס האָט זיך צעעפֿנט די טיר ברייט. פֿריער האָט דער פֿראַסט געטאָן אַ שפרונג־אַרין, אַזוי ווי אַ קנויל רויך. נאָך דעם איז אַרין אין קלויז דער רבֿ, ביי וועמען עס האָט נאָר אַרויסגעשטעקט דאָס קליינע שוואַרצע בערדל פֿון שאַל אַרויס, מיט דעם רבֿ זינען גער־קומען ר' ישראל גאַלדשטיין און דער לערער נאַקמאַן.

עס איז, אַזוי ווי פֿון אונטער דער ערד, אויסגעוואַקסן אַבֿרהם דער קהלשער אַלטער בחור. ער האָט זיך געשטופֿט, מיט ביידע עלנבויגנס וואַרפֿנדיק אין דעם געדראַנג פֿון עולם, און געמאַכט אַ וועג ופֿאַר דעם רבֿ מיט די צוויי אַנגעזעענע באַגלייטערס. דער קנויל מיט מענטשן האָט געטאָן אַ כאַפֿ דעם רבֿ. עס האָבן זיך געהערט אויסגעשרייען: „מאַכט אַ וועג! מאַכט אַ וועג!“

אַ ביסל שפעטער איז שוין דער רבֿ געזעסן, אין זיין זינדענער קאַפֿאַטע אויף דער בימה, אַנטקעגן דעם אַרין־קודש. פֿון איין זייט איז אויך געזעסן ר' ישראל גאַלדשטיין, וועלכער איז געווען דער שענסטער ייד אין שטעטל. פֿון דער אַנדערער זייט איז געזעסן נאַקמאַן, דער לערער, און עפעס געשמועסט, אַזנבייגנדיק זיך נאָענט צו דעם רבֿ. אַבֿרהם, אַ הויכער, מאַסיווער בחור, מיט אַ מאַדנע באַוואַקסן פנים, וואָס ערטערווייזן זינען ביי אים געווען אויסגעפֿליקט די האַר פֿון זיין בערדל און מיט דעם דאַשעק פֿון זיין היטל אויסגעדרייט אויף אַ זייט, איז אַרומגעשוומען צווישן עולם, קלאַפֿנדיק מיט זינע עלנבויגנס האָט ער זיך געמאַכט אַ וועג. ער איז געווען הייזעריק און אַז מען האָט אים געפֿרעגט, וואָס עס וועט דאָ איצט געשען, האָט ער מיט פֿעס און מיט אַ הייזעריקער שטים אַפֿגעענטפֿערט, אַז מען זאָל וואַרטן, הערן, זען

און שווינגן, א נישט וועט ער אַרױסטרײַבערן די קישקעס פֿון זײ... .

פֿאַר אַבֿרהמען האָט מען מורא געהאַט. ער איז געווען דער קהלשער קאַכלעפֿל, ווי מען האָט אים אין שטעטל גערופֿן. וווּ עס זײַנען געווען צוויי, איז ער געווען דער דריטער. קיין סודות זײַנען פֿאַר אים נישט געווען. גאָד איידער עס איז צו דעם רבֿ אָנגעקור מען דער בריוו וועגן דער ערד, האָט שוין אַבֿרהם געוואוסט, אַז מען וועט שענקען ייִדן ערד. ער איז געווען דער ערשטער, וועל־כער איז געלאָפֿן צום לערער נאַקמאַן אָנזאַגן די גוטע בשורה. פֿון דעם לערער איז ער געלאָפֿן צום גבֿיר פֿון שטעטל, ר' ישראל גאַלדשטיין. איצט איז ער געווען אויף דעם העכסטן שטאַפל פֿון זײַן באַרוף. זײַן שטערן איז געווען פֿאַרשוויצט און זײַנע גרויע אויגן זײַנען געוואָרן גרויס און בײַז.

דער רבֿ איז געזעסן און זיך געגלעט זײַן בערדל. אויף זײַן בלייכן, דינעם פנים האָט געשײַנט אַ שמייכל. ער האָט אַלע מאָל אַ הייב געטאַן די אויגן אונטער זײַן שטערן און געזאַגט צו זיך אַליין: באַ!

ר' ישראל גאַלדשטיין האָט זיך אויפֿגעשטעלט, ביידע הענט פֿאַרשטעקט אין דער קאַמזוויל, וווּ איבער דער גאַנצער ברייט איז געהאַנגען אַ שײַנע, גאַלדענע קייט. ער האָט געזאַגט זייער פֿאַמע־לעך און שווער:

— איך בעט די ייִדן, אַז זײ זאָלן שווינגן, נישט פֿון מײַן כֿבֿוד, נאָר פֿון דעם כֿבֿוד פֿון אונדזער ליבן רבֿ.

אין קלויז איז געוואָרן אַ גערודער. עס האָבן זיך געהערט אויסגעשרײַען „שאַ“, „שיש“ און דאָ און דאָרט האָט מען געהוסט. ס'איז באַלד שטיל געוואָרן.

— שמואל חזן איז דאָ צווישן עולם? — האָט דער גבֿיר געפֿרעגט.

— דאָ. אַט איז ער. אַט דאָרט באַהאַלט ער זיך! — האָט מען אָפּגעענטפֿערט פֿון אַלע זײַטן.

— ר' שמואל, איך בעט איר זאלט אזוי גוט זיין און צוקומען
נענטער — האָט דער גביר געזאָגט — און זאָגט פֿאַר דעם עולם
אַ קאַפּיטל תּהילים.

— יאָ, יאָ, זיכער. פֿאַר וואָס נישט? אַז שוין יאָ דערלעבט.
מען באַדאַרף נישט פֿאַרגעסן אין גאַט. אַ קאַפּיטל תּהילים. אַ
קאַפּיטל תּהילים! — האָבן זיך געטראָגן אויסגעשרייען פֿון אַלע
זיטן

באַלד האָט אַברהם, דער קהלשער קאַכלעפֿל, געטראָגן אין
זינע שטאַרקע הענט, הויך איבער זיין קאַפּ, דעם חזן ר' שמואל.
ער האָט אים צוגעבראַכט צו דעם אַרונ־קודש און אוועקגעשטעלט
פֿאַרן רב. שמואל חזן האָט זיך געטרייסלט און מיט אַ פֿינגער גע-
טאָן זיך אַ שנעל אינעם ביינדל פֿון זיין לאַנגן האַלדז.

— הייזעריק, ר' שמואל? — האָט דער רב געפֿרעגט און גע-
שמיכלט.

— ניין, נישט הייזעריק, רבי! ס'איז מיר טרוקן מיין גומען!
— האָט שמואל חזן געזאָגט און געמאַכט פֿון זיין האַנט אַ פֿויסט
און אים צוגעטראָגן צו זיין מויל.

ר' ישראל גאַלדשטיין האָט באַפֿוילן מען זאל גיין און ברענגען
וויין, פֿאַרבאַנסט און געזאָגט:

— מיר וועלן טרינקען און צובאַנסן. אָבער פֿריער זאל דער
חזן זינגען אַ קאַפּיטל תּהילים, אזוי ווי ער קאָן.

שמואל האָט זיך אוועקגעשטעלט, אַ הייב געטאָן זיין קאַפּ אין
דער הייך און מיט דעם גראָבן פֿינגער פֿון זיין רעכטער האַנט
האָט ער אונטערגעשפּאַרט דעם גאַרגל און אַנגעהויבן צו זינגען.
די ווערטער „וארץ נתן“ האָט ער געדרייט, אי אַהין, אי צוריק,
און געטיילט מיט דער האַנט צו די מענטשן אין קלויז. נאָך דעם
האָט זיך אויפֿגעשטעלט נאַקמאַן דער לערער. אַ שמאַלער, מאַגערער
יונגער־מאַן מיט אַ גלאַט־ראַזירט פנים. פֿון זיין ווייכער, ברייט-
ברימיקער שוואַרצער הוט האָבן זיך אַרויסגעשפּאַרט געקרייזלטע

האַר. זינע דאַרע, בלייכע הענט האָבן געציטערט. ער האָט אויס-
געגלייכט די גרויסע בויגנס באַשריבן פּאַפּיר און אַנגעהויבן לייע-
נען:

„הויכגעשטעלטער רבֿ און זינע געטרניע יידן! מיין
שיינע און איידעלע פֿרוי, די באַראַנעסע און איך, נאָך
דעם, ווי מיר האָבן עס גוט איבערגעטראַכט, האָבן געפֿונען
אַ וועג, ווי אַזוי צו באַלייכטן אונדזער לעבן דאָ אויף דער
וועלט און אויך דאָס, נאָך דעם לעבן, אויף יענער וועלט.
מיר האָבן געקויפֿט אַ סך לאַנד אין אַמעריקע. אַמעריקע
איז אַ פֿרייע מדינה. נישטאָ דאָרט קיין האָס צו יידן. מיר
האָבן דאָס לאַנד צעטיילט אין שטיקער, צו פֿופֿצן אַקער
אויף אַ חלק. איר וועט באַקומען פֿופֿצן אַקער לאַנד, אַ
הויז מיט אַ שטאַל, קעלער און ברונעם. אַ פֿערד און וואָגן.
מאַשינען און זריעה צום פֿאַרזייען. אויב איר ווילט קומען,
יידן, טאָ קומט און ברענגט אַיך מיט אַינער רבֿ, שוחט,
חזן און דאָס ביסל געלט, אויב איר האָט. אויב נישט, באַ-
דאַרפֿט איר גאָר קיין געלט נישט, ווייל אונדזער מענטש
וועט קומען און אַיך אַריבערפֿירן בשלום קיין אַמעריקע.
און וועט אַיך באַזעצן אויף דעם לאַנד, און אַיך ווייזן,
ווי אַזוי אַנצוהייבן דאָס נייע לעבן פֿון אַ פּויער אויף זיין
אייגן לאַנד.“ אונטערגעשריבן פֿון באַראַן הירש.

— ווי גרויס איז אַן אַקער לאַנד? — האָט איינער פֿון עולם
אויסגעשריגן.

— אַן אַקער איז אַזוי גרויס ווי אַ דעסיאַטין — האָט דער
לערער נאַקמאַן זיך געווישט זיין שטערן — עס איז גענוג ערד,
פֿופֿצן אַקער יעדן ייד.

— איך וועל פֿאַרזייער קאַרטאָפֿליעס! — האָט עמעצער אויס-
געשריגן.

— טאַבאַק איז בעסער! — האָט אַן אַנדערער אונטערגעכאַפט.

— א ווינגארטן, מײן אייגנס! — האָט אַ דריטער מיט זײַנע
 אויגן געגלאָצט — אַ ווינגארטן!
 דער לערער נאַקמאַן האָט איבערגעלייגט די פּאַפּירן און
 געזאָגט:

— פֿרייען מעגן מיר זיך אַלע, אָבער לאַזט אַנײַך הערן. איד
 האָב נאָך נישט געענדיקט. דאָ האָט מען אונדז צוגעשיקט אַ באַ-
 שרײַבונג, ווי אַזוי די ערד איז. ווילט איר הערן?
 — מיר ווילן ערד! זאָל זײַן ערד! ערד איז ערד! — האָבן
 זיך געטראָגן פֿון אַלע זײַטן אויסגעשרייען.

נאַקמאַן האָט נישט געקענט אַריבערשרייען דעם געפּילדער
 פֿון די פֿאַרזאַמלטע, דערפֿאַר האָט ער זיך אַוועקגעזעצט און גע-
 ליענט פֿאַר דעם רבֿ די איבעריקע פּאַפּירן. דער רבֿ האָט געשאַקלט
 מיט זײַן קאָפּ און מיט דעם שוואַרצן בערדל און געשמייכלט מיט
 זײַן בליַך פּנים.

עס האָט זיך צעפּראַלט די טיר פֿון דער קלויז. אַבֿרהם איז
 אַרײַן מיט ביידע הענט אין דער הייך אויפֿגעהויבן. אין ביידע
 הענט האָט ער געהאַלטן צוויי פֿלעשער ווייץ.

— ייִדן, נאָט אַנײַך ווייץ! איר וועט טרינקען איבער אַ יאָר
 אַנזער אייגענעם ווייץ, אויף אַנזער אייגן לאַנד, פֿון אַנזערע אייגענע
 ווינגערטנער, וואָס איר וועט אַליין אויסטרעטן. שרײַט אַלע: אָמן!!
 אין קלויז איז געוואָרן אַ גערודער. דער גאַנצער עולם האָט
 זיך צעטיילט אין בינטלעך. מען האָט געשמועסט אין דער שטיל
 און אין דער הייך. „ווייץ“, „ערד“ איז געווען דאָס איינציקע, וואָס
 מען האָט געקענט קלאַר הערן.

אַבֿרהם האָט זיך אַוועקגעשטעלט מיט ביידע פֿלעשער ווייץ
 בײַ דעם שולחן, נישט געלאָזט קיינעם אַנרירן דעם ווייץ, פֿון די
 קעשענעס האָט ער אַרויסגענומען אַ גלאָז און עטלעכע פּאַפּשויענע
 פּלעצלעך. ער האָט אָנגעהויבן אויסצוטיילן יעדן אַ ביסל ווייץ און אַ
 שטיקל פּלעצל. מיט דעם ביסל ווייץ באַנעצט דעם גומען, האָט מען
 ערשט באַקומען אַ חשק צו טרינקען ווייץ. נאָר אַבֿרהם האָט גע-

קאַרגט און געטיילט צו ביסלעך. אַז עס איז אויסגעגאַנגען דער
גאַנצער ווייץ פֿון ביידע פֿלעשער, האָט ער געטאַן אַ מאַך מיט
ביידע הענט:

— נישטאַ מער קיין ווייץ. אַליין נישט פֿאַרזוכט. זאַל עס נע-
מען אַ כאַלערע.

— ווייץ! ווייץ! — האָבן זיך געהערט אויסגעשרייען.

— דאָס הייסט געטרונקען ווייץ?

— מיט דער צונג געטאַן אַ לעק און נישטאַ מער.

— דער שמש האָט געטאַן אַ קלאַפּ אין טיש און אויסגערופֿן:

— איך בין מודיע, אַז אונדזער גבֿיר ר' ישראל האָט איך.

יידן, עפעס צו זאָגן.

עס איז געוואָרן שטיל.

ר' ישראל גאַלדשטיין האָט געשמייכלט. זינע אויגן האָבן גע-
גלאַנצט און אַרומגענומען אַלעמען. און מיט זינע הענט האָט ער
געמאַכט אַ באַוועגונג אין דער לופֿט, ווי ער וואָלט עפעס צונויפֿ-
געזאַמלט:

— איך וויל הערן, צי איר אַלע יידן ווילט זיך פֿאַרשרייבן.

ווילט איר אַלע נעמען ערד? שרענט אַלע אויס אין איין קול!

— מיר ווילן ערד! — האָבן אַלע מיט איין מאַל געטאַן אַ

ברום.

— אויב אַזוי, זאַלט איר וויסן זיין, אַז איך אַליין, כאַטש מיר
גייט דאָ נישט אַזוי שלעכט, דאַכט זיך אַז איך בין אַ שטיק פֿאַסעסאַר,
אַ גאַנצער קנאַקער, וויל איך פֿון דעסט וועגן אויך גיין מיט אַנך
אַלע, איך פֿאַרשרייב מײַן נאַמען דער ערשטער אויף דער ליסטע.
און איך לאָז אַנך וויסן, אַז פֿון הינט אָן און ווייטער איז מײַן
הויז אַפֿן פֿאַר אַנך, ווער עס וויל, זאַל קומען און זיך פֿאַרשרייבן.
מיר האָבן צייט צוויי וואַכן, דערפֿאַר זאַלט איר זיך אַנלן צו זיין
פֿון די ערשטע, און איצט זאַל זיך גיסן ווייץ אין די גאַסן! דאָדי
שענקער! גיב ווייץ, אויף מײַן חשבון.

דאדי שענקער, א ייד א רויטער, מיט רויטע האַר אויף זיין קאָפּ און הענט, האָט זיך געטאַן אַ קראַץ אונטערן אויער און געפֿרעגט, צי מען וויל זיסן וויין אָדער מען וויל זויערן וויין, אויב מען וויל אויך פּאַסטראָמע אָדער געפֿילטע קישקע מיט קנאַבל. — פֿון דעם זויערן וויין! — האָבן זיך געהערט עטלעכע שטימען מיט אַ מאָל.

— זאָל זיין פּאַסטראָמע און עטלעכע קישקעס מיט קנאַבל! — האָט ר' ישראל געזאָגט — זשאַלעווע נישט. איך בין נישט אַזוי ריך ווי באַראָן הירש, אָבער ברענג אויף מיין חשבון אַ סך פֿאַרבייסן, עס זאָל זיין וואָס צו עסן און צו טרינקען.

אַברהם האָט אַוועקגעטריבן דעם עולם פֿון די טישן, וועלכע זיינען געשטאַנען ביי די הרובעס, די טישן צונויפֿגערוקט און זיי אַוועקגעשטעלט אין דער לענג איינער נעבן אַנדערן, זיי אַרומגע- שטעלט מיט לאַנגע בענק.

דער רב האָט געוואָלט אַהיימגיין, זיך געבעטן ביי דעם עולם, אַז ער איז אַ חלוש און קען נישט זיין וואָך אַזוי שפעט אין דער נאַכט. נאָר מען האָט אים נישט געהערט און מיט געוואָלט אַוועק- געזעצט אויבנאָן. נאָענט, ביי דער רעכטער האַנט פֿון רב, איז גע- זעסן ר' ישראל גאַלדשטיין, צוויי יידן האָבן געטאַן אַ כאַפּ דעם לערער נאַקמאַן. ער האָט זיך פֿון זייערע הענט געריסן און זיך געבעטן, אַז זיי זאָלן אים אַזוי נישט צונויפֿקוועטשן.

— איך וועל זיך אַליין אַנידערזעצן, לאַזט מיך פֿריי! — האָט נאַקמאַן בלאָס ווערנדיק, געטרייסלט מיטן קאָפּ.

די צוויי יידן האָבן אים אָפּגעלאָזט און נאַקמאַן האָט זיך אַוועקגעזעצט בנים טיש. ער האָט געמאַכט אינסטינקטיוו אַ באַר- וועגונג, אַזוי ווי ער וואָלט געוואָלט אַראָפּנעמען זיין היטל, אָבער זיך דערמאַנט, אַז ער איז אין אַ קלויז. זיין פנים האָט זיך אַנגע- הויבן רויטלעך. ער האָט באַקומען פּחד: שוין לאַנג, אַז ער איז אין אַ קלויז נישט געווען. טאַמער פֿאַלט-אַיין ר' אַרקען אויף אים איצט אַנצופֿאַלן, און ער וועט אים נעמען פֿאַרוואַרפֿן, אַז ער איז

א פושע ישראל און אז מען טאָר אים נישט אַרבייטן אין אַ ייִדיש הויז... ר' אַרע איז טאַקע אַרומגעגאַנגען איבער דער קלויז אין דער לענג און אין דער ברייט, מיט ביידע הענט אין גאַרטל פֿאַרשטעקט. זיין גרויסע, שווערע נאָז איז געווען רויט און זינע אויגן בייז.

דערווייל האָט מען געבראַכט צו טראָגן גרויסע בוטלען מיט ווייץ. דער גאַנצער לאַנגער טיש איז געוואָרן באַזעצט מיט יידן, אַזוי ווי מיט בינען אַרום דעם סטעלניק. און די יידן, וואָס האָבן נישט פֿאַרכאַפט קיין אַרט, זינען געשטאַנען אַרום-אין-אַרום. און ווייל איטלעכער פֿון די יידן איז געווען אונטער דעם אַנפֿלוס פֿון דעם בלוטיק-רויטן ווייץ, וועלכער האָט פֿון דעם ערשטן גלאַז גע- טאָן זיך אַ צעגאַס איבער אַלע גלידער און געמאַכט דאָס בלוט וואַרעם, האָט מען נישט באַמערקט, ווי ר' אַרקע דרייט זיך אַרום איבער דער קלויז אַ ברוגזער. וואָס האָט ר' אַרקע געוואָלט? ער האָט נישט געוואָלט, אז די יידן זאָלן נעמען ערד. וואָס וועלן זיי, די יידן, טאָן מיט דער ערד? מען וועט זיי צונעמען פֿון דאַנען און אַוועקפֿירן ערגעץ אין אַ ווייט לאַנד און זיי אַנטיילן לאַנד, וועלן זיך די יידן באַזעצן אויף זייער ערד און וועלן פֿאַרגרעבט ווערן. ר' אַרקע האָט גוט געקענט זינען יידן. זיי זינען אַזוי אויך געווען פֿאַרגרעבט, נאָר זיי האָבן פֿאַרט נאָך געהאַט האַפֿענונג צו ווערן אויסגעאידלט. עס איז פֿאַרט אַ שטעטל. און דאָס שטעטל נעמט זיך פֿאַוואָלינקע אויסאידלען. אָבער אז זיי וועלן זיך באַזעצן אויף זייער ערד, ערגעץ דאָרט אין דעם ווייטן אַמעריקע — וואָס וועט פֿון זיי ווערן? דאָס האָט ר' אַרקע געטראַכט, און עס איז אים געווען שווער דאָס האַרץ. ער האָט דאָס נישט געקענט אַרויס- זאָגן, ווייל ערשטנס האָט ער נישט געקענט אַנטקעגנגיין דעם רב. צווייטנס, האָט ער גלאַט נישט געוואָלט באַליידיקן אַ גאַנצע עדה יידן, אז אַ גאַנצע עדה יידן ווילן ערד און דער רב אויך מיט זיי, באַדאַרף מען שווייגן.

נאָר אז דער עולם איז געוואָרן פֿריילעך, געשוויצט פֿון די

געפֿילטע קישקעס מיט קנאַבל און זיך אַ לאַז געטאָן אַרום טיש מיט אַ טענצל, האָבן ייִדן באַמערקט ר' אַרקען. מען האָט לויז געמאַכט די הענט און אָנגעכאַפט ר' אַרקען און אים אַרייַנגעשלעפט אין ראַד.

— ר' אַרקע איז נאָך נישטער!

— ר' אַרקע האָט נאָך נישט באַנעצט זינע ליפֿן!

אַברהם, וועלכער איז שוין געווען אונטערגעטרונקען און, אַזוי ווי זיין טבע, זיך מיט איטלעכן אַרומגעכאַפט און זיך צוגעבויגן צו יענעם און מיט זיין צונג באַלעקט יענעם פֿנים, האָט וואַקלענדיק אַ לויף געטאָן צו ר' אַרקען, אים אַ נעם געטאָן פֿון הינטן ביי דער פֿלייצע און אים צוגעבראַכט צום טיש. נאַקמאָן, וועלכער איז שוין אויך אַ ביסל געווען באַרוישט, האָט אָנגעגאַסן אַ גלאַז וויין און דערלאַנגט ר' אַרקען.

— טרינקט, ר' אַרקע, צו דעם מול פֿון דעם נניעם ייִדישן דאַרף! — האָט נאַקמאָן אויסגעשריגן, מיט דעם טראַפֿ אויף די לעצטע ווערטער.

— איך טרינק נישט קיין יין נסך! — האָט ר' אַרקע פֿון זיך אָפֿגעשטופֿט דאָס גלאַז וויין. און עס האָט אים באַלד באַנג געטאָן פֿאַר וואָס ער האָט דאָס געזאָגט.

נאַקמאָן איז געוואָרן בלייך, זיך אַוועקגעזעצט אויף דער באַנק אַזוי ווי אַ דערשאַסענער. ר' ישראל גאַלדשטיין האָט געטאָן אַ הייב־אויף די האַנט, געפֿילט אַז זיין האַנט איז שווער, אַזוי ווי אָנגעגאַסן מיט בליב, באַלד ביי זיך איבערווייניק חרטה געהאַט אויף דעם וואָס ער האָט געוואָלט טאָן. ער האָט אָבער געזאָגט:

— רבי, איר דאַרפֿט פֿסקענען אַ שאלה, טאַקע שוין דאָ אויפֿן אָרט. ר' אַרקע האָט נאָר־וואָס געזאָגט, אַז ער טרינקט נישט קיין יין נסך, מיינט ער, אַז דער וויין איז נסך, און מיר אַלע האָבן געטרונקען נסך, וואָס זשע זאָלן מיר טאָן?

*

... א פרימארגן נאכן אונט, וואס די יידן האבן זיך פארשריבן.
 עס איז באגינען. אין דרויסן איז נאך פינצטער. דער פראסט איז
 שטיל, אבער קריכט אין די ביינער מיט זיין שארפֿקייט. דער הימל
 איז נאך באשאטן מיט שטערן. צווישן די שטערן שניט דער ליכ-
 טיקער, שיינער מאַרגנשטערן. אין מזרח־זנט פֿאַרהוילט זיך אַ
 וויסער, בלייכער שנין. צוויי שאַטנס פֿון צוויי געשטאַלטן. זיערע
 טריט שניידן זיך קריצנדיק אין דעם שניי. די געשטאַלטן קומען־צו
 צו דעם קווערן וויסן הויז מיט די פינצטערע פֿענצטער. דאָס הויז
 איז אינגעהילט אין שאַטנס. איינער בלייבט שטיין. דער אַנדערער
 גייט־אָוועק אין דער אַנדערער זינט פֿון דעם הויז. עס הערט זיך
 זיין קול: „ר' משה!“ און אויך זיין קלאַפֿן אין פֿענצטער, וואָס
 איז ענלעך צו אַ ציטער פֿון אַ האַרץ. דער אַנדערער קומט־צוריק,
 בלאָזט אין די נאַקעטע הענט, קלאַפט אַ פֿוס אין אַ פֿוס.

— נו?

— באַלד!

די גאָס איז בלינד־פינצטער אַ וויילע און באַלד טוען אַ בליץ
 דורך אַלע פֿענצטער פֿאַסן ליכט.
 די צוויי גייען־אַרײַן אינעווייניק, שרייען ביידע מיט אַ מאַל
 אויס:

— גוט מאַרגן, ר' משה!

— די תורה האָט זיך אין אַיך צעברענט? — זאָגט ר' משה
 און מיט ביידע הענט ריכט ער זיך זינע אויגן.
 — פֿאַר טאָג איז אַ שעת־הכושר צום לערנען... — זאָגט
 איינער.

— פֿאַר טאָג איז דער מוח קלאַר! — זאָגט דער אַנדערער.
 ביידע נעמען־אַרויס פֿון דער גרויסער שאַפֿע, אין ווינקל פֿון
 קלויז, צוויי גמראס, זעצן זיך אָוועק איינער נעבן דעם אַנדערן,
 עפֿענען די גמראס און הייבן זיך אָן וויגן און זינגען שטילערהייט.
 ר' משה, דער שמש פֿון קלויז, גייט־אָוועק, קומט באַלד צוריק,
 שלעפֿנדיק אַ לאַנגן זאַק מיט שטרוי, עפֿנט אַ טירל אין דער וואַנט,

וועלכע טיילט־אָפּ די מאַנסבילשע שול פֿון דער ווייבערשער. שטופט־ אָן אין דער עפֿענונג אַ בינטל שטרוי, צינדט עס אָן — עס טוט אַ פֿלאַם און אַ בליץ. עס ווערט היימלעך און עס הייבט־אָן צוצוזאָגן, אַז באַלד וועט ווערן וואַרעם.

- ר' משה, איר האָט זיך אויך פֿאַרשריבן?
- איר מיינט אויף פֿריילאַנד? יאָ.
- מען וועט דאָך אַנזך פֿון קלויז אַרויסוואַרפֿן.
- וועמען, מיך?
- נישט אונדז.
- נו, וועל איך מיר גיין און זיך באַזעצן אויף מיין ערד.
- ווער ווייסט, ווען דאָס וועט אַרויסקומען.
- די פֿאַפֿירן זינען שוין אַוועקגעשיקט. און אַז עס וועט אַנקומען אַז ענטפֿער, וועלן מיר פֿאַרן.
- און אויב משיח וועט פֿרײַער קומען?
- איז דאָך מה טובֿ.
- דאָס הייסט, אַז איר גלייבט נישט אין דער גאולה.
- פֿאַר וואָס גלייב איך נישט? בין איך נישט קיין ייד?
- שאַט, ענטפֿערט אונדז, וואָס וועט איר טאָן, אַ שטייגער, אויב עס וועט געשען, אַז משיח קומט־אָן פֿונקט דעמאָלט, ווען איר האַלט אין פֿאַרן צו אַינער אייגענער ערד?
- וואָס דער רבֿ וועט טאָן, וועל איך טאָן.
- אַזוי, דער רבֿ האָט זיך אויך פֿאַרשריבן?
- אונדזער הייליקער רבֿ האָט זיך אויך פֿאַרשריבן.
- ווער זשע וועט זיין רבֿ אין שטעטל?
- אַזוי פֿיל יונגע־לייט לערנען, וועט דאָך עמעצער אויסלערנען זיך צו זיין אַ רבֿ.
- באַדאַרף מען טאַקע אָנהייבן צו לערנען... — האָט יענער געזאָגט, אויסזינגענדיק די ווערטער מיט אַ גמרא־ניגון.
- ביידע געשטאַלטן האַבן אָנגעהויבן צו לערנען מיט ברען. אין

קלויז איז געוואָרן וואַרעם. אין די פֿענצטער האָט אָנגעהויבן צו ווערן בלוי.

ביידע געשטאַלטן האָבן פּלוצלינג אויפֿגעהערט צו לערנען. נאָך שטילערהייט געברומט דעם ניגון פֿון לערנען, זיך אַרומגעקוקט אין אַלע זיטן. ר' משה איז שוין נישט געווען. געטאָן אַ ווונק איינער צום אַנדערן און יעדער איינער פֿון זיי ביידע האָט אַרויסגענומען פֿון קעשענע אַ קליינעם העפֿט פֿון ווייניג פּאַפּיר מיט געדרוקטע ווערטער פֿון לינקס צו רעכטס. ער האָט געמוזט זיין רוסיש אַדער אפֿשר גאָר דזיטש, גאָט ווייסט זיי און וועט זיי מוחל זיין, ווייל זיי האָבן זיך שטאַרק געהיט. זיי האָבן זיך פֿאַרטיפֿט אין די דאָזיקע העפֿטן, געקנייטשט מיט זייערע שטערנס און נאָך אַ לאַנגער פּויעז האָט איינער אויפֿגעהויבן זיין קאַפּ פֿון זיין העפֿט און געזאָגט:

— אַ רבֿ זאָל איך ווערן, ווייל דער ייד, דער שוטה.

— אַבאָ, ווייסטו שוין, וואָס דו וועסט זיין? — האָט געפֿרעגט דער אַנדערער.

— ניין, לייביש, נאָך נישט. ווייסטו שוין, לייביש, וואָס דו וועסט זיין?

— אַדער אַ פּראָוויזאָר, אַדער אַ דאָקטער, אַבאָ.

— איך אויך אַזוי, לייביש, אַבער דאָ אין קלויז וועט פֿון אונדז גאָר נישט ווערן.

— וואָס זשע זאָלן מיר טאָן? — האָט לייביש געפֿרעגט און זיך אַרומגעקוקט אין אַלע זיטן, טאַמער הערט עמעצער.

— מע באַדאַרף פֿון דאַנען אַנטלויפֿן, לייביש.

— טאַקע, אַ שכל, אַבאָ.

— אוי, עמעצער קומט, לייביש.

ביידע געשטאַלטן כאַפֿן אין דער גיך און באַהאַלטן די העפֿטן אין זייערע קעשענעס, נעמען זיך שאַקלען איבער די אַפֿענע גמראס מיט אַ געזאָנג. אין קלויז איז אַבער קיינער נישט אַריינגעקומען.

— עס האָט געמוזט זיין עמעצער, וואָס קוקט אונדז נאָך.

— איך וועל אומישנע אַרויסגיין און זען! — האָט אַבאָ גע-
זאָגט.

— איך זע קיינעם נישט! — האָט אַבאָ געזאָגט, ווען ער איז
נאָך דעם צוריקגעקומען — עס האָט געמוזט זיין דער ווינט. די
טיר איז לויז, האָט דער ווינט מיט איר געטאָן אַ קלאַפּ.
— מען קען דאָ גאָר נישט לערנען! — האָט לייביש זיך גע-
קלאַגט — זעסט דאָך. שוין אויפֿגעשטאַנען פֿאַר טאָג און גאָר נישט
אויפֿגעטאָן. אין דער היים קאַנען מיר אויך נישט לערנען. מיר
מוזן אַוועקפֿאַרן אין אַ גרויסער שטאָט, אַבאָ.

— הערסטו, מיר איז אַננגעפֿאַלן, איך וועל בני מנין טאַטן
נעמען געלט „בלא יודעים“ און דו נעם און טו אויך דאָס אייגענע.
מיר וועלן זיך שטילערהייט פֿאַרטיק מאַכן. מען באַדאַרף אַפּשמועסן
מיט נאַקמאַנען. ער וועט אונדז שוין פֿון אַלעמען דערקלערן. און
אין איין פֿרימאַרגן וועלן מיר זיך מאַכן, אַז מיר גייען לערנען
אין קלויז אַרניין און מיר וועלן מאַכן פֿאַטויג — אַוועק! ביז מען
וועט זיך אַרומקוקן, וועלן מיר שוין זיין ווינט.

— אַ פּלאַן! אַבער נאַקמאַן זאָגט, אַז עס איז אַ חוֹב קדוש,
אַז אַלע זיין פֿון פֿאַלק ישראל זאָלן זיך באַזעצן אויף אייגענער ערד;
אַז מען באַדאַרף ניט שטודירן; אַז עס איז שוין דאָ גענוג שטור-
דירטע אויף דער וועלט.

לייביש האָט זיך געשאַקלט, מיט זינע הענט אַרונטערגעלייגט
אויף זיין פלייצע, אַלע מאָל זיך אָנגערירט מיט דער פלייצע אין
דער הייסער וואַנט פֿון דער הרובע. די וואַנט האָט אים געטאָן
אַ בריי און די וואַרעמקייט איז צעגאַסן געוואָרן איבער אַלע זינע
גלידער, זיין לענגלעך און בלאַס פנים האָט זיך עטוואָס פֿאַרפֿלאַמט
און זינע אויגן האָבן ערגעץ ווינט אין דער גרויסער הוילקייט פֿון
דער גרויסער קלויז געקוקט. זיין חבֿר אַבאָ האָט אויך געטאָן דאָס
אייגענע.

זיי האָבן געשוויגן און געטרוימט. אין דרויסן איז שטילערהייט
אָנגעקומען דער וויסער מאַרגן. לייביש האָט זיך אויסגעהוסט. זיין

חבר האט אים געפרעגט, צי ער האט עפעס געוואלט זאגן. זיי האבן זיך ביידע ארומגעקוקט אין אלע זיטן. לייביש האט געזאגט זייער שטיל און מיט זינע אויגן האלב פארמאכט, ווי פון א חלום ארויס:

— אבא, ביסט געווען בני ישראל גאלדשטיין א מאל אין הויז?

— ניין.

— האסט חשק א מאל אריינצוגיין?

— איך ווייס? אפשר — האט אבא געענטפערט מיט האלב אפגעהאקטע ווערטער — אבער? פלוצלינג אהין אריינפאלן.

— וואס דען? האסט געוואלט פריער שיקן א שליח?

— ניין, נישט דאס, לייביש. איך מיינ, אז איך וואלט פריער דארט אין הויז באדארפט זיך עטלעכע מאל און נאך דעם... ביידע חברים האבן זיך זייער הארציק צעלאכט. לייביש האט זיך אויפגעהויבן און אנגעפאנגען ארומגיין אהין-און-הער, געריבן איין האנט אין דער אנדערער. איז באלד געבליבן שטיין עטוואס אנגעבויען נעבן דעם ארט, ווו זיך חבד איז געזעסן.

— אלע מאל, ווען כ' באגעגן דינהן, גיסט זי מיך אפ מיט אירע אויגן.

— דו ביסט נישט דער איינציקער בני איר.

— וואס הייסט?

— מיך אויך. זי האט אויגן, קוקט זי אויף אלעמען.

— עט, נישט דאס, אבא. איך גיי ארום ווי א פארברענטער. מיינע אייגענע אויגן זיינען אויסגעלאשן און איך זע נישט ווהיין איך באדארף גיין. איין מאל האב איך זיך מיט איר באגעגנט. אמת, איך האב אויף איר פריער א קוק געטאן. אבער נאך דעם האט דינה געטאן א הייב-אויף אירע גרויסע ברעמען. איך בין אזוי צעמישט געווארן, אז איך בין נאך דעם ערגעץ אנטלאפן, נישט גע-וויסט ווהיין. ביז איך קוק זיך ארום און זע, אז איך בין שוין בנים טיך. ווען נאך א ביסל, וואלט איך געווען אריינגעגאנגען אין וואסער

אַרַיַן. און בײַ נאַכט קען איך ניט שלאָפֿן, בשׂום ענין וואָס ניט שלאָפֿן.

אַבאָ האָט זיך צוגעהערט און געשלאָנגען יעדעס וואָרט, וואָס זײַן חבֿר לייביש האָט געזאָגט. זײַן האַרץ האָט געקלאַפט, ווי מען קלאַפט מיט אַ האַמער. ער האָט געשוויגן, ווייל דאָס, וואָס זײַן חבֿר האָט געזאָגט, איז אַפֿשר געווען דאָס נעמלעכע, וואָס ער האָט געהאַט צו דערציילן זיך און דינה גאַלדשטיין. עס האָט אים פֿאַר־דראַסן פֿאַר וואָס ער האָט זיך אַזוי פֿיל געשלאָגן מיט דער דעה, יאָ, צי ניין. פֿאַר וואָס האָט ער נישט דערציילט פֿריער? דער פשוטער דין, אַז דער וואָס קומט פֿריער, דער האָט געווינען. אַבאָ האָט זיך געשאַקלט אַהין־און־אַהער איבער דער אָפֿענער גמרא און עס האָט זיך אים אויסגעמאַלט אין זײַן דמיון, אַז זיי אַנטלויפֿן ביידע ערגעץ אין אַ גרויסער שטאָט, לערנען־אויס, דערהאַלטן אַטעסטאַטן און קומען ביידע צוריק אַהיים. זײַן חבֿר לייביש האָט חתונה מיט דינה, איז דער דאַקטער אין שפיטאַל, היילט מענטשן, באַווייזט ווונדער און דערווייטערט זיך פֿון אים.

ווער וויסט, ביז וואָנען אַבאָ וואָלט זיך דערטראַכט, ווען עס עפֿנט זיך נישט פּלוצלינג די טיר פֿון קלויז מיט אַ פּראָל. ביידע חבֿרים האָבן אין דער גיך זיך אַנגעהויבן שאַקלען איבער זייערע גמראס און שטיל און טרויעריק געזונגען.

אין קלויז איז אַרײַנגעקומען הירש־בער דער ליטוואַק און צו־געלאָפֿן צו דער וואַרעמער וואַנט פֿון דער הרובע, געקלאַפט מיט די פֿיס אין דיל און געבלאַזן אויף זײַנע רויטע, אַנגעפֿרוירענע הענט. פֿון די אויגן זײַנען געלאָפֿן טרערן און זײַן נאָז איז אויך געווען רויט.

— פֿרעסט פֿאַראַן דאָ, איבער דעם מענטשס פּוּח!

— זיצט מען אין דער ליטע, אויב מען קען קיין פּולווער ניט

שמעקן! — האָט אַבאָ ברוגז געזאָגט.

— שוטה, בײַ אונדז איז אויך קאַלט. דערצו אַ ווייב מיט קינ־

דער. אָבער פֿאַרט אַ מענטשלעכע קעלט. קינדער, שפּאַס אין אַ זינט.
וויסט איר עפעס ניט?
— ניין. וואָס האָט געטראָפֿן?! — האָבן די חֲבֵרִים מיט אַ מאָל
געזאָגט.

— בן־ציון שוחט, וועלכער האָט שוין נישט געשאַכטן אַ סך
יאָרן, האָט אויפֿגעזוכט זינע אַלטע חלפֿים און זיי אָפֿילו נישט
געוויזן דעם רבֿ און איז אַוועק אין דעם שעכטהויז און געקוילעט
אַן אַקס פֿאַר יאַנקל קצבֿ.
— אַזוי?

— נישט געוויזן דעם רבֿ די חלפֿים?

— היינט דאָס מדחה זיין אַן אַנדערן שוחט? — האָט הירש־
בער מיט די הענט געריבן זיין גרויסן שטערן, וועלכער איז ביי
אים געלאָפֿן פּמעט ביז אַ האַלבן קאַפּ אַרויף.

— וואָס איז געשען? פֿאַר וואָס האָט בן־ציון אַזוי געטאַן?
— דאָס, וואָס איך זאָג! — האָט הירש־בער זיך געהיצט —
אַן אומגליק געשען. זיצן יידן ווי גאָט אין זיין וויננהויז, לעבן
מיט הרחבֿה. צו וואָס נאָך, זאָגט מיר, טויג זיי אייגענע ערד? דער־
פֿון נעמט זיך עס.

*

הירש־בער איז דער איינציקער ליטוואַק אין שטעטל. ער איז
אַראָפּגעקומען אין דער בעסאַראַביע און געוואָרן אַ מלמד. לערנען
האָט ער געקענט מער ווי די בעסאַראַבער יידן האָבן געדאַרפֿט. שוין
עטלעכע יאָר, אַז ער איז דאָ, ברענגט נישט אַראָפּ זיין ווייב מיט
די קינדער. שיקט זיין ווייב געלט און אַן מאָל אין אַ יובֿל אַ בריוו.
דאָרט, וווּ ער לערנט מיט זינע תלמידים, אין דעם קליינעם
צימער, שטייט אַ בעט, אין וועלכן ער שלאָפֿט. ער האָט די בעסטע
תלמידים אין שטעטל. און חוץ דעם, וואָס די באַלעבאַטים זינע
צאָלן אים, גיט מען אים אויך עסן. ער עסט קעסט, און זינע
זמנים זינען צעטיילט. ביי יעדן באַלעבאַס עסט ער אַן אַנדער שטיק

צייט קעסט, אן אַנבניסן, אַ נאַכטמאַל, און פֿון די בעסאַראַבער מאַכ־
לים איז ער זייער צופֿרידן.

איז זייער אַן אָפּגעלאַזטער, קעמט זיך נישט די באַרד און
זינע שיטערע האַר פֿון קאַפּ. זיין קאַפּ איז אַ גרויסער מיט אַ הויכן
שטערן און זינע אויגן קליינע, שוואַרצע און שאַרפֿע.

זיין למדנות איז אים אַלע מאַל בנגעשטאַנען. דאָס, וואָס ער
האַט ערגעץ אין דער ליטע איבערגעלאַזט אַ ווייב מיט קינדער און
שוין זאָאָ לאַנגע צייט צו זיי נישט אַהיימגעפֿאַרן — קיינער האַט
דאָס אין דער בעסאַראַביע נישט געקאַנט פֿאַרשטיין. דער ליטוואַק
קאָן אַבער לערנען און כאַטש עס זינען אין שטעטל געווען אַ פֿאַר
יידן, וואָס האָבן אויך געקענט לערנען, זינען זיי געווען מיט זייערע
מסחרים פֿאַרנומען און האָבן נישט געקאַנט ווערן קיין מלמדים,
און עס איז נישט געווען קיין צווייפֿל, אַז זיי האָבן אויך נישט
געקאַנט אַזוי גוט לערנען ווי דער ליטוואַק. אַבער דרך־ארץ האָבן
פֿאַר אים — האַט מען נישט געהאַט. דערפֿאַר, וואָס ער איז געווען
אַ ליטוואַק. מען קען זאָגן, אַז מען האַט אים אַ ביסל פֿינט געהאַט.
פֿאַר וואָס? אין דער בעסאַראַביע האַט מען נישט געקענט פֿאַרשטיין,
ווי אַזוי אַ מענטש קען זיין אַזוי פֿאַרטראַכט, אַז ווען ער גייט, למשל,
פֿון דעם דאַוונען, זאָל ער פֿאַרגיין ווייט פֿון דעם שטעטל, העט
ווייט ביז אין מאַלדאַוואַנישן דאַרף אַרײַן, און די הינט זאָלן אויף
אים אַנפֿאַלן. אין דער בעסאַראַביע, אַז אַ ייד איז ערגעץ געגאַנגען,
האַט ער געוואָסט, אַז ער גייט אַהין און אַהין. וואָס־זשע האַט מען
געזאָגט אויפֿן ליטוואַק? אַז זיין פֿאַרטראַכטקייט איז אַ געמאַכטע.
מיט דעם באַרימט ער זיך אַזוי. וואָס הייסט אַ מענטש ווייסט נישט
וויהין ער גייט?

אין דער בעסאַראַביע האַט מען אויך נישט געקענט פֿאַרשטיין,
פֿאַר וואָס דער ליטוואַק מאַכט זיך קיין מאַל נישט קיין נני מלבוש.
זינע קליידער זינען שוין געווען צעפֿוילט און אַ לאַטע אויף אַ
לאַטע. די שטייול מיט לעכער. אַ ייד פֿאַרדינט אַ קערבל, עסט
פֿון דעם שענסטן און בעסטן, און איז אַ ייד אַ למדן — טאָ ווי

קען ער אזוי אַרומגיין אין אַזוינע פֿאַרלאַטעטע קליידער? דער ליטוואַק מוז זיך דאָס רייצן מיט די בעסאַראַביער יידן. ער מאַכט זיך פֿאַר אַ נעבעכל, אַבער אין האַרץ מוז ער זיך אויסלאַכן פֿון די בעסאַראַביער מיט זייערע גאַנצע שטייול, מיט זייערע שיינע קליידער. ווער וויסט און ווער קען דערגרייכן אַ מענטש טיפֿע-נישן? ווער איז געווען אַט דער איינציקער ליטוואַק אין דער בע-סאַראַביע? דאָכט זיך, אַ ייד גלייך מיט אַלע יידן.

אין האַרץ האָט הירש-בער מַבְטל געווען גאַנץ בעסאַראַביע מיט אַלע אירע יידן. יידן, וועלכע טרינקען וויינ און עסן קאָדע מיט פֿעפֿער; טראָגן גרויסע שטייול, אי זומער, אי ווינטער; בויען אַליין זייערע הַיזער פֿון ליים מיט געפֿלאַכטן שטרוי און פֿון צווייגן פֿון ביימער; האַנדלען מיט פֿערד און מיט שאַף און האָבן פֿאַרגרעבטע פּנימער, הענט און אַ גראַב לשון. הירש-בער האָט פֿאַרגליכן דאָס לשון פֿון די בעסאַראַביער יידן מיטן הירזשען פֿון זייערע בעסאַראַביער פֿערד אָדער מיטן מעקען פֿון זייערע שאַף.

הירש-בערס תּלמידים האָבן געהאַט גראַבע קעפּ. עס איז אים אַנגעקומען זייער שווער איידער ער האָט דעם בעסאַראַביער יינגל אויפֿגעפֿנט די ווינקעלעך פֿון זײַן פֿאַרגרעבטן מוח. דאָס דאָזיקע מַבְטל זײַן פֿון הירש-בערן איז אַבער נישט געווען, חלילה, אויס-געמישט מיט שְנאַה. ניין, אַזוי ווייט איז דאָס נישט געגאַנגען. ער האָט זיי אַט אַזוי אַ מַבְטל געווען, ווי ער האָט מַבְטל געווען דעם באַרג אַקעגנאַיבער פֿון שטעטל. האָט הירש-בער דען געוויסט, וואָס פֿאַר אַ קאָליר דער באַרג האָט זומער אָדער ווינטער? צי ווען עס קומט אים עמעצער זאָגן, ״הירש-בער, דער באַרג איז גריין, פֿאַרב זיך אויך אָפּ מיט גרינט?״... הירש-בער האָט זיך געטראָגן זײַנע אַרעמע קליידער און געהאַפֿט, אַז ווען ס'נישט איז וועט ער אַהיימ-פֿאַרן צו זײַן ווייב און קינדער און וועט שוין דאָרט בלייבן צווישן זײַנע יידן, וווּ אַ ווונק איז געמיינט צו זאָגן זייער אַ סך, וווּ מען עסט ווינציקער און מען לעבט דאָס לעבן מיט אַנדערע, דינערע

זאכן, וווּ אַלע טראַכטן מער ווי מען טוט, וווּ דאָס גאַנצע לעבן איז
 אין גאַנצן אַ פֿאַרטראַכטס — אַזאַ ווינטקייט!
 הירש-בער האָט זיך נישט פֿאַרשריבן אויף אייגענער ערד.
 וואָס טויג אים אייגענע ערד? זיין ביסל ערד, וואָס יעדער מענטש
 האָט ערגעץ אויף דער דאָזיקער וועלט, האָט ער דאָך אויך ערגעץ.
 קיינער וועט דאָס דאָזיקע שטיקל ערד בני אים נישט אַוועקנעמען...
 דערפֿאַר האָט ער שטילערהייט, בני זיך איבערווייניק געלאַכט פֿון די
 בעסאַראַביער יידן, וואָס זיי לויפֿן אַזוי און פֿאַרשריבן זיך אויף
 אייגענער ערד.

זעליק באַרדיטשעווער

כאַטש כ'האַב נישט קיין פֿרוטה

כאַטש כ'האַב נישט קיין פֿרוטה,
 נישט קיין שוה-פֿסך,
 דעם יד ווי זיין שיטה
 שטרעקט מיר אויס דער עשוי —
 גיב איך,
 גיב איך!
 אוי, אוי, אוי, וויי,
 אוי, וויי, גיב איך!

כאַטש איך האָב קיין היים נישט,
 קיין שטוב וווּ צו וווינען,
 די וועלט — זי טרעבט און יאַגט מיך,
 כ'טו איר רק נישט לוינען.
 לעב איך,
 לעב איך!

אוי, אוי, אוי, וויי,
אוי, וויי, לעב איך!

אזא יאָר אויף מײַנע שװנאים,
סאַראַ טעם און סאַראַ פּנים
ס'האַט מײַן לעבן, מײַן פֿאַרמעגן
און מײַן וואַנדער אויף די וועגן.
און דאָך גיב איך!
און דאָך לעב איך!
אוי, אוי, אוי, וויי,
אוי, וויי, לעב איך!

כאַטש איך האָב קיין פֿיס נישט,
קיין אַבר נישט קיין גאַנצן,
מוז איך זיך אַ מאָל דאָך
האַסטיק־ווילד צעטאַנצן —
טאַנץ איך,
טאַנץ איך!
אוי, אוי, אוי, וויי,
אוי, וויי, טאַנץ איך!

כאַטש איך האָב קיין שטים נישט,
קיין קול וואָס זאָל קלינגען,
מוז איך דאָך אַ מאָל דאָך
ווילד אַזוי צעזינגען —
זינג איך,
זינג איך!
אוי, אוי, אוי, וויי,
אוי, וויי, זינג איך!

אזא יאָר אויף מײַנע שװנאים,
סאַראַ טעם און סאַראַ פּנים

ס'האט מײן לעבן, מײן פֿאַרמעגן
 און מײן וואַנדער אויף די וועגן —
 און דאָך טאַגן איך!
 און דאָך זינג איך!
 אוי, אוי, אוי, וויי,
 אוי, וויי, זינג איך!

גאַלדע קרימער

פֿון ראַמאָן „בעסאַראַביע אין 1918“

די קרעטשמע

אין הויף זינען זיך אַ סך ברייטע און טיפֿע מיט שטרוי
 אויסגעבעטע שליטנס אַנגעפֿאַרן. די פּויערים, ברייטע און פֿעסטע,
 ווי פֿון שטיין אויסגעשניטענע, קלאַפֿן-אַפֿ דעם שניי פֿון די פּויער¹
 און פֿון די ווייסע פעלצן, אויסגענייטע מיט רויטע, גרינע און
 בלויע פֿעדעם. די זאַכן, וואָס זיי האָבן געבראַכט פֿון דאָרף אין
 שטאָט אַרײַן צום פֿאַרקויפֿן, זינען פֿאַרשטופֿט און באַהאַלטן אונטער
 דעם שטרוי אין די שליטנס. אַנדערע זינען געקומען ליידיק, זיי
 וואַרפֿן-אַרויף אויסגענייטע וואַלענע טעפּיכער די פֿערד אויף די
 רוקנס און הענגען זיי אָן טאַרבעס מיט גערשטן און האַבער אויף
 די העלדזער און... ניט זיי ריידן צווישן זיך און טומלען, ניט זיי
 באַקלאַגן זיך איינער פֿאַרן צווייטן, אַז אויף יענעם און יענעם יאַריד
 האָט זיי דער זשיפּוני² חיים אַדער בערקע אָפּגענאַרט, געגעבן אַנ-
 שטאָט אַ געוואַנטענעם אַנצוג אַ פֿאַרוסיגענעם, אַדער אַז אַלטער
 קאַפּילעשטער, דער טיטון-פֿאַרקויפֿער, האָט פֿון זעקס לויט טיטון

¹ וואַליקעס, וואַלענע שטיחול (2). — ² שמוצנאַמען) יוד.

אַראָפּגעקניפט דרײַ... ניין, זײ טומלען נישט און שעלטן נישט, ביזערן זיך נישט און הייבן נישט די פֿויסטן אין דער לופֿטן אַנטקעגן דעם זשידאָן, דעם שולדיקן אין אַלעמענס צרות... שוויג־גנדיק טרייסלען זײ אָפּ פֿון די קוטשמעס, אויף די פּוּישטן אָנגע־צויגענע, דעם שניי און לאָזן זײ נאַסע און גלאַנציקע ווי ערשט־געבוירענע לעמלעך. טייל האָבן זיך אין די שליטנס מיט די פֿיס אונטער זיך אינעם שטרוי אַרײַנגעזעצט און שווינגנדק שלעפּן זײ אַרויס אַ קליין שקאַליקל³ בראַנפֿן פֿונעם בוזעם, גיסן עס אַרײַן אינעם טרוקענעם גאַרגל און פֿאַרבײַסן מיט אַ שטיקל רעטשענעם טייג, געפֿילט מיט דיניע אָדער מיט זויערקרויט; אַנדערע, נאָך מיט שניי אויף די ברעמען און אויף די לאַנגע שטייפֿע וואַנצעס, שטייען נעבן די פֿערד, הערן זיך אײַן צום געקלינג פֿון שטאַרקע פֿערדישע ציין און אַטעמען־אײַן געדיכטע פֿערדישע פֿאַרע, דעם ריח פֿון סיטשקע און גערשטן, וואָס פֿאַרשפּרייט זיך איבערן גאַנצן הויף.

אין קרעטשמע הערשט באַהאַלטענע שרעק און צווייפֿל. פּויע־רים זײַנען פֿאַראַן ווינציק, די געדיכטע פֿאַרע, וואָס זעצט פֿונעם גרויסן מעשענעם סאַמאָואַר, צעשווימט זיך אין אַלע ווינקלעך פֿון דער גרויסער פֿירקאַנטיקער קרעטשמע. דער שניי מיט דעם אָנגע־פֿרוירענעם אײַז אויף די שויבן נעמט נאַכלאָזן. אַ שאַרפֿע ליכטי־קייט שײַנט־אַרײַן פֿון דרויסן.

יאַסקע, שרהקעס פֿאַטער, אַ מיטלווקסיקער ייד מיט פֿעסטע, ברייטע פּלייצעס, אַ בעסאַראַבער דאַרפֿייד מיט אַ ברוין געדיכט בערדל און טונקל־בלויע רויקע אויגן, קוקט־אַרויס דורכן פֿענצטער אין הויף אַרײַן. אויף זײַן פנים איז אַ פֿאַרדראָס אָפּגעשטעמפלט און צער אין די אויגן באַשטעטיקט דאָס. ער גייט־אַרויס אויפֿן גאַניק און גיט אַ זאָג שטיל צו די פּויערים:

— אַ גוטן מאַרגן אײַך, ברידער!

³ פּלעשל(?)

די פויערים כאפן־אראפ די קוטשמעס פֿון די קעפּ און גיבן זיך אַ שטעל־אויף:

— גוט־מאַרגן, גוט־מאַרגן, ברודער יאַסקע!

יאַסקע ווערט רויקער. ער איז געוויינט געווען צו זען זיין קרעטשמע פֿול מיט פויערים, צווישן וועלכע ער איז אויסגעוואַקסן און האָט די מערסטע פֿון זיי ליב געהאַט. זיי זינען געווען אַ טייל פֿון זיין לעבן. און ניט נאָר דערפֿאַר, וואָס ער האָט געלעבט מיט זיי, נאָענט און אייגן צו זיי. ערשט פֿופֿצן טעג ווי די רומענער זינען אַרײַן אין בעסאַראַביע און זינען פויערים, יאַסקעס, זינען שוין ניט דאָס וואָס געווען: דערשלאַגן און צעבראַכן, דערשראַקן און גיט־זיכערע האָט זיי יאַסקע דערזען. אים האָט דאָס וויי געטאַן. ער האָט געשוויגן, גישט געוואַלט זיך צורירן צו זייער פֿרישער ווונד, וואָס האָט אַזוי געברייט און געקוועלט אינעם פויערשן האַרץ. די פויערים האָבן דערזען יאַסקען, האָבן זיי זיך דערפֿילט שול־דיק אַנטקעגן אים און האָבן זיך מיט הכנעה, ווי פֿאַרשולדיקטע, זיך גענומען שאַרן אין קרעטשמע אַרײַן און טאַקע געוואַלט פֿאַרכאַפֿן אַ באַקוועמער אַרט בײַ די ווייטע לאַנגע טישן געבן סאַמאָואַר.

יאַסקע האָט זיך געבעטן:

— שטופּט זיך ניט אין טיר אַלע מיט אַ מאַל. ס'איז דאָ פּלאַץ

פֿאַר אַלעמען.

ער האָט אַנגעטאַן די יאַרמלקע אויפֿן קאַפּ, האָט פֿאַרשפּיליעט דעם הויכן קאַלנער פֿונעם גראַבן וואָטענעם לייבל, אַנגעהויבן אויס־שטעלן די גלעזער און אַנגיסן טיי אויפֿן טישל ביים סאַמאָואַר. די פויערים האָבן צעשפּיליעט די פעלצן, אויסגעטאַן זיך די פֿאַרשיגיי־טע פּווישטן אַדער די שטייול פֿון די פֿיס, די נאַסע פֿאַרשווייסיקטע האַגיטשקעס⁴ צעשפּרייט אויף די בענק און זיך אַוועקגעזעצט אויף זיי:

— מיר'ן זיי אויסטרינקען...

⁴ טיכער (דינען פֿאַר זאַקן אויף די פֿיס).

מען ריכטט איין האנט אין דער צווייטער. מען הוסט זיך אויס.
 מען גרעבצט-ארויס דעם ריח פֿון געקנאבלטן באַרשטש מיט מאַ-
 מעליגע, וואָס קריכט יאָסקען אין דער נאָז אַריין און שטיקט אים
 דעם אַטעם, כאַטש ער וואָלט שוין באַדאַרפֿט זיין געוויינט צו אים.
 יאָסקע צעשטעלט פֿאַר יעדן זיין גלאַז טיי, מיט דריי קלעצלעך
 צוקער אויפֿן הוילן טיש. איין פויער, אַ ברייטער און אַ דיקער,
 מיט גרויסע שטיקע וואַנצעס און טונקל-גרויע אויגן ווי בנֵי אַ
 קינד, שאַרט פֿאַרזיכטיק אַראָפּ די פֿאַרציע צוקער, וואָס יאָסקע
 האָט אים מיט דער גלאַז טיי דערלאַנגט, און לייגט-אַריין די דריי
 קלעצלעך צו זיך אין שטייול:

— אָפּגענאַרט דעם יידן! — גיט ער אַ קוועטש מיט דעם
 רעכטן אייגל צו זיין שכן, אַ צעוואַקסענעם פויער מיט אַ קנלעכיק
 בעריש פֿאַרוואַקסן פנים — די טיי אויסגעטרונקען און דעם צוקער
 באַהאַלטן...

ער האָט צונויפֿגעצויגן זינע גראַבע פֿליישיקע ליפֿן, פֿון וואָס
 זינע שטיקע וואַנצעס זינען געוואָרן ווי אַ קנלעכיק שעטינען
 בערשטל אַרום זיין מויל. די גלאַז טיי האַלט ער מיט ביידע הענט
 און זופֿט קליינע דריבנע זופֿעלעך, כדי עס זאל לענגער געדויערן,
 און וואַרפֿט חוזק-בליקן צו יאָסקען:

— מײַן טיי, יאָסקע לעבן, איז זיס. טייערער צוקער, מחיה! ...
 דער אַנדערער פויער, מיטן בערישן פֿאַרוואַקסענעם פנים, האָט
 אַרויפֿגעשטעלט זיין גלאַז טיי אויף זיין פֿאַרהאַרטעוועטער דלאַניע
 און זי געהויבן אין דער לופֿטן פֿאַר יאָסקעס אויגן:
 — זע, יאָסקע, נשמה, מײַן גלאַז איז נישט פֿול! — און דאָס
 פנים בנֵי אים קרימט זיך נעבעכדיק און בעט זיך, כאַטש נעם און
 שענק אים אַ נדבֿה.

יאָסקע טוט אַ דינעם שמייכל אין זיין געדיכטן בערדל אַריין:
 — צאַפּ דיר אונטער דיין גלאַז טיי און ערגער דיך נישט,

וואַסיל!

די פויערים הייבן-אָן אַרױסשׂלעפֿן פֿרישע געלע מאַלייעס⁵ פֿון די װאַלענע טײַטטערס, װאָס הענגען בײַ זײ אױף די פֿלייצעס, און גרױסע שטיקער געפֿרױרענעם חזיר-שמאַלק, פֿאַרטיפֿן זיך אײנעם עסן, אַז גרױסע טראַפֿנס שװײס רײנען פֿון די שטערנס אױף די פֿאַרהאַרטעװעטע, פֿונעם װײנט צעשמײסענע פֿנימער.

— היי, כאַמעס, באַלװאַנישע קעפֿ! צום טױזנטן מאַל דאַרף מען אַײַך דערמאַנען: ברענגט נישט קײן חזיר אײן קײן ייִדישער שטוב.

די פויערים קוקן זיך איבער דערשראַקן, װײ זײ װאַלטן דער-פֿילט דעם פֿעלער, װאָס זײ זײנען באַגאַנגען אַקעגן זײער זשײפֿונײ יאַסקע און נעמען זיך פֿאַרענטפֿערן:

— װעסט אונדז מוחל זײַן, פֿראַטי⁶ יאַסקאַ, מיר האָבן פֿאַר-

געסן...

אײן פויער, אַ פֿעסטער און אַ פֿירקאַנטיקער, װאָס אײז װײ אַ דעמב אַ שװערער די גאַנצע צײַט געזעסן אײן אַ װינקל נעבן סאַ-מאַװאַר און װעמען יאַסקע האָט געלאָזט זיצן בכדי דער פֿעס, װאָס האָט אײן אײם געברענט, זאַל זיך נישט צעברענען נאָך שטאַר-קער, האָט מיטן אַרבל פֿונעם פעלץ אַ װיש געטאַן זײַן האַרט גלאַט פֿנים װײ אַן אױסגעקלאַפֿטע פֿאַדעשווע, און זײנע קלײנע שאַרפֿע אױגן האָבן עקשנותדיק געשמײכלט צו יאַסקען:

— קעז און פוטער מיט אַנדערע מתנהלעך דיר ברענגען, יאַס-קאַ, נאָר עסן װײ מענטשן דאַס לאָזסטו נײט בײַ דיר אײן שטוב... די פויערים האָבן זיך װידער איבערגעקוקט. אַלעמענס אױגן זײנען געבליבן הענגען אױפֿן פויער, װאָס האָט נאָך אַלץ געהאַלטן זײנע חזק-בליקן אױף יאַסקען — אַנקלאַפֿן אײם די בײַנער, דעם פֿאַרד, דעם זשידאַן יאַסקאַ — האָבן זיך פויערישע ברוסטן גענו-מען הױדען און גרײט געװען זיך װאַרפֿן שלאָגן. נאָר דאַ האָט דער ערשטער פויער אַראַפֿגעלאָזט די װײעס איבער זײנע שאַרפֿע גרײנע

⁵ געבעקסן פֿון קוקרװע. — ⁶ ברודער.

אויגן און אַרײַנגענומען דעם קאַפּ אין די הענט. די פּויערים האָבן זיך באַרויקט און ווידער זיך גענומען צום עסן. נאָר די אויגן זייערע האָבן נאָך געבלישטשעט און זיך נישט אָפּגעריסן פֿונעם פּויער, וואָס איז מיט אַ געזונקענעם קאַפּ געבליבן זיצן אויף זײַן אַרט.

פּלוצעם האָט זיך דער פּויער אַ שטעל-אויף געטאָן און גע-
נומען פֿאַכען מיט דער רעכטער האַנט צו יאָסקען:

— סע וועט קומען דײַן צײַט אויך, יאָסקע, זי וועט קומען! ...
צווישן די פּויערים ווערט אַ געזשומערײַ, ווי צווישן בינען,
וואָס מען האָט זיי פֿונעם בינשטאַק אַרויסגעלאָזט. זיי האָבן אָפֿיר-
גענומען די נאַסע האַניטשעס פֿון די הינטנס אַרױנטער און זיי
גענומען וואַרפֿן יאָסקען אין פנים אַרײַן:

— נאָ, אַט האַסטו דיר! — האָבן זיי געטומלט און איבערגע-
שריגן איינער דעם אַנדערן — פֿאַר באַליידיקן דעם סטופּן?
אַנדריי, נאָ!

יאָסקע איז ווייט געוואָרן ווי קרײַד. ער האָט זײַנע פּויערים
פֿאַרשטאַנען און האָט געשוויגן. ער האָט געוואַרט, זיי זאָלן אים
אָנהייבן פֿאַרשטיין. . באַלד איז אַרײַנגעלאָפֿן אוליאַנאַ. זי האָט
זיך געווישט די נאַסע אויגן אינעם לײַוונטענעם פֿאַרטעך און האָט
זיך צעשאַקלט אַקעגן אַנדרייען:

— האַסט שוין ווידער פֿאַרלוירן דײַן קאַפּ, אַנדריי, שיינער
באַלעבאַס... שיינע זאַכן קענען די פּויערים פֿון דיר לערנען...
און ווי ברענגט מען די זינד אין אַ פֿרומער שטוב אַרײַן! אַך,
אַנדריי! ווייניק האָבן זיי זייערע אייגענע טיפּשות! זאָל נאָר מאַ-
ריצאַ, דײַן ווייב, קומען צו אונדז, וואַרט!

דער פּויער טוט אַ פֿאַרדאָגהטן קוק אויף אוליאַנאַ און אויף
זײַן האַרטן פֿולבלוטיקן פנים צוקט אַ טיפּער ווייטיק:
— פֿאַלט דער וואָגן, פֿאַלן די רעדער...

⁷ אַנפירער (עלטסטער).

די איבעריקע פויערים באַמקען אים נאָך ווי די שולקינדער :
 — פֿאַלט דער וואָגן, פֿאַלן די רעדער...
 אוליאַנאַ קען אַנדרייען. זי איז פֿון זיין דאַרף. זי רעדט צו
 אים שטיל, באַליידיקט, ווי אַ מאַמע וואָס מוסרט פֿאַר די באַגאַנ-
 גענע פֿעלערן פֿון אירע געראַטענע קינדער :
 — ווינציק טראַגט מען איבער פֿון זיי, פֿון די כוליאַנעס, און
 דו, אַנדריי, ווילסט נישט פֿאַרשטיין !
 — נישט פֿול מנין גלאָז. — וואַסיל האָט אַרנינגעשטופט
 די בלאַטיקע פֿינגער אין זיין גלאָז טיי און זיך די פֿינגער אַפֿ-
 געברייט. די גלאָז איז צעזעצט געוואָרן פֿונעם קלאַפּ אין טיש בנים
 אַוועקשטעלן זיי. ער ווישט די פֿינגער אין דער לינקער זייט פֿאַלע
 פֿונעם פעלץ און צעפֿנט ברייט זיינע צעשראַקענע אויגן :
 — זשיפּוני יאַסקאַ, האַסט מיר געגעבן אַ צעפיקעטע גלאָז !
 יאַסקע קלאַפט אים איבערן אַקסל :
 — נעם וואַסיל אַן אַנדער גלאָז, נאָר זע, נישט קיין צעפיקעטע.
 וואַסיל טוט אַ פֿאַרשנדיקן בליק אויף יאַסקען און באַלד לאָזט
 ער אַרונטער דעם קאַפּ. ער לאָזט-איבער די נייע גלאָז טיי, וואָס
 יאַסקע האָט אים אונטערגערוקט, און מיט פּויערישער געמאַסטנקייט
 שפּאַנט ער אַריבער דעם טיש, גייט-אַרויס פֿון שטוב און קערט
 זיך באַלד אַום צוריק.
 — אַט האָב איך דיר געבראַכט אַ ביסעלע שפּייז, יאַסקע סופּלי-
 טאַ⁸... — שנינען ביי אים די אויגן און ער שלעפט איין בינטל
 נאָכן צווייטן, וואָס ער האָט אַרנינגעטראַגן אין דער פֿאַלע פֿון זיין
 פעליך. ער שמייכלט און רויטלט זיך ווי אַ נאַווער דאַרפֿסיונג און
 קוקט נישט יאַסקען אין די אויגן אַרנין — אַ ביסעלע פֿאַסאַליעס
 מיט גרויפן און אַ ביסל קערלעך מיט רעטשן מעל... נעם-צו
 יאַסקאַאַאַ !

⁸ נשמה.

יאַסקע דערלאַנגט אים אַ קליין גלעזל בראַנפֿן מיט אַ שטיקל געל שבתדיקן פֿינגקוכן.

— טרינק, וואַסילקע, אַ ביסל בראַנפֿן, און ביסס-צו, וועסטו נישט ווערן שיכור!

וואַסיל קוקט זשעדיגע אויפֿן פֿינגקוכן און טראַגט אים צו צו דער נאַז.

— אום, אַ! מיין ווייב, יאַסקע לעבן, איז קראַנק — רוקט וואַסיל דעם פֿינגקוכן אין בוזעם — די שפרעכערין האַט שוין גע-מאַכט אַ שמירעכץ פֿון אַש מיט השתנה צום רוקנביין און געגעבן טרינקען השתנה מיט פֿויגלקויט, נאָר די קרעמפֿן הערן נישט אויף. איז נאָך פֿרווון אַ גלאַז טיי מיט ייִדישן קוילעטש.. און דער בראַנפֿן דינער, טזער ווי די וועלט, יאַסקע לעבן!.. דערלאַנג נאָך!..

אַנדריי איז צוגעקומען. ער האַט פֿאַרלוירן אַרבינגעקוקט יאַסקען אין די אויגן.

— איך האָב שוין ווידער דעם קאַפּ פֿאַרלוירן דאָ? זיי האָבן נעכטן בני מיר צוגענומען דעם צווייטן וואַגן, דעם נעעם. און דעם שימל מינעם געדענקסטו, יאַסקע לעבן? אַ לייב איז דאָס, אַן אַדלער, נישט קיין פֿערד! אים אויך צוגענומען. גיב נישט — שלאַגט מען... זיי שנידן פֿאַסן לעבעדיקערהייט.

יאַסקע קוקט אויף אַנדרייען און שוויגט. די איבעריקע פּויע-רים שטרעקן-אויס די העלדזער איבער די טישן און ווי די גענדז צום האַבער שנאַפֿן זיי מיט די נעז און ווילן אויפֿכאַפֿן יעדעס וואַרט, יעדע באַוועגונג פֿונעם קלוגן זשיפּוני יאַסקאַ. אַנדריי טוט אַ מורמל: — ביסט ביז אויף מיר, יאַסקאַ סופּליטאַ?

יאַסקע טוט אַ באַזאָרגטן קוק אויף אַנדרייען, זיין יוגנטפֿריינד און חבֿר, וואָס האַט אים נאָר-וואָס געוואַלט דורס זיין. ער האַט אַנדרייען נאָך ליבער באַקומען. גוטסקייט מוז אַרויסרופֿן גוטסקייט — קלערט ער זיך און ער וויל טרייסטן אַנדרייען, אים אויפֿווייזן, אַז ער, אַנדריי, איז נישט דער איינציקער מענטש אין דער וועלט.

וואָס איז באַרויבט געוואָרן פֿון די נצע הערשער; אַז ער איז נישט דער איינציקער, וואָס מוז אין זיך דערשטיקן זיין צער און באַליידיקונג אויס מורא פֿאַר שטראַף אָדער קלעפּ. דעם גערעכטן שמעטט מען... יאָסקע גיט אַ שמייכל, אַ רעזיגנירטן שמייכל פֿון אַ דערפֿאַרענעם מענטשן, וואָס וויסט, אַז אויסער זיין אייגן לעבן, זינען אייגענע לייזן און פֿריידן, איז נאָך פֿאַראַן אַ וועלט מיט מענטשן וואָס באַדן זיך יעדער איינער אין זייערע לייזן און ווערן באַליידיקט און צעטראַטן. געזען האָט יאָסקע די אומגערעכטיקייט מיט זינען ברידער, די יידן, אַ זאָך וואָס איז אַנדרייען ווייניק אין קאָפּ אַרבייטגעראַכן... ער נעמט אָן אַנדרייען ביי דער שפיץ באַרד און באַרויבט אים:

— זאָרג נישט, אַנדריי, און נעם דיר נישט צום האַרצן. אונדז, די יידן, איז אַ סך ערגער ווי אַנך, די פּויערים. מיר זינען אין גלות, ווי שאַף אָן אַ פּאַסטעך זינען מיר... אונדז טרייבט מען ווי די הינט פֿון איין אָרט אויפֿן צווייטן. מיר בויען און אַרבעטן. מיר גיבן אַוועק אונדזער פּוח, אונדזער שכל און האַרץ, און ערשט... יעדער גאַלע גאַרנישט, יעדער שיפור, יעדער שרעקערל פֿון וואָ-לעסט⁹, אַז ער וויל, לאַזט ער זיך אַראָפּ אין דאָרף אַרבעטן צווישן די פּויערים און העצט זיי אָן, רעדט אָן אַלדאָס ביז אויפֿן יידן, און פּויערים — אַך! — יאָסקע האָט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט, ווי איינער רעדט: אַרויסגעוואָרפֿן די רייד... דערנאָך האָט יאָסקע אַליין גענומען פֿאַרענטפֿערן:

— דער פּויער איז ניט שולדיק, זיי, די געזעצגעבערס, די נצע גזירות, זיי צעברעכן, פֿאַרטיליקן אונדזער אַרבעט, אונדזער לעבן... און ווער נעמט זיך אָן פֿאַר אונדז? געזונטע, פֿעיקע מענטשן זינען די יידן, מיין נישט, אַנדריי, אַז מיר קענען ניט זיין קיין גוטע פּויערים. מיר קענען! מיר מוזן אַבער שווינגן. די

⁹ דאָרף אַרבייטסטראַציע.

אויערן פֿון דער גערעכטיקייט זינען פֿאַרשטאַפֿט, פֿאַרמאַכט פֿאַר דעם פֿינן פֿונעם ייִדנס האַרץ! ...

אַנדריי קוקט אויף יאַסקען און פֿאַרשטייט קיין וואַרט נישט פֿון זינע רייד. יאַסקע נעמט אים ווידער אויפֿווייזן:

— אַט, זע, אַנדריי, ווי איך בין גערעכט. אַט איז דיר, נעבעך, ביטער אויפֿן האַרצן, קומסטו אין שטאַט, קומסט צו יאַסקען אָדער צו מאַשקען, לאַזסט־אויס דיין פעס. . . צו וועמען זאָלן מיר, די יידן, אויסלאַזן אונדזער פעס? ... שפעטער וועט אַנך דערפֿאַר דער וואַלעך אָנערקענען, ווערן מיט אַנך איינס, און אונדז, די יידן, וועט ער מוטשען און באַליידיקן, ווי ס'האַבן געטאַן מיט אונדז אַלע ביז־איצטיקע הערשערס. . .

אַנדרייס פנים איז לעבעדיקער געוואָרן. דער פעס מיט דער שטיינערנער האַרטקייט איז ווי צערונגען געוואָרן אונטער דער ווייכ־קייט פֿון יאַסקעס ווערטער. ער לייגט־צו דעם ווייזפֿינגער צום שטערן, אַ סימן אַז ער האָט צעקניט דעם נייעם געדאַנק, וואָס איז שיר ניט שטעקן געבליבן אין די ענגע קעמערלעך פֿון זיין מוח, און ער רעדט־אַרײַן יאַסקען אויפֿן אויער:

— און פֿאַר וואָס זאָלן די יידן מיט די פּויערים ניט גיין אין איינעם? בעסאַראַביע איז אונדזערס! ביי זיי וועלן מיר אויסזען ערגער ווי פֿאַרן צאַר. . . — אַ גרויסע טרער האָט אַ שטאַך געטאַן אַנדרייען אין אַ ווינקל אויג און דאַרט שטעקן געבליבן און אים געברייט — און נאָך וואָס דאַרפֿן מיר אַ צאַר? — האָט אַנדריי זיך גענומען בעטן בײַ יאַסקען מיט די הענט, פּונקט ווי יאַסקע וואַלט געווען דער וואָס קען אַפּשאַפֿן אַלע שלעכטע הערשערס פֿון דער ערד — זיי, די צאַרן, נעמען נאָר! .. און פֿאַר וואָס קומט זיי דאָס, ווייס איך ניט; צי היטן זיי דינע פֿערד און בהמות פֿון אַלערליי אַנשיקענישן אָדער גנבות? צי פּאַשען זיי דינע שאַף און מעלקן דיר די בהמות? זאָלן זיי זייען און אַקערן די פֿעלדער ווי מיר, פּויערים! ... אָבער אַזוי, וואָס? קומען צו פֿאַרן, די פּרי־צימלעך, אַזעלכע רייניקע און אויסגעפּוצטע. מיאוסן זיך צו טרייב־

קען דאָס וואָסער ביים פּויער אָדער די מילך, מעסטן דיר אויס
דאָס פֿעלד מיטן גאַרטן און שרייבן דיר אַרײַן אין עפעס אַ גראַבן
בוך... קיין וואָרט פֿאַרשטייטו ניט... און הייסן זיך געבן
געלט!...

דער פּויער האָט גענומען ריידן אַלץ העכער און אויפֿגעבראַכ־
טער. ער האָט זיך ווידער פֿאַרגעסן. און אַ באַרוישטער פֿון זינע
שלאַנגנדיקע געדאַנקען, האָט ער אַ קלאַפּ געטאָן מיט דער פֿויסט
אין טיש אַרײַן. די גלעזער זינען מיט אַ בראַוג אַרונטערגעפֿאַלן
פֿונעם טיש און צעקנאַקט געוואָרן. אַנדריי האָט געשריגן:

— מיר דאַרפֿן ניט קיין צאַר! קיינעם דאַרפֿן מיר ניט!...

די פּויערים אין קרעטשמע זינען געוואָרן אומרויק, האָבן
גענומען קלאַפֿן מיט די פֿויסטן אין די טישן — מיר דאַרפֿן ניט
קיין צאַר! מיר דאַרפֿן ניט!...

יאַסקע איז אויך געוואָרן אומרויק. מ'וועט נאָך דערהערן אין
דרויסן. די רומענישע שפּיאָנען זינען אומעטום פֿול. בילבולים שיטן
זיך אויף יעדן פּויער, אויף יעדן ייד... מען דאַרף אַננצוימען, באַ-
רויקן די צעוילדעוועטע, פֿאַרצוויפֿלטע פּויערים, וואָס ווערן ווי
בלינדע שאַף געפֿירט פֿון זייערע בלינדע און צערייצטע אינסטינקט-
טן... ער האָט אַ נעם געטאָן אַנדרייען פֿאַר ביידע הענט און גע-
רעדט צו אים שטיל און איבערצינגנדיק:

— אַ פֿאַלק אָן אַ קייסער איז עלנט און אומגליקלעך, פּונקט

אַזוי עלנט און אומגליקלעך ווי איצט...

אַנדריי האָט דערשטוינט אַ קוק געטאָן אויף יאַסקען. אַ וויילע
האַט אַ טיפֿע שטילקייט געהערשט. פּויערים האָבן נאָך אַלץ קיין
טאַלק ניט געוואָסט, צי דאַרפֿן זיי זיך נעמען שלאָגן מיטן זשידאָן
יאַסקאַ אָדער קושן אים, בעטן מחילה פֿאַר זייער נאַרישקייט. אַנדריי
האַט ווידער אַ זאַג געטאָן:

— הייסט עס, אַז די מענטשן דאַרפֿן יאָ אַ צאַר, נאָר אַ גוטן, אָן

ערלעכן, ניט קיין מערדער און אויסוואָרף?

יאַסקע האָט אַ שאַקל געטאָן מיטן קאַפּ:

— פֿאַרשטייט זיך.

אַנדריי האָט אַ שווערן זיפֿץ געטאַן:

— דו, יאַסקע סופּליטאַ, וואָלטסט געווען אַ גוטער האָסודאַר¹⁰.
דו וואָלטסט ניט געשלאָגן אונדזערע פּויערים. וואָלטסט ניט צוגע-
נומען אונדזער פּראָצע, אונדזער שווייס און בלוט, אַ יאָ, ניין?

יאַסקע האָט אַ צעווייטיקטער געשאַקלט מיטן קאַפּ:

— אונדזער גאַט, אַנדריי פֿריינטעלע, איז גרויס, און גרויס
איז זיין שטראַף. ער איז אַ שטרענגער, אַ נקמהדיקער, דער ייִדישער
גאַט, פּיניקט מיט גלות זיין אומגליקלעך פֿאַלק. יידן האָבן אויך
אַן אייגן לאַנד געהאַט. ייִדישע העלדן, ייִדישע מאַמעס האָבן זייערע
קינדער געלאָזט ברענען אויף די פֿייערן און ניט אַוועק פֿון גאַטס
גלויבן, און צום סוף...

אַנדרייס אויגן זינען גרויס געוואָרן פֿון שרעק, אַז יאַסקע האָט
זיך דערשראַקן פֿאַר אים.

— די יידן, יאַסקע לעבן, האָבן ערגעץ אַן אייגן לאַנד געהאַט?
און זיי האָבן דערלאָזט, מען זאַל עס ביי זיי צונעמען?

— יאָ, מען האָט אונדזערע לעבנס מיט אונדזערע פֿאַרמעגנס
צוגענומען... ווי מען נעמט צו ביי דיר דענע פֿערד און דיין
תּבֿואה. און ביי אונדז אונדזער סחורה און אונדזער אַרבעט.

יאַסקע מיט אַנדרייען האָבן זיך אָנגעקוקט. נאָך קיין מאָל
זינען זיי זיך ניט געווען אַזוי נאָענט און טייער איינער דעם צווייטן.

בוטנאַט־איירעט 1940

¹⁰ קייסער.

שמחה שוואַרץ

רומענישע מאַטיוון

האַב איך שרײַבן ניט געלערנט,
קען איך ניט קיין בריוול מאַכן:
וואַלט איך בעטן פֿרעמדע שרײַבן,
וועלן פֿרעמדע אַבער לאַכן.

*

ליובינקער, ניט קום שוין מער
הײַנט פֿאַר נאַכט צוט שכנס שײַער:
ער פֿאַרקלאַגט מיך פֿאַרן דערפֿל.
אַן דו קושסט מיך אַזוי הייס,
ס'קען חלילה זײַן אַ פֿײַער.

*

וואָס איך וויל און וואָס איך מײַן,
העלף-זשע, גאַט, סע זאַל געשען:
זאַל די קאַסע זיך צעברעכן,
זאַל ער זיך די הענט צעשטעכן,
זאַל די קאַסע אויף שטיקער שפּרינגען,
זאַל די ערד די שטיקער שלינגען,
ער זאַל מוזן צוריק קומען,
זיך אַן אַנדער קאַסע נעמען.

קומען פֿונעם פֿעלד צוריק,
זוכן אין מײַן שויס זײַן גליק,
קומען זאַל ער פֿון העט וווּ,
אין מײַן שויס געפֿינען רו.

*

אז איך קום אהיים אין די פֿארנאכטן
און פֿון דײַנע קושן די באַקן פֿלאַמען,
שאַקלט אויף מיר מיטן קאַפּ די מאַמע,
און איך שעם זיך אַזוי פֿאַר דער מאַמען.

קייסער, קייסער, זאָג מיר צינדער,
ווי פֿאַרפֿירסטו אונדז די קינדער
און ווי שלעפּסטו די האַרמאַטן
מיט די פֿאַלקן, מיט סאַלדאַטן?

קייסער, קייסער, הער שוין אויף,
לאַז שוין נעמען באלד אַ סוף,
ס'גייען פֿרי פֿאַרלאָרן,
מיידלעך אויך שוין גרוי געוואָרן,
זינט דו האַסט אויפֿגערירט דעם צאַרן.

בלעטלעך גריניקע און קליינע,
כליפּעט אין מַזן האַרץ אַ דוינע;
בלעטלעך גרינע, בלויע שטערן —
קניקלען זיך פֿון אויג די שטערן.

פֿאַליק קאַטאַווסקי

האַפענונג

פֿון מיין טאַטנס מאַלדאַוואַנישע מעשיות

נאָך איידער דער טאַג איז אויפֿגעשטאַנען פֿונעם שלאָף, זינגען
שוין דעם שמידס קינדער געווען אויף די פֿיס. און באַרוועסטע, נישט
קיין געוואַשענע, נישט קיין געגעסענע, האַבן זיי זיך גלייך גע-

שטעלט בלאָזן דעם בלאָזאַק. איז דען אַ חידוש וואָס זיי זענען פֿאַרמאַטערט און הונגעריק געוואָרן.

האַבן זיי מיט אַ מאָל אָפּגעשטעלט ס'בלאָזן:

— טאַטוצאַ, ¹ עסן!

דער טאַטע, דער שמיד, איז אויך אויפֿגעשטאַנען נאָך איידער דער טאָג איז אויפֿגעשטאַנען פֿון שלאָף און נישט קיין געוואַשענער, נישט קיין געגעסענער, זיך געשטעלט מיט אַ גרויסן האַמער אַרויס־קלאַפּן פֿונקען פֿון דעם אָנגעגליטן אַניזן. דאָס פנים פֿאַרשמירט, שוואַרץ ווי קויל, האָט ער אויף אַ וויילע איבערגעריסן דעם ריי־טעם פֿון די האַמערקלעפּ:

— בלאָזט נאָך, חבֿרה, ביז איך וועל מאַכן דאָס ראָד, וועל איך

קויפֿן אַ ברויט און מיר וועלן עסן.

דערהערט „ברויט“, האַבן דעם שמידס קינדער, מיט באַנניטע כוחות, ווידער גענומען בלאָזן דעם בלאָזאַק. די פֿונקען האַבן זיך פֿריילעכער צעטאַנצט, אַזוי לאַנג, ביז חבֿרה איז ווידער פֿאַרמאַ־טערט געוואָרן, ווידער דעם הונגער דערפֿילט און אָפּגעשטעלט ס'בלאָזן.

— טאַטוצאַ, עסן!

האַט דער טאַטע, דער שמיד, ווידער איבערגעריסן דעם ריי־

מישן האַמער־געקלאַפּ:

— בלאָזט נאָך אַ ביסל, חבֿרה, וועל איך ענדיקן דאָס ראָד,

וועט זיין אַ פֿריש ברייטל.

האַבן די קינדער ווידער זיך גענומען מיט פֿרישע כוחות בלאָזן דעם בלאָזאַק און, ווען זיי זענען ווידער פֿאַרמאַטערט גע־וואָרן און ווידער דערפֿילט דעם הונגער צו גאַסט, האַבן זיי אָפּגע־שטעלט ס'בלאָזן.

— טאַטוצאַ... — האַבן זיי געבעטן מיט שוואַרצע הונגעריקע

אויגן — טאַטוצאַ, זאָג אונדז נאָך אַ מאָל...

בוענאַס־אַנרעס 1941

¹ (אויף מאַלדאָוואַניש) טאַטעלע.

דוד רובין

לעבן דער ברעטערזעג

עפיזאדן פֿון ראָמאַן

ניט נאָר אין דער רומענישער שול פֿילט ער, ווי אומרעכט און שונאה צו דעם אַרעמען קינד שוועבן אין דער לופֿט. אין חדר איז אויך ניט בעסער. אמת, מיטן רבין האָט ער גאָר נישט. דער רבי איז אַ ביטערער אַרעמאָן און אַ קראַנקער נאָך דערצו. ער פֿירט אַ בידנע לעבן. זיין ווייב און קינדער וווינען ערגעץ אין ראַדעוויטש און דעם גרעסטן טייל פֿונעם שכר-לימוד, וואָס ער באַקומט, מוז ער אַהיימשיקן צו זיין משפּחה. זיין יידענע ברענע האָט ניט גע- וואַלט קומען מיט אים. זי קען ניט לאָזן איר פּרנסה אין דער שטאָט, האָט זי געטענהט. מיט פֿעדערן פֿליקן קען מען טאַקע פֿאַר הונדער שטאַרבן, אָבער ס'איז דאָך פֿאַרט אַ פּרנסה. און אַזוי איז זי גע- בליבן אין שטאָט מיט די קינדערלעך. דער מלמד דערנערט זיך מייסטנס מיט טרוקענער קעסט. ער האָט אַ מין קאַכלאַמפּ, אין וועלכן מען גיסט-אַריין נאַפֿט. דער קאַכלאַמפּ רויכערט און פֿולט-אַן דאָס חדר מיט שוואַרצן רויך. דער דאָזיקער רויך צעלייגט זיך אויף טיש-און-בענק ביז צו דער סטעליע, פֿאַרשטופּט זיך אין אַלע ווינקלעך, קריכט-אַריין אין מויל, אויגן און אין דער נאָז, אַז דאָס גאַנצע חדר צעלויפֿט זיך. דאָס גרעסטע פֿאַרגעניגן פֿאַר די קינדער איז, אַז דער לאַמפּ צערויכערט זיך. ס'ווערט אין חדר אַ גדולה, אַ רעש; די תּלמידים לאַכן, שרענען און צעלויפֿן זיך און דער רבי קען פֿון זיי מער קיין סימן נישט געפֿינען. ביים לערנען האַלט ער זיך תּמיד צו דעם בויך. שטענדיק קרעכצט ער און הערט זיך נאָר צו מיט אַ האַלבן אויער, וואָס דער תּלמיד זאָגט. זיין טיטל פֿאַרט מעכאַניש איבערן סידור און פֿון צייט צו צייט כאַפּט ער זיך אויף ווי פֿון אַן אַנגעווייטיקטן חלום. קיין ווונדער נישט, וואָס די קינדער

האָבן ניט קיין דרך־אָרץ פֿאַר אים. די געדאַנקען זינען זינגען אָדער
 זינגן קראַנקן בויך אָדער בײַ דער משפּחה, וואָס וווינט ווינט פֿון אים.
 יאַנקעלע האָט צו אים גאָר נישט און צו מאָל פֿילט ער ווי
 אַ שטיקל רחמנות צו אים. דער רבי פֿון זיין זינט לאַזט אים אויך
 לויפֿן און פֿאַרלאַנגט ניט פֿון אים, ער זאָל ווערן אַ למדן, צווישן
 זיי איז שלום. יאַנקעלע לעבט נישט גוט מיט די קינדער פֿון די
 ריכטע בעלי־בתים. באַזונדערס קען ער ניט לייזן דעם זון פֿונעם
 זעג־באַזיצער שיבער. קודם־כל געפֿעלט אים ניט זיין נאָמען. מען
 רופֿט אים בובי; וואָס הייסט דאָס עפעס בובי? ווינטער פֿאַרדריסט
 יאַנקעלע, וואָס בובי קען קומען, ווען ער וויל. דער רבי זאָגט
 אים גאָר ניט. און אז ער קומט נישט אַ טאָג שאַדט אויך נישט.
 דערלעבט ער יאָ שוין אַ מאָל צו קומען, ווערט ער אויפֿגענומען
 פֿונעם רבי, ניט ווי אַ קינד, נאָר ווי אַ האַר, ווי עפעס אַ מין זעל־
 טענער גאַסט, פֿאַר וועלכן יעדער מוז זיך בוקן און בייגן. און בובי
 קומט־אָן, לאַזט דער רבי אַלע קינדער שטיין, פֿאַרגעסט אין דעם
 בויכווייטיק, לויפֿט־צו צו דעם רויכערנדיקן לאַמפֿ און פֿאַרלעשט
 אים. בובי קען נאָך, חלילה „קאַפּשמערצן“ באַקומען. מיט בובין
 רעדט ער גאָר דײַטש. אַזוי אַרום קען בובי נישט באַקומען קיין
 קאַפּווייטיק, נאָר קאַפּשמערצן. אָבער דאָס איז נאָך גאָר נישט.
 יאַנקעלע האָט אַ באַזונדערע סיבה אויף אים ברוגז צו זיין. דער
 פֿעטער יאַסל האָט אים געבראַכט פֿון קימפעלינג, וווּ זיין עלטסטער
 זון האָט אַ קליינע טעפּערני, אַ פֿינפֿעלע אין דער פֿאַרעם פֿון אַ
 פֿייגעלע. דאָס פֿינפֿעלע איז אַלע חברים געפֿעלן און דער אַרעמער
 יאַנקל, וועמען מ'האַט ביו איצט ניט אַנגעקוקט, איז געוואָרן אַ
 גאַנצער חשוב־אין חדר. יעדער האָט געוואָלט אַ פֿינף טאָן מיט דעם
 פֿינפֿעלע. „לאַז מיך אַ פֿינף טאָן, יאַנקעלע! זעסט, מאַטלען האַסטו
 געלאַזט שוין צוויי מאָל פֿינפֿן און מיר אַפֿילו ניט איין מאָל“, האָט
 זיך יעדער בײַ אים געבעטן.

אַפֿילו חיימל, משה אַהרנס, וואָס האַלט אַ קלייטל אינעם נאָענטן
 דײַטשישן דאָרף, האָט אויך אַ פֿינף געטאָן. מיט איין האַנט האָט

ער זיך צוגעהאלטן די לאנגע פֿיאה פֿונעם רעכטן אויער, מיט דער אנדערער האַט ער גיך, ווי בײַ אַ גנבֿה, דאָס פֿינפֿערל צוגעפֿירט צו די ליפֿן, אַ בלאָז געטאָן און גיך עס ווידער צוריקגעשטופֿט יאַנקעלען. חיימלס טאַטע, אַ גאַר-פֿרומער ייד, זאָגט, אַז אַ ייִדיש קינד טאָר נישט פֿינפֿן. משה, דעם קרעטשמערס זון, האָט חוזקדיק געהירושעט: „איך וועל דערציילן דײַן טאַטן“. און חיימל איז גאַנץ בלאָס געוואָרן.

*

אין די טעג איז בובי אויך אָנגעקומען. געוווּיר געוואָרן פֿון יאַנקעלעס אוצר, האָט ער זיך קודם אַ שטעל געגעבן, אַז דאָס פֿינפֿעלע אינטערעסירט אים ניט. נאָך אַ צײַט איז ער אָבער צו אים צוגעגאַנגען און האָט אויף דײַטשמעריש געזאָגט: „צײַג מיר דאָס פֿינפֿערל!“.

יאַנקעלע האָט געפֿילט, אַז דאָס וועט גוואַלדיק פֿאַרגרעסערן זײַן פֿרעסטיזש אין די אויגן פֿון זײַנע חבֿרים, גיט ער אים דאָס ברויך-געברענטע פֿינפֿעלע פֿון ליים, מיט וועלכן מען קען אַזוי שייַן פֿינפֿן.

בובי נעמט עס אין דער האַנט און טוט אַ פֿינף אין מיטן חדר און דער רבי זאָגט קיין וואָרט דערצו, גלײַך ווי ער וואַלט טויב געווען. די אַנדערע קינדער האָבן געמעגט פֿינפֿן נאָר אין הויף, אין דרויסן. בײַם דערהערן בוביס פֿינף האָבן זיך די קינדער ווי דערשראָקן. בובי אָבער איז רויק געבליבן; ער האָט דאָס פֿינפֿעלע אַרײַנגעלייגט אין קעשענע.

— גיב מיר אַפֿ דאָס פֿינפֿעלע! — האָט יאַנקעלע געשריגן — גיב עס מיר אַפֿ!

עס האָט גאַר נישט געהאַלפֿן.

איז יאַנקעלע צו אים צוגעגאַנגען און האָט אים, דאָס ריכטע בחורל, אַ טרעסע געגעבן. פֿאַר צאָרן האָט בובי דאָס פֿינפֿעלע גע-וואָרפֿן צו דר'ערד און עס האָט זיך צעבראַכן. יאַנקעלע האָט אויפֿגעצײטערט און אים דערלאָנגט אַ פֿאַטש אין

פנים. דער זון פֿונעם זעג־באזיצער האָט זיך צעווייגט אויף אַ קול. דער רבי איז אויפֿגעשפרונגען אַ צעטומלטער און האָט יאָנקעלען אַרויסגעטריבן פֿונעם חדר.

— איך זאָל זיך מער דאָ ניט זען, דו אויסוורף איינער! דו מאַכסט מיך אומגליקלעך. פֿאַרגינסט מיר ניט דאָס שטיקעלע ברויט, וואָס איך עס. אַרויס, גולן! אַרויס!

*

אָחוץ דער שול און אָחוץ דעם חדר האָט יאָנקעלע גאָך גע־ האָט חברים. דאָס זינען געווען די קינדער פֿון די אַרעמע פּויע־ רים, וועלכע האָבן צום גרעסטן טייל ניט געקענט גיין אין שול. פֿון קינדווני אָן האָבן זיי געדינט ביי די ריכע פּויערים אָדער ביי די סוחרים אין דאָרף. אַנדערע קינדער האָבן געמוזט צוהעלפֿן ביי זיך אין דער היים, ביי זייער אַרעמער ווירטשאַפֿט. די מייד־ לעך, ווי יונג זיי זאָלן ניט געווען זיין, האָבן געמוזט אָפהיטן די גאָר־קלענערע קינדער פֿון זיי. בלאַס, מאַגער, זינען די מיידעלעך פֿון אַ יאָר פֿינף־זעקס שוין געווען קליינע מאַמעלעך און אָפּגע־ היט די קלענערע קינדער, ווען די מאַמע האָט געאַרבעט אין שטאַל אָדער אויפֿן פֿעלד. די ינגעלעך האָבן געמוזט גיין פּאַשען די קו. ווי האָט מען געקענט האָבן אין זינען אַ שול? יאָנקעלע פֿלעג זיך טרעפֿן מיט די קינדער, באַזונדערס אויף די גרויסע פּאַשעס, אויף די גאַענטע בערג אָדער אויף דער לאַנקע. פֿון די קינדער האָט ער געלערנט אַ סך, וואָס קענען דערפֿרייען אַ קינדער־האַרץ. פּונקט אַזוי ווי זייערע טאַטעס האָבן פֿאַרשטאַנען זיך אליין צו בויען אַ הויז, זייערע מאַמעס אליין צו שפּינען און צו וועבן די העמדער, די גרויסע ווייסע האַנט־יכער און די וואָ־ לענע קליידער, אַזוי האָבן די קינדער פֿאַרשטאַנען מיט זייערע קליינע הענטלעך צו שניצן, צו פֿלעכטן. אין איינעם מיט די דאָזיקע קינדער האָט יאָנקעלע געשניצט פֿינפֿעלעך, געפֿלאַכטן קויש־ לעך מיט זיי און געבויט קליינע הונדעלעך. פּסח־צייט האָט ער זיי

געגעבן מצות און פֿון זיי באַקומען „פֿאַסקע“ און זייער־שיין גע-
פֿאַרביטע אייער. אין פֿרילינגצייט איז ער מיט זיי אין איינעם
נאַכגעלאָפֿן אויפֿן פֿעלד צו זייערע טאַטעס, וווּ זיי האָבן געאַקערט,
און ער איז פֿונקט אַזוי גליקלעך געווען ווי די פֿויער־קינדער,
אַז מ'האַט אים געלאָזט צולייגן די האַנט צום אַקער, העלפֿנדיק
אויפֿרײַסן די שוואַרצע, פֿנכטע ערד. דערביי האָט ער געזאַמלט
באַגלײַך מיט די פֿויער־קינדער די מנזשוקלעך — ער האָט
זיי גערופֿן „כרישעס“ אָדער „קאַראַבושעס“ — און אַנגעפֿולט
מיט זיי אַלע קעשענעס און אַפֿילו דעם בוועם. אויף דער נאַכט
איז ער אַהיים געקומען אַ גליקלעכער.

*

מיט די פֿויער־קינדער פֿלעג ער אַרומקריכן אויף די בערג,
אין די וועלדער, שוועמלעך געקליבן מיט זיי און יאָגדעס, מאַלי-
נעס און אַנדערע פֿירות. איין מאָל האָט ער זיך דאַרט פֿאַרבלאַגן
דזשעט אין וואַלד מיט זײַן פֿרײַנד וואַסילע, אַ זון פֿון אַ שכן,
און ניט מער געוויסט ווי אַהיים צו קומען. אַ גליק, וואָס אַ וואַלד-
אַרבעטער האָט דערהערט דאָס געשריי פֿון די קינדער און זיי
אַהיים געבראַכט. אַזוי האָט יאַנקעלע אַ סך פֿון זײַן פֿרײַער צײַט
געשפּילט זיך מיט די פֿויער־קינדער. אַזוי האָט ער מיט זיי
אויך זייערע קאַמפֿן געפֿירט. געכאַפט קלעפֿ פֿון דעם רײַכן מיל-
נערס זון, גלײַך ווי זיי. אַז דער יונגאַטש איז אַרויסגעקומען מיט
זײַנע בהמות אויף דער זאַפֿטיקער פּאַשע, האָט ער קודם פֿון דאַרט
פֿאַריאַגט די אַרעמע קינדער און דאַן זיך אַוועקגעאַנגען, געלאָזט
זײַן טשערעדע מיט דעם דינער זייערן, דעם אַלטן ניקאַלי מיט
דער ליולקע.

אין אַ דאַנערשטיק אין דער פֿרי נאָך שבועות האָט זיך גע-
טראָפֿן, אַז דער מילנערזון האָט זיי ווידער געוואַלט פֿאַרטרייבן.
זײַנען דעמאָלט געווען פֿאַרזאַמלט אַ גרויסע צאַל פֿויער־קינדער.
האַבן זיי זיך עפּעס ווי שטאַרק געפֿילט, און קוראַזש באַקומען.

גרייט מיט אים מלחמה צו פֿירן, האָבן זיי געשריגן, אָו זיי וועלן זיך ניט לאָזן. די פּאַשע געהערט נישט איינעם, נאַר אַלע. זיי זינען אַלע פֿון סטראַזשע און די פּאַשע געהערט אַלע פּויערים פֿונעם דאָרף.

יאַנקעלע איז דעמאָלט מיט זיין קו אויך געווען צווישן זיי. ווי ער האָט דערהערט, אָו מען וויל זיך נישט לאָזן, און זע-ענדיק די מחנה פֿון די שרייענדיקע קינדער, האָט זיך אויך זיין האַרץ געשטאַרקט און ער האָט מיטגעשריגן. דאָס איז אָבער געווען נאָך פֿון דער ווייטנס, און בילדנדיק אַ גרויסן האַלבקרני, האָבן זיי זיך אָווי דערנענטערט צו דעם מילנערס זון מיט שטע-קענעס און שטיינער אין דער האַנט.

דער מילנערזון האָט זיי אָנגעקוקט, ניט וויסנדיק, צי זאָל ער לאַכן, צי ברוגז ווערן. אָבער זעענדיק די מחנה מיט די אויפֿ-געהויבענע שטעקענעס און הערנדיק זייער געשריי, וואָס איז אַלץ שטאַרקער געוואָרן, איז אים באַפֿאַלן אַ שרעק. ער האָט זיך אומ-געקוקט, פּדי צו נעמען די פֿיס אויף די פלייצעס און צו אַנטלויפֿן. פּלוצעם האָט ער אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט. ס'איז אים גע-קומען אַ געדאַנק, אַ ליכט! געווען דאָך די צייטן פֿון נאַציאָנאַל-צאַראַניסטן, פֿון קוזאַ און לעגיאָנאַרן מיט זייער שרעקלעכער אַנטי-סעמיטישער העצע אין די דערפֿער און שטעט. ער האָט אַ גע-שריי געטאָן:

— יינגלעך, איר לאַזט אַיך פֿירן פֿון אַ פֿאַרסמאַרקעטן ייד? ווער איז אַינער ברודער? איך אָדער ער?

און ער האָט זיך אַ וואָרף געטאָן צו יאַנקעלען.

ווי די אַנדערע קינדער האָבן דאָס דערזען, האָבן אַ טייל פֿון זיי זיך דערפֿרייט. ס'געווען אַ לידל פֿאַר זיי, אַ באַקאַנטס, וואָס איז זיי פֿון לאַנג שוין געפֿעלן. זיי זינען געווען קינדער, וואָס זייערע טאַטעס האָבן זיך געחבֿרט מיט דעם באַנדיט און שלעגער איליע טשענושע, מיט דעם קרעטשמאַר וואָסילע.

— הערסט, הערסט, וואָס ער זאָגט? — האָבן זיי זיך צוגע-
שעפטשעט.

די מיינסטע האָבן געשוויגן, געקוקט ברוגזלעך, געצויגן די
קוטשמעלעך זייערע אַהין און אַהער איבער זייערע לאַנגע, צע-
שויבערטע האָר. כמעט אַלע האָבן אַוועקגעוואָרפֿן די שטעקענעס
און די שטיינער. מיט יאַנקעלען זינען געבליבן זינע פֿריינד וואָ-
סילע און געאַרגע, דער זון פֿון מאַריאַ, דער אַרעמער אַלמנה.
די דרזי האָבן זיך נישט געלאָזט. געכאַפט ביטערע קלעפּ,
אַבער אויך זיי האָבן אַרזינגעלייגט אין דעם מילנערס זון, וויפֿל
זיי האָבן נאָר געקענט. האָט דער יונג איינעם פֿון זיי באַאַרבעט,
זינען די אַנדערע צוויי אים אין די האָר געקראַכן אַדער אין
פנים געשפּרונגען, אים געקראַצט און געביסן.

— בעטלערס! — האָט ער געשריגן און זיי אָפּגעלאָזט.

יאַנקעלע און זינע פֿריינד וואָסילע און געאַרגע האָבן דעם מאַ-
מענט באַנוצט צו אַ גיכן און כפֿודיקן ריקצוג. אַנגעקומען אין דאָרף,
האָבן זיי זיך שטיפֿעריש אַנגעקוקט, צופֿרידענע און גליקלעכע,
כאַטש די געכאַפטע פעטש האָבן נאָך געברענט.

דעם אַנדערן מאַרגן האָט מען דעם האַקנקרייץ אויף דעם עק-
פּלויט פֿון דער זעג נישט געזען. ער איז געווען אַוועקגעקראַצט.
ווער האָט דעם קוראַזש געהאַט דאָס צו טאָן? יאַנקעלע האָט
דאָס באַוויזן מיט זינע פֿריינד. מיט דער מאַמעס ריכבאַרשט און
מיט אַ פֿלאַש נאַפֿט האָט מען די ביליקע און שלעכטע פֿאַרב אָפֿ-
געווישט. איינער האָט נאָס געמאַכט די פֿאַרב מיט אַ שמאַטע,
באַפֿיכט מיט נאַפֿט, אַ צווייטער האָט געריבן מיט דער ריכבאַר-
שין און דער דריטער האָט געהיט, מען זאָל זיי נישט כאַפֿן.
דאָס איז געווען פֿאַר יאַנקעלען און זינע חבֿרים אַ טאָג פֿון גרויסן
אויפֿטו און נצחון.

זיי וועלן דאָס קיינעם נישט דערציילן, ס'איז צו-געפֿערלעך.
מען קען דערפֿאַר קלעפּ כאַפֿן פֿון די אייגענע לזט. איינעם וואָלט
יאַנקעלע די זאך יאָ דערציילט, דעם חבֿר יאָן דאָגאָרו. צו אים

האָט ער דעם צוטרוי. אָז ער וואָלט אים פֿאַרשטאַנען. אָבער וווּ איז ער? יאַנקעלע האָט אים שוין אַ לאַנגע צײַט ניט געזען. ער דערמאָנט זיך אין דעם לערער לאַריאַנעסקו. איז דאָס זעלביקע געשען מיט דעם מאַשיניסט יאַן דאַנאַרו? האָט מען אים אויך פֿאַרכאַפּט? אַ ווייטיק נעמט־אַרום זײַן האַרץ. וווּ איז זײַן גרויסער פֿרײַנד יאַן דאַנאַרו? אים וואָלט ער געקענט אַלץ זאַגן. וווּ איז ער?

דעם טאַטן קען ער נישט פֿרעגן. דער טאַטע האָט זיך זײַן שטרענגן בליק בײַ אַזוינע קשיות און דאָס ווערטל: „וואָס זײַן ניקער געפֿרעגט און גערעדט — איז געזײַנטער.“ גײ, פֿרעג די מאַמען אַ געפֿערלעכע זאַך! זײ, וואָס שלאָפּט געוויינטלעך נישט, קען זיך שטאַרק דערצאָרענען איבער אַזוינע זאַכן: „דו האָסט שוין עפעס אַנדערש נישט וואָס צו זאָרגן?“

מלוכה־פּאַרלאַג פֿאַר ליטעראַטור און קונסט, בוקאַרעשט 1951

ישראל גאַלדשטיין

בעסאַראַביע

וויפֿל לענדער, בעסאַראַביע,
הײַנט אויף דיר מיט קנאה קוקן,
וואָס נאָך קנעכטשאַפּט יאַרן לאַנג
האַטו אויסגעגליכט דײַן רוקן.

... איצטער זינגען, בעסאַראַביע,
דײַנע פֿעלדער, דײַנע טאַלן,
סײַזערן גאַר נישט מיד די מילן
טאַג־און־נאַכט די תּבֿואה מאַלן.

ציען קוימענס זיך צו וואַלקנס,
 קלעטערן אַלץ העכער, העכער.
 ברויזט אין האַרץ אַ ליד אַ נײַע,
 זידט דער ווייזן אין העלן בעכער.

„סאַוועטישע ליטעראַטור“, קינעו 1941

רעלי און אפרים בליי

מנין היימלאַנד

פראַגמענט

אַז מען האָט מיך פֿון דיר פֿאַריאַגט,
 אַז מען האָט מיך פֿאַרטריבן,
 ניט אויפֿגעהערט צו בענקען כ'האַב
 ניט אויפֿגעהערט דיך ליבן.

באַזונגען כ'האַב די הויכע בערג
 און דינע שטילע וועלדער,
 די קאַלטע, קלאַרע וואַסערלעך
 און דינע רייכע פֿעלדער.

פון בוך מיט „פשוטע ווערטער“, מלוכה־פאַרלאַג, בוקאַרעשט 1957

3

כוח בייצוגשטיין פיין

יעקב גראפער

אויף צוֹלֵה־כַּעֲבִים

ווינל דו ווילסט מיך טרוי'ריק מאַכן,
וועל איך דווקא פֿריילעך זיין
און אין ווילדער פֿרייד דערטרענקען
וועל איך דיך, מנין שווערן פֿיין.

ווינל איך זע, ווי גאר מנין שטרעבן
גייט זיך אָן זיין ציל אוועק
און פֿאַרטונקלט ווערט דאָס לעבן,
און דער חלום נעמט אָן עק.

ווינל דער פֿלאַם פֿון די געפֿילן
ווערט אין אייג'נעם בראַנד פֿאַרצערט
און אַנטרונען איז דאָס בילדניש,
וואָס כ'האַב אַזוי טיף באַגערט.

ווינל מנין האַרץ ווערט בלוי פֿאַר ווייטיק
און די פֿליגל פֿון מנין גליק
(דאָס געטרוימטע מאַרגיק־העלע)
פֿאַלן ווי געליימט צוריק.

וועל איך פֿון מנין ווייטיק לאַכן,
פֿון מנין בליק וואָס קליידט זיך שוואַרץ,
מיט פֿאַרסמטע קעם צערניסן
וועל איך מנין פֿאַרווונדיקט האַרץ.

וויבלי איך זע, אז ס'איז אַ הויך נאָר
דאָס, אויף וואָס איך האָב געוואָרט,
ס'האָט אַ ליכטיק שענער ליגן
גאָר אין גאַנצן מיך גענאָרט.

און עס ווערט קיין איינציק קנייטל
פֿון מײַן האַפֿ'נונג נישט דערפֿילט,
ס'איז אַ בלאַנדזשעניש אַ שיינע
נאָר געווען דאָס שיינע בילד.

וואָס כ'האָב הימליש גאָר געחלומט,
ווערט מיט וואַלקנס שוואַרץ באַשווערט,
אויף דעם הימל שטאַרבט די קלאַרקייט,
שטאַרבן בלומען אויף דער ערד.

מײַנע ליכטיקע חלומות,
יענע בילדער העל און ליב...
לויטער איז געווען דער חלום,
נאָר דער פֿתרון, וויי, ווי טריב!

וויי, מײַן זעל ווערט פֿול מיט יאָוש
און דער אָטעם איז פֿאַרשטיינט.
ניין, מײַן האַרץ, איך וויל ניט וויינען —
און כ'האָב טאַקע ניט געוויינט.

פון בוך „אין שאַטן פֿון אַ שטיין“, בוקאַרעשט 1934

שלמה ביקל

שמעון פעטילעווער זוכט אייגענע וועגן אין לעבן

פֿון בוך „א שטאַט מיט יידן“

א מאַדנער אינטערעסאַנטער ייד איז געווען ר' שמעון פעטילעווער.

גענטער האָב איך זיך מיט אים ערשט באַקענט אין טשער-נאוויץ. ער האָט דאָרט געהאַלטן אַ שענק אין קעלער פֿונעם אַמאָ-ליקן „קאַפּע האַבסבורג“ און איז געווען דעם באַרימטן ד״ר שטראַו-כערס אַ מקורבֿ. אין וואַלציטן איז ר' שמעון נישט איין מאָל גע-שטאַנען אויפֿן באַלעמער אין קלויז און האָט נאָכגעוויזן על-פי סדרה פֿון דער וואַך, אַז פֿרומע יידן טאַרן נישט וויילן עמעצן אַנ-דערש פֿאַר דעפּוטאַט ווי נאָר ד״ר בענאָ שטראַווכער. און יידן האָבן אים געגלייבט, ווייל: ערשטנס איז ר' שמעון געווען אַן אויסגע-צייכנטער פֿאַלקסרעדנער מיט אַן אַ שיעור טרעפֿלעכע משלים און וויציקע גלייכווערטלעך; און צווייטנס... צווייטנס איז ער געווען אַ שטורמישער דעקלאַמאַטאָר פֿון תּנ״ך. די דעקלאַמאַציע זינען איז אַלע מאָל געווען אַ נישט-צוגעגרייטע, אַ ספּאַנטאַנע, און האָט דער-פֿאַר נאָך מער געוויירקט.

געשען פֿלעגט עס אַזוי: ר' שמעון האָט געשטיצט זינעם אַן אַרגומענט מיט אַ פּסוק פֿון ישעיה אָדער עמוס, און האָט זיך גע-וויינלעך פֿון דעם גבאים ווערטער אַזוי צעוואַרעמט, אַז ער האָט שוין נישט געקענט שטיין בלייבן, ביז ער האָט נישט אָפּגעזאָגט פֿאַרן עולם ס'גאַנצע קאַפיטל, און אַ מאָל נאָך מער, אויף אויסנ-ווייניק, די דעקלאַמאַציע איז כּמעט תּמיד געווען דער אָפּשלוס פֿון דער רעדע. און עס איז פֿאַרשטענדלעך. נאָך דעם נביאס ווערטער זינען שוין ר' שמעוןס רייד געווען איבעריק. יידן האָבן אַלע מאָל באַגניסטערט אַפּלאָדירט, און איך בין זיי שטאַרק חושד, אַז זיי

האָבן מיט זייער אויסדרוק פֿון צופֿרידנקייט געמיינט ישעיהו, אָבער געוויילט האָבן זיי שטראַוכערן...

תנך אויף אויסנווייניק איז געווען ר' שמעוןס אָן אַלטע לינדבֿ-שאַפֿט. מיר איז זי גוט באַקאַנט פֿון מײַנע גימנאַזיע-יאָרן. אין יענער צײַט האָט ר' שמעון געוויינט אין אַ דאַרף, אין דער קאַלאַמײער געגנט, און איז יעדע עטלעכע חדשים געקומען צו פֿאַרן אין שטאַט אַרײַן. אַזוי ווי ער איז געווען שלמה חלפֿנס אַ פֿלימעניק, איז אונ־טער זײַן השגחה אויסגעוואַקסן און איז אַ שטיקל צײַט געווען אַ מיין פריוואַטער סעקרעטאַר זײַנער, איז ער, פֿאַרשטייט זיך, אין שטאַט אײַנגעשטאַנען בײַ שלמהס זון, מרדכי מענטש.

געדענק איך אײַנעם אַ באַזוך זײַנעם. ר' שמעון האָט זיך גע-וואָשן צום טיש און געזאָגט אויף אַ קול "שאו ידיכם". ער איז אַ ייד אַ גַרן און לויט זײַן פֿנים און הילוך קען מען נישט גלייבן, אַז ער זאָל זײַן אַ בקי אין קליינע אותיות. ער זעט-אויס ווי עפעס אַ פֿאַרגרעבטער ישובֿניק. דער גוף, די הענט און די פֿיס זײַנען בײַ אים מגושמע און דער גאַנג אַ שווערער, ווי פֿון אַן אָפּגעהאַרעוועטן פּויער. דאָס פֿנים — ברייט און אָפּגעברענט פֿון דער זון. נאָר דאָס פֿינער-רויטע בערדל זײַנס איז, דאָכט זיך, חריפֿותדיק פֿאַרשפיצט און גיט אַן אַנצוהערעניש, אַז מען זאָל האָבן געדולד און וואַרטן. ביז דער ייד וועט זיך צעריידן... און ר' שמעון ווייסט, אַז ער האָט נישט קיין הדרת-פֿנים. ער האָט אַליין ליב צו דערציילן, ווי אַ רײַכער וואַלד-סוחר האָט אים אַמאָל, אין דער באַן, אין שפּאַס, אַ פֿרעג געטאָן:

— ר' שמעון, אַיאַ איר זענט אַ כהן?

— איר האָט געטראַפֿן, ר' עוזר. אָבער וואָס האָט אײַך גע-בראַכט אויף דער השערה?

— ווײַל איר האָט נישט קיין צורה פֿון קיין ישראל.

ר' שמעון דערציילט דעם שפּאַס, וואָס מ'האַט געמאַכט אויף זײַן חשבון, מיט דער זיכערקייט און דעם זעלבסט-באַווסטזײַן פֿון אַ רײַז, וועמען עמעצער האָט זיך פֿאַרנומען צו רופֿן "קאַרליק":

און גלנך ער זאל וועלן, אז דער קליינער גימנאזיסט ביים טיש זאל זיך תיכף איבערצייגן, אז נישט די כלי, נאר דער ווייזן איז דער עיקר, ווענדט ער זיך צו מיר:

— ווי האלטסטו ערגעץ מיט אַ גוט קאָפיטל ישעיה אָדער תרי-עשר? האָ? קענסט עפעס אויף אויסנווייניק?

איך פרוביר זאָגן די ערשטע עטלעכע פסוקים פֿון „חזון ישעיהו“, אָבער ר' שמעון איז שוין אויף דער גיך, איידער וואָס-ווען, אזוי צעוואָרעמט געוואָרן, אז ער האָט שוין פֿאַרגעסן אין מיר און אין אַלע ביים טיש און שטורעמט מיט גרויס התפעלות איין קאָפיטל נאָכן אַנדערן; און וואָס מער ער דעקלאַמירט, אַלץ מער באַגניס-טערט ווערט ער, און זיין מגושם פנים ווערט עפעס מיט אַ מאַל באַשיינט פֿון אַ מאַדנער גנטיקער איידלקייט. עס איז נישט ר' שמעון פעטילעווער — עס איז דער נביא ישעיה אַליין, וואָס דונערט מוסר-רייד צו זיין פֿאַלק ישראל און צערטלט דערנאָך מיט אַ ליי-רישער שטימע טרייסטווערטער פֿאַר אים.

אַז דער דעקלאַמאַציע-שטורעם איז פֿאַרבײַ און ר' שמעון איז צוריקגעקומען פֿון דעם נביאס וועלט מיט ווערטער צום היימישן שמועס, האָט ער זיך אויך דערמאַנט אין מיר און אַ זאָג געטאַן צו מרדכי מענטש:

— איך מיינ, אַז יהודה הערש גלינערט וואַלט אים געגעבן שבת-אויבס נומער איינס.

אַלע האָבן זיך מיט צופֿרידנקייט צעלאַכט, וואָס איך בין דורך בשלום שמעונס פֿאַרהער.

יהודה הערש איז געווען איינער פֿון די שטאַט-פֿאַרהערערס, וואָס האָט אַנגעוואָרפֿן אַ פחד אויף תלמידים און מלמדים. האָט דער תלמיד געענטפֿערט אזוי, אַז יהודה הערש איז געווען העכסט-צו-פֿרידן (אַזאָ זאָך האָט פֿאַסירט איין מאַל אין אַ יובֿל), האָט דער פֿאַרהערער אַרײַנגעשריגן מיט אַ יום-טובֿדיקן קול אין אַלקער צו זײַן ווייב:

— צירל, גיב אים שבת-אויבס נומער איינס, ער פֿאַרדינט עס.

און דער פֿאַרהערטער האָט שוין דעמאָלט געהאַט — ווי יִדן האָבן געזאָגט — אַלע מײַנע ליבע אַזאַ שבת־אויבס און אַלע מײַנע ליבע אַזאַ שם אין שטאַט.

אַז יִהודה הערש האָט נישט געהאַט וואָס אויסצוזעצן ביים בחור, נאָר ער האָט געפֿילט, אַז עס פֿעלט אין זײַן לערנען גלאַנץ און חריפֿות, האָט ער מיט אַ געוויינלעכן קול געבעטן זײַן ווייב צירל, אַז זי זאָל שטעלן שבת־אויבס נומער צוויי, צו דער שרעק פֿון די מלמדים און צו דער שאַנד פֿון די תלמידים האָט זיך אָבער זייער אָפֿט געטראָפֿן, אַז יִהודה הערש איז געבליבן אין גאַנצן אומ־צופֿרידן פֿונעם פֿאַרהערטן. דעמאָלט האָט ער זיך ברוגו אַ דריי געטאָן אויפֿן בענקל און אַ בורטשע געטאָן:

— צירל, גיב אים אַ שטיקל קוילעטש.

דאָס האָט געהייסן, אַז דער אַרעמער בחור קען פֿונקט אַזוי פֿיל לערנען ווי אַ שבת־גוי, און אַז ער וואָלט געמעגט אַראָפֿנעמען די לייכטער פֿונעם טיש און זיך פֿאַרדיגען אַ שטיקל חלה, אַז יִהודה הערש האָט אַרויסגעגעבן אַזאַ פֿסק, איז נישט געווען וואָס מקנא צו זײַן, נישט דעם מלמד, נישט דעם בחור, און נישט זײַנע טאַטע־מאַמע, אויך נישט זײַנע עלטערן. וואָרעם, אַז יִהודה הערש האָט געפֿסקנט אַ שטיקל קוילעטש, האָט אַזאַ שטיקל חלה געשאַדט צו אַ שידוך.

און פֿון יענעם שמועס בײַ מרדכי מענטש, ווען ר' שמעון האָט פֿאַר מיר אַנטפלעקט זײַן לייַדנשאַפֿט צו תנך־דעקלאַמאַציע, געדענק איך נאָך עפעס. איך געדענק, ווי ער האָט ממש איבערגעשראַקן די מענטשן ביים טיש מיט אַזאַ מין דרייסטן זאָג:

— דו ווייסט כאַטש, מרדכי, אַז דיין טאַטע ע"ה פֿלעגט זיך לייַגן שלאָפֿן אָן קריאת־שמע?

— ? ? ? — אַלעמענס פֿנימער האָבן אויסגעדריקט אַ פֿינילעכן חידוש. בלויז ר' מרדכי האָט געשמייכלט, ווייל ער האָט זיך משער געווען, אַז שמעון איז זיכער אויסן עפעס אַ שבַח פֿאַרן נפֿטר. — דער פֿעטער שלמה — האָט ר' שמעון גענומען דערציילן

אויף זיין שטייגער, הויך, געשמאק און מיט א פֿול מויל מיט ווער-טער — האָט געהאַלטן, אַז אַ קאַפּיטל נ"ך, וואָס איז אַ מענטשן באַזונדערס צום האַרצן און צינדט ביי אים התלהבות און בטחון, רייניקט מער אָפּ דעם ייִדנס נשמה און באַהעפֿט זי נענטער צו גאָט ברוך־הוא ווי קריאת־שמע, וואָס אַלע לייענען. ווער האָט עס ליב צו טרינקען אין איינעם מיט דער טשערעדע? — האָט דער פֿעטער געטענהט — איך האָב מיר ליב מנין אייגענעם שאַרפֿן געטראַנק, וואָס ער שמעקט נאָר מ י ה און לעשט מ י ר דעם דאָרשט. און אַ קאַפּיטל ישעיה האָט אים געלאָשן דעם דאָרשט פֿון זיין נשמה מער ווי דאָוונען, מער ווי אַ מוסר־ספֿר און מער ווי אַ בלאַט גמרא. האָט ער אַרומגעשפּאַנט, דער פֿעטער, פֿאַרן שלאַפֿן גיין, געשריגן ישעיה, אַז עס האָט צענומען ס'האַרץ אים און מיר, ווען אַ ייִד וואָלט געהאַט כּוח פֿאַרן טויט איבערצומישן אין קאַפּ עטלעכע קאַפּ פּיטלעך ישעיה — האָט דער פֿעטער צו מיר אַ מאָל אַ זאָג געטאָן — וואָלט ער געווען פּטור פֿון טהרה, ווייל ער וואָלט סני ווי געקור־מען אַ ריינער פֿאַר גאָט ברוך־הוא. אין ישעיה דערפֿילסטו, אַז דו דאַרפֿסט זיך באַפֿרייען פֿון די אַלע קלייניקע, פּיצניקע מצווה־לעך בין אַדם למקום, וואָס פֿאַרשטעלן דעם אַדם אָפֿט דעם וועג צום מקום...

ר' מרדכי האָט אויסגעהערט מיט הנאה שבֿחים וועגן זיין פֿאַר־טער, אַבער ערגעץ־וווּ האָט אים געשראַקן אַ געדאַנק, אַז נאַכזאָגן אַ ייִד באַזונדערע שבֿחים קען, חלילה, עפֿענען ס'מויל פֿון קטיגור, און ער האָט זיך אָפּגערופֿן מיט זיין געוויינלעכער תּמימות צו שמעונען:

— שמעון, ער האָט געמעגט. ער איז געווען אַן אַדון גדול. ער קען עס פֿאַרענטפֿערן. אַבער אַנדערע ייִדן דאַרפֿן זיך היטן פֿון באַ־זונדערע גענג. מיט אַלע אין איינעם איז מען זיכער, אַז מען וועט נישט געשטרויכלט ווערן.

שמעון פּעטילעווער האָט אַ הויכן פּויערשן לאַך געטאָן. עס איז געווען קענטיק, אַז ער האָט מיט זיין געלעכטער דערשטיקט אויפֿ־

ברויז, כעס אויף מרדכי מענטש, פֿאַר וואָס ער איז נישט אַזאַ גוטער קאַפּ ווי זײַן טאַטע איז געווען און פֿאַר וואָס ער פֿאַרשטייט נישט, אַז שמעון פעטילעווער איז פֿון די, וואָס מעגן זיך דערלויבן צו האָבן אייגענע גענג.

*

און שמעון, אַזוי ווי איך האָב אים דערנאָך געקענט אין טשער-נאָוויץ, איז טאַקע געווען אַ מענטש מיט באַזונדערע און דערצו זיגנאַטישע דרכים אין לעבן. ער האָט געהאַט אַ ברענענדיקן פֿאַר-לאַנג צו זײַן אַנדערש ווי די משפּחה און בכלל אַנדערש ווי אַלע אַנדערע. איז די משפּחה געווען אַ מתנגדישע — איז ער דווקא געווען אַ חסיד. נישט קיין חסיד פֿון אַ באַשטימטן רבי, נאָר פֿון אַלע גוטע-יידן, וואָס פֿאַר אַ רבי עס זאָל נישט געווען קומען צו פֿאַרן אין טשערנאָוויץ, איז ער געווען דער ערשטער בנים טיש, האָט געשטעלט ווייניג און זיך משמח געווען מיטן עולם. האָט מען אויף אים דאָרט אַ קוק געטאָן, האָט זיך געדאַכט, אַז ער איז דער הכנעהדיקסטער, דער צום מייסטן פֿאַרגלייבטער און אויך דער סאַמע פֿריילעכסטער חסיד. ווי באַלד אָבער ער איז אַהיימגעקומען, איז ער פּלוצים אַרנינגעפֿאַלן אין אַ מרה-שחורה און פֿון זיך און פֿון די שטוביקע געריסן די הויט, למאַי ער איז געאַנגען און למאַי מ'האַט אים געלאָזט גיין זיך דערנידעריקן פֿאַר אַזאַ... עס-האַרץ איז געווען דאָס מילדסטע וואָרט, וואָס ער האָט גענוצט וועגן גוטן-ייד, בני וועלכן ער האָט זיך נאָר-וואָס געפּראָוועט.

— ר' שמעון, וואָס איז דער מער מיט אַינך? וואָס גייט איר פּלוצים צו רביישע טישן? — האָב איך אים אַ מאָל אַ פֿרעג געטאָן.
— פֿאַרשטייטו מיך, האָט ער געענטפֿערט מיט אַ ציניזם, וואָס האָט אַזש געשוידערט — עס קומט אַפּצוגעבן פֿבּוד אַ מענטשן, וואָס האָט דעם כּוח צו מאַכן בהמות פֿון אַן עדה און זיי מיט זײַן גוף אַלע צו פֿאַרשטעלן דעם אייגענעם וועג צו גאָט-ברוך-הוא, נאָר איך וועל מער נישט גיין! — האָט ער צו מיר געשריגן — אַנדערע

קענען דאך נישט וויסן מײַן כוונה און קענען מיינען, אז איך בין אויך אַ פֿערד.

און ער איז אלע מאָל יאָ געגאַנגען, האָט נישט אויפֿגעהערט צו גיין, בײַן צו דער שווערער קראַנקייט זײַנער, וואָס האָט אים פֿאַר עטלעכע יאָר צײַט אָפּגעשניטן פֿון דער וועלט און אים סוף־פּל־סוף אומגעבראַכט אין די לפּי ערך יונגע יאָרן פֿון עפעס איבער זעכציק, און געגאַנגען איז ער נישט צוליב דעם צײַנישן מאַטיוו, מיט וועלכן ער האָט זיך און מיך געוואָלט אָפּפאַרן, נאָר ווײַל ער האָט געבענקט צו גיין אין איינעם מיט דער טשערעדע. אים איז, ווײַזט־אויס, נמאס געוואָרן אַ באַזונדערער און אייגענער גאַנג אין ייִדישקײַט, און אָפּשר האָט ער גאָר אַזעלכן נישט געהאַט און זיך בלויז אַזאַנערעדט, אַז ער קען גיין אויף אייגענע וועגן.

דער געראַנגל אין אים צווישן דער גאַווה פֿון אייגענע דרכים און דער בענקשאַפֿט צו זעלישער רו אין גאַנג מיט אלע ייִדן אין איינעם האָט צו מאָל אָנגענומען גראַטעסק־קאַמישע פֿאַרמען. אַ צײַט לאַנג האָט ער געדאַוונט מיט ברענענדיקער חסידישער התלהבות, און האָט מדקדק געווען אויף דער קלענסטער מצווה פֿון עשה און לא־תעשה, און פּלוצלינג אַן איבערקערעניש: ער האָט אויפֿגע־הערט צו לייגן תּפֿילין, און אַחוץ אַ קאַפּיטל תּנך, וואָס ער האָט זיך אין אים גענייטיקט ממש ווי אין אַ שטיקל ברויט, האָט ער כּמעט נישט גענומען אַ ייִדיש וואָרט אין מויל אַרײַן, אַזוי־אַרום איז ער, צוליב אַ פֿאַרלאַנג נאָך אייגנס און נאָך עקסטראַוואַגאַנטקײַט, אַוועק פֿאַר אַ צײַט פֿון דעם אַלגעמײַנע וועג פֿון ייִדיש־רעליגיעזער גלייכגילטיקײַט. ער איז געווען גענוג קריטיש צו באַמערקן, אַז ער טרײַבט מיט זיך אַליין קאַטאַוועס, און האָט זיך אלע מאָל צוריק אומגעקערט צו אַרטאָדאָקסישער פֿרומקײַט. אַזוי האָט ער זיגאַגע־וועט, ר' שמעון, זעליש און פּראַקטיש, געזוכט אייגענע וועגן און זײַ נישט געפֿונען.

בײַם סאַמע אָנהײב פֿון זײַן שווערער האַרץ־און לונגען־קראַנ־קײַט איז ער איין מאָל, אין אַ געשעפֿטלעכן עגיון, געקומען קיין

בוקארעשט און האָט מיר, פֿאַרשטייט זיך, געמאַכט אַ וויזיט. מיר זיצן נאָכן מיטאַג, רויכערן אַ סיגאַרעט און כאַפֿן אַ שמועס. און איך ווייס נישט ווי אַזוי, אָבער ער האָט פּלוצלינג גענומען דער־ ציילן וועגן מרדכי מענטש מיט אַ טאַלק און מיט אַ פּוונה.

— כ'מייך, עס זינען שוין דאָ אַ צען יאָר זינט מרדכי איז נפֿטר געוואָרן? — האָט ער אַ פֿרעג געטאָן.

— אַן ערך אַזוי פֿיל... — האָב איך געענטפֿערט.

און שמעון האָט גענומען זינגען אַ לויב צום אַנדענק פֿון מרדכי מענטש. אַ פֿרומער ייד געווען מרדכי, אַז אמתער איש תּמים. קיין גרויסער חריף איז ער נישט געווען, און אַפֿילו נישט קיין איבעריקער למדן, אָבער דערפֿאַר טאַקע האָט ער נישט געדאַרפֿט קיין אייגענע וועגן. ער איז געגאַנגען עם פּל העם¹ און אָפּגעהיט אַלע מצוות, די קלענסטע און די גרעסטע. אַ לב טובּ, וואָס קיין גלנצן צו אים איז נישט געווען. ווען ער איז געווען אַן עושר, האָט זיך זיין צדקה שטאַרק אַנגעזען, און אַז ער איז, רחמנה לצלן, אַראָפּ פֿון די נכסים, געוואָרן אַ בלוטיקער אַרעמאָן און האָט שוין נישט געהאַט צו געבן, איז ער אַרומגעגאַנגען אין מאַרק צווישן די טרעגערס און געשטופּט יעדן דאָס פּושקעלע טאַביק.

— איגנאַץ! — האָט ער זיך געבעטן ביי יואל טרעגער, וואָס האָט בלוין פּורים, ווי אַ פֿאַרשטעלטער, געהייסן יואל, און אַ גאַנץ יאָר איגנאַץ — זיי מיר מהנה מיט אַ שמעק טאַביק!

און ער אַליין, וואָס אַ שטיקל ברויט האָט אַ לאַנגע צייט גע־פֿעלט אין שטוב, האָט זיך אַנגעשפּאַרט, אַז ער וועט נישט אַנ־קומען צו קיין מענטשן. ער האָט נישט גענומען ביי משפּחה וויפֿל עס איז שוואַרץ אונטערן נאָגל. די ברעטלערס, וואָס האָבן געהאַנדלט אַ מאָל מיט שלמה חלפֿן, האָבן געוואָלט געבן דערווייזל חודש־געלט. ער האָט זיך אָפּגעזאָגט. און קהל האָט אַפֿילו נישט געוואָגט אַנ־

¹ מיטן גאַנצן פּאַלק.

צוביטן. און ווי ווייט עס איז דערגאנגען מיט דער עקשנות, קאנסטו פֿארשטיין פֿון אַ מעשה, וואָס מרדכי ווייב, פערל, עליה השלונ, האָט מיר אַמאָל דערציילט בסוד-סודות.

— אין יענע הונגערטעג — האָט ר' שמעון ווייטער גערעדט און זיין פנים האָט, דאָכט זיך, געשטראַלט ווי דעמאָלט, ווען ער פֿלעגט זאָגן אַ קאָפיטל ישעיה — איז מרדכי אַרײַנגעגאָנגען צו פויע קירושנער זיך פֿאַרריכטן דאָס סויבעלנע שטרײַמל. עס איז געווען אַ ירושה-שטרײַמל פֿונעם פֿאַטער, און מען האָט געדאַרפֿט עטלעכע געציילטע שטעך, מען זאָל עס קענען טראָגן. פויע האָט אים, פֿאַר-שטייט זיך, אויפֿגענומען פֿאַר אַ גרויסן גאַסט און געבעטן זיצן. ערגעץ פֿון דער קיך איז דערגאָנגען אין ווערקשטוב אַרײַן אַ ריח פֿון געקאָכטע קאַרטאָפֿל און פֿאַרשלאָגן מרדכי'ן דעם אָטעם. דער הונגער האָט זיך צעבונטעוועט, און מען האָט מרדכי'ן געמוזט מיין-טערן מיט חלשות-טראָפנס. אָבער געקומען צו זיך — האָט מיר פערל, עליה השלום, דערציילט אין פֿריידן — איז מרדכי פֿון אַ שיסעלע וואָרעמע באַרבוליעס, וואָס די פויעכע האָט דערלאָנגט צום טיש.

עס איז געווען דאָס איינציקע מאָל אין לעבן, וואָס מרדכי איז נכשל געוואָרן און איז אָנגעקומען צו מענטשן. אָבער ער האָט געהאַט איין טרייסט דערפֿאַר. צו וועמען איז ער אָנגעקומען? נישט, חלילה, צו די נדיבֿיעם, צו די ריכע און שטאַלצע, נאָר צו פויע קירושנער.

— אָט דאָס עקשנות, מיין ליבער, איז געווען מרדכי'ס אייגע-נער וועג. ער איז געגאָנגען אין איינעם מיט דער טשערעדע, אָפּג-היט זייערע מצוות, זייערע מנהגים און זייערע דינים. דאָס אייגנס איז בלויז געווען דער כוח זיך מקריב צו זײַן פֿאַר אַט די מצוות. דאָס איז ווייניק? — האָט ר' שמעון אויף מיר געקוקט מיט הכנעה-דיקע אויגן.

איך האָב געשוויגן און ער האָט ווייטער גערעדט:
— און דו מיינסט, אַז נאָר מרדכי איז געווען אַזאַ טייערער

ייד? זיין שווער, מענדל סאדאגערער, איז שוין גאר געווען א ייד פֿון אַ גאַנץ יאָר, פֿאַרהאַוועט אין עסקים און גרויסע געשעפֿטן, און קיין צייט נישט געהאַט פֿאַר ייִדישקייט. ער האָט זיך אויך געקאַנט שטעלן פֿאַרן בית־דין מעלה מיטן באַווייזן פֿון מסירת־נפֿש פֿאַר אַ מצווה. מענדל איז געווען אַ יונגער־מאַן נאָך דער חתונה, ווען זיין פֿאַטער איז אַוועקגעפֿאַרן קיין ארץ־ישׂראל און מיטגע־נומען מיט זיך דעם מיזיניק, וואָס איז דעמאָלט געווען אַ בר־מצווה־יינגל. יאָרן זינען פֿאַרגאַנגען. מענדלס אַלטער פֿאַטער איז געשטאַרבן אין צפֿת. דער מיזיניק, ווידער, האָט דאַרט חתונה געהאַט. ער האָט אַפּגעלעבט עטלעכע יאָר מיטן ווייב און איז אַוועק פֿון דער וועלט. נישט האָבנדיק אויפֿגעשטעלט קיין דור נאָך זיך. קומט־אַן ר' מענדלען אַ בריוו פֿון דער שוועגערין (עס האָט געמוזט זיין ערגעץ אַרום תּרמ"ו אָדער תּרמ"ז — 1857 אָדער 1858 — וואָרעם פּערל איז נאָך דעמאָלט געווען אַ קליין מיידעלע), אַז זי פֿאַרלאַנגט חליצה. האָט מען אַנגעהויבן קלערן פֿון שיקן חליצה דורך אַ שליח. מען האָט זיך באַראָטן מיט רבנים, ביז אין מענדל סאדאגערער האָט זיך צעפֿלאַקערט דער פֿאַרלאַנג נאָך מסירת־נפֿש פֿאַר אַ מצווה. ער האָט זיך אין איין שיינעם טאַג אויפֿגעהויבן און איז אַוועקגע־פֿאַרן פֿון סאדעגערע קיין טריעסט און פֿון דאַרט מיט דער שיף קיין ארץ־ישׂראל. ער איז דאַרט פֿאַרבליבן אַ גאַנץ יאָר, האָט גע־געבן חליצה זיין שוועגערין און איז צוריקגעקומען אַהיים. טרחה, הוצאת־הדרך פֿאַר אַ יידן, וואָס איז נישט געווען קיין עושר און אַ גאַנץ יאָר אָן פּרנסה — דאָס אַלץ אַבי צו טאָן אַ מצווה.

— אָט דאָס איז געווען מרדכיס און מענדל סאדאגערערס איי־גענער וועג! — איז ר' שמעון אַרנין אין התּפּעלות, זיך צעשרייען אויף אַ קול און זיך דערנאָך פֿאַרהוסט — זיך מוסר־נפֿש זיין, זיך מקריב זיין פֿאַר מצוות און געבאַטן, וואָס אַלע יידן היטן. נישט זיך אויסזוכן נניע מצוות פֿאַר זיך, נאָר צויליגן האַרץ און לעבן צו די אַלטע.

דאָס איז געווען ר' שמעוןס וידוי, דער קריטישער סך־הכל פֿון

זיין אייגענעם אינעווייניקסטן לעבן. אין יענעם טאג האָב איך אים צום לעצטן מאָל געזען. מיר איז אויסגעקומען דערנאָך צו ריידן מיט זיין אַלמנה. זי איז געווען אַ פֿרומע און איך האָב זיך עפעס געשעמט צו פֿרעגן, ווי אַזוי ר' שמעון האָט זיך געפֿירט אין פֿראַק־טישער ייִדישקייט אין די לעצטע עטלעכע יאָר פֿון זיין לעבן. אָבער איך שטעל מיר פֿאַר, אַז ער האָט מן־הסתם געהיט מצוות נישט אַנדערש ווי מרדכי מענטש און ווי מענדל סאַדאַגערער.

1960

קובי וואָהל

דער הונגער

כ'בין דאָס אורגעשפענסט פֿון צייטן.
 אויסגעוואַקסן אינעם לעבנס־זומפיקן אַקעאַן —
 איך בין דער הונגער!
 כ'בין דער אַרעם, וועלכער נעמט־אָרום דעם ערדבאַל
 און יעדן טראָפּן פֿרייד פֿאַרשלינגט,
 און מיט גיריק־ווילדע וואַמפֿיר־ליפּן
 דאָס בלוט פֿון לעבן טרינקט.
 כ'בין דאָס כאַרכלען פֿון שטאַרבנדיקע דורות,
 דער לעצטער זיפֿף פֿון קיינעם נישט דערהערט.
 כ'בין דער וואַרגער פֿון אַ יעדן ווערן
 די בלייכע קללה פֿון דער ערד.
 איך בין דאָס שטילע געווייזן פֿון קליינע קינדער
 אין פֿליכטע שטיבער אונטער פֿוילע דעכער.
 איך בין דער צער פֿון פּנימער פֿאַרקרימטע,
 כ'בין ציינער־קריצן פֿון די קעלער־לעכער.
 איך בין אין פֿרעכן לאַך פֿון אַנגעפֿאַרבטע גאַסן־מיידלעך,

אין מידן ניגון צווישן ווערקשטעלעווענט ;
 איך בין די קאלטע פֿראַגע אינעם בעטלערס אויגן
 און כ'בין אין שטום־פֿאַרבאַכענע מאַמע־הענט ...
 איך בין דער זיגער איבער איבער טון,
 און וויל איך, צעשטער איך די מויערן
 און ווער אַ מעכטיק־ברויזנדער טיפֿון
 און וואַרף מיך אַ צעווילדעוועטער איבער שטעט און גאַסן,
 און צינד־אָן ווי אַ פֿאַקל אומגעדולד פֿון מאַסן ...
 איך בין דער הונגער !

1934

יעקב באַטשאַנסקי

פֿון בוך „נאָך דער פֿאַרשטעלונג“

דער זיידע

— זאל איך אזוי לעבן, טאַטעלע, כ'האַב ליב דאָס ברעטל ...
 ליב אזוי ווי ...
 דער זיידע האָט זיך אומגעקוקט, זוכנדיק אַ פֿאַרגלייך און, דער־
 זעענדיק אונדזער זעכצן־יעריקע קינדער־ראַליסטקע ליזעטשקע, האָט
 ער פֿאַרענדיקט :
 — ליב אזוי ווי ליזעטשקע אַ יונגעלע .. וואָס בין איך אַנעם
 טעאַטער ? ... אַ טאַרבע ווייכע, איבערגעבראַכענע ביינער, קוים איי
 בערגעצויגן מיט אַ היטל ... אָט, אָט פלאַצט עס, צעפֿאַלט זיך די
 טאַרבע ... גיבן אָבער אַ שנין די לעמפלעך אין די אויגן אַרײַן,
 שפּריצט זיך אַרײַן דער עלעקטרישער שטראָם אין די ביינער און
 ס'לעבט זיך ... ס'ווערט גוט, טאַטעלע !
 דער זיידע האָט נאָך לאַנג, לאַנג געקוויטשעט מיט זײַן הענדליש

קולכל, דערציילנדיק די ניסים פֿון דעם ברעטל... געוויסט האָב איך, אַז דער סוף וועט זײַן:

— גיב אַ ביסל בראַנפֿן, טאַטעלע!

און דאָך האָט זײַן דערציילן גערירט ביז טרערן. ס'דערציילט אַ שטיק ייִדישע טעאַטער־געשיכטע. זעכציק יאָר ייִדיש טעאַטער... געווען אַ בראַדער זינגער, אַ גאַלד־פֿאַדן־אַקטיאָר און זיך צוגעדראָפֿעט ביז גאַרדינען. דאָ, האָט זיך אויסגעוויזן, וועט ער שוין בלעבן. ווינטער קען ער זיך שוין ניט רירן. זעענדיק אים אַ מאָל, ווי ער האָט געשפּילט אַ גאַרדינישן שניידער, געדרייט מיטן מיטלסטן פֿינגער גער און „פּילאָסאָפּירט“ וועגן „אומבאַקאַנטן, וואָס שוועבט איבער אונדז“, האָט זיך געדוכט, אַז ער איז אַליין אַ שטיק גאַרדינישע פּילאָסאָפּיע — די פּילאָסאָפּיע, וואָס איז אויסגעזויגן פֿונעם... מיטלסטן פֿינגער.

האַט ער אויף דער עלטער דווקא געוואָלט שפּילן ליטעראַרישע טעאַטער. מיט געוואָלט זיך אַרײַנגעריסן אין אונדזער טרופֿע אַרײַן און דערלאַנגט — ריינדיק מיט זײַן לשון — אַ ר' אליין אין לײַ וויקס „שמאַטעס“, אַז ער האָט „אַלע יונגע פֿאַרשטעקט אין גאַרטל“... מאַדנע! פֿון וואָנען האָט דער דאָזיקער כּמעט בן־שמונימניק מיטן לאַנגן העלדזל און אויסגעטריקנטן פּנימל, וואָס האָט שוין אויסגעזען ווי אַ געקאַרטשעטער שטייול, גענומען אַזוי פּיל פּשוט־קייט און וואַרעמקייט? וווּ האָט ער זײַ דערוואָסט, אַז אַ פֿון דער בינע אַראַפּגערעדט וואָרט דאַרף זײַן אַ בילד?...?

— „דער זיידע“...

יעדער פֿון אונדז האָט דאָס וואָרט אַרויסגערעדט מיט האַרץ... מ'האַט אים גערופֿן „זיידע“ און זיך געשפּילט מיט אים, ווי מיט אַ קינדעלע... ס'פֿלעגט ווערן גוט אויפֿן האַרצן, צוקוקנדיק ווי אַזוי אַ יונג, פֿריש מיידל האַלט זײַן אַלטן קאַפּ אויף די קני און דערציילט אים אַ מעשה פֿון אַ באַבעצי...?

און האָט הינטער די קוליסן געגעבן אַ זעץ־אַרויס אַ געלעכ־טער, אַז די אַקטיאָרן אויף דער בינע האָבן זיך געמוזט פֿאַרשטעלן

די אויערן, האָט מען שוין געוואוסט, אַז דאָס האָט דער זיידע אָפּגע-
אַרבעט אַ שפּיצל, געפּאַקט אַ „דאָיל“ אים אַוועקגערויפֿן ווינט, ווינט
אין אַ ווינקל אַרײַן און שטיל, אויפֿן אויער, געפֿרעגט:

— ווי גייט עס דעם געמיינעם עולם? ...

אַנשרײַענדיק אויף אים, פֿלעגט ער בלייבן זיצן אָפּהענטיק ווי
„לייזער ברחן“, בעת „הערשעלע דובראַוונער“ שרײַט אויף אים אָן,
אַזוי לאַנג שווינגן ביז ער פֿלעגט אַנשלאָפֿן ...

קוקנדיק אויף אים, האָט מען געמוזט טרויעריק ווערן: אַ
שטיק יידישע טעאַטער־געשיכטע. און אַט־אַט וועט זי אָפּשטאַרבן ...
דערציילן וויל ער ניט. און אַז ער דערציילט שוין, איז שווער
זיך פֿונאַנדערצוקלייבן, וווּ ס'ענדיקט זיך די עובר־בטל־פֿאַנטאַזיע
און וווּ ס'הייבט זיך אָן דער אמתער אמת ...

— זיידע, וואָס ווילט איר?

— גיב מיר אַ ביסל בראַנפֿן ... עמעצער זיצט און קראַצט אין

גרגרת ...

האַב איך אים גענומען אין שענק אַרײַן. אַ שמעק נאָר געטאָן
האַט ער צום בראַנפֿן און שוין שיכור געווען. די קלייניטשקע איי-
געלעך איבערגעפֿולט.

— לאַמיר טרינקען אויף ברודערשאַפֿט!

— וואָס רעדט איר? איך מיט אַנך ... „אויף דו“?

— מיט אַ זיידן איז יעדער אויף דו.

האַבן מיר אויסגעטרונקען אויף ברודערשאַפֿט. זינע הענטלעך,
וואָס האַבן מיך אַרומגענומען, זינען געווען אַזוי שיטער, גלייך ניט
ביינערדיקע, נאָר שמאַטעסדיקע ...

— זיידע, איר האָט געזונגען מיט בערל בראַדער? ...

— זאָג זשע „דו“, שייגעץ איינער ...

— זיידע, האָסט געזונגען מיט בערל בראַדער? ...

— אַליין אַרומגעפֿאַרן מיט אים אין רומעניע. לידלעך האָט ער

¹ (איבערגעטרייטע אותיות פון וואָרט) יאָלד.

געמאכט שיינע. שפילן האָט ער זיי אויך געשפילט גוט. אָנגעטאָן
נאָר אַ יאַרמלקע האָט ער אויסגעזען ווי אַ חזן. נאָר אַז ער האָט
געדאַרפֿט אַ זינג טאָן:

„זינג איך אויף נאַטן,

ווערן די חסידים אויפֿגעזאַטן“.

איז קיינער אין דער היים ניט געווען. ניט געהאַט קיין קול.

מ'זאָגט דאָך, אַז ער האָט געהאַט אַ גוטע שטימע?

— אפֿשר יונגער הייט. זוען איך האָב אים געקענט. האָט ער שוין

קיין קול ניט געהאַט.

— און עס איז אמת. אַז די קאַפעליע האָט אים געסמט?

— ווער קען וויסן? פֿלוצעם געשטאַרבן. פֿטור ווערן פֿון אים

האַט מען געוואָלט.

— וואָס פֿאַר אַ פֿיעסן האָט איר דעמאָלט געשפילט?

— נאָר זינע לידער. . . ווען ער איז געשטאַרבן, האָבן מיר שוין

געשפילט דעם „קראַקעווער“... גאַלדפֿאַרן האָט עס בני אונדז גע-

זען, האָט ער דערפֿון געמאַכט „משיחס ציטן“... .

— זיידע, וואָס וואַרטסטו מ'זאָל דיך שלעפֿן בני דער צונג? ...

דערצייל אַליין, דערצייל עפעס אַזוי, אַז... .

— וואָס דערציילן? ביסט אַזוי ווי אַ „דאָיל“. אַרומגעפֿאַרן איבער

שטעט, אַ גאַנצן טאָג געווען הונגעריק... . בני נאָכט געפֿאַקט אַ חבֿרה

גנבֿים, שיכורים, האָבן זיי געצאָלט עסן, טרינקען און מיר האָבן

געזונגען... . חזניש געזונגען, ניבול־פה. איבערגעטאָן זיך, גע-

טאַנצט... . אַ מאָל פֿלעג איך זיך איבערטאָן ווי אַ יידענע... . אַ

קנילעכדיק פנים געהאַט, אַזוי ווי אַ יונג ווייבל אויסגעזען... . די

יאָלדן האָבן זיך געטשעפעט צו מיר... . אַ הינטיש לעבן. אין רו-

מעניע, יאָק אין רומעניע, אין פּוילן האָבן מיר געהונגערט... . אוי,

געהונגערט... . אוי, געהונגערט, ברודערצע... . פֿאַר הינט אַפֿילו

געשפילט... .

— פֿאַר הינט?

— פֿאַר הינט, טאַטעלע... . אין גאַליציע איז עס געווען... . אַכט

מענטשן זינגען מיר געווען, צוויי פרימאדאָנעס... פֿאַרנאַרט צוויי קעכינס פֿון צוויי קרעטשמעס אין גאַלאָץ... ס'געביין האָבן זיי אונדז פֿאַרשאַלטן... נו, איז ניט געווען צו עסן... דריי טעג די סלינע געשלונגען... זינגען מיר געגאַנגען צום פֿריץ... אַ פֿאַס־קודנער פֿאַליאַק... מיר האָבן אים געזאָגט, אַז מיר שפּילן ייִדיש אַזוי... אויף דנטש... מיר קענען אַרײַנמישן פּויליש אויך... האָט ער געקויפֿט אַ פֿאַרשטעלונג געהייסן קומען צו זיך אין הויף אַרײַן פֿאַר נאַכט. אַרײַנגעלאָזט אין שטאַל אַרײַן, געמאַכט ליכטיק און געלאָזט... געוואָרט אַ שעה, צוויי, דריי... האַלבע נאַכט עפֿנט זיך די טיר און עס קומט אַרײַן אַ טשאַטע הינט... דער מאַמעס מילך איז אונדז אַנטרונגען... און געמוזט שפּילן... די הינט האָבן געוואָיעט און מיר האָבן געזונגען... די באַליידיקונג איז נאָך געווען גרעסער ווי די מורא... די ליטעראַטניקעס ווייסן ניט, ווי אַזוי מ'האַט זיך געמוטשעט בײַ ייִדיש טעאַטער... זיי קענען נאָר שעלטן...
— זיידע, וואָס האָט דיך געצויגן צו דער בינע? ... די גוטע געפֿילן צי די שלעכטע? ...

דער זיידע האָט זיך פֿאַרטראַכט. אַ שווערע פֿראַגע, אַ פּנים, געווען. אויסגעוויזן האָט זיך, אַז ער איז אַנגעשלאָפֿן. ס'פֿלעג בײַ אים אָפֿט טרעפֿן: פֿלעג ריידן, ריידן, און אין אַ רגע אַרום שוין שלאָפֿן. פּלוצעם האָבן זיך די אייגלעך צעעפֿנט און דאָס אַלטע מויל האָט ווייטער געשיט:

— ניטאָ קיין גוט געפֿיל, ניטאָ קיין שלעכט געפֿיל... וואָס ציט דיך צו אַ מיידל? דאָס גוטע געפֿיל צי דאָס שלעכטע? ... ביידע ניט... די וועלט דאַרף האָבן קינדער, ציט דיך צום מיידל... עמעץ דאַרף האָבן טעאַטער, ביט מיך צום ברעטל...
— זיידע, ווי אַזוי איז געווען בײַ גאַלדפֿאַדענען אין טעאַטער?

— ווי אַזוי... צרות... נאָר גראַבע יונגען געקומען אין טעאַטער אַרײַן... אַ גראַבע זאָך... כאַ... אַ גדולה... אַ פֿינע זאָך

— געגענעצט... מיט פרנסה אויך געווען צרות... דער באַלע־
באָס... ליבליך האָט ער געהייסן... האָט מער געשלאָגן ווי גע־
צאַלט...

מײַן אַלטיטשקער האָט זיך צוגעכאַפּט צום בראַנפֿן, ווי אויף
דער בינע: פֿריער פֿונעם גלעזל, דערנאָך פֿונעם פֿלעשל און גע־
נומען שיכור פּלאַפלען:

— גאַלדפֿאַדן... אַ שלעכטער געווען... נאָר ס'פנים האָט אים
געשניט... געשפּילט אויף דער פּיאַנאָ ווי אַ קאַליקע... טריפֿה,
טריפֿה, אַז ס'האָט ביים אויער געריסן און דאָס פנים האָט גע־
שניט... אין די אויגן עפעס געהאַט... אַז ס'האָט דאָס לשון אָפֿ־
גענומען... גאַלדפֿאַדען... ר'האָט ליב געהאַט דאָס טעאַטער, האָב
אייך אים ליב געהאַט... דו האָסט ליב ס'טעאַטער? אויב יאָ, האָב
אייך דיך ליב, אַז ניט — האָב איך דיך אין דער ערד...

דער זיידע האָט זיך פֿאַרגעסן, אַנגעהויבן שפּייען מיר אין פנים
אַריין און אַזוי שרייען:

— אין דער ערד האָב איך דיך, אין דער ערד... — אַז אַן
עולם האָט אונדז אַרומגערינגלט. מיט שווערער מי האָב איך אים
באַרויקט.

— פֿאַר וואָס האָסטו געשפּיגן?..

האָט ער זיך גענומען קושן, גלעטן:

— ניט דיך, טאַטעלע, דעם וואָס האָט פֿיניט טעאַטער... ביסט
דאָך אַ ליטעראַטניק! וואָס איז אַזוינס טעאַטער?... וואָס האָט גע־
צויגן גאַלדפֿאַדענען צו שרייבן, מיך צו שפּילן?... וואָס ציט דעם
עולם צו קומען?... וואָס האָט געצויגן? שליינגען די סליונקע?
שפּילן פֿאַר הינט?...

טרערן האָבן זיך אַ גאַס געטאַן און דאָס געלע פנים איז אין
גאַנצן נאַס געוואָרן.

— ווער דאַרף וויסן וואָס?... ס'ציט... שפּילן איז גוט...
נאָך דעם שפּילן איז פּאַסקודנע... ס'גיט זיך אַ לאַז־אויס דער

כוח... ס'לעשט זיך אויס די עלעקטריק... איין לעמפל ברענט שוין
ניט...

— אייביק איז דאך קיין שום זאך ניט!

— האָב איד עס אין דער ערד, אָז ניט אייביק... אָז איד
בין בני נאָכט געשלאָפֿן אין גאַס, אין סופֿליאַר־קאַסטן, האָט ניט
געאַרט... אויף דער נאָכט געשפּילט... אָז אַ יונגער שפּילט זיך
מיט אַ מיידל, קוק איד... ס'פֿאַרדריסט, נאָר גאָר ניט... אויף
פּפרות... אָבער שפּילן טאָר ניט אַלט ווערן... גאַלדפֿאַרן איז
געשטאַרבן, האָב איד אים אויף פּפרות... אָז מ'שטאַרבט, איז עס
פּגור, פֿאַדלע... ס'טאָר ניט שטאַרבן... ס'טאָר ניט...

— זיידע, צעהיצסט זיך ווידער? וועסט דאך באַלד נאָך אַ מאָל
מאַכן אַ סקאַנדאַל.

— פֿיר זשע מיך אַהיים, אַנידערלייגן די געפּגרטע בייגער...
לאָזן זיי רוען... שלאָפֿן קענען זיי סײַ ווי ניט...

— וואָס־זשע שלאָפֿסטו ניט?...

— שוין צען יאָר ניט, טאַטעלע! זיצנדיק — נאָך אַ מאָל...
ליגנדיק — קיין מאָל ניט...

— וואָס־זשע טוסטו דורך די נעכט?

— תהילים זאָג איד ניט... כ'ליג... פּלוצעם הייבט־אָן קלינגען
אין די אויערן... דוכט מיר — די ווענט פֿאַלן־אַרויף אויף מיר...
אוי, אוי... — עס קלינגט, עס פֿינפֿט און עס נאָיעט... אין יעדן
אַבֿר... און דאָ איז פֿינצטער... און אַליין...

— איר שלאָפֿט דען אַליין?

— ס'ליגט דאָרט דער סופֿליאַר. בני טאָג מאַכט ער נאָך אַ
חכמה. ער וויל אַלץ וויסן, ווי אַזוי ס'האַבן אויסגעזען די מענער,
ווען זיי האָבן געשפּילט די פּרימאָדאַנעס בני גאַלדפֿאַדענען...

— ווי אַזוי האָבן זיי טאַקע אויסגעזען?

— ביסט אַ שלעכטער. איד דערצייל דיר מנינע ווייטיקן און דו
ווילסט וויסן ליטעראַטור... געשיכטע...

— איר ווילט דאך אליין דאס, וואס ס'שטארבט ניט ... די ווייטיקן וועלן שטארבן?

— אויסגעזען ... נאך ניט אויסגעזען. חוזה ... שפעטער האט מען געבראכט פרויען, זינען זיי נאך ערגער געווען. זיי האבן זיך געלערנט ביי די מענער, ווי אזוי צו שפילן ווייבער ... ניט גוט, טאטעלע!

— וואס ניט גוט?

— טאקע אט דאס, וואס ס'פיינט ... טוט ווי ... אליין ... אזוי ווי א הונט. דער סופליאר כראפט.

— פאר וואס זשע זייט איר ניט געבליבן ביי אנער טאכטער? צו וואס דארפט איר זיך שלעפן איבער באנען, ניט שלאפן? צו וואס?

— צו וואס? ס'ציט ... ס'ציט, טאטעלע! א מאל — ליג איך אזוי, טוט ווי ... זאג איך א ראלע. קומען זיי צו גיין ... אלע קומען זיי — די ראלן ... דער קראקאווער, ישמעאל, האצמאך, לייזער בדחן, שלמה היץ ... אלע, אלע ... רינגלען זיי מיך ארום ... ניט גוט, טאטעלע ... אזוי ווי א הונט ...

מיט צוויי שעה, איידער דער זידע איז געשטארבן, האט ער נאך געפֿרעגט:

— וואס פֿארט ציט אזוי? איז עס בכדי מ'זאל געבוירן ווערן אין בראד, אויסגעריסן ווערן אין דער גאנצער וועלט און שטארבן אין א בעסאראביש שטעטל? ...

אריינלייגן אין קבר אריין איז כמעט ניט געווען וואס. אפילו קיין ביינער איז שוין כמעט ניט געווען, ס'האט אלץ אויסגעטריקנט. מיר האבן אראפגעלאזט אין קבר אריין גיכער אן אבסטראקט: עפעס אזוינס, וואס ס'ציט ... א שטיק טעאטער-סוד און א שטיק טעאטער-געשיכטע.

דער סופליאר האט בייים קבר שטיל געווארטשעט זינע ווערטער:

— אַז ס'שטאַרבט, איז עס פּגור... פּאַדלע... האָב איך עס
אין דער ערד, טאַטעלע...
ס'איז געווען, האָט ער געזאָגט, אַזאַ קדיש.

בוּענאַס־אַירעס 1926

אַליעזר שטיינבאַרג

דאָס שלעכטע מאַכר

לאַנג, צוריק מיט יאָרן,
איידער מ'איז נאָך מיט דער באַן געפֿאַרן
און די וועלט אין גלות
נאָך געווען ביי באַלעגאַלעס,
דעמאָלט באַלעגאַלעס זיך אין אַל דאָס גוטס געבאָדן
און שטאַט ברויט געגעסן פֿלאַדן.
מער פֿון אַלע — טאַלע:
אין דער מאַמעס בויך נאָך ער געווען אַ באַלעגאַלע,
פֿונעם בויך, דערציילט מען, ער אַרויסגעפֿאַרן מיט אַ „וויאַ“...
און איר מעגט עס אויף אים גלייבן, יאָ!
איין מאַל ער אין שטאַל געשטאַנען,
ליב אַרומגעגלעט דאָס פֿערדל פֿאַרן שפּאַנען,
און אַרויסגעבראַכט אַהינצו
זיין געטרניע שפּרינצע
אים אַ גרויס שטיק פֿלאַדן ווייסן,
פֿאַרן פֿאַרן צו פֿאַרבניסן.
נעמט ער, טאַלע, זאָגט צום פֿערדל: „ליבער,
אַפֿשר גייט דאָס האַרץ דיר איבער,
פֿלאַדן דאָך בני דיר אַ ניס —
האַטו אויכעט אַ כּוית!

מערער טאָרסטו איצט נישט נאָשן,
 ווייל צו פֿלאָדן דאָרף אַ פֿערד זיך וואָשן —
 ס'שטייט אזוי אין גראַבן קרבן-מנחה-סידור!
 און ער לייגט אַ שטיקל פֿלאָדן פֿאַרן פֿערד אַנידער.
 נאָר דאָס פֿערדל, אַ מפֿונק, נעמט עס שמעקן
 און דאָס זיסע שטיקעלע באַלעקן:
 „וואָס מיר דאָס?“
 און דערנאָך ערשט מיט דער נאָז
 באַלד פֿון זיך אַ בלאָז.
 „פֿע, חלשות! — זאָגט עס — דאָס אָן עסן? ווי אזוי?
 עסן עסט מען האַבריק¹, קניען קניט מען שטרוי.
 גיב אַ פֿולן זשאַלעב², וועסטו זען, ווי איך וועל מאַלן!
 אָבער פֿלאָדן? פֿוי! אויף וויסטע בערג און טאָלן!“
 *

פֿערדלעך — פֿערדישע מאַכלים!
 פֿלאָדן פֿאַר די פֿערד גאָר? חס-ושלום!

איציק מאַנגער

געבורט

געבורט! געבורט! ס'ליגט די וועלט אין קראַמפֿן,
 פֿלאַטערן פֿאַנען, זעונגען, סיגנאַלן.
 וועגן קרייצן זיך, באַיאַנעטן בליצן, האַרנס שאַלן,
 פֿלאַנעטן פֿיבערן, אַ יעדער ווילן איז אַ באַיאַנעט.
 און דו, באַלאַדן-שפינער, שאַטן-וועבער, דו, פֿאַעט —
 זוך דיר דיין פֿאַן אַרויס צווישן אַלע פֿאַנען.

¹ האַבער, — ² קאַריטע.

געבורט! געבורט! ס'ליגט די וועלט אין קראַמפֿן.
 אַ נײַער פּורפּור-מאַנטל ווערט אַצינד געשפּינען.
 בעטהאַווענס שאַטן פֿלאַטערט איבער באַריקאַדן.
 מיט רויטע אָנונגען איז דער האַריזאָנט.
 גרעסער איז די רגע פֿון אַלימפּ מיט זײַנע מיטן.
 אַפּאַלאַס טאַגע פֿלאַטערט. טויזנט סילוועטן
 פֿון וועלט־נצחון אין זײַן ברוסט אַרײַנגעשניטן.

אַנגעשפּיקעוועט מיט געלע לײַז און גאַלדענע שטערן.
 מיך האָט די נאַכט געוויקלט אין אַ קויטיק העמדל,
 אַ קינד־הייט מײַנע! טרויערליכט, בלינדער גאַסלאַמטערן.
 מײַן טאַטנס „מלך אַבֿיון־הימען“, מײַן מאַמעס טרערן,
 און טויזנט פֿינגער צינדן מײַנע בלוטן — זע!
 די צײַט געהערט דעם אַדלער און ניט דעם סאַלאָווי.
 און אונדזער וועג איז בלוטיק, און אונדזער קרוין איז גאַלד.

געבורט! געבורט! כמאַרעס פֿלאַקערן, שטורעם
 קרייציקט אַלע ראָבן אויף די פּאַלאַצן און פֿענצטער.
 מיליאָנען פֿאַקלען ברענען רויט, דעליר, געשפּענסטער.
 און גרויע אַרעמס קניקלען שווער דאָס זונענראָד —
 דאָס גרויסע וועלטנליכט דורך אַלע הקדישן און מיסטן
 ווער טרויערט נאָך אַצינד, ווען ס'טאַנצט די ערד,
 נאַקעט אַפּגעדעקט מיט פֿליענדיקע בריסטן? ...

וואָלף טאַמבור

פֿון ראַמאַן „פּרילינג אָן זון“

מאַראַמאַרעש, פֿאַרוואַלדעוועט באַרגיק לאַנד ביים ראַנד פֿונעם רומענישן היימלאַנד, באַוואַכט די גרענעץ ווי אַ שומר, אַרומגע- גאַרטלט מיט דער טיט. כאַטש ס'האַט אַ בייזער ווינט פֿאַרבלאָזן די בני-ישראל, זיי צעזייט און צעשפּרייט איבער אַלע זיבן ימים, איז אין מיין דמיון דאָך געבליבן מאַראַמאַרעש אָן אינדול פֿון יידן, וואָס האָבן אָנגעהויבן דאָס לעבן פֿון ס'ני, אַלץ פֿון ס'ני. ווידער האָבן זיך געעפֿנט גאַנץ פֿרי די קלניזלעך צו שחרית פֿונקט ווי פֿאַר דער מלחמה. און פֿונקט וו פֿרזער האָט מען ווידער געקאָנט באַגעגענען דאָ און דאַרטן אַ ייד, דעם האַנדלען מיט שאָף און יענעם פֿאַרריכטנדיק זייגערס, אין פֿעלד ביים אַקער און אין וואַלד טע- סענדיק אַ קלאַץ, אַ האַקוס-פֿאַקוסניק וואָס לויפֿט-אַרום אין מאַרק מיטן פֿינגער-הוט-שפּיל, אַ לאַנג-קאַפּאַטעדיקן שוחט און אַן אויג- פֿאַרמירטן פּאַליציסט — יידן, מאַראַמאַרעשער יידן. אין מאַראַמאַ- רעש זינען יידן תמיד געווען אין דער היים, פֿון דורות תושבים. אַ סימן, האָבן דאָך אַפֿילו ניט-יידן געהאַלטן דין-תּורות ביים „ראַ- בין“, געשאַכטן ביים שוחט, און וויפֿל פֿון זיי האָבן געהאַלטן יידי- שע ימים-טובֿים. האָבן זיי דאָך, די מאַראַמאַרעשער נישט-יידישע באַווינערס, גערעדט יידיש צווישן זיך, זיי, די איינציקע אין מאַראַ- מאַרעשער דערפֿער, וואָס האָבן געלאָזט הערן אַ יידיש וואָרט אין די יאָרן נינצן הונדערט פֿיר און פֿערציק-פֿינף און פֿערציק, ווען קיין יידיש נפֿש איז אין גאַנץ מאַראַמאַרעש ניט געבליבן.

יידן זינען אין מאַראַמאַרעש געווען אַלט-געזעסענע פֿון דורות. די טיט, דער מאַראַמאַרעשער יידן, זינגט שווימענדיק אַ ניגון, אַ יידישן זמר, און נאָך דערצו אויף וויזשניצער נוסח. .

און דאָך — מאַראַמאַרעש איז תמיד געווען אַן אַרעמער בעט- לער, וואָס האָט נישט פֿאַרמאָגט אַפֿילו אַ קרעכץ אויף זיין אייגן

שליממזל, און ווער רעדט נאך וועגן א שמייכל, א פאלשן כאַטש, וואָס זאל אָפּפאַרן אין אַ בעסערן מאַרגן. מאַראַמאַרעשער יוגנט, די אויסגעכאָוועטע אין נויט און אונטער דעם יאָך פֿון פֿרומע טאַטע-מאַמע, נאָך איידער זי האָט זיך צעבליט, איז זי שוין פֿאַרעל-טערט געוואָרן.

יינגלעך און מיידלעך האָבן אין מאַראַמאַרעש קיין מאַל נישט געלאַכט מיט געזונט-געצייטיקטן געלעכטער; אין זייער לאַך האָט מען תמיד געהערט אַ טרויעריקן עכאַ, ערגעץ פֿאַרבלאַנדזשעט פֿון די טיפֿע סמערעקע-וועלדער, אָן אָפּקלאַנג פֿונעם אינטאַניקן טינס-גערויש, וואָס אַקאַמפּאַנירט מאַראַמאַרעשער תּמידיק-ניט-גערעטע-ניש.

איז אַלץ איינפֿאַך, וועגן וועמען און וואָס מע דערציילט. פֿאַר וואָס זשע זאל מען נישט דערציילן וועגן איינעם אַ מיידל, וואָס האָט געלעבט איינפֿאַך, אָן ווער ווייסט וואָסערע אַוואַנטורעס, אין משך פֿון דער צווישנצייט פֿון די צוויי וועלט-מלחמות, אַ מיידל וואָס האָט געלעבט פשוט, ווי עס לעבן דאָס רובֿ מאַראַמאַרעשער. איז אַט זינען זיי דאָ, די עטלעכע בלעטלעך אַרויסגעריסענע פֿונעם לעבנס-ראַמאַן פֿון איינער, לאַמיר זי אַנרופֿן פּערל, אַ טאַכ-טער פֿון מאַראַמאַרעש. ס'איז דער זעלביקער גורל פֿון אַלע אירע שוועסטער און אויך, ווען מיט קליינע שינויים, דער גורל פֿון די מוטערס.

ווייל אַנשטאַט ליבע-לידער האָט די טינס, דער מאַראַמאַרעשער יידישער ירדן, געזונגען אַ לויבגעזאַנג דעם מסחרדיקן דחקות און נאָך דערצו אויף ווישניצער נוסח... *

... — טירן שליסן!
 — טירן שליסן!
 — טירן שלי - - - !
 — ט - י - ר - ר - ש - ל - י - - - !
 — ט - י - ר - ר - ר - - - !

פֿון וואַגאַן צו וואַגאַן האָט זיך עס איבערגעשריגן, בײַ יעדער טיר האָבן צוויי אונגערישע זשאַנדאַרן איבערגעחזרט דעם באַפֿעל, וואָס האָט זיך געטראָגן ווי אַ בר-מינן אין שוואַרצן געהילט, איי-בער קעפּ, איבער טאַל און בערג, איבער וועלטן.

סערלעך האָט זיך געדאַכט, אַז נישט טירן פֿון אַ וואַגאַן מאַכט מען צו, נאָר אַן אַרונ, אַ קבֿר פֿאַרשיט מען, די ערד זאָל צודעקן און מאַכן פֿאַרגעסן.

אין דער ענגשאַפֿט האָט מען זיך קיין רו נישט געפֿונען. יעדער האָט געזוכט ווי נישט איז זיך אַוועקזעצן. און דאָך איז קיינער נישט געזעסן. אַלע האָבן גערעדט, געשריגן און געוואַלדעוועט מיט אַ מאָל.

— זאָל שוין זײַן שטיל אַ מאָל!

— אוי, וויי, דער פֿוס!

— טרעט נישט אַרום, שטייט-אַינן אויף אַן אַרט!

— אוי, דאָס קינד! איר זענט בלינד צי וואָס?!

— פֿאַרשטומט שוין אַ מאָל!

— זאָל זײַן שאַ! ש - אַ!!

— ס'זאָל זײַן שאַ! — דאָס האָט דער ייִדישער וואַגאַן-עלט-

סטער געפרוּווט אינשטילן. מיט דעם האָט ער געוואַלט זײַן שליחות דערפֿולן. ער האָט זיך געפֿילט אוממעכטיק, איז דען בײַ אים אויפֿן האַרצן אַנדערש געווען ווי בײַ אַלע? איז דען זײַן געמיט נישט געווען צו גלייך מיט אַלע — אַן איבערגעשראַקענע הון?!

נאָך אַנדערטהאַלבן חדשים געטאָ, נאָך דעם ווי מען האָט שוין באַהוילט זייער האָב, האָט מען פֿאַרלאָדן צו זעכציק-זיבעציק פֿאַר-שוין אין אַ לאַסטוואַגאַן און אויסגעראַכטן קיין דײַטשלאַנד. אַנגע-טאַסעוועט מענער, פֿרויען מיט פּיצלעך קינדער און מיידלעך, ווי הערינג אין אַ פֿעסל. דאָס רובֿ זײַנען געווען פֿרויען. יונגע מענער זײַנען געווען פֿאַרנומען שוין צוריק מיט יאָרן צוויי-דריי אין די אַרבעטס-באַטאַליאָנען. טייל פֿון זיי האָבן שוין נישט געלעבט, צע-ריסן געוואָרן אויף שטיקלעך אויף די אוקראַינישע מינען-פֿעלדער;

אנדערע זינען געווען אין רוסישער געפאנגענשאפט אדער אין פאר-
טיזאנער־אפטיילן און די איבעריקע זינען נאך געווען ערגעץ אויפן
פראנט. מענער זינען אין וואגאן געווען מייסטנס זקנים.

... דער אלטער ר' משה־לייזער האט זיך געשארט לאנגזאם,
צוברומענדיק שטיל, אונטער דער נאז, א תנועה־לע, ווי סוכות מיטן
לולב אין די הענט בני די געגועים. ער האט נישט געהערט גוט,
האט נישט גערעדט צו קיינעם. געשטאנען מיטן טלית־בנטל אונ-
טערן ארעם, צוגעפרעסט אים, גלייך ווי ער וואלט מיט אים גיט
זיכער געווען

עמעצן, א יונגן־מאן, האט זיך חוזקן געוואלט :

— ר' משה־לייזער, איר מעגט איך שוין שטעלן צום עמוד.
דער עולם איז שוין דא... וואס זאל מען זאגן: א קדיש יתום
אדער א רבנן־קדיש?

ר' משה־לייזער האט צוגעבויגן דאס אויער:

— האָאָ? א רבנן־קדיש? ווער זאגט עס?! ... ניין, הלל זאגן.
ס'איז די שעה פֿון גאולה.

ר' הערשל, א פעכשוואַרצער ייד, א בעל־מקובל, איז גע-
שטאנען בני א זיט און בני דער שיין פֿונעם פֿענצטערל זיך גע-
שאקלט מיט א ספֿרל אין די הענט. ר' משה־לייזערס רוף האט
אים ווי אדורכגעוועקט.

— הלל? יא, הלל... יידן! יידן! לאַמיר טאַקע הלל זאגן.
אַט איז די גאולה, יידן!

זיין קול האט זיך אדורך די גוואלדן דורכגעשניטן ווי א זר-
נענשטראל דורך וואלקנס, ווי א רוף פֿון א שופֿר, וואס בלאזט מיט
יאַמערלעכקייט. א ווילקאן האט אויסגעבראַכן. ס'האט אין א בוים
א בליץ אַרײַנגעשלאַגן און א וואלד אַנגעצונדן.

— יידן שטייען בני א ים, ווי זיי זינען געשטאנען ביים ים
בזמן יציאת־מצרים. נחשון בן עמינדב (און וויפֿל נחשונס מיט
אים?) האבן געזען פֿון פֿאַרנט דעם ווילדן ברויז פֿון ים און פֿון
הינטן יאגן זיי נאך די אויפֿגעהעצטע מצרים. ס'איז געווען בבחינת

„כולו כל הקיצין“. אויך כביכול האָט פֿאַרלוירן דאָס געדולד. אויך ער האָט זיך געפֿירט יאושדיק, אין עמו אָנכי בצרהדיקן קלעם. האָט נישט געוואָלט מקבל זיין אָפֿילו די שירה פֿון די מלאַכיה־שרת. „מזננע קינדער טרינקען זיך אין ים און איר זאָגט שירה?!“ ... און דעמאָלט ... דעמאָלט איז עס געשען, ווען יידן האָבן שוין גאָר קיין אויסוועג נישט געהאַט. אויך כביכול האָט נאָך דעמאָלט, און נישט פֿריער, געקאָנט דערגרייכן צו קריעת־ים־סוף. ווען באו מים עד נפשׁ ...

— יידן, איר פֿילט נישט, אָז די גאולה, די ישועה רוקט־צו? ... לאַמיר מאַכן אַ ריקודל, אַ ריקודל, יידן! ... אָנאָ אַד' הושיעה נאָ, אָנאָ אַד' הצליחה נאָ! ... טאַנצט־מיט, יידן, די גאולה איז דאָ! די ישועה פֿון גאָט איז כהרף עין ... צי זעט איר נישט, אָז ס'איז משיחַס ציטן?! ...

הענט האָבן זיך פֿאַרפֿלאַכטן, פֿאַרוואַרפֿן איבער די אַקסל, זיך אַרומגעכאַפט און זיך געוואַקלט אויף איין אַרט שטייענדיק.

1946

מאָטל סאַקציער

נישט זאָג: פֿאַרפֿאַלן

מאָטאָ צום בוך „דערפֿאַר“

נישט זאָג: פֿאַרפֿאַלן. בין נישט אַ ווילד־צעבליטע רויט.
נישט פֿוילער אָפֿפֿאַל בני דער זייט פֿון מענטשן־פֿאַרמעסטונג.
מזיך יונגן קאָפּ האָט מאַמעס פֿאַרוויגנדיקע שוים
מיט צערטלעכקייט רוי נישט צעפעסטעט.

און וויסנדיק קוים ווהיין, צוליב וואָס,
מיט ערשטן, מיט רוי נאָך פֿאַרנעפֿלטן אָנען

און אויגן — צוויי טלימקלעך פֿולע מיט יונגן פֿארדראָס, אויף די שווימיקע כוואַליעס פֿון צייט פֿאַרמאַסטן זיך שפּאַנען...

האַב זיי געטרויט מײַנע דרייסטע, יינגלשע טריט, און ס'האַבן אין אַנמאַכט נישט געצוקט מײַנע אַקסל און אונטערגעהערט זיך — מײַן לעכצנדיק, מוגטער געמיט — צו דער שטילקייט, וואָס יערט, ערגעץ גאַנט, אין וויכערשע שלאַקסן... וויכערשע שלאַקסן, פֿאַר וועלכע איך האָב זיך צעכראַסטעט, אַנטבלויזט מיט זוניקן מוט, וואָס האָט אויף מײַן קאַפּ זיך געיווגנט; האָב זיך מיט קלוגער באַאַבאַכטונג בלויז, נישט געשטילט, נישט באַג'נוגנט.

בין נישט אַ ווילד־צעפֿוילטע רויז, נישט זאַג, נישט פֿוילער אָפּפֿאַל בײַ דער זײַט פֿון מענטשן־פֿאַרמעסטונג. אפֿשר וועט מען דערמאָנען אַ מאָל, אַז אין שטרײַטנדן צוג בין איך געווען פֿון די בעסטע...

1926

אפרים רויטמאַן

אַ פראַגמענט פֿון דער פּאָעמע

משה קאוואַל

די דרייסיקער יאָרן אין רומעניע

...ער שטייט ביים פֿניער, ער זעט — ווייניק פּויערים, כאַטש ס'איז אַ יאַריד. ער טראַכט: זיי ווייסן און זײַנען זיך געהיט. מיט האַניק אינעם מויל, ווען מען דאַרף נאָר צו דעם ייד!

און דרײַ טעג נאָך אַנאַנד, שטילשווינגן פֿול שרעק,
 די וועלט זיך דרייט אַרום דער קלויז.
 און יעדנס פֿנים איז פֿון גלאַז,
 טראַגט-אַרויס דעם אומרו פֿון די טעג,
 און בלויז די האַפֿענונג
 פלאַנטערט זיך ווי קליאַטשע צווישן גראַז.

— אַן אַסיפֿה רופֿן! — האַט זיך אין דער שטיל געהערט,
 אין גרויסער שול, וואָס אויפֿן באַרג, ווי אַרויפֿצוגיין צו גאַט,
 האַט בײַ יעדן זיך געשטאַרקט צו איר דער טראַט.
 בלויז די סטאַליער, שוסטער, אינעם גאַנג געווערט,
 אַזוי גלייך מען באַטרעט אַ פֿרעמדע שטאַט.

און ווען דער רבֿ האַט זיך אַוועקגעשטעלט, גערעדט
 געוואָרן זיך אין קול בײַם זאַגן „שמע ישראל!“:
 — מיר, אויסגעפרוּוטע אין צער פֿון דורות; יידן, בעט! ...
 שיק אונדז, שיק! פֿרוו נישט מער! שיק אַ גואל! ... —
 האַבן ווייבער אויסגעבראַכן אין אַ געווייזן.
 אין געיאַמער האַבן זיך דערטרונקען רייד
 און יעדער האַט דערפֿילט זיך שטיין אַליין
 אין ריזנאַל,
 ווייל קעגן אומגליק איז מען נעבעכדיק און קליין.

און פֿלוצעם ווערטער, שווערע אינעם קלאַנג,
 זאַגט ראַבינער שלמה העס:
 — ביטער, יידן! סײַדן, כ׳ווייס ... אַ נס!
 — אונדז דראַעט אומצוקומען, — זאַגט פֿאַסעסאַר בלאַנק —
 וואָס הייבט מען אָן אין איין מעת-לעת? ...

אַ שרעק האַט דורכגענומען פֿון די לעצטע רייד,
 דעהערט האַט זיך אַ טויב געשריי:

— פֿאַרקויפֿט! ... געוויסט, ווי האַלט אייך אויס די ערד?
געאַניל. געלויף. בענקלעך, בענק מען איבערקערט.

נאָר אויפֿגעדונערט האָט אַ קול?

— וווּהין? אויף אַט דער שרעק די שונאים וואַרטן לאַנג!
איר דערלאַנגט מיט דעם אַליין די קעפּ!
גייט שטיל אַהיים און קערט־צוריק אין שאַרי¹
מיט אַ שניטל האַליק, אַן איינזשטאַנג!

אויפֿגעצאָרנט האָט דער רבֿ:

— וואָס הייסט? אין שול? שמע ישראל!
אַ גולם קאָן אַווי. הערט אים נישט! גאָט, שיק דיין גואל!
— תהילים זאָגט, גיט צדקה, אַזאַ מין שטראַף!
— איך בין דער גואל! —
שריטט משה קאָוואַל, צעשפּרייט די הענט ווי פרענטעס צוויי.

— איך בין דער גולם, נישט פֿון ליים.

אין אַזאַ שעה, אין אַ פֿאַרטאַג,

מיט איינ־פרענטעס נעבן עליע שענקערס ראָג

האַב איך די רוצחים אָפּגעיאָגט!

איצט בין איך שוין אַ זקן און איך זאָג:

נעמט איינזנס, פֿאַרלאַזט זיך נישט אויף גאָט ...

— אַרויס, אַרויס! — געשריגן האָט דער גבאי.

— דער טומל די צעטומלטע דערשלאַגט! —

האַט אויפֿגעברומט דאָס קול פֿון משה קאָוואַל.

דעם וועג אַהיים האָט מען זיך משהן נאַכגעשלעפט.

מען האָט אים ערשט דערזען.

— נישט פּראַסט, ער קען!

— איז אפֿשר גאָר דער גואל אויך אַזאַ געווען?

¹ קאַיאָר (כאור), בניס ערשטן שפּראַך פֿון ליכט.

נאָר משה האָט געאַנילט — קיין צייט,
 מען דאַרף טאָן!
 די סטאַליערס, סטעלעמעכס ווייסן שוין דערפֿון,
 אין קליינע בינטלעך, חבֿרה — שטילערהייט.
 און יעדער אויף זיין אָרט. איצט גייט!

געטראָפֿן דער פֿאַרטאַג האָט אַלעם וואָך.
 קינדער וויינען אויפֿגעריסענע פֿון שלאָף.
 די באַלעגאַלעס, אויף פֿערד, אויף דריקלעך אָנגעלענט,
 יינגלעך מיט שטיינער באַזעצן אַלע מאָל אַ דאָך
 און פֿונעם פֿעלד האָט זיך די שווערע שעה דערנענט.

אומפֿאַרהאַפֿט האָט אַ געשריי
 די לופֿט צעשניטן, ווינד און וויי:
 טונקלט זיך דער וועג.
 קאַסעהעק אין אַ געיעג.
 עס פֿאַרמישן זיך מיט פֿערד
 וויסע העמדער, שוואַרצע בערד.
 טומל, רויש און אַ געוויג.
 גלנץ סע פֿאַלט אין תהום די ערד.

קנאַקן שויבן, קנאַקן שטיינער.
 פרענטעס, העק און קאַסעס פֿאַכען.
 אין אַ ווינקל זעט דאָס קיינער,
 שעלט אַ פּויער זיין בטחון
 אַנצוברעכן יידן ביינער —
 און ער ליגט אַליין צעבראַכן.

אויך יאַניצע ליגט אין ווייען
 און אויך טודאַר יאַמערט.
 ס'האַט דאָס זינדל פֿון באַיאָרל

אַ גאַנץ דאַרף געמאַכט צום נאַרל,
בראַט אונדו, ברענט אונדו אונדזער פֿינערל!

איך וועל מער נישט קענען לויפֿן
צו איליאַנען — קלאַגט ער, קימערט —
מזנע פֿיס זנען צעבראַכן.
וואָס האָב איך געהאַט צום שוין,
צו דעם קאַוואַל זשופּין משה?
און צו חיימען בון דע גורע...
ער פֿלעגט שטעלן אויך אַ כּוסה —
„פיערע אַמול דאַר דע אורע!“¹
און משה טראַכט: כִּ׳האַב נישט געוווּסט,
וואָס סע ווייסט אַ קינד,
אַ רוצחים קומען נישט מיט ווינט —
מען רייצט זיי אָן — איז נישט אומזיסט
זייער רייסן פֿון צערייצטע הינט.

יאַ! מיר זנען אין אַ קלעם.
באַדאַרף מען אונדו, זנען מיר גאַטס גאַב;
באַדאַרף מען, זנען מיר די שוואַרצע ראַב.
איז וואָס־זשע פּסקענען פֿון דעם —
זנן אַ ציגעלע דער צניט, אַ טויב?

פון בוך די ערד זינגט, תל־אביב 1977

¹ (רומעניש) דעם מענטש פאַרלענדט זיין אייגן שלעכטס.

יחיאל שרייבמאן

א פראגמענט פון ראמאן

זיבעצניאָריקע

איין מאל, אין א פֿאַרנאַכט, כ'האַב שוין ריווען לאַנג, דאַכט זיך, געהאַט פֿאַרגעסן, דריי איך זיך אום אין אַן עק גאס מיט א ציטונג אין דער האַנט, וואַרט, עמעצער זאל מיר קומען איבער־געבן אַ פעקל ״מאַטעריאַל״. דער וואָס דאַרף דאָס פעקל ברענגען דאַרף אויך האַלטן אַזאַ אַ ציטונג אין האַנט, דאַרף זיך דערנעבן טערן צו מיר און מיך אַ פֿרעג טאָן: ״זאַגט נאָר, איר זינט נישט קיין בוקאַרעשטער״. דאַרף איך ענטפֿערן: ״ניין, איר זעט דאָך, אַז איך בין אַ יאַסער!״. דאָס איז אונדזער פֿאַראַל. דורך דעם דאָזיקן פֿאַראַל דאַרפֿן מיר ביידע דערקענען, אַז מיר זינען מיר.

פלוצעם זע איך פֿון דער ווייטנס גיין ריווען. ״ט'האַסטו דיר, אין מיטן דערינען אַן אַנשיקעניש! — טו איך אַ טראַכט — פֿונקט איצטער אַ. זי וועט זיך אַפּשטעלן מיט מיר אויף אַ מעשה, די דאָזיקע ריווע, און וועט מיר אונטעררייסן די גאַנצע באַגע־געניש״.

נאָר איך גיב אַ קוק, האַלט זי אין איין האַנט אַ צונויפֿגע־קאַטשעטע ציטונג, אין דער אַנדערער האַנט אַן אַנגעשטאַפּטן טאַש און דאָס פנים אירס לאַכט צו מיר אין גאַנצן אַנדערש ווי תּמיד, און ס'איז עפעס גאָר אַן אַנדער פנים, דאַכט זיך, גאָר אַנדערע ליפּן, אַנדערע אויגן, אַפּילו אַ נעזל, דאַכט זיך, אַן אַנ־דערס. גאָר אַן אַנדער ריווע.

זי טוט אַ לויף־צו צו מיר, טוט מיך אַ כאַפּ אונטער דעם אַרעם, טוט זיך אַ צעלאַך אויף אַ קול און הייבט־אָן ריידן מיט מיר אויף דו:

— הער־הער, ביסטו הייסט עס, אַ יאַסער, האַ?

איך שטיי אַ רגע ווי געפלעפֿט. אויף וואָס — אויף וואָס, נאָר אויף אַזוינס האָב איך מיך ניט געריכט. דעם פֿולן טאַש טראָג איך שוין, דאַנקען גאַט, ניט זי. כ'האַב אַפֿילו ניט געפֿילט, ווי זי האָט אים מיר אַרײַנגעלייגט אין דער האַנט. זי הענגט זיך אָן אין מײַן אַרעם, בייגט־אויס צו מיר דעם קאַפּ אירן און קוקט מיר אַרײַן אין די אויגן מיט אַזוי פֿיל פֿרייד און אַזוי פֿיל גליק־לעכקייט, גלײַך ס'האַבן זיך דאָ אין דער אמתן גאַר־וואָס באַ־גענגט צוויי פֿאַרליבטע און ניט צוויי אַזעלכע „געפֿערלעכע“ פֿאַר־שויןען. די אויגן אירע האַלטן אין איין פֿרייען זיך און דאָס פֿנים אירס, זע איך, דאָס דאָזיקע נײַע פֿנים ריוועס, איז גאַר מלאַ־חן. וואָס־וואָס, נאָר אויף אַזעלכעס האָב איך זיך בפֿירוש קיין מאָל נישט געריכט. און זי האָט נאָך צו מיר טענות, ריווע. איך האָב נאָך, הייסט עס, זי אונטערגעפֿירט:

— גיי, ווייס. און איך האָב געמיינט: דרײַ לײַטשע ייִנגלעך, מעקעלעך, קענען קיין צוויי ניט ציילן. כ'זאַל געווען וויסן, וואָלט איך אַנך אויף דער שוועל ניט געווען אַרױפֿגעלאָזט, כאַ, כאַ... *

... בײַ ריווען און חנהן אין צימער האָב איך מאַליען באַגענגט. מיר האָבן זי געטראָפֿן ליגן אין איינעם פֿון די צוויי גרויסע דעמבענע בעטן. דער געקרויזטער קאַפּ האָר אירער איז געווען צעלאָזט איבערן גאַנצן קישן. זי האָט געהאַט אַ הויכן פֿאַרקײַלע־כיקטן שטערן. מיט וואָס אַ הויכער שטערן איז שענער פֿון אַ נידעריקן שטערן, ווייס איך ניט, נאָר מיר האָט זיך שפּעטער אויסגעדאַכט. אַז אַזאַ שיינעם און קלוגן שטערן ווי מאַליע האָט האָב איך נאָך קיין מאָל אין מײַן לעבן ניט געזען און קיינער אין דער וועלט פֿאַרמאַגט אים ניט. זי האָט זיך געטאַן אַ רײַב־אויס די פֿאַרשלאָפֿענע אויגן, געכאַפּט צווישן די פֿויסטלעך אירע אַ גוטן קוק אויף אונדז און אַן צערעמאַניעס אַ זאַג געטאַן: — היי, ייִנגלעך, דרייט אַנך אויס מיטן פֿנים צו דער זאַנט. איך וויל זיך אַנטאַן!

כ'געדענק ניט, צי האָבן מיר נאָך יאָ באַוויון אויסצודרייען זיך מיטן פנים צו דער וואַנט, צי האָבן מיר שוין ניט באַוויון. כ'געדענק נאָר, ווי זי האָט אין איין אויגנבליק געטאָן אַ שפּרינג אַ אַרויס פֿון אונטער דער קאַלדרע, געטאָן אַ כאַפּ אַ קליידל פֿון אַ בענקל און דאָס קליידל ניט אַריבערגעצויגן איבערן קאַפּ, ווי אַ מיידל טוט-אָן אַ קליידל, נאָר אַרײַנגעשפּרונגען אין דעם פֿריער מיט איין פֿוס, דערנאָך מיטן צווייטן פֿוס, ווי אַ יינגל טוט אַ שפּאַן-אַרײַן אין אַ פּאַר הויזן, כ'ווייס ניט וואָס, כ'קאָן עס ניט דערקלערן, נאָר דאָס דאָזיקע מין אַרײַנשפּאַנען אין קליידל אין שוין געווען גענוג. עס האָט מיר שוין פֿאַרבישוּפֿט. כ'בין שוין אין יענער אַ רגע געווען אירער, מאַליעס.

זי איז אַרײַן אין קיך און זיך אַפּגעוואַשן. זי איז צוריק אַרײַן אין צימער און זיך פֿאַרקעמט. ס'האָט געדויערט סעקונדעס, מי-נוטן. און נאָך אין עטלעכע סעקונדעס אַרום איז זי שוין געזעסן און עפעס געקײט. געקײט און אין מיטן קײען גערעדט צו ריווען און צו חנהן:

— זע נאָר, אַבי איר האָט געזאָגט. גאָר ניט קיין שפעטנע קאוואַליערן, כ'לעבן...

ריווע און חנה האָבן זיך אַזש איבערגעקוקט און זינען, דאָכט זיך, אַזש רויט געוואָרן. מיר האָבן פֿאַרשטאַנען, אַז דאָס חכמה זי זיך אַזוי, מאַליע. און אויף אַ חכמה דאַרף מען ענטפֿערן מיט אַ חכמה:

— די צרה איז נאָר, וואָס עס האָט אונדז געפֿעלט אַ דריטע. האָט זיך אויף אונדז דער אייבערשטער מרחם געווען און זי אונדז צוגעשיקט...

— ע, יינגעלע, דאָס זאָגסטו שוין ניט גוט. כ'האָב ליב צו זיין אַן ערשטע, ניט קיין דריטע.

דאָס האָט אַזוי מאַליע געענטפֿערט מיר און איך האָב שוין אין יענער רגע געפֿילט, אַז זי טוט צו מיר בשעת-מעשה ניט

קיין פשוטן קוק, לכל-הפחות ניט פשוטער ווי איך, א פארפלאמ-טער, שטיי און קוק אויף איר.

... אפשר ביו איינס ביי נאכט זינען מיר דעמאלט געשטאנען אויפן פארשנייטן באלקאנדל. יאנקל און מישע זינען שוין אליין, מחילה, לאנג געהאט אוועקגעגאנגען. ריווע און חנה זינען שוין געשלאפן. אין צימער איז שוין געווען אויסגעלאשן די שנין. מאך-ליע האט מיך דורכגעפירט דורכן צימער אויף די שפיץ פלינגער, אראפגעפירט פון די טרעפ, און אונטן, פארן געזעגענען זיך, א זאג געטאן מיר צוויי ווערטער, וואס דעם דעמאלטיקן טעם זייערן געדענק איך נאך היינט.

— גיי, ביסט א ווילער בחור... — האט זי א זאג געטאן. ביים געבן זיך שוין די הענט האט זי געפרעגט, ווו איך ווין, און געזאגט, אז מער קומען אהער דארף איך ניט. זי וועט מיר שפעטער זאגן פאר וואס. זי וועט קומען צו מיר.

אויפן אנדערן טאג ביז איך געזעסן אין מיינן קווארטיר ביי דער מאדאם פעפי, אריינגעקוקט אין מיינע העפטן און, פארשטייט זיך, ניט געוואוסט, וואס איך קוק. ערשטנס: פאר וואס האט מיר מאליע געזאגט, אז מער דארף איך צו איר ניט קומען? צווייטנס — וועל איך זי נאך א מאל זען, מאליען? דריטנס, האב איך גע-פילט, אז איך וויל זי זען, קוקן א ביסל אויף איר און ריידן א ביסל מיט איר, ממש דאס חיות גייט מיר אויס.

אין שטוב איז קיינער ניט געווען. די מאדאם פעפי איז ערגעץ אוועקגעגאנגען מיט פופסין. די קווארטיראנטן זינען אלע געווען ביי דער ארבעט. כ'בין געזעסן, געקוקט אין די קאנספעקטן, ניט געזען קיין אותיות, ניט געזען קיין שורות, און אלע מאל, דאכט זיך, ארויסגעלאזט א זיפך פונעם מויל, אז ס'האט אויך געקאנט ריטן ביים הארצן.

מיט א מאל דראפעט מען די טיר. און די טיר טוט זיך אן עפן-אויף. און דורך דער טיר שטעקט זיך אריין מאליעס קאפ. און דאס פנים אירס בלייבט אזוי א, א ביסל אויסגעבויגן אין א

זינט מיט אַ חנדל. אַ פּאַר רגעס שטיין אין דיר, און דער הויכער קלוגער שטערן אירער שנינט. און דאָס קול, מיט וועלכן זי טוט אַ זאַג-אַרויס די ערשטע פּאַר ווערטער, צעגייט זיך אין אַלע אַבריים. און אי אין שטוב, אי בני מיר אויף דער נשמה ווערט אין איין רגע, אי עפעס ליכטיקער, אי עפעס וואַרעמער.

— זע נאַר, ווהיין אַ מענטש פּאַרשטופט זיך! מע זאָל זיין מיט טויזנט קעפּ, וואָלט מען אויך ניט געקענט טרעפּן!
נאַר זי האָט געטראָפּן. ס'איז, אַ פנים, פּאַראַן אַזאַ זאך, וואָס איז שטאַרקער פּון טויזנט קעפּ — טוט מיר אַ לויף-דורך דורך די געדאַנקען, און איך פּיל, ווי אויף דער נשמה ווערט מיר נאָך ליכטיקער און נאָך וואַרעמער.

מאַליע האָט אָנגעהויבן איבערוואַרפּן די פּאַר ביכלעך מנינע אויפּן טיש, בלעטערן די העפּטן, באַטראַכטן בשעת-מעשה די בעט-לעך אין צימער, די ווענט, דאָס קאַמאַדל, דאָס מערקל דורך די פּענצטער, און האָט דערנאָך אַ זאַג געטאָן:

— קום! טו זיך אָן! וועלן מיר אַ ביסל אַרויסגיין אין דרויסן!
— ווהיין אין דרויסן?

— גלאַט אַזוי. שפּאַנען אַ ביסל אויף די גאַסן. קום!
איך טו-אָן דאָס פּאַלטאַכל מנינס, פּאַרוואַרף אָן עק פּוֹנעם שאַרפּל אויף דער פלייצע, און מיר שפּאַנען מיט מאַליען איבער די טשערנאָוויצער גאַסן. מאַליע פּירט מיך אונטער דעם אַרעם. מאַליע קוקט מיר אַרײַן אין די אויגן. און מאַליע זאָגט מיר, אַז זי ווייסט אַליין ניט פּאַר וואָס, נאַר זי האָט צו מיר צוטרוי, גרויס צוטרוי.

— וואָס איז דאָ שייך צוטרוי? וואָס פּלוצעם צוטרוי? —
פּרעג איך.

— אַ, אַ, וואָס ווייסטו? ווען דו ווייסט וואָס... — זאָגט מאַליע.

זי טאַר מיר ניט דערציילן, זי קווענקלט זיך טאַקע אַ ביסל, נאַר זי דערציילט מיר פּאַוואַלינקע פּון דעסט וועגן, אַז זי קומט

פֿון קעשענעווי, אָן אין קעשענעווי איז געשען אַ גרויסער „פּראָ-
וואַל“¹, נאָך עטלעכע חדשים אַרבעטן אין דער באַוועגונג — האָט
זי באַלד געמוזט אַוועקפֿאַרן און וועט איצטער אַרבעטן אין דער
באַוועגונג דאָ, אין טשערנאָוויץ. זי ווייסט נאָך דערווייניג ניט, וואָס
זי וועט אַרבעטן און וווּ זי וועט אַרבעטן. זי ווייסט ניט, צי האָט
זי מיר דאָס אַלצדינג שוין געדאַרפֿט דערציילן. נאָר זי פֿילט צו
מיר צוטרוי און וויל, אָז איך זאָל צו איר אויך פֿילן צוטרוי. זי
פֿאַרשטייט ניט, פֿאַר וואָס מע לאַזט דאָ אַזאַ בחור ווי איך אומ-
דרייען זיך אַזוי אַ און מע ציט אים ניט צו.

כ׳בין געגאַנגען בײַ דער זײַט און געפֿילט, ווי דאָס האַרץ
קלאַפט מיר אַלע מאָל שטאַרקער און שטאַרקער. ערשטנס, וואָס
אַזאַ מאַליע זאָגט מיר אַזעלכע ווערטער; צווייטנס, וואָס ס׳איז
געשען אַזאַ נס און אַזאַ מאַליע איז מיר פֿלוצעם צוגעשיקט געוואָרן.
— און איך זוך, — טו איך אַ זאַג, — פֿון זינט איך בין
געקומען, פֿאַרבינדונג. און האַלט אין איין זוכן...

— ע, יינגעלע, דאָס זאָסטו שוין ניט גוט. אָז מע זוכט, גע-
פֿינט מען.

— כ׳לעבן, ווי גיין. כ׳זאָל אַזוי געזונט זײַן.

— נו, נו, הער זיך אויף צו שווערן, ווי די באַבע מײַנע.

— אויף מײַן ערנוואַרט ווי גיין! — בין איך פֿינן רויט
געוואָרן.

— נו, הכלל, הער-אויף! שוין. איצטער דאַרפֿסטו שוין ניט
זוכן... — האָט מאַליע אַ זאַג געטאָן, דאַכט זיך אַ ביסל בייזלעך,
און כ׳האַב ניט געוואָסט, צי האָב איך שוין עפֿעס ניט קאַליע גע-
מאַכט.

*

...ווען כ׳האַב אין אַ פֿאַרנאַכט אַ זאַג געטאָן מאַליע, אָז
מאַרגן פֿאַר איך אויף צוויי וואַכן אַהיים און וועל אין צוויי וואַכן

¹ דורכפֿאַל.

- אָרום צוריקקומען, האָט זי אַ פּאַטש געטאַן מיט די הענט, פֿאַר־
זשמורעט די אויגן און אַ מאַך געטאַן:
— זע נאָר, ווי אַזוי זשע האָט זיך דאָס באַקומען? איך פֿאַר
אויך מאַרגן אַוועק.
- ווהיין? אויך אַהיים? קיין אָטעק?
— ווהיין ווייס איך נאָך ניט. מ'עט מיר ערשט זאָגן מאַרגן.
— ווי זשע וועט זיין, מאַליע? ווי זשע וועט בלייבן?
— וואָס האָט צו זיין? מיר'ן זיך איינער דעם אַנדערן שרעקן
בריוו. ס'וועט זיין גוט.
- ווי זשע בלייבט מיט דער פֿאַרבינדונג? כ'האַב דאָך ניט
קיין פֿאַרבינדונג!
— זאָרג זיך ניט. וועסט האַבן, וועסט האַבן.
— און אויף אַ סך צייט פֿאַרסטו אַוועק, מאַליע?
— ווער ווייסט? ס'איז דען געווענדט אין מיר, יונגעלעך?
האַט זי מיר אַ זאָג געטאַן מיט אַזאַ קול, ווי קיינער האָט מיר
נאָך ביי קיין שום אַוועקפֿאַרן קיין מאַל אין לעבן ניט געזאָגט.
— וואָס הייסט? ווי זשע וועט זיין? — האַב איך נאָך אַ מאַל
אַ פֿרעג געטאַן אַזוי רחמנותדיק, און ס'האַט אַזש געקאָנט רירן
אַ שטיין.
- שאַ, ווייסטו וואָס? — האָט מיר מאַליע געענטפֿערט —
קום, וועל איך דיר ווייזן דאָס צימערל, וווּ כ'האַב געוויינט. כ'שלאָף
היינט דאָרט צום לעצטן מאַל. נאָר לאַז גוט פֿינצטער ווערן, זאָלסט
ניט קענען וויסן וווּ...
מאַליע האָט מיך געפֿירט דורך אַ פֿאַר אומבאַקאַנטע געסלעך,
דורך אַ הויף, דורך אַ קאַרידאָר, און איך האָב זיך אומיסטן ניט
צוגעקוקט, וווּ מיר גייען. ס'האַט זיך אַפֿילו געוואַלט צומאַכן די
אויגן און אין גאַנצן גיין אין דער פֿינצטער: אַז מע טאָר ניט
וויסן וווּ, איז ניט שייך — טאָר מען ניט וויסן.
זי האָט אויפֿגעשלאָסן אַ שלעסל, געמאַכט ליכטיק, און מיר
זענען געבליבן שטיין אין אַ קליין צימערל מיט צוויי שמאַלע אַנז-

זערנע בעטלעך, מיט א פרימוס אויף א טאָבורעטל, מיט אַ שפי-געלע אויף אַ קליין טישל, מיט אַ טשעמאַדאַנדל אונטער אַ בעטל. אַלצדינג איז שוין, אַ פנים, געווען אָפּגעצויגן, אַלצדינג פֿאַרפֿאַ-קעוועט. אויפֿן דיל האָבן זיך געוואָלגערט עטלעכע צענטונגען, עט-לעכע שטיקלעך שטריקלעך. כ'האַב זיך פֿאַרגעשטעלט, אַז דאָס איז ניט קיין פּוסט צימערל: מ'האַט דאָ געקערט האַלטן פּעק מיט פּראַקלאַמאַציעס, מיט אונטערערדישע בלעטלעך, בראַשורקעס. און אַפֿשר דאַכט זיך עס מיר נאָר אויס? אַפֿשר איז עס פּשוט אַ צימערל, ווי אַלע צימערלעך? נאָר סײַ ווי סײַ: אַבי מאַליע האָט דאָ געווינט, איז עס גאָר אַן אַנדער צימערל, איז עס ניט קיין פּוסט צימערל, ניט קיין צימערל ווי אַלע צימערלעך.

— אַט וועל איך אָנצינדן דעם פּרימוס און אויפֿשטעלן אויף טיי! — האָט מאַליע אַ זאָג געטאָן.

— מע דאַרף ניט קיין טיי. מע דאַרף גאָר ניט. לאַמיר אַזוי זיצן פּשוט און ריידן.

— וועסט בלשבן שלאָפֿן דאָ?! — האָט מאַליע אַ פֿרעג געטאָן אַזוי, אַז ס'איז מערער געווען געזאָגט ווי געפֿרעגט, און ס'איז ניט געווען געזאָגט אויך ניט — ס'איז מערער געווען באַפֿוילן ווי געזאָגט.

מיר האָבן זיך ביידע אַוועקגעזעצט אויף די בעטלעך. איך אויף איין בעטל, מאַליע אויפֿן אַנדערן בעטל. ס'איז געווען אַזוי פֿיל וואָס צו ריידן איינער מיטן אַנדערן, אַזוי פֿיל וואָס צו זאָגן איינער דעם אַנדערן. נאָר מיר זינען געזעסן בידע און גאַרנישט ניט גערעדט, גאַרנישט ניט געזאָגט זיך. מיר זינען געזעסן איי-נער קעגן אַנדערן אויף די צוויי איינערנע בעטלעך און זיך אַזוי געזעגנט שווינגנדיק, קוקנדיק איינער אויפֿן אַנדערן, פֿילנדיק אַ פנים איינער צום אַנדערן איין און די זעלביקע בענקעניש, איין און די זעלביקע פֿילעניש.

מאַליע האָט פֿון דעסט וועגן געמאַכט טיי. מיר אָנגעגאָסן די בלייכלעכע טיי אין דער איינציקער גלאַז, וואָס זי האָט פֿאַרמאַגט

אין צימערל, זיך אָנגעגאַסן אין אַ קווערטל, אַרויסגעשלעפט פֿון ערגעץ אָן אַלט געבאַקן זעמעלע, איבערגעבראַכן עס אויף צווייען, מיר דערלאַנגט אַ העלפֿט, זיך גענומען אַ העלפֿט; אזוי אַ אַלץ שווינגדיק און אַלץ אויף די צוויי אנזערנע בעטלעך, האָבן מיר ביידע געזופֿט טיי, געכראַמזשעט דאָס זעמעלע און די דאָזיקע סעודה אונדזערע איז געווען די שענסטע, די געשמאַקסטע, און די איין-און-איינציקע בשותפֿותדיקע סעודה אונדזערע אין אונדזער לעבן.

מאָליע האָט געבעט. זי האָט מיט מיר צעטיילט איר בעטגע-וואַנט. מיר אַוועקגעלייגט אויף איין בעטל דעם מאַטראַץ, דאָס לני-לעך, אַ קישעלע און מיר געגעבן אויף צוצודעקן זיך די פּאַלטאַ, אַוועקגעלייגט איר צווייט קישעלע און גענומען אויף צוצודעקן זיך מינע, זיך, אויפֿן צווייטן בעטל, אונטערגעשפּרייט די קאַלדרע, איר פּאַלטאַ.

זי האָט אויסגעלאָשן די שנין, מיר האָבן זיך אָנגעהויבן אויס-טאָן. כ'האַב געהערט אין דער פֿינצטער, ווי זי ציט אַריבער אי-בערן קאַפּ די בליווקע, שפּאַנט-אַרויס פֿונעם קליידל, טוט זיך זיך אַ וואַרף-אַרזין אין בעטל. זי האָט מן הסתם אויך געהערט אין דער פֿינצטער, ווי איך האָב זיך אויסגעטאַן און ווי איך האָב זיך געטאַן אַ וואַרף-אַרזין אין בעטל.

כ'בין געלעגן מיט אַפֿענע אויגן אַנינגענורעט אונטער דער פּאַלטאַ מנבער און געפֿילט, אַז די דאָזיקע סוף-ווינטער-נאַכט, ווי זי זאַל נאָך ניט זיין לאַנג, וועט באַלד-באַלד איבערלויפֿן, וועט זיין הינט די קירצסטע נאַכט, און גאַנץ פֿרי וועלן מיר זיך מיט מאַ-ליען צעשיידן, און ווער ווייסט אויף וויפֿל, ווער ווייסט אויף ווי לאַנג. כ'בין געלעגן און געפֿילט אַזוינס, וואָס כ'האַב גאַר קיין סך ניט געוואַגט וועגן דעם צו טראַכטן, ניט געוואַגט צו פֿילן, און כ'האַב געפֿילט, אַז כ'דאַרף כאַטש עפעס זאָגן, כ'דאַרף כאַטש עפעס ריידן.

— מאָליע, הערסט, מאָליע ?

— וואָס איז?
 — גאַר ניט. שלאָפסט שוין?
 — ניין, כ'שלאָף נאָך ניט.
 — מאַליע, ווייסט, מאַליע... כ'וואָלט דיר שטאַרק געוואָלט
 געבן אַ קוש... איין קוש!...
 מאַליע האָט אַ רגע געשוויגן. דערנאָך האָט זי זיך מיט אַ
 מאַל צעלאַכט. צעלאַכט זיך הויך, ניט שטאַרק, ניט באַליידיקנדיק
 זיך אויף מיר און ניט באַליידיקנדיק מיך צעלאַכט זיך איידל, שטיל,
 מע קאָן אַפֿילו זאָגן — קלוג:
 — נו, נו, האָב ציט. שלאָף. נאָך פסח. ווען מיר וועלן צו-
 ריקקומען... — האָט זי לאַכנדיק אַ זאָג געטאָן.
 דאַכט זיך, וואָס האָט זי דאָ געזאָגט? גאַר ניט, האָ? נאָר
 כ'בין, געדענק איך, אַנטשלאָפֿן געוואָרן אַ גליקלעכער. געשלאָפֿן
 אַוודאי, אונטער דעם קורצן, אָפגעריבענעם פּאַלטאַכל מ'נעם מיט
 אַ צעשמייכלט פנים, געפֿילט אין שלאָף, אַז קיינער איז צו מיר
 ניט געגליכן, קיינער, קיינער איז ניט גליקלעכער...
 פון בוך "אָרן און רגעס", מאַסקווע 1973

לעאָן בערטיש

עלעגיע

שיינע פֿאַרבן, קלוגע אויגן
 און אַ שמייכל ב'ז געזאָנג,
 קען איך טראָגן, גיפֿט, באַהאַלטן...
 פונקט און פונקט ווי אַ שיינע שלאָנג!
 פֿאַר אַ שלאָנג זאָלסטו זיך היטן,
 ווי רייצנד זיין זאָל דער לבוש —
 זי דערשטיקט מיט איר אַרומנעם
 און פֿאַרסמט דיך... מיט איר קוש!
 בוקאַרעשט 1965

אליעזר שטיינבאָרג

ר' חוטם¹

רײַט אַ בריל זיך אויף דער נאָז.
און ר' חוטם,
כאַטש די בריל זי דריקט אים, מאַכט אַ ביסל רויט אים,
נאָר נישט דאָס אים קוועטשט, נישט דאָס;
אַ בזיון און אַ חרפה אים פֿאַר לײַטן —
נאָ דיר, נו, אויף אים גאָר זאָל מען רײַטן!
ער איז דאָך דאָס העכסטע פֿונעם פנים!
בלאָזט ער זיך, סע שטייט נישט אָן אים.
„וואָס זיך — שרײַט ער — אַנגעזעצט אויף מיר דער נאָר?
איין שוואַרץ יאָר אים קאַרג?!“
„שוויג, דו סמאָר...!“
(פֿע, אַ וואָרט וואָס שמעקט מיט מאַרק,
אַבער גיי רייד איידל מיט אַ נאָז!)
„אַמת — זאָגט די בריל — דו זיצסט דיר אויבן אָן, איז וואָס?
ס'איבערשטע פֿון פנים? מילא,
ביסט דאָך פֿאַרט אַ מיאוסע פלי —
פֿרעג, זי מוחל, די פֿאַטשיילע!
מאָד-זשע נישט, אַדוני חוטם, קיין ירגזון,
הער זיך אויף צו בלאָזן!
מעגסט דיר זיצן אויבן און פֿאַררײַסן הויך,
ווייסן אַלע קלוגע און אַפֿילו אויך
אַלע שוטים,
ווער און וואָס סע איז ר' חוטם.“

*

¹ נאָז (גרויסע, לאַנגע, גראַבע נאָז).

דאָס קיין נײַס, זאָגט איר? ווייס איך וואָס?
 אמת, נאָר דערציילט איך דאָס —
 פשוט, ווייל כ'האַב ליב צו שנאָלן אין דער נאָז!

יאָטל לערנער

טראַנסניסטריע

מען טרײַבט אונדז

אלי, אלי, למה עזבתנו...

מען טרײַבט אונדז און מיר גייען, גייען, גייען.
 דער טויער פֿון בראַך איז ברייט צעפראַלט.
 מיט קברים אַלע וועגן מיר פֿאַרזייען,
 בעת-עולם איז געוואָרן פֿעלד און וואַלד.
 דער הימל האָט זיך נידעריק אַראַפגעבויגן,
 זיך אַינגעקוקט אַ פֿינצטערער אין אונדזער שאַנד,
 ער האָט געשעמט זיך אונדז צו קוקן אין די אויגן,
 כאַטש ס'איז געווען דאָס בילד אַזא אונדז גוט באַקאַנט...
 מען טרײַבט אונדז און מיר שפּאַנען, שפּאַנען, שפּאַנען.
 די לופֿט איז אַנגעזאַפּט מיט מאַרד און רויב.
 איז ערגעץ-וווּ פֿאַר אונדז אַ היים פֿאַראַנען?
 איז אונדזער היים דער יאַמערדיקער וועג אין שטויב?...
 די זון — אַ גרויסע, געלע לאַטע,
 פֿאַרחלשט ליגט די טאַגשפּאַן אויף דער ערד.
 עס שליוכצן אין די בערד אַרײַן די טאַטעס:
 — האָסט ווידער, גאַט, פֿון אונדז זיך אומגעקערט...

אַנטקעגן וויסטן נסיון

די לבנה — אן אָפּגעהאַקטער קאַפּ —
 קוילערט זיך האַרט און שווער,
 עמעצער שעכט די שטערן
 און שלנדערט זיי אַראָפּ אויף דער ערד... .

דער הימל — אַ שוואַרץ באַדעקנס.
 אַרום איז טויט און שגעון... .
 אונדזערע הערצער זינען געגאַנגען
 אַנטקעגן וויסטן נסיון... .

די סלופעס בנם וועג זינען תליות,
 פֿון יעדן ליימיקן יאַר¹.
 פֿון יעדן חרובֿן הנזל
 געוואַלדעוועט שרעק און געפֿאַר... .

די לופֿט איז פֿול מיט בייזווונדער,
 די כוואַליעס אין דניעסטער וואַיען —
 אונדזערע לעבנס זינען געגאַנגען
 אַנטקעגן וויסטן נסיון... .

1941

די אַוונטן אין געטאַ

די אַוונטן אין געטאַ גייען־אום מיט קלאַנגדיקע טריט,
 ווי מאַמעס נאָך דעם טויטן־וואַגן.
 זיי שטייען ביי דעם געטאַ־טויער מיט טונקעלן געמיט
 און וואַרטן סע זאָל אָנהייבן שוין טאָגן.

ביי די בלינדע פֿענצטער ווערט שאַרפֿער דער געהער,
 ווי האַזן שפיצן זיי — צום מינדסטן שאַרף — די אויערן.

¹ וואַלד.

אז יעדער צווינג איז אן אנגעשטעלט געווער,
 אז יעדער שאטן — א קוילער ביי די טויערן...
 פֿון דער לבנה קוקט יהושעס פנים קרום —
 ער קאן נישט אונדזער צער פֿארטראגן
 און ניט שטילן —
 קומען וואַלקנס אן פֿון אומעטום
 און נעמען אים מיט שוואַרצע לילעכער פֿארהילן...

דורך די צעבראַכענע פֿענצטער

דורך די צעבראַכענע פֿענצטער קריכט-אַרנין
 דער ווינט,
 צעוואַרפֿט די געלעגערס פֿון שטרוי...
 אין אַ פֿאַרבלוטיקטער ליק וואַלגערט זיך
 אַ קינד
 אַנגעדעקט מיט ברויך-און-בלוי...
 שאַטנס שלייכן זיך אַדורך מיט פֿאַרבלוטיקטע
 הענט
 און עמעצער שרייט: — מ'גייט!
 שטעלן זיך אויס אין אַ ריי די נאַסע ווענט
 און ווי מיר צום אומגליק גרייט...

1941

וועלוול זבאָרזשער / 1826 — 1883

דער טרעגער

אַט גייט אָן אַרעמאָן, דרייט זיך הין און הער,
קלאַגט און שריינט, עס איז אים צו דערטראַגן שווער:
— די משאַ בייגט מיך צו דער ערד! — קרעכצט ער נאָר און
וויינט —

איך ווייס נישט, וואָס דער הער גאָט מיט מיר מיינט...

עס פֿרעגט אים יעדער, ווער אים טרעפֿט:
— ווער ביסטו און וואָס איז דיין געשעפֿט?
טאָג-און-נאַכט גייסטו, קלאַגסט נאָר און וויינסט,
און קיינער ווייסט נישט, וואָס דו מיט דעם מיינסט.

— אָן אַרעמער טרעגער בין איך! — ענטפֿערט דער מאַן —
שלעכט איז מיר, עס קאָן ערגער ניט זיין:
הענט-און-פֿיס געבונדן, איך בין זייער קראַנק
און טראַג די שווערע משאַ אַזוי לאַנג.

עס זאָגט אים יעדער, ווער נאָר אים אַנקיקט:
— דו ביסט גאָר משוגע, דו ביסט פֿאַרריקט!
איך זע נישט, דו זאָלסט זיין געבונדן, ווי דו זאָגסט,
און וווּ איז די משאַ, וואָס דו טראַגסט?

— הער מיך צו! — זאָגט ער — איך וועל דיר מאַכן קלאַר:
אויף די פֿלייצעס טראַג איך שוין זעכציק שווערע יאָר,
אויף מנין קאַפּ טראַג איך מנין עלנט און מנין גויט,
די שווערע דאַגה: וווּ נעמט מען אַ שטיקל ברויט?

אין מנין האַרצן טראַג איך מנין ווייב און קינד,
און פֿון דער ליבע נאָך אָן אַלטע ווונד,

איך בין שוין אלט, די ווונד שפיר איך דאך —
 וואס ווילסטו, מענטש? מענטש! וואס ווילסטו נאך??
 אויף מיין האלדז טראג איך — איך בין עס נישט אין שטאנד —
 אוי, די שווערע געזעצן פֿון דעם לאַנד!
 אויף מיין מויל טראג איך אַ שלאַס, אַ שווערן,
 איך טאר נישט ריידן, איך מוז נאָר אַלץ הערן.
 נאָר דער טויט קען מיר היילן די ווונדן.
 איך וואָלט עס געטאָן, נאָר איך בין געבונדן.
 פֿאַר מיין ווייב־און־קינד טראַג איך אַלץ דעם יאָר —
 וואָס ווילסטו, מענטש? מענטש! וואָס ווילסטו נאָך??
 עס הערט אים צו יעדער, ווי ער, נעבעך, קלאַגט,
 באַדויערט אים, ווי ער איז שטאַרק געפלאַגט,
 און טוט אַ זיפֿין, און גייט־אָועק באַלד,
 און ער גייט ווייטער און שרייבט גוואַלד.
 עס באַגעגנט אים איינער מיט רחמנות פֿאַרט,
 טרייסט אים און זאָגט אים דאָס גוטע וואָרט:
 — קום מיט מיר, וועסטו פֿאַרגעסן אין דיין נויט,
 ביי מיר וועסטו רוען... איך בין דער טויט.

מ. פריד-וויינינגער

פֿון ציקל¹ FRUNZA VERDE

צום אַנדענק פֿון די פֿאַראַט־קרבנות אין רומעניע אין 1941

פֿרונזאַ ווערדע — גרין דאָס בלעטל,
 חרובֿ שוין דאָס גאַנצע שטעטל.

¹ נאָמען פֿון אַן אָרט: גרינגרעז.

נאָר דער וואַלעך וואַלעכט ווייטער
 און צינדט-אָן אַ נניעם שניטער.
 זאָווערוכעט ער, און פֿלאַמען
 שטורעמען מיט אים צוזאַמען.
 שטורעמט ער אויף אַלע דעכער
 און הייבט-אויף די האַק נאָך העכער.
 וויל דעם הימל גאָר דערגרייכן
 איינצושפּאַלטן דאָרט זיין צייכן.
 לאַזט די שווערע באַרדע פֿאַלן
 איבער ייִדישע קוואַרטאַלן.
 פֿון פּלאַיעשט ביז סאַטומאַרע
 ווערט אַלץ פֿינצטערער די כּמאַרע.
 וואַלעכעס און מאַלדאָוואַנעס
 אין די בלוט-באַפֿלעקטע סטאַנעס.²
 ווער אַ האַק און ווער אַ מעסער,
 אויגן ווילדע ווערן גרעסער.
 זינען אַלץ נאָך ניט צופֿרידן
 מיט אַזוי פֿיל בלוט פֿון יידן.
 פֿרונזאָ ווערדע — גרין דאָס בלעטל,
 אַבער חרובֿ אינדזער שטעטל.

² הויזן.

בערל שװאַבל

מאָראַמורעשער מיידל

אַלץ איינס וווּ דו וווינסט, ביים טיך איסאָ צי בני דער טיט
 אָדער אין נאַענטקייט פֿונעם ספינקער באָרג.
 איז תמיד טרויעריק דיין מוילוויןקל,
 ווען אין די גאַלדענע פֿאַרעכדיקע פֿאַרנאַכטן
 דו שפּאַצירסט מיט די יונגען אין ברייטע רייען...
 פֿאַרסמאַליעסטו מיט דיין קלאָרן פֿלאַם
 די בענקשאַפֿט און די זינד פֿון איעדן מאָן.

תמיד זענען דינע אויגן פֿול מיט סוד,
 ווי די געכט צווישן אונדזערע היימישע בערג...
 און אונטער לבֿנה, ווען יינגלישע ליפֿן
 דאַוונען צו דיר זייער ליבע ווי צו אַ גאַט —
 דערציילסטו לאַכנדיק דינע זאַטע טרוימען,
 וואָס ווערן פֿאַרברענט יעדן פֿאַר טאַג —
 פֿון זונאויפֿגאַנג-פֿייער...

פֿון דינע אויגן-בעכער
 טרינק איך מיט אַלע אַרעמע טאַטעס
 ס'ביסל בענקשאַפֿט, ס'ביסל האַפֿענונג צו אַ וואַרעמער היים...
 וויקל-אַינ, טייערע,
 די פֿרומע נויט פֿון אונדזערע כאַטעס
 אין שמייכלענדיקן זינד פֿון דיין ליכטיקן אויגנשיין...

מאיר חרץ

מנין וועלט

מנין וועלט איז דאָס פֿעלד אין דרויסן,
 מנין וועלט איז דאָס פֿענצטער אין הויז,
 איך פֿיל זיך אָפֿט עלנט, פֿאַרשטויסן
 און קוק ניט אָפֿילו אַרויס.

ס'גייט מיר דער חשק פֿאַרלוירן
 אַרויסגיין אין דרויסן, אין הויף,
 ווילל פֿאַל איך אין גאַנג, האָב איך מורא,
 אַז קיינער הייבט מיך ניט אויף.

איז בלייב איך אַזוי מיטן רוקן
 צום דרויסן, צום הויף, צום פֿעלד,
 און רייך ניט דאָס האַרץ מיט קיין קוקן
 און רייך ניט דאָס אויג מיט קיין וועלט.

ירושלים 1978

מאַטל סאַקציער

געהאַלטן מיך שוין פֿאַר אַ נפֿטר

געהאַלטן מיך שוין פֿאַר אַ נפֿטר מ'האַט.
 די פֿריינד מיט צער האָבן דאָס אויפֿגענומען
 און געקלערט געוויס, אַז ס'איז מיר ווי אַ גנאָד
 און ווי אַן אויסלייז נאָר דער סוף געקומען
 פֿון גרויזאַמען, פֿון ניט־פֿאַרדינטן פֿיין...
 „זאָל פֿון אונדז ווייט אָפֿגעשיידט ער זיין“ —
 מ'האַט זיך געזאָגט, דערמאַנענדיק מנין נאַמען,
 און ביסלעכווייז ווי זאַמד אין שטילע שטראַמען

האַט דער צער אין האַרץ זיך אָפגעזעצט...
 יא, כ'בין שוין ניטא, האַט מען געהאַלטן,
 אַז דאַרט, אין יאַמערטאַל, דעם קאַלטן,
 מנין וועג האָב איך שוין דורכגעשפּרניזט ביז לעצט,
 און אַ פּרנינד, וועמען כ'האַב טיף געשעצט,
 אין ניו-יאָרק, ווהיין אַריבער זיך געקליבן,
 האַט אַ בעקראַלאַג אָפּילו שוין געשריבן,
 און אין זנין יעדן אויסגעציקלט-קלוגן אות
 צוזאַמען מיט די טרערן האַט אַרינגעטרופּט ער
 זנין קלוגע צאַרטקייט צו דעם נפּטר.

נאָר מיר געקלעקט האַט כוח בניצושטיין
 דעם פּנין, דעם שפּאַט און אַלדאַס ביזן,
 איך לעב.

און ס'אַרט אַנך ניט, איך מייך,
 וואָס דאַס לעבן געפּונען האַט אַן אַנדער לייזונג.
 ווי זיי, וואָס האָבן מנין געבייך
 דער פּרעמדער צפּון-ערד שוין אָפגעגעבן.

מנין מאַמע, ווען זי וואַלט געווען דערלעבן,
 וואַלט מיר געזאָגט:

„עס דיר ניט אַפּ די גאַל,

פּאַראַן בני יידן איז צו אַזאַ מין פּאַל

אַ ווערטל, וואָס דעם חן ניט אַנגעוואַרן:

זיי האָבן, זון, פּאַרלענגערט דיר די יאָרן“...

מאיר ריטפלער

דער זיג

א קאפיטל

צוושן בערג, אין טאל, נישט ווייט פֿון וועלדער, אין דער מיט פֿון שפֿעדיקע פֿעלדער, האָט זיך אויסגעשפּרייט אַ שטעטל.

פֿון מזרח־זייט האָט זיך געשלענגלט אַ שטראָם, וואָס האָט זיך געצויגן העט ווייט אין וואַלד אַרײַן און דאַרטן פֿאַרשווינדן געוואָרן צווישן די שטאַלצע ביימער, וואָס האָבן געמאַכט חנדלעך צו דער זון, שאַקלענדיק זיך אַהין און אַהער, דאַנקענדיק איר פֿאַר דעם גרויסן חסד, וואָס זי האָט געטאָן מיט זיי, שיקנדיק אירע שטראַלן, וועלכע האָבן זיי אויפֿגעלעבט פֿון זייער צניטווייליקן שלאָף. אינעם טיפֿן וואַלד האָט זיך געהערט ווען און ווען אַ קראַך. דאַרט איז אומגעפֿאלן אַ בוים אונטער די קלעפּ פֿון די העק, וואָס די פּויערים האָבן אים דערלאַנגט. דאָס ווידערקול, וואָס האָט אָפֿ־געהילכט צווישן די ביימער, האָט אַנגעזאָגט דעם אומקום זייערן, וואָס וועט נישט לאַנג פֿאַרשפּעטיקן. פֿון יענער זייט וואַלד האָט זיך געצויגן דער שליאַך, איבערשפּאַנענדיק איבער דערפֿלעך, וועלדלעך, וואָסערלעך, ביז העט ווייט צו די בערג און וועלדער. פֿון מערבֿ־זייט, באַרג אַראָפּ, איז געשטאַנען דאָס באַד. פֿון דאַרטן ביז נאָענט צום סערעט¹ זיינען געווען אַנגעוואַרפֿן שטיבלעך, באַ־ראַקן, וווּ די אייזנבאַן־אַרבעטערס האָבן געווינט. דאָ זיינען געווען אַ סך זומפֿן, וווּ די אומגעהייערע מאַסע פֿליגעלעך פֿלעגן פֿאַר־שפּרייטן אַלערליי קרענק, איבער הויפט פֿיבער. די אייזנבאַן־ערס פֿון דער געגנט האָבן נישט איין מאָל געפֿילט דעם טעם פֿון די בייזווייליקע וואָסערן, וואָס האָבן פֿאַרפֿלייצט זייער אַרעמע באַלע־באַטישקייט.

אינעם שטעטל האָט אויך געלעבט אַן עדה ייִדן, באַלמעלאַכעס,

שוסטערס, שנזדערס, קירושנערס, רימערס, זייגערמאכערס, סטאַ-
ליערס, סטעלמאכערס, האַלצהעקערס, באַלעגאַלעס און וואַסערפֿיי-
רערס, מוזיקאַנטן, סוחרים און סוחריםלעך, באַנקירן און אַרענדאַ-
טאַרס, שילן מיטן גאַנצן כּלי-קודש, דהענו, אַ רבֿ מיט שוחרים,
דיינים, גבאים, שמשים, אַ באַד און אַ בית-עולם.

אינעם רבינס הויף — אַ שיינער בנין מיט אַ סך חדרים,
וואָס אַ טייל פֿון זיי זענען געווען געבויט אין דער פֿאַרעם פֿון
אַ "ח" — איז אין קלויז, וווּ עס זענען געווען אויסגעמאַלט אויף
אַ פרימיטיוון אָפֿן פֿאַרשיידענע חיות און מזלות, געזעסן אַן אַלטער
יושב², וועלכער איז געקומען פֿון רוסלאַנד. קיינער האָט נישט
געוואָסט, וואָס ס'האָט אים באַווויגן, אַז ער זאָל אַהער קומען און
איינער אַליין אָפּזיצן זענע לעצטע פֿאַר יאָר דאָ צווישן די פֿיר
ווענט פֿונעם בית-מדרש און אַרענקוקן אין די קלייניקע אותיות
און געפֿינען אין זיי אַן אָנהאַלט אין לעבן.

משהלע — אַ יונג בחורל וואָס איז געזעסן אין קלויז און
געלערנט מיט גרויס חשק דעם שיעור גמרא, וועלכן ער האָט
געדאַרפֿט קענען אויסנווייניק, ביז דער פֿאַטער זענער וועט זיך
אומקערן פֿונעם שליחות וווּ דער רבי האָט אים געשיקט צונויפֿ-
זאַמלען "מעמדות" — איז צוגעגאַנגען מיט גרויס דרך-ארץ צום
אַלטיטשקן און געזאַגט:

— ר' אליעזר, האָט נישט קיין פֿאַראיבל, ס'איז מיר דאָ עפעס
קשה. — און ער ווייזט אים מיטן פֿינגער, אין דער אויפֿגעפֿנטער
גמרא, די שורה וווּ ס'הייבט זיך אָן די סוגיא.

— אַנו, לאַמיר זען; — רופֿט זיך אָן דער אַלטער מיט אַ
שמייכעלע — ער אַראַנזשירט זיך דאָס טעוועלע, וואָס האָט אים
געדינט פֿאַר אַ דאַשעק, פֿדי צו פֿאַרשטעלן די הייסע זונענשטראַלן
פֿון די אויסגעמוטשעטע קראַנקע אויגן, אויף וועלכע ס'זענען געווען

¹ טיפּן אין מאַלדאָווע. — ² שוליצער, לערנער, כּטלן.

אויפגעשריבן, מיט בלויע געדרוקטע אותיות: „ראפֿינעריע און צוקער־פֿאַבריק „ראַמאַן“.

דער אַלטיטשקער מאַכט זיך צו רעכט די ברילן און קוקט־אַרײַן אין דער גמרא. משהלע באַמערקט, ווי שווער עס קומט־אַן דעם אַלטיטשקן צו ליינען די דריבנע אותיות, וועלכע ווײַזן פֿאַר אים אויס צו זײַן איין אויסגוס, ער לאַזט זיך אָבער נישט, ביז ער האָט נישט משהלען אַרויסגעהאַלפֿן פֿון זײַן גמרא־פֿלאַנטער.

משהלע איז געווען צופֿרידן און זיך געזעצט ווײַטער לערנען. בשעתן לערנען איז אים אַרויפֿגעקומען דער רעיון: „היתכן? ווי אַזוי קען אַזאַ מענטש ווי ר' אליעזר, וואָס איז דורכגעגאַנגען אין זײַן לעבן אַזוי פֿיל לײַדן און צרות, וועלכער גייט־אַרום קראַנג־קעהייט מיט 38 גראַד היץ און שלאַפֿט אויף אַ טרוקענער האַר־טער באַנק, ווי אַזוי באַקומט זיך בײַ אים דאָס אויסגעשריי „אַבי געלעבט!“ מיט אַזאַ פֿרייד, מיט אַזאַ הנאה! די ווערטער „אַבי געלעבט“ האָבן איבערגעריסן די שטילקייט פֿון דער קלויז, וואָס פֿלעגט ווען און ווען אַנגעפֿילט ווערן מיטן טרויעריקן גמרא־ניגון. פֿאַר אים שטייט נאָך לעבעדיק דאָס בילד, ווען מען האָט גע־בראַכט דעם אַלטן אין קלויז אַרײַן, אָן אויסגעמאַטערטן מיט אַ צעבראַכענעם פֿוס, און אַט וואָס ס'איז געשען; דער גבֿיר פֿיליפּ, אַדער ווי אַזוי דער אַלטער האָט אים גערופֿן „פֿיליפּ“, האָט צו־געזאַגט אין קלויז „תיקון“. דער גבֿיר, דער שטאַט־עושר, האָט אָבער נישט געוואָלט אַננהאַלטן דאָס וואָרט. און אַז ר' אליעזר איז געקומען מאַגען, האָט ער אַלץ אָפֿגעלייגט פֿון הינט אויף מאַרגן און אויך איבערמאַרגן. פֿאַר ר' אליעזר איז דאָס געווען אַ גרויסער קלאַפּ. ראשית האָט טאַקע דאָס ביסל בראַנפֿן אויסגע־פֿעלט אים ר' אליעזרן, גאַנצע טעג פֿאַרכליאַנעט, אַפֿט נישט גע־געסן, פֿלעגט ער זיך מיטן טראַפֿן בראַנפֿן מחיה זײַן. האָט דער אַלטער זיך גענומען אין געדאַנק אַרײַן, אַז ער זאָל גיין צו דעם רשע מרושע אין אַ וואַכנמאַרק, דעמאָלט וועט ער מורא האָבן, אַז ס'זאָל זיך נישט אָפֿטאַן די שפֿע און ער וועט דערלאַנגען די פֿלאַש

מיט י"ש און פטור אן עסק. צווייטנס, וועט ער דעם פאסקודניאק ראטעווען פֿון אן עבירה, און ער וועט זיך דערהאלטן די נשמה. פֿאר משהלעס אויגן טוט זיך נישט אָפּ דאָס בילד; אַ מאַרק פֿול מיט פּויערים, מיט פֿערד און וועגעלעך, מיט אַקסן, מיט בעטלערס, מיט קאַליקעס, וואָס בעטלען מיט יאַמערלעכע קולות מען זאָל זיך אויף זיי מרחם זיין און זיי שענקען אַ נדבָה, ווינזדיק דערבני זייערע אָפּגעהאַקטע פֿיס, אויסגעדרייטע הענט. אַט, צווישן דעם דאָזיקן הרהא, צווישן דעם דאָזיקן געטומל, גייט דער אַלטער צו דעם פּאַסקודניאק נאָכן תּיקון, וועלכן ער האָט אַזוי פֿיל מאָל צוגעזאָגט, אָפּגעאַרט און נישט געגעבן. און אַט, — זעט משהלע — ווי אַ וואָגן פֿון איין זיט, אָן אַנדערער פֿון דער אַנדערער זיט, פֿאַרן־אָרויף אויף אים, אויף ר' אליעזרן, אויף זינע פֿיס...

משהלע קוקט איצט מיט ליבשאַפֿט און מיט רחמנות אויפֿן אַל־טיטשקן מיטן פּאַפּירענעם דאַשעק, וועלכער שטעקט צווישן זיין סאַמעטענעם קאַפּעליש און זיין צעאַקערטן הויכן שטערן, אַ דאַשעק אויף וועלכן ס'שטייט אויפֿגעשריבן: „ראַפֿינעריע און צוקער־פֿאַבריק ראַמאַן". ראַמאַן דאָס איז די שטאַט, וווּ דער אַלטער האָט באַקומען אַ פֿאַר קוליעס אַ מתנה פֿונעם דאָרטיקן ייִדישן שפּיטאַל.

משהלע דערמאַנט זיך אין דער ערשטער ריזע, וואָס ער האָט געמאַכט מיטן אַלטן, פֿאַרנדיק אויף אַ בירזשע¹ קיין ראַמאַן אין שפּיטאַל אַרײַן. ער זעט די רחבֿותדיקע פֿעלדער, וועלכע זינען פֿון ביידע זיטן שלאַך, וואָס שיקן זייערע ריחות נאָענט צו זינע נאָז־לעכער, און ער אַטעמט־אַינן די לופֿט, וואָס איז פֿול מיט בשמים, מיט אַזאַ מין חשק, פשוט פֿאַרשיפורט צו ווערן. די לופֿט האָט אים, משהלען, געשלעפֿערט. ער האָט זיך אָבער אַינגעהאַלטן מיט אַלע זינע פּוחות ניט צו שלאַפֿן. ער האָט געוואַלט אַלץ זען. תּמיד געווען צוגעקאָוועט צו דער קלויז, ווהיין ער איז געקומען, טאַג־אַינן, טאַג־אויס, דאָוונען און לערנען, איז בײַ אים דאָס אַלץ, וואָס ער

³ דראַזשעק.

האָט געזען, געווען לויטער חידוש... דער קוטשער, אַ ייד, אַ דאָ-
רער, אַן אויסגעטריקנטער, וואָס פֿלעגט זיך אַלץ קלאַגן, אַז עס
טוען אים וויי די קריזשעס, האָט געהאַלטן אין איין שעלטן די
פריצים, יעדעס מאָל ווען ער איז דורכגעפֿאַרן אַ שיינעם גאַרטן,
וועלכער האָט אַרומגערינגלט אַ פריציש הויז...

— וואָס-זשע מיינט איר — האָט ער געזאָגט — אַז דאָס אַלץ
איז געוואַקסן אויף זייער מיסט? דאָס איז די פויערימס. זייער בלוט-
און-שווייס ליגט אין דעם, אַ רוח אין אַלע פריציימס טאַטן אַריין!
— מיר זענען שוין נישט ווייט פֿון ראַמאַן — האָט געזאָגט
דער קוטשער — מיר וועלן זיך אָפּשטעלן בני ניקאַליס קרעטשמע.
איך וועל אָנפֿאַיען די פֿערד און איך אַליין וועל אויך נעמען אַ
כוסעלע און איר וועט מסתם מנחה דאַוונען... אַ נישט וועט מען
אַיך, חלילה, נישט אַריינגעמען אין שפיטאַל אַריין... — האָט ער
געזאָגט מיט אַ סאַרקאַסטיש שמייכעלע.

אויפֿן גאַנצן וועג האָט ר' אליעזר כמעט ווי געשווייגן. צי מחמת
ער האָט געהאַט גרויסע ווייטיקן אָדער מחמת ער איז געווען פֿאַר-
טיפֿט אין געדאַנקען, און אָפֿשר איז ער אויך אַזוי ווי משהלע געווען
פֿאַרשיכורט פֿון דעם גרויסן פּישוּפֿמאַכער, וואָס הייסט פֿרילינג.
ער האָט פֿון צייט צו צייט אויסגערופֿן זינע באַליבטע צוויי ווערטער
„אַבי געלעבט! אַבי געלעבט!“ מיט אַזוי פֿיל שמוחה און באַגניסטע-
רונג ווי בשעת ער איז געווען פֿאַרטיפֿט אין זיין לערנען.

כאַטש משהלע איז געווען פֿול מיט פחד איידער ער איז אַרויס-
געפֿאַרן צום ערשטן מאָל פֿון זיין שטעטל — ער האָט מורא געהאַט
פֿאַר די פויערים — ווייל ער האָט זיך אַזוי פֿיל אָנגעהערט מיט
מעשיות און געשיכטעס, אַז ס'האַט אים אָנגעכאַפט אַ שרעק. מיט
דעם אַלעמען האָט די ליבע זינע צו ר' אליעזרן איבערגעווייגן,
אַז ער זאָל מיט אים מיטפֿאַרן. אויפֿן וועג האָט ער דערזען פויערים,
וועלכע זינען געגאַנגען אויף די סטעזשקעס צווישן שטראָז און פֿעלד,
דאָס הערצל האָט אים אָנגעהויבן גוואַלדיק צו קלאַפֿן. ס'האַט זיך
אים אויסגעווייזן, אַז אַט שטעלן זיי אָפּ די בירזשע און קודם רייסן

זיי אויס, דעם אַלטן, די באַרד און דערנאָך — מי יודע וואָס ס'קען נאָך געשען? דאָס יינגל האָט זיין שוואַך גופּל צוגעטויליעט צום אַלטן און האָט געזאָגט:

— ר' אליעזר, כ'האָב אַזוי מורא! — דער אַלטער מיט זיין גוט־מוטיקן שמייכל און מיט זיין ליבלעכן פנים האָט זיך אויסגעדרייט צו אים און געזאָגט — שרעק זיך נישט, משהלע! נישט פאַר די דאָזיקע דאַרפֿסטו מורא האָבן. אין מיין לעבן האָב איך באַגעגנט אַ סך, גאָר אַ סך לַיטשישע פּויערים. זיי זינען, נעבעך, אַרעמע און איבערגעשראַקענע מענטשן. זיי ליידן אויך, זיי זינען אומגליקלעכע. משהלע איז אַ ביסל רויקער געוואָרן. די שרעק איז אָבער פֿון אים נישט אַפּגעטראָטן. די דראָזשקע איז אַלץ נענטער צוגעקומען צום ראַנד, וווּ די פּויערים שפּאַנען. משהלע קוקט מיט אומגעדולד, מיט שרעק. ער וואָלט שוין געוואָלט דורכפֿאַרן די עטלעכע מעטער, וועלכע האָבן אים אויסגעוויזן ווי מַינלן די לענג. אַט זינען זיי שוין איינער קעגן אַנדערן. די אייגעלעך בני אים ווערן גרעסער און ער קוקט גלויבן צו זיי, צום קוטשער, צו ר' אליעזרן. „דאָאַמנע אַזשו־טע“⁴ הערט ער און אַלע שוואַרצע קאַפעלוטשן הייבן זיך און באַגריסן מיט גרויס דרד־אַרץ. ר' אליעזר ענטפֿערט זיי און ער לייגט אויך צו זיין האַנט צו זיין שוואַרצן סאַמעטענעם קאַפעלוטש, פֿון הינטער וועלכן ס'זעט זיך אַרויס אַ טונקל־בלויע יאַרמולקע.

משהלעס הערצל איז געקומען אויפֿן פּלאַץ. די מורא איז פֿון אים אַוועק. אין זיין מוחל האָבן זיך געבאַמבלט פֿאַרשיידענע מח־שבֿות: וואָס־זשע הייסט דאָס? — פֿרעגט ער זיך — די מעשיות, וואָס איך האָב זיך אָנגעהערט אין די זומער־אויפֿדערנאַכטן אונטער דער שיין פֿון דער לַבֿנה, וואָס מיין חבֿר האָט דערציילט וועגן די גרוילן, וואָס יידישע קינדער האָבן זיך אָנגעליטן, ווען זיי זינען אַרבינגעפֿאַלן אין נישט־יידישע הענט, זינען אַט די אַלע מעשיות

⁴ גאָט העלף!

אויסגעטראַכטע, לויטער שקרים? אפשר זינען גאָר אַט די עטלעכע פויערים לנטישע מענטשן און די איבעריקע נישט? א סך עטלעכע פאָסירונגען זינען דורכגעפֿלויגן דורך זיין צעהיצט קעפל. ער דער־זעט פֿון דער ווייטנס נאָך עטלעכע גרופעס פויערים, וועלכע גייען זיך גאַנץ בניחותא. דאָס הערצל הייבט אים ווידער אָן צו קלאַפן גיכער. ווידער טוליעט ער זיך צו צום אַלטיטשקן, נישט אַרויס־ריידנדיק קיין איינציק וואָרט. ר' אליעזר האָט געגלעט דעם קינדס קעפל און אים אויך אַ קניפ געגעבן אין בעקל און געזאָגט:

— וואָס איז מיט דיר, משהלע? כ'פֿיל, אַז דו ביסט ווידער אומרויִק.

— כ'זע דאָרטן — צווישן די ביימער נעבן דעם ראַנד פֿונעם וועג, פויערים מיט העק, קאָסעס און לאַפעטעס אויף די אַקסלען און כ'דערמאָן זיך אין די מעשיות, וואָס כ'האָב מיך אַנגעהערט אין די בין־השמשותן, כ'קען מיך נישט איינהאַלטן און נישט וויינען.

— שרעק דיך נישט — מאַכט דער אַלטיטשקער — ס'וועט אונדז גאָר נישט געשען. באַרויִק דיך!

דער קוטשער האָט געגעבן אַ שמיץ די פֿערדלעך, זיך צוגעזונגן גען אַ וואַלעכישע דוינע, אויסגעמישט מיט עפעס אַ חסידישן ניגון. די פֿערדלעך זינען געלאָפֿן. דאָס ווינטל האָט געגלעט משהלעס פנימל און צעבלאָזן דעם אַלטנס באַרד. די פֿערדלעך האָבן אַנגע־הויבן צו גיין לאַנגזאַמער, ווייל דער שטראָז האָט זיך געהויבן אַלץ העכער. די רעדער האָבן זיך געדרייט אַלץ פאַמעלעכער, משהלעס האַרץ אַלץ שנעלער און האַסטיקער. די פויערים האָבן זיך אַלץ דערנענטערט. אַז זיי האָבן די פֿאַרענדיקע באַגעגנט, האָבן זיי דעם אַלטן גאָר פֿריינטלעך באַגריסט.

ה. ל. סיגטער

דאָס וועל איך גלייבן

ווען איך בין נאך קליין געווען,
 נאך געחלומט אין פֿרומען שלאָף,
 האָב איך געגלייבט אין דעם:
 „גאָט איז אַ פֿאַסטעך און מיר זענען שאָף“.

נישט איין מאָל האָב איך שוין פֿאַרגעסן,
 אינעם פֿאַסטעך דאָרט אויבן,
 „אַז מענטשן זענען שאָף“ — פֿון דעסטן ...
 אַך! דאָס וועל איך אייביק גלייבן ...

ווען דאָס לעבן איז פֿאַרביטערט
 און דאָס האַרץ הייבט־אַן קלעמען,
 און אַ טרער אין די אויגן ציטערט ...
 אַך! און דערציילן איז נישטאָ וועמען ...

זיין אייגן פעקל האָט אַיעדער,
 טײַדאַרף קיינער קיין צוגאַב פֿון מיר,
 דעמאָלט בלייבט אַ טרייסט די פֿעדער
 און געדולד האָט דאָס פֿאַפּיר ...

יאָרן פֿליען, יאָרן שוועבן
 ווי אַ שטורעם פֿון באָרג און פֿעלד.
 די צייט פֿליסט־דורך אונדזער וועלט
 און שווענקט־אַפּ אונדזער לעבן.

כוח, יוגנט, גליק און פֿאַרמעגן,
 יאַמער, הערשאַפֿט און פֿאַרמעגן,
 אַלע שטראָזן, אַלע וועגן
 פֿירן, ברענגען נאָר אַהין — צום טויט.

פאלקס־מאָטיוון

יאָסל לערנער

יִיִדִישׁ

— מאַמע האַרץ און מאַמע קרוין
פֿאַרלוירן כ'האַב מיין האַפֿן...
איך האָב געהאַט אַ שיינעם יונג,
איז ער פֿון מיר אַנטלאָפֿן...
— וויין נישט, טאַכטער, דען געוויין
טוט ביים האַרץ מיך נאַגן...
זע, ס'שווילן דיר די אויגן
פֿון דען ביטער קלאַגן...
— ס'גייט מיר אויס מיין האַרץ נאָך אים,
נאָך זען שיינעם פנים...
איך וועל נישט קאַנען, מאַמע קרוין —
פוסט איז מיר אָן אים...
— וואָס נעמסטו זיך צום האַרצן, קינד,
פֿאַרגיסן טוסטו טרערן?
ס'וועט דיר גאַט נאָך, מירצעשעם,
אַ שענערן באַשערן...
— ס'לאַכט דאָס שטעטל אין די פֿויסטן,
מאַמע, מנינע, דושע¹
כ'וועל מיר נאָר אַ מעשה אַנטאָן
פֿאַר ווייטיק און פֿאַר בושה...
האַב אין דר'ערד זיי, קינד מנינס, טייערס,
הער נישט וואָס זיי בילן...
פֿאַלן זאָל אויף זייערע קעפּ,
וואָס זען אין דיר זיי ווילן...
1935

¹ נשמה.

אליעזר שטיינבאָרג

דאָס צדיקל

אויף אַ בערגעלע שטייט אַ שטיבעלע; אַ קליין שטיבעלע ווי אַ בית; אין שטיבעלע אַ צדיקל, ווי אין ביכעלע (און סע הייסט ר' איכעלע. האָט דאָס צדיקל אַ טעכטערל — איינס און אַ שיינס. די אייגעלעך ווי בני פֿייגעלעך, די בעקעלעך ווי בני טעקעלעך, דאָס קולעבל ווי בני גלעקעלעך, קוטשעראַווע הערעלעך, דאָס פֿיס-קעלע מיט פֿערעלעך, דאַרף קיין ווערטעלע נישט זוכן, קיין ציגעלע נישט לִינען — און אין גאַנצן איז דאָס אַ זיין.

אין מאָל נעמט דאָס טעכטערל און ווערט קראַנק, מסופֿן קראַנק, זעט דאָס צדיקל, ס'איז שלעכט, שטייט עס אויף גאַנץ פֿרי, נעמט דאָס קלימיקל אויף די פֿלייצעס און לאָזט זיך אין דער וועלט אַרבעטן — פֿאַר זיין טעכטערל, פֿאַר זיין איין-און-איינציקן טעכטערל, אַ רפֿואה זוכן.

גייט עס, גייט עס וואָלד-אַנץ, וואָלד-אויס, ביז עס ווערט מיד. זעצט זיך דאָס צדיקל אויף דער ערד אַנידער, אונטער אַ ביימעלע, אַפֿרוען זעצט זיך עס. קומט צו לויפֿן שיינדעלע. הענדעלע, אויפֿן קעפעלע אַ קריינדעלע. אַ קריינדל ווי אַ שוין, אַ פֿליגעלע ווי אַ סאַמעט, שטעלט זיך אויף איין פֿיסעלע ווי אַ למד, און עס זאָגט:

קורקרייקו!
פונעם הימל
פליט אַ גימל —
גימל, גילדן שיכעלע,
טוט עס אָן ר' איכעלע
אויפֿן רעכטן פֿיסעלע
און ער טוט אַ ניסעלע,
פליט ער איבער באַרג און טאַל,
טויזנט מילן מיט אַ מאָל,
ביז צום טויער פֿון שטאַט רוים,

דאָרט שטייט אַן אַלטער בוים,
 אויפן בוים אַ פייגעלע.
 ליכטיק ווי מײַן אייגעלע.
 ייִדל־לידל הייסט עס
 און רפואות ווייסט עס.

טוט דאָס צדיקל צום הימל אַ קוק, ערשט — אַ גילדן שיכעלע
 פֿליט, אַ שיכעלע ווי אַ גימל. כאַפּט דאָס צדיקל דאָס שיכעלע, טוט
 עס אויפֿן פֿיסעלע אָן. ער טוט עס אָן אויפֿן פֿיסעלע, און מיטן
 נעזעלע אַ ניסעלע, מיטן אייגעלע אַ פֿינטעלע, ווערט אַ ווינטעלע.
 הייבט עס אָן, דאָס צדיקל, צו לויפֿן און דאָס ווינטעלע טראָגט עס,
 טראָגט עס. לויפֿט עס איבער באַרג און טאַל, טויזנט מײַלן מיט
 אַ מאָל, קומט עס צו אַ הויכער מויער, האָט די מויער אַ ווינט
 טויער. אויפֿן טויער אַ פֿענדעלע, אויפֿן פֿענדעלע אַ הענדעלע —
 אויפֿן קעפעלע אַ קריינדעלע, אַ קריינדעלע — אַ חנדעלע, אַ קריינ־
 דעלע ווי אַ שין. קרייט דאָס הענדעלע: „קו־קו־רי־קו! קוק אַהין!“
 פֿרעגט דאָס צדיקל: „וואָהין?“

„ווי דאָס בערגעלע גרין.“

טוט דאָס צדיקל אַ קוק, זעט עס אַ גרין בערגעלע. אויפֿן בער־
 געלע אַ בוים; אַן אַלטער בוים, אַלט ווי די אַלטע געשיכטע, מיט
 צווינגן געדיכטע. זינען די צווינגן מיט רויטע עפעלעך אַנגעזעצט,
 אונטער די עפעלעך די צווינגן אַזש צו דרײַערד בייגן זיך. אויפֿן
 בוים בנים סאַמע שפיץ אַ בלוי־גרין־רויט אַלפֿל פֿינקלע.

קרייט דאָס הענדעלע: „קו־קו־רי־קו! קוק זיך צו!“

קוקט זיך דאָס צדיקל צו, ערשט — דאָס אַלפֿל גאַר קיין אַלף
 נישט. וואָס־זשע דען איז דאָס? אַ גרין צווינגעלע; אויף איין עק
 צווינגעלע, אויבן, אַ פֿיצעלע בלוי פֿייגעלע און פֿון צווייטן עק,
 אונטן, אַ רויט עפעלע הענגט־אַראָפּ.

זינגט דאָס פֿייגעלע:

פארן שענסטן טעכטערל מיטן רויטן קעפעלע.
 בין איך מיר א וועטערל, היט איך אפ דאס עפעלע

אפגעזונגען, טוט דאס פייגעלע מיטן פיסקעלע א פיק, דאס עפעלע פון צווייגעלע אראפ, גלנך אין צדיקלס הענטעלע. כאפט דאס צדיקל דאס עפעלע און גייט אהיים. און אין דער היים דאס טעכטערל אין בעטעלע ליגט. אין בעטעלע ליגט עס, דאס קעפעלע פארבונדן, דאס העלדזל פאררויקלט און עס קרעכצט. א טרונק וויל דאס טעכטערל, אראפשלינגען קען עס נישט — אין העלזעלע ווארט. און די מאמע אויפן עק בעטעלע זיצט, טרערן אין די אויגן, און די הענט די קלארע ברעכט זי.

אין דעם גיט די טיר זיך אן עפן — דאס צדיקל איז דא. לויפט צום טעכטערל צו; אין קעפעלע קושט ער זי. דאס עפעלע דערלאנגט ער איר: „נא, טעכטערל, דיר א רפואה געבראכט.“
 נעמט דאס טעכטערל:

בייסט זי אפן דאס עפעלע —

טוט נישט וויי דאס קעפעלע;

בייסט זי אפ, א ברעקעלע —

ווערט איר רויט דאס בעקעלע.

שלינגט-אראפ — געזונט און שטארק

און סע טוט אין האלדז קיין ווארג.

שוין אוועק די ביזע קרענק

צו די שלעק און צו די שלענג.

איז א פרייד אויף טיש און בענק.

גרויס די וועלט, די פרייד איז גרעסער,

זיי איז גוט און אונדז איז בעסער,

עסן מיר האניק

מיטן פאלאניק¹

און זיי לעקן פון שפיץ מעסער.

¹ קאבלעפל.

לעגן בערטיש

שיינצע

און תמיד	איך האָב אַ מומע,
וויינט זי ...	הייסט זי שיינצע.
פֿון איר יחוס-שטאַט	ווען איר ווילט
באַלד דערציילט זי,	און ווען איר ווילט נישט —
נאָר ווילל ס'האַט נישט,	וויינט זי ...
ווער פֿאַרשטיין זי,	זי האָט אַ טאַכטער,
וויינט זי ...	הייסט זי קרענצע,
צאינה וראינה,	כדי איר חופּה
שבת, ליענט זי,	זאָל דערלעבן —
און פֿון דעם אָנהייב	וויינט זי ...
ביז צו ענדע	צו אַ שְׂמחה קומט זי
וויינט זי ...	און באַשיינט זי,
דאָס גאַנצע שטעטל	און סתּם אַזוי
רופֿט זי „בהמהצע“,	פֿאַר גרויס גדולה —
און ווילל זי ווייסט עס	וויינט זי ...
און איר וויי טוט,	אַלע יאַרצייטן,
וויינט זי ...	פּמעט, געדענקט זי,
„מע וועט פֿאַר דיר אַ טרער	און פֿאַר די טויטע
נישט לאָזן, שיינצע!“	פֿון משפּחה
אַט דאָס קרענקט זי	וויינט זי ...
און אַליין זיך שטיל	נאָר זי האָט שלעכטע
באַוויינט זי ...	שכּנים, מיינט זי ...
	קרעכצט און קללהט

צו דער כאראקטעריסטיק

פון רומעניע

ד"ר יוסף קיסמאן

די אלטע רומעניע און אירע יידן

פון „שטודיעס צו דער געשיכטע פון רומענישע יידן אין 1919
און אנהייב 1920 יארהונדערט“

רומעניע איז געווען א פֿעאדאלע מלוכה ביז נאך דער ערשטער
וועלט-מלחמה. און אין אַט דעם לאַנד האָט געלעבט אַ ייִדישער
מאַסן-ישובֿ.

דאָס עקאָנאָמישע און קולטורעלע פֿנים פֿון דער ייִדישער באַ-
פֿעלקערונג אין רומעניע איז אין אַלגעמיין געווען דאָס אייגענע,
וואָס אין אַלע אַנדערע לענדער פֿון מזרח-אײראָפּע. די אייגנארטיקע
אַנטוויקלונגס-תנאים פֿון לאַנד האָבן אָבער פֿאַר די רומענישע יידן
באַשטימט אַ באַזונדערן גורל. צוויי גרויסע סאַציאַלע באַוועגונגען
האַבן אַנטפלעקט פֿאַר דער דרויסנדיקער וועלט אַט די באַזונדער-
קייט: די עמיגראַציע ביים סוף 19טן און אַנהייב 20סטן יאָרהונ-
דערט און די אַרבעטער-באַוועגונג אין לעצטן צענדלינג יאָר פֿון
19טן י"ה.

דער אַנטייל פֿון רומענישן יידנטום אין דער רומענישער עמי-
גראַציע פֿון מזרח-אײראָפּע איז תמיד געווען אַ סך אַ גרעסערער
ווי עס וואָלט אויסגעקומען לויט זיין פּראָפּאָרציע לגבי די ייִדישע
ישובֿים פֿון די אַנדערע מזרח-אײראָפּעישע לענדער. אין די ערשטע
יאָרן פֿון 20סטן יאָרהונדערט איז דאָס געווען די גרעסטע ייִדישע
עמיגראַציע-באַוועגונג אויף גאָר דער וועלט.

וואס ס'איז שייך דער ארבעטער-באוועגונג, איז די אנדערשקייט פון דער אנטוויקלונג אין רומעניע געווען נאך א דראסטישערע. להיפוך צו די גרונט-פרינציפן פון סאציאליזם און צו דער טאקטיק פון דער ארבעטער-באוועגונג אין אלע לענדער פון יידישער רעכט-לאזיקייט האט די ערשטע סאציאליסטישע פארטיי אין רומעניע פאר-נומען א פאסיווע שטעלונג צו דער פראגע פון יידישער עמאנצי-פאציע — ביז אפענער קעגנערשאפט. צווישן דער יידישער און דער אלגעמיינער ארבעטער-באוועגונג האט זיך געשאפן א טיפע סתירה דווקא אין דער פראגע פון קאמף פאר די עלעמענטארע בירגער-לעכע רעכט פון דער יידישער באפעלקערונג, און עס האט גענומען יארן פון בלאנדזשעניש און פון אינעווייניקסטן ראנגלעניש ביז די סאציאליסטישע באוועגונג האט ארינגעשריבן אין איר פראגראם דעם קאמף פאר יידישער גלייכבארעכטיקונג.

אבער ניט די עקאנאמישע תנאים פונעם יידישן לעבן האבן גורם געווען די באזונדערקייט פון דער אנטוויקלונג אין רומעניע. יידן אין רומעניע זינען געווען א העכסט-וויכטיקער פאקטאר אין ווירטשאפטלעכן לעבן. במשך פון דער גאנצער צייט, וואס די רומענישע ווירטשאפט האט געשטעלט אירע פאמעלעכע טריט אויפן וועג צום מאדערנעם קאפיטאליזם, האט דער יידישער האנדל אויס-געפירט זייער א וויכטיקע שליחות אין עקאנאמישן לעבן פון לאנד און די יידישע מלאכה האט באפרידיקט ביז גאר גיטטיקע באדער-פענישן פון דער שטאטישער און דארפישער באפעלקערונג. לויט דער פאלקסציילונג פון 1889 (און דער צוגאב-אויספארשונג פון 1901—1902 בנוגע אינדוסטריע און מסחר)¹ האט די יידישע בא-פעלקערונג אין רומעניע באטראפן 4.55 פראצענט פון דער אלגע-מיינער באפעלקערונג (269 טויזנט יידן ביי אן אלגעמיינער באפעל-קערונג פון 5 מיליאן 912 טויזנט נשיות). אין די דריי וויכטיקסטע ווירטשאפט-צווייגן פון לאנד — אחוץ לאנדווירטשאפט — האבן יידן געהאט אט וועלכן אנטהיל: אין מסחר: פון 107,332 רעגיס-טרירטע סוחרים זינען געווען יידן (22,590) (21.1%); אין מלאכה:

¹ Anuarul Statistic al României, Bucuresti, 1904. — Anchetă Industrială din 1901-2, Bucuresti, 1904. — Arthur Ruppin, "Die jüdischen Handwerker in Rumänien", *Zeitschrift für Demographie und Statistik der Juden*, Heft 7, Berlin, Juli 1905. — Arthur Ruppin, "Die Juden in Rumänien," *Ztsch. f. Dem. u. Stat. der Juden*, Heft 6, Juni 1907.

פֿון 97,755 בעלי-מלאכות, פֿאַרשריבענע אין די צעכן, זינען גע-
ווען יידן: 19,181 (19.62%); אין אינדוסטריע: צווישן 625 בעלי-
בתים פֿון אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען זינען געווען יידן 122
(19.5%); פֿון דער אַלגעמיינער צאָל 39,121 אַרבעטערס און אָנגע-
שטעלטע — זינען געווען יידן: 2,092 (5.3%).

אין אַלע דריי צווייגן איז בכּן דער אָנטייל פֿון יידן געווען
עטלעכע מאל העכער ווי זייער פּראָצענט לגבי דער באַפֿעלקערונג.
אַפֿילו אין דער קאָטעגאָריע „אַרבעטערס און אָנגעשטעלטע“, וווּ מען
האַט יידן אַרבייטגעלאָזט נאָר מיט גרויסע שוועריקייטן, איז זייער
אָנטייל פֿון דעסט וועגן אויך געווען העכער ווי דער אָנטייל אין
דער באַפֿעלקערונג.

אויב מען זאָל נעמען נאָר די געגנט פֿון מאַלדעווע, וווּ עס
האַט געלעבט מער ווי 75 פּראָצענט פֿון דער גאַנצער יידישער באַ-
פֿעלקערונג, וועט דער אָנטייל פֿון דער יידישער באַפֿעלקערונג אין
דער פֿאַלקטוירטשאַפֿט זיין אַ דאַמינירנדיקער. אזוי, למשל, זינען
פֿון 2,509 רעגיסטרירטע סוחרים אין דער שטאָט יאַס געווען 2,244
„פֿרעמדע“, דאָס מיינט, יידן; אַלע 25 פֿירמעס פֿון תּבּואַה-מסחר
אין ראַיאָן פֿון יאַס האָבן געהערט צו יידן (עס דאַרף דערבײַ באַ-
מערקט ווערן, אַז דער גאָר גרויסער תּבּואַה-עקספּאָרט פֿון יענער
געגנט איז געווען אין די הענט פֿון ניט-יידישע פֿירמעס אין דער
פּאַרטשטאָט בראַילע). אין דעם זעלביקן ראַיאָן האָבן זיך געפֿונען
75 אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען, פֿון וועלכע 30 האָבן געהערט
צו יידן.

...דאָך זינען יידן געבליבן „שוצלאָזע פֿרעמדע“. אַט איז
אַ רשימה פֿון די וויכטיקסטע באַגרענעצונגען קעגן יידן ווי „פֿרעמ-
דע“. יידן טאָרן ניט באַזיצן קיין ערד אין דערפֿער (שטעטלעך) ביז
5,000 אַנזוווינערס ווערן פֿאַררעכנט פֿאַר דערפֿער). זיי ווערן ניט
צוגעלאָזט אין מלוכישן אָדער שטאַטישן דינסט, נישט ווי אַרבעטערס,
ניט ווי באַאַמטע, אָבער אויך ניט ווי בעל-מלאָכות צו עפֿנטלעכע
אַרבעטן. זיי ווערן ניט צוגעלאָזט צו אַדוואַקאַטור און אַ ריי אַנדערע
פּראָפֿעסיעס. זיי טאָרן ניט האַנדלען מיט טאַבאַק און אַ ריי אַנדערע
פּראָדוקטן פֿון מלוכישן מאַנאַפּאַל. אין האַנדל-געזעלשאַפֿטן מוז
לכל-הפּחות איין דריט-חלק פֿונעם קאַפיטאַל זיך געפֿינען אין די
הענט פֿון רומענישע בירגערס. אין אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען
מעגן „פֿרעמדע“ זיין נאָר איין דריט-חלק פֿון דער גאַנצער צאָל
אַרבעטער און אָנגעשטעלטע.

... די יידישע רעכטלאזיקייט אין רומעניע איז א רעזולטאט פֿון אַפֿיציעלן רעגירונגס-אַנטיסעמיטיזם, אַ פֿאַלקס-באַוועגונג איז דער אַנטיסעמיטיזם ניט געווען אין דער אַלטער רומעניע.

די ערשטע וואַנדער־שטראַמען פֿון רומענישע יידן

די ערשטע יידישע עמיגראַציע פֿון רומעניע איז פֿאַרבונדן מיטן בילבול אויף יידן אין 1871 אין דער שטאָט איסמאַיל (דרום־בעסאַ-ראַביע האָט דעמאָלט געהערט צו דער פֿירשטנשאַפֿט מאַלדעווע), דאָס מיינט נאָך פֿאַרן בערלינער קאָנגרעס. דעם 25סטן דעצעמבער 1871 איז באַגאַנגען געוואָרן אַ גנבֿה אין דער פֿראַוואַסלאַוונער קאַטעדראַל־צערקווע אין איסמאַיל. עס זיינען געגנבֿעט געוואָרן גאַל־דענע פֿלים און געלט. מען האָט דעם גנבֿ באַלד געכאַפֿט. ער איז געווען אַ פֿרעמדער פֿון שטאָט, אַ דעזערטיר פֿון דער רוסישער אַרמיי, וואָס איז מיט עטלעכע וואָכן פֿריער געקומען אין איסמאַיל. ער איז אַבער געווען אַ משומד און האָט געאַרבעט אין שטאָט ביי אַ יידן אַ שנידער. האָט מען אים אין דער פֿאַליציי געשלאָגן און געפֿיניקט, ביז ער האָט אונטערגעשריבן אַ פֿראַטאַקאָל, אַז דאָס האָט אים זיין בעל־הבית, צוזאַמען מיט די אַנגעזעענסטע יידישע בעל־בתיים פֿון שטאָט, געשיקט אין צערקווע גנבֿענען. דער בילבול האָט געבראַכט צו פֿאַגראַמען אין איסמאַיל, קאַהול און ווילקאָוו. שפעטער זיינען פֿאַרפֿירט געוואָרן פֿראַצעסן, באַזונדערע קעגן יידן פֿאַר דער גנבֿה און קעגן די פֿאַגראַמשטיקעס פֿאַר די באַגאַנגענע ויצחיות. פֿינף אומשולדיקע יידן, צווישן זיי דער רבֿ און דער ריאַש־הקהל, זיינען פֿאַרמשפט געוואָרן, הגם דער גענעראַל־פֿראַקוואַר אַליין האָט אַנערקערט, אַז זיי זיינען אומשולדיק און געפֿאַדערט, מען זאל זיי באַפֿרײען; די פֿאַגראַמשטיקעס אַבער זיינען אַלע באַ־פֿרייט געוואָרן.

דער דיפֿלאַמאַטישער קאַרפּוס אין בוקאַרעשט האָט אַריינגע־טראָגן אַ שאַרפֿע פֿראַטעסט־נאָטע צו דער רומענישער רעגירונג. די פֿאַרשטייערס פֿון דײַטשלאַנד, עסטרייך־אונגערן, פֿראַנקרייך, גריכנלאַנד און איטאַליע האָבן איבערגעגעבן „קאַלעקטיוו און אויפֿן פֿייערלעכסטן אופֿן זייערע אַבסערוואַציעס אין דער איזראַעליטישער פֿראַגע“, זאָגנדיק אַז זיי זעען „אין אַט דעם טאַפֿעלן משפט די ספּנה, אויף וועלכער עס זיינען אויסגעשטעלט די יידן פֿון רומעניע, ספעציעל איבער דער נאַענטקייט פֿון פּאַסכֿע“ און געבנדיק צו וויסן

דער רומענישער רעגירונג, און „די רעגירונגען פֿון די געהתמעטע וועלן אליין באַשליסן, צי איז ניט די אומבאַשטראַפֿטקייט פֿון די אַנפֿאלערס אַ דערמוטיקונג איבערצוזוהרן די גוואַלדאָקטן, וועלכע זינען אומווערדיק פֿאַר אַ ציוויליזירטן לאַנד“. אויף דער גאַנצער וועלט האָט זיך דעמאָלט געקאַכט מיטן בילבול איסמאַל.

אין יענער צײַט הערן מיר עס פֿון די ערשטע דרײַסיק פֿאַמי-ליעס, וואָס האָבן פֿאַרלאָזט דאָס לאַנד און זיך אַוועקגעלאָזט קיין אַמעריקע. דעמאָלט איז אויך דער אַמעריקאַניש-ייִדישער פֿלל-טוער בענדזשאַמין פֿרענקלין פֿיישאַטאָ אַרויסגעטראָטן מיט אַ פֿראַיעקט פֿון פֿלאַנירטער ייִדישער מאַסן-עמיגראַציע פֿון רומעניע. פֿיישאַטאָ איז געשיקט געוואָרן פֿון די פֿאַראַייניקטע שטאַטן ווי דער אַמע-ריקאַנער גענעראַל-קאָנסול אין די פֿאַראַייניקטע פֿירשטנשאַפֿטן מאַל-דעווע און וואַלעכני, נאָך אַידער זיי זינען אַנערקענט געווען ווי די זעלבשטענדיקע רומענישע מלוכה. אַמעריקע האָט ניט געהאַט קיין באַזונדערע אינטערעסן אין רומעניע, און דער ייִדישער קאַנ-סול איז אַרויסגעשיקט געוואָרן ספּעציעל מיט דער מיסיע צו העלפֿן די דאַרטיקע יידן. אַגבֿ איז דאָס געלט פֿאַרן שאַפֿן אַ קאָנסולאַט אין רומעניע צוגעשטעלט געוואָרן דורך אַ ספּעציעלן פֿאַנד פֿונעם אַרדן „בני ברית“.

„יציאת רומעניע“

... אין 1899 האָט זיך אַנגעהויבן אַן עמיגראַציע-שטראָם, וואָס האָט ניט קיין גלײַכן אין דער געשיכטע פֿון ייִדישער אויסוואַנדערונג פֿון אַנדערע לענדער. עס האָט זיך דעמאָלט געקענט שאַפֿן דער אַנדרוק, אַז די גאַנצע ייִדישע באַפֿעלקערונג פֿון רומעניע האָט זיך פֿלוצעם אַ הייב געטאָן פֿון אַרט. מען האָט עס טאַקע אַנגערופֿן „יציאת רומעניע“ (רומעניש: Exodul).

1899 און 1900 זינען געווען שלעכטע גערעטענישן. אין לאַנד האָט געהערשט אַ שווערער קריזיס. רומענישע יידן האָבן ניט איין מאַל איבערגעלעבט עקאָנאָמישע קריזיסן און זינען פֿון דעסט וועגן ניט געלאָפֿן אין דער וועלט אַריין. אַדמיניסטראַטיווע רעפֿרעסיעס זינען אַוואַדי קיין נײַס ניט געווען פֿאַר רומענישע יידן. אין די 90ער יאָרן האָבן אַבער די רעפֿרעסיעס קעגן יידן אַנגענומען גאָר אַן אַנדערן כאַראַקטער ווי פֿריער, און די רעפֿרעסיעס צוזאַמען מיט

דעם עקאָנאָמישן קריזיס האָבן דעמאָלט ממש חרובֿ געמאַכט דאָס ייִדישע לעבן.

מען האָט פּלוצעם גענומען אַנווענדן די אַלטע גזילות קעגן ייִדן מיט אַ באַזונדער אַכזריות. אין פּאַרלאַמענט זיינען געהאַלטן געוואָרן בלוטיקע העצערעדעס, אַנטיסעמיטישע דעפּוטאַטן האָבן אַרײַנגעטראָגן אַנפֿרעגן וועגן דער „ייִדישער ספּנה“, פֿאַדערנדיק נייע באַגרענע- צינגען. אין אַט דער אַטמאָספֿער האָט מען גענומען באַהאַנדלען אַ געזעץ וועגן אויף ס׳ני אַרגאַניזירן די בעל-מלאַכישע צעכן און פֿאַר ייִדן איז געשטאַנען די סכּנה, אַז מען וועט זיי אין גאַנצן אַרויס- וואַרפֿן פֿון דער מלאכה, אַזוי ווי פֿריער פֿון גייער-האַנדל.

די אַרויסגעשיקטע פֿלעגט מען אָן פֿיל צערעמאַניעס אַריבער- שטעלן אויף יענער זייט גרענעץ. ס׳רובֿ האָבן די שכּנותדיקע לענ- דער אַרײַנגעלאָזט די אַרויסגעטריבענע רומענישע ייִדן, טייל מאָל האָט זיך אַבער אויך געטראָפֿן, אַז די גרענעצוואַך האָט זיי ניט גע- וואַלט אַרײַנלאָזן. אין אַזעלכע פֿאַלן פֿלעגן זיך רומענישע זשאַנדאַרן געבן פֿאַרשיידענע עצות: אַדער זיי פֿלעגן די ייִדן פֿירן פֿון גרענעץ צו גרענעץ, אַדער זיי פֿלעגן צווינגען די אַרויסגעשיקטע ייִדן, אַינג- צושטעלן דאָס לעבן און צו גנבֿענען די גרענעץ בײַ נאַכט. עס האָט אַבער אויך געטראָפֿן ניט איין מאָל, אַז ייִדן זיינען אומגעקומען בײַם גנבֿענען די גרענעץ. אין 1891 איז בשעת אַ דעפּאַרטאַציע באַגאַנגען געוואָרן אַ מאַסן-הריגה. מען האָט פֿופֿציק ייִדן אַרויפֿגע- זעצט אויף אַ פּליטע אויפֿן טײַך דונג און זיי געלאָזט שווימען אויפֿן וואַסער. די פּליטע האָט זיך באַלד אָנגעשלאָגן אין אַ שטיין און איז צעריסן געוואָרן, זיינען אַלע פֿופֿציק ייִדן דערטרונקען גע- וואָרן. דער באַוויסטער פֿירער פֿון דער קאַנסערוואַטיווער פּאַרטיי אין רומעניע, פעטערע קאַרפּ, האָט אויף אַן אַפֿענער זיצונג פֿון דער דעפּוטאַטן-קאַמער בשעת אַ שטורעמדיקער דעבאַטע דעם 16טן פֿעב- רואַר 1893 אָפֿן באַשולדיקט די אַנטיסעמיטן אין מאַסן-מערדערײַען, וואָס זיי באַגייען קעגן די אַרויסגעשיקטע ייִדן.

די שווערסטע פּלאַג איז אַבער געווען דאָס יאַגעניש פֿון די דערפֿער, וואָס דאָס האָט געמיינט, ווי שוין דערמאַנט, אויך די שטעטלעך אונטער 5,000 אַינװוינערס. העכער צוואַנציק פּראָצענט פֿון דער ייִדישער באַפֿעלקערונג אין לאַנד, דאַרף מען האָבן אין זינען, האָבן דעמאָלט געוויינט אין ישובֿים פֿון דעם טיפּ. ... צו דעם אַלעם זיינען נאָך צוגעקומען כּוּלִיגאַנישע עקסצעסן

אין שטעט און שטעטלעך. דעם 31סטן מיי 1899 איז פֿאָרגעקומען אַ פֿאָגראַם אין יאַט, וואָס איז אַרגאַניזירט געוואָרן פֿונעם פֿרעפֿעקט פֿון דעם דיטטריקט, אַ באַוווסטן אַנטיסעמיטישן פֿירער מיטן נאָ-מען קאַנאַנאַו. צו מאַרגנס האָט דער פֿרעפֿעקט אַרויסגעגעבן אַ באַפֿעל צו די ייִדישע קרעמערס, אַז זיי זאָלן אויפֿראַמען די חרובֿע קלייטן און ווינטער אָנגיין מיטן מסחר, ווייל עס וועט שוין זיין רויק אין שטאַט. ייִדן האָבן זיך אָבער ווינט ניט באַרויקט און — ביט נאָר די יאַסער ייִדן אַליין. די תּבואה אויף די פֿעלדער איז געלעגן אַ פֿאַרברענטע פֿון דער זון. פֿאַר די פּויערים האָט זיך געגרייט אַ יאָר פֿון הונגער. אויף וואָס האָבן זיך שוין ייִדן גע-דאַרפֿט ריכטן? פֿונעם פֿאָגראַם אין יאַט איז געפֿאַלן אַ בלוטיקע שניץ אויפֿן גאַנצן ייִדישן ישובֿ אין רומעניע, און די ייִדישע מאַסע האָט זיך פּלוצעם דערלאַנגט אַ ריר.

נ"י 1944

שלמה ביקל

פֿון בוך „רומעניע“

די פֿיר פֿראָווינצן

די לענדער, וואָס האָבן זיך על-פי די נאָך-מלחמהדיקע שלום-טראַקטאַטן פֿאַראַייניקט מיט רומעניע און געשאַפֿן די נייע מדינה גרויס־רומעניע, האָבן ערבֿ 1914 געהערט צו דרנץ פֿאַרשיידענע מלוכות.

די ייִדן פֿון דער קירשער בוקאָווינע, פֿון דער צאַרישער בע-סאַראַביע, פֿון דער אונגערישער פֿראָווינץ טראַנסילוואַניע און פֿון דעם קליינעם קיניגרייך רומעניע זינען געווען פֿונאַנדערגעשיידט נישט בלויז דורך מלוכהשע גרענעצן, נאָר אויך דורך גרונטאָוונער יאָרהונדערטער אַלטער אַנדערשקייט פֿון פֿאַליטישע באַדינגונגען, פֿון געזעלשאַפֿטלעכער אַטמאָספֿער און פֿון קולטור־השפּעות. פֿדי בולט צו מאַכן דעם חילוק פֿון פֿאַליטישער טראַדיציע פֿון די פֿיר פֿראָווינצן, וועט גענוג זיין אַנצוווייזן, אַז אין די זעלביקע יאָרן פֿון פֿאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען אין בעסאַראַביע

האָט געהערשט קרושעוואַנס „שוואַרצע מאַה“, זינען די הונדערט טויזנט יידן אין דער בוקאווינע געווען אַ פּאָליטישע מאַכט אין לאַנד, מיט אייגענע דעפּוטאַטן אין טשערנאָוויצער רעגיאָנאַל־פּאַרלאַמענט און אין ווינער „רייכסראַט“ און בעת די יידן אין רומעניע, וואָס האָבן דאָרט געוויינט זינט דורות, זינען געווען פּאַררעכנט פּאַר „פּרעמדע“ און האָבן געפירט אַ קאַמף פּאַר בירגעררעכט, אַ קאַמף פּאַר אַ בעל־מלאכה־פּאַטענט און פּאַר אַן אַדוואַקאַטן־ליצענץ, האָבן די יידן אין טראַנסילוואַניע שוין פּאַרנומען הויכע און אַפילו די סאַמע העכסטע פּלעצער אין דער אונגערישער מלוכה־פּאַרוואַלטונג. אין דעם זעלביקן יאַרצענדליק פֿון ערבֿ דער ערשטער מלחמה איז די בעסאַראַבישע קעשענעוו, די טרויעריקע „עיר ההריגה“ און די בוקאווינער טשערנאָוויץ, די האַפּערדיקע מכניסאָורחטע פֿון אַ ייִדישן וועלט־צוזאַמענפּאַר; די רומענישע בוקאַרעשט איז די הויפּט־שטאָט פֿון ייִדישער רעכטלאַזיקייט און די שטעט פֿון טראַנסילוואַניע — פּעסטונגען פֿון ייִדיש־אונגערישער קולטור־אַסימילאַציע און פֿון ייִדיש־קאַריעריסטישע דערגרייכונגען אין אונגערנס געזעלשאַפּטלעכן און מלוכהשן לעבן.

אַבער איין בשותפּותדיקן היסטאָריש־גורלדיקן שטריך האָבן די פֿיר לענדער יאָ פּאַרמאַגט. זיי זינען אין משך פֿון יאָרהונדערטער געווען פּעריפּעריע־פּראָווינצן. דריי פֿון זיי זינען דאָס געווען אויך געאַגראַפּיש און אלע פֿיר אין פּרט פֿון קולטור און דער עיקר אין ייִדיש־גייסטיקן זיגען.

בעסאַראַביע איז נישט בלויז געאַגראַפּיש, נאָר אויך קולטורעל געלעגן ביים סאַמע ראַנד פֿונעם גרויסן ייִדישן ישובֿ. די פּראָווינץ צווישן פּרוט און דניעסטער האָט פּאַרמאַגט אַ פּאַרפֿונדעוועטן און פּאַרביקן ייִדישן פּאָלקשטייגער, אַבער תּורה און חסידות האָט מען אימפּאַרטירט פֿון ליטע און פֿון יענער זייט קירחשער גרענעץ. און וואָס שייך ייִדיש־העברעיִשע ליטעראַטור און נאַציאָנאַלע ייִדישקייט, זינען די נאַענטסטע צענטערס געווען אַדעס און וואַרשע. בעסאַראַ־ביע האָט דווקא צו יענער צייט שוין פּאַרמאַגט אייגענע ייִדישע און העברעיִשע שעפּערס פֿון צוזאַג און אויך פֿון באַדייטונג, אַבער זייערע ווערק האָבן זיך געדרוקט אין אַדעסער, אין וואַרשעווער און אין ניו־יאָרקער צייטשריפּטן. אין יאָר 1911 האָט דער דעמאָלט יונגער אליעזר שטיינבאַרג, אין איינעם מיט זינע נאָך ייִנגערע חברים־שרייבערס, מרדכי מאיר בלאַנק (געשטאַרבן 1939 אין אַדעס), מיכאל קויפּמאַן (געשטאַרבן 1944 אין נואַרק), יעקבֿ שטערנבערג

און משה אלטמאן געהאלטן בנים ארויסגעבן א מאדערנעם יידיש-ליטערארישן זשורנאל אין בעסאראביע, אבער עס איז פֿון דעם פלאן און פֿון די צוגרייטונגען גאר נישט געוואָרן. וואָס שייך דער אונגעריש-רומענישער און אונגעריש-עסטרייכ-כישע גרענעץ-פראַווינץ טראַנסילוואַניע קומט אין זין פֿון יידיש-קולטור אין באַטראַכט בלויז איר צפֿונדיקער טייל, כ'מיי, יענע אַרעמע, באַרגיקע געגנט, ביי די ברעגן פֿון דעם טייל, וואָס איר שם-הכולל איז — מאַרמאַראַש און איר הויפטשטאָט סיגעט. אין די שטעט פֿון טראַנסילוואַניע האָט געוועלטיקט דער נעאַלאָגיסם, די רעליגיעזע רעפֿאָרעם. אין ערגעץ האָט די דאָזיקע רעפֿאָרעם, וואָס איר ערשטער אידעאָלאָג (נאָך פֿאַרן ברעסלאַוער געהילף-ראַבינער אַבֿרהם גינגער) איז געווען אַהרן כאַרין, דער רב פֿון דער טראַנסיל-וואַנישער ק"ק אַראַד, נישט דערגרייכט אַזאַ ראַדיקאַליזם און אין ערגעץ האָט זי נישט דערפֿירט צו אַזאַ גרינטלעכער קולטור-אַסימילאַציע מיטן גוי'ישן אַרום ווי אין טראַנסילוואַניע. בלויז אין די „ערים נדחות“ פֿון מאַרמאַראַש איז געבליבן הויערן יידישע פֿרומ-קייט און יידישער לעבן-שטינגער.

... אויב אין זינען פֿון מלוכה-אונגערישער ציוויליזאַציע איז מאַרמאַראַש געווען אַן אורח ביי דער שוועל, איז זי אין פֿרט פֿון יידישער גניסטיקייט, פֿרימער און וועלטלעכער, געזעסן אויף קעסט ביי דער שכנישער גאַליציע. חסידות האָבן די יידן פֿון מאַרמאַראַש (אַ מתנגד איז געווען אַ זעלטנקייט אין דער מדינה) געפראַוועט ביי דער „קאַסעווער גנע“ קודם אין גאַליצישן שטעטל קאַסעוון און דער-נאָך אין דער ק"ק וויזשניץ, אויף דעם אַנטקעגנאיבערדיקן בוקאַ-ווינער ברעג פֿונעם טיך טשערמאַש. ווען ס'איז געקומען אַ יום-טובֿ צי גאַר ראש-השנה, האָט זיך בוכשטעבלעך גאַנץ מאַרמאַראַש אַוועקגעלאָזט קיין וויזשניץ אויף אַנצוועטיקן זיך און אַהיימברענגען התלהבות און תורה. נאָך חסידות איז מען פֿון מאַרמאַראַש געפֿאַרן קיין וויזשניץ; השפּלה, ציוניזם און די אידיי פֿון יידיש האָט מען קיין סיגעט געבראַכט פֿון גאַליציע, פֿון דער נאַענטסטער גאַליציע-שער שטאָט קאַלאַמיי.

ירושלים ביים פֿרום

... די ערשטע יידישע שפראַך-קאַנפֿערענץ (פֿון 30סטן אויגוסט ביזן 3טן סעפטעמבער 1908) איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן אין דער בר-

קאָווינער הויפטשטאָט טשערנאָוויץ, מן־הסתם דערפֿאַר, וויל איר הויפט־איניציאַטאָר און אָרגאַניזירער, ד"ר נתן בירנבוים, האָט דע־מאַלט דאָרט געווינט. אָבער טשערנאָוויץ האָט אַחוץ דעם נאָך געהאַט אַנדערע זכותים פֿון אַ מער געזעלשאַפֿטלעך־פּסיכאָלאָגישן כאַראַקטער אויף צו ווערן די שטאָט פֿון דער ייִדישער שפּראַך־קאַנג־פֿערענץ. אין דער בוקאָווינע זינען די יידן געווען אַ פּאָליטיש־גע־זעלשאַפֿטלעכע מאַכט־פּאָזיציע ווי אין ערגעץ נישט אין קיין שום לאַנד אויף דער וועלט. דער ייִדישער ישוב דאָרט האָט ווי אַן אַר־גאַנזירטער קאַלעקטיוו אין איינעם מיט די רומענער, מיט די אוק־ראַינער און מיט די דזששן פֿאַקטיש מיט־רעגירט די מדינה. יענע „לאַקאַל־פּאַטריאָטן“, וואָס האָבן די בוקאָווינער הויפטשטאָט, וווּ ס'האַט געווינט אַ העלפֿט פֿון דער גאַנצער ייִדישער באַפֿעלקערונג אין לאַנד, גערופֿן „ירושלים בנים פּרוט“, האָבן נישט מגזם געווען.

טשערנאָוויץ איז, בלי ספֿק, געווען אַ שטיק ירושלים ביי די ברעגעס פֿונעם פּרוט. וואָס אמת, בלויז אַ ירושלים של מטה, וואָס רעם אין זינען פֿון שפּראַך, פֿון דערציִונג און פֿון געזעלשאַפֿטלע־כער ציוויליזאַציע איז די בוקאָווינער ייִדישע אינטעליגענץ און מיט איר אַ היפשער טייל פֿון דער ייִדישער ווילשטאַנדשאַפֿט געזעסן אויף קעסט ביי די דזששן, ביי זייערע שולן און ביי זייערע קולטור־אינסטיטוציעס אין לאַנד. אָבער אין פּרט פֿון ייִדישן אָנווען און פֿון ייִדישער אָנזעעוודיקייט אין שטאָט, אין פּרט פֿון ייִדישער דעה, פֿון ייִדיש־געזעלשאַפֿטלעכער תקיפֿות און פֿון בנ־זיך־אין־דער־היימיקייט, האָט טשערנאָוויץ מער ווי יעדע אַנדערע עיר ואם אין די תּפֿוצות־ישראל פֿאַרדינט דעם נאָמען ירושלים.

און די ירושלים־דמטה פֿון ייִדיש־געזעלשאַפֿטלעכער מאַכט איז אַ חוץ דעם נאָך אין דער סאַמע מיט פֿון ייִדישן תּחום המושב־געווען אַ שטאָט מיט אַן אויסגעשפּראַכענעם מערבֿדיק־דזשששן קולטור־אַספּעקט און מיט אַ ייִדיש־ריינדיקער באַפֿעלקערונג. דער אַספּעקט פֿון איר דזששקייט האָט דער שטאָט טשערנאָוויץ געגעבן דעם פּרעס־טיזש פֿון אַן אינטערנאַציאָנאַלער קאַנפֿערענץ־שטאָט ביי יידן און איר ייִדיש־ריינדיקע באַפֿעלקערונג איז געווען די פּאַסיקע געזעל־שאַפֿטלעכע לאַנדשאַפֿט, וואָס האָט אונטערגעשטראַכן די גרונטאידיי פֿון דעם טשערנאָוויצער צוזאַמענפֿאַר, די אידיי פֿון לעבעדיקן פֿאַלק־שטייגער און פֿון גערעדטער פֿאַלקשפּראַך ווי דער יסוד פֿון נאָ־ציאָנאַלן קיום.

איך ווייס נישט אויף וויפל ד"ר נתן בירנבוים און דער ארגאניזירטער קאמיטעט פון דעם צוזאמענפאר האבן טאקע אין זינען געהאט די דערמאנטע געזעלשאפטלעך פסיכאלאגישע זכותים בנים באשטימען טשערנאוויץ פאר די שטאט פון דער יידישער שפראך-קאנפערענץ. אין די „באריכטן, דאקומענטן און אפלאגנען פון דער טשערנאוויצער קאנפערענץ, וואס די פילאָלאָגישע סעקציע פֿונעם ייִדישן וויסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט האָט צונויפֿגעזאַמלט און אַרויסגעגעבן (ווילנע, 1931), האָבן איך קיין שום קלאַרע אַנדייטונג דערויף נישט געפֿונען. אָבער אַז די שפראַך-קאָנפֿערענץ פֿון 1908 האָט אַנטפלעקט און בולט געמאַכט די ערשטע צייכנס פֿון דעם „עפעס נישט“, וואָס האָט געהאַלטן אין אויפֿקומען ביי די הונדערט און צוואַנציק טויזנט ייִדן אין דער בוקאווינע, אונטער דער השפּעה פֿונעם רוסישן 1905 און פֿונעם אַליצישן 1907 (ערשטע דעמאָקראַטישע פּאַרלאַמענט-וואָלן אין עסטרייך), וועגן דעם האָבן איך זיך אָנגעהערט אָן אַ שיעור בעל־פה־זכרונות און אפשאצונגען פון מענטשן, וואָס זינען דעמאָלט „דערביי געווען“, און וועגן דעם קאָן מען אויך היפש אַרויסלייענען פֿון דער דערמאָנטער ווילנער דאָקומענטן-זאַמלונג. אַט זינען למשל צוויי, דאַכט זיך, מינדערוויכטיקע פּאַקטן, וואָס ווערן פֿאַרצייכנט אין דער דאָקומענטן-זאַמלונג און — וויפֿל האָבן זיי צו דערציילן וועגן דעם פּאַטאַס און וועגן דעם גראַטעסק פֿון דער נײַער צײַט אין דער ייִדישער בוקאווינע ערבֿ 1914! פּאַקט נומער איינס: די קאָנפֿערענץ האָט געזאַלט פֿאַרקומען אין „ייִדישן נאַציאָנאַל-הויז“, וואָס האָט זיך דעמאָלט געבויט און האָט געדאַרפֿט פֿאַרטיקן ווערן זומער 1908. אָבער אין דער לעצטער מינוט האָט דער קהילה־פרעזידענט ד"ר שטראַוכער צוריקגעצויגן זײַן באַויליקונג און די קאָנפֿערענץ האָט זיך געעפֿנט אין זאַל פֿונעם „מוזיק־פּאַראַיין“. שטראַוכער, „דער קיניג פֿון דער ייִדנאַס“ אין דער בוקאווינע, האָט זיך לכתחילה נישט געכאַפט וואָס דער צוזאַמענפֿאַר מיינט. וואָס נענטער ס'איז אָבער געקומען די דערעפֿענונג פֿון דער קאָנפֿערענץ, אַלץ מער און זיכערער האָט די אַפֿיציעלע בוקאווינער ייִדישע פּאַרליטיק געוואָסן און געאַנט, אַז די שפראַך-קאָנפֿערענץ איז נישט קיין אויסלענדישער ענין, וואָס מען קאָן אַפקומען מיט העפֿלעכקייטן, נאָר דער אָנזאָג פֿון אַ ייִדישן אַפּאָזיציע־שטורעם אין לאַנד גופּא. די סטודענטן, וואָס האָבן גענומען ריידן דעמאָנסטראַטיוו ייִדיש און האָבן זיך גערעשט אַרום דער אַרגאַניזירונג פֿון דער שפראַך-קאָנפֿערענץ, האָבן אָנגעזאָגט נישט בלויז דעם אויפֿקום פֿון נײַע נאַ-

ציאנאלע טענדענצן ביי די יידיש-סאציאליסטישע גרופעס אין לאַנד, נאָר אויך און דער עיקר אַ גניעם ווענד צו נאַציאָנאַלער תּוּכּיקייט ביי דער ציוניסטישער אינטעליגענץ און ביי אַ גרויסן טייל פֿון די פֿאַלקשיכטן, אויף וועלכע ס'האַט זיך אַנגעשפּאַרט די מאַכט פֿון שטראַזכערס יידישער פֿאַליטיק אין לאַנד.

אין 1908 האָט דער „גניסט פֿון גאַליציע“ זיך געלאָזט פֿילן ביי די געזעלשאַפֿטלעכע פּעריפֿעריע־גרופּעס פֿון די „פּוועלי־ציון“, פֿון די „יידישע סאציאליסטן“ און פֿון יידישיסטישע סטודענטן, אָבער צוויי יאָר שפּעטער האָט דער קאַמף פֿאַר אַנערקענונג פֿון יידיש אַרום דער פֿאַלקציוילונג פֿון 1910 אַנגענומען אַ בפֿירושן מאַסן־כאַ־ראַקטער און שטראַזכערס „יידיש־נאַציאָנאַלע פּאַרטיי“ איז פֿאַרוויקלט געוואָרן אין אַ קאַמף אויף לעבן און טויט מיט אַ מעכטיקער פּאַלי־טישער אַפּאָזיציע אונטער דער פֿירערשאַפֿט פֿון פּראָפֿ' לעאָן קעל־נער (געב' טאַרנאָו 1859, געשט' ווין 1928).

פֿאַקט נומער צוויי: די אַראַגושירערס האָבן ניט צוגעלאָזט די פֿאַרטרעטערס פֿון אַרבעטער־גרופּעס צום באַנקעט, ווייל זיי זענען גישט געווען אַנגעטאָן אין „שוואַרצע פֿרעק“. די דאָזיקע „שוואַרצע פֿרעק“ זענען אָבער געווען סימבאָליש פֿאַר דער מענטאָליטעט פֿון אַ גרויסן טייל פֿון דער בוקאָווינער יידישער אינטעליגענץ, וואָס האָט געפֿירט אַ קאַמף קעגן דעם נאַציאָנאַלן פֿאַרמאַליזם פֿון דער אַפֿיציעלער יידיש־פּאַליטישער פֿירערשאַפֿט און אַליין האָט זי אין אַט דעם פֿאַרמאַליזם געשטעקט איבער די אויערן. גישט בלויז האָט די ציוניסטישע סטודענטשאַפֿט פֿון קעלנערס „פֿאַלקס־ראַט“ באַווע־גונג גישט אויפֿגעהערט צו פּאַרן איר באַגער צום יידישן אינהאַלט, צו יידישער פֿאַלקסטימלעכקייט מיט דער באַנקעט־עטיקעטע לויטן נוסח הַנדעלבערג, נאָר אויך די ניי־אויפֿגעקומענע יידישיסטישע אינטעליגענץ האָט געפרוּווט פֿאַרבינדן אַזאַ היימיש־ווייכן ענין ווי יידישע פֿאַלקשפּראַך מיט די קולטור־פֿאַרמען פֿונעם „דייטשישן פֿאַרפּאַסטנטום“ אין מזרח.

די יידישיסטישע אינטעליגענץ און מיט איר די גאַנצע יידיש־באַוועגונג אין לאַנד איז אין די יאָרן פֿאַר דער ערשטער וועלט־מל־חמה ניט ווייט אַוועק אויפֿן וועג צו יידישער קולטור־תּוּכּיקייט. די מי־סיע פֿון אַ דייטשקייט־אָוואַנגאַרד אין מזרח, וואָס ווין האָט דעקער־טירט פֿאַר די פֿיר פֿעלקער פֿון דער ניי־צוגעקומענער עסטרייכישער פּראָווינץ בוקאָווינע, האָט קיינער גישט אין משך פֿון אַ קנאַפּן

יארהונדערט אַזוי ערנסט גענומען און אַזוי לאַיאַל געפרווט דורכ־פֿירן ווי דער יידישער אינטעליגענט. די דאָזיקע דײַטשישע קולטור־געטרײַשאַפֿט האָט דערנאָך זיך נוקם געווען אין די ייִדיש־נאַציאָנאַלע אידעאלן פֿון דער דאָזיקער אינטעליגענט. די דײַטשישע קולטור־פֿאַרעם איז געוואָרן דער הויקער, וואָס האָט די ייִדישע אידעאלן און גײַסטיקע ראַנגלענישן פֿון דער בוקאַווינער אינטעליגענטן היפש־לעך גראַטעסק פֿאַרקרימט און דערעיקרשט אָפּגעהאַלטן פֿון שעפֿע־רישקייט.

„טשערנאַוויץ“ אין טשערנאַוויץ האָט דער יידישער אינטעלי־גענט אין דער בוקאַווינע בולט צום באַוווּסטזײַן געבראַכט דאָס דאָ־זיקע אויבנאָויפֿיקע, גראַטעסקע און פֿאַרקרימטע. און קיין בעסערער עדות פֿאַר דער אויפֿגעגאַנגענער באַוווּסטזײַניקייט, ווי דאָס ברײַענ־דיקע וואָרט פֿון זעלבסט־חזוק און פֿון זעלבסטקריטיק, וואָס האָט זיך דעמאָלט צעבליט בײַ די טשערנאַוויצער אַרום „טשערנאַוויץ“ און האָט אַרײַנגעבליט אויך אין דער בוקאַווינעס רומענישע יאָרן, איז דאָכט זיך נישט געמאַלט. סימנים פֿון דעם דאָזיקן זעלבסט־חזוק אויפֿן חשבון פֿון דער פֿאַרדײַטשקייט זײַנען צו געפֿינען אין אַ שפּאַר ביסל לידער פֿון דעם ייִדיש־דיכטער איציק מאַנגער, וואָס איז געבוירן געוואָרן אין טשערנאַוויץ און האָט דאָרט פֿאַרבראַכט אַ טײַל פֿון זײַנע פֿרײַע קינדער־יאָרן.

טשערנאַוויץ איז דורך „טשערנאַוויץ“ קיין שעפֿערישער יידיש־צענטער נישט געוואָרן. אָבער די אַרגאַניזיר־שליחות אַרום יידיש, וואָס זי האָט אויף זיך גענומען אין 1908, האָט זי געטרײַ אָנגעהאַלטן אויך ווײַטער. טשערנאַוויץ איז געבליבן דער אַרגאַניזאַטאָרישער צענטער פֿון דער ייִדיש־באַוועגונג און פֿון דער ייִדיש־ליטעראַטור אויך צווישן ביידע וועלט־מלחמות.

ברוך האַגער

ייִדיש רומעניע פֿון נאַענטן אמאָל

רומעניע! בלויז דער נאַמען אַליין רופֿט אַרויס אַ ציטער בײַ אַן אייגענעם פֿון דעם לאַנד אַדער בײַ איינעם וואָס ס'האָט דאָרטן פֿאַרלעבט אַ צײַט. אַ לאַנד, וואָס פֿון זײַן בראַשית אָן מיט שנאה

צו יידן, מיט גזירות און אויסנעמלעכע חוקים ומשפטים פֿאַר יידן, און וואָס די רדיפֿות אויף יעדן איינצלנעם מזרע ישראל האָבן קיין אויסלאָז נישט געהאַט. און כאַטש אַזוי, האָבן יידן צווישן איין אָפֿ־דעך¹ און אַנדערן, געלעבט אויף זייער אופֿן, זייער ייִדישן שטייגער, און צו מאַל זיך אָפֿילו וויל געטאָן ווי ביי זיך, ווי אין אייגענעם לאַנד.

ס'געדענקט זיך מיר אַ פֿורים, פֿון די ערשטע יאָרן מײַנע אין בוקאַרעשט, וואָס אַזעלכעס זעט מען נישט און וואָס איז מיר גע־בליבן פֿאַרבילדערט אין זכרון — עד היום.

פֿונעם פֿרייען מאַרגן האָט זיך אויף די ייִדישע גאַסן, וואַקאַ־רעשט, דודעשט און אַרום, גענומען טומלען און רעשן פֿון קליין און גרויס. טישן ביי די ברעגן פֿון די שטראָזן — לאַנגע אָן אָן עק, וואָס יום־טובֿדיק פֿאַרשפּרייטע און איבערגעלאַדענע מיט פֿורים־גרייט פֿון פֿל המין און פֿורים־קוילעטשן, אַזעלכע משונהדיק־גרויסע, וואָס ס'איז נישט געווען צו באַנעמען, ווי אַזוי זיי זינען אַרײַן און אַרויס גאַנצע פֿון די אויוונס, האָבן צו זיך געצויגן מחנותווײַז מענטשן, ווי ס'ציט צום האָניק די פֿליגן, אַ הוּ־האַ אַ גאַנץ גייענדיקן טאַג, ווי אויף אַ יאַריד. מען קומט און מען גייט, שטופט זיך ביי טישן, נעמט פעק, פֿאַקט אין קוישן, לאַדט פעק אויף קאַלעסן... ס'איז יום־טובֿדיק, ס'איז פֿורים אין לאַנד! און פֿאַר נאַכט, נאָך שקיעה, האָבן ציגנענערישע פֿלײַזמר, אין זייערע פֿאַרביקע חגאישע טראַכטן, גענומען גיין איבער די ייִדישע קלייטן און אויפֿשפּילן אַ „זאַבראַניטש“, ווי אויף ייִדישע שמחות. און ערשט ס'האַט אַנגע־הויבן רוישן און רעשן פֿון פֿריילעכן, צעלאַזענעם געטומל, וואָס האָט געשאַלט און געהילכט ביז אין פֿרייען באַגינען. די גאַסן זינען פֿאַרשווומען פֿון מענטשן, יידן, ווי להבדיל, גוים. די באַיאָרן, די פֿריצים, לאָזן זיך אויך אַראַפּ אין ייִדישן געסל און מען שטייט בגילפֿינדיק, פֿריילעך אויפֿגעלייגט, און מען כאַפט אויף די פֿאַר־ביינדיקע טשאַטעס פֿאַרשטעלערס — אין בגדים פֿון כלערליי פֿעלקער און שטייגערס — און פֿורים־שפּילערס, פֿקדמוניות, וואָס טאַנצן און זינגען־אויס אונדזערע אַלטע ליבע ייִדישע פֿורים־שפּילן, אין מיטן דער גאַס.

*

¹ אַפּכאַפּן דעם אָטעם.

וואָס איז געווען דער כּוח, מיט וואָס די יידן האָבן געלעבט און אויפֿגעהאַלטן די פּינן, די טאַג-טעגלעכע אַנשיקענישן, אין דער דאָזיקער מדינה רומעניע? ס'איז געווען שיכחה, דער חסד אויף וואָס ס'איז ממונה דער מלאַך פּורה.

מען האָט זיך פֿאַרגעסן, און ס'איז געווען בשפֿע רבה, וואָס ס'זאל מאַכן פֿאַרגעסן. וווּ מען קערט זיך נישט און וווּ מען ווענדט נישט דאָס אויג, פֿאַרשיכורט און פֿאַרשווינדלט עס די חושים.

בערג, מעכטיקע ריזן, שפּאַרן גדלותדיק אַרויס זייערע פֿון שניי-ווינטע קעפּ און וועלדער קדמונישע רוישן תּפֿילהדיק אַרום זיי. אַזיערעס שפּיגלען ווי אָפֿענע צעלויכטענע אויגן... און פֿון די טינכן און ווילד-יאַגנדיקע ריטשקעס, וואָס ציען ביי די וועגן און שננדן-אָדורך דאָס לאַנד, טראַגט זיך אייביק-סודותדיק געפּליסטער און שטיל-באַנעמענדיק געזאַנג.

און דערצו: די ברכה פֿון דער ערד, דאָס עשירות פֿון די גערעטענישן וואָס שפּראַצט פֿון בוים און געוויקס, און שפּרייט זיך אָן אַן עק און אָן גבול, און וואָס האָט דעם ביסן ליכטער באַ-שערט פֿאַרן מויל ווי אין אַנדערע לענדער.

אַט מיט דעם כּוח האָבן יידן זיך דערהאַלטן, פֿאַרגעסנדיק אַן זיי לעבן אין אַ מלכות הרשעה, וואָס אייביק פּלאַמט דאָרט שנאה קעגן זיי!

*

אַנגעקומען בין איך אין רומעניע, ס'מיינט, אין דער עיר-חבירה בוקאַרעשט, אין יאָר 1923, און באַלד ווי כ'האַב מיך דאָ געהאַט אַ ביסל אינגעפֿונדעוועט, גענומען זוכן, אויסשפּירן, וווּ ערגעץ ס'געפֿינט זיך אַ מקום-קבֿע פֿונעם יידישן וואָרט, אַ חבֿרותא וואָס לעבט מיטן יידישן גניסטיקן געדאַנק, און ווער זינען עס די ראַשי-המדברים, די חכמי-החבֿורה.

דעמאָלט, אין יענער צייט, האָט זיך אין גבול יידיש-יידישלאַנד, אין רומעניע, אַנגעטראַגן פֿרישע געזונטע לופֿט. די ליפקאַנער האָבן זי אַנגעווייט: יעקבֿ שטערנבערג, משה אַלטמאַן, בראש מיט זייער רבין דעם משלים-מסטער אליעזר שטיינבאַרג, דאָס פּיצל יידל מיטן גרויסן קאַפּ, הויל מוח, און צו זיי האָט זיך צוגעבונדן דער ראשון פֿון יידישע פּאָעטן אין רומעניע, יעקבֿ גראַפּער, און דער גאַליצישער-בוקאַווינער חריף ומחופּם שלמה ביקל, און מיטן שלוף פֿון אַ קינסטלעריש באַננט וואָרט און דעם בליץ פֿון אַ נייעם גע-

דאנק האָבן זיי אויפֿגעטרייסלט די חוֹב־בִּיִּידיש. געשטאַרקט זייער ליבשאַפֿט צום אייגענעם לשון און צעפֿאַכעט איבערן גאַנצן לאַנד. כ'האַב זיך צו דער חֲבֵרוֹתא דערנענטערט און זיך געפֿונען נאַענט און היימיש. אַגבֿ, שווה בשווה זינען מיר נישט אין אַלץ געווען. אונדזערע דרכים האָבן נישט תמיד געצויגן מיט די איי־גענע רעלסן. און איבער גאַר: ס'איז פֿאַראַנען עפעס אין זייער הנחנה, וואָס איז מיר געווען פֿרעמד און וואָס כ'האַב מיט דעם קיין מאָל נישט געקענט מספּים זיין: ס'איז אין בוקאַרעשט געווען דער שטייגער אין דער ליטעראַרישער חֲבֵרוֹתא צו מאַכן אַ מזיגה, וואָס איז פֿאַר מיר געווען ווילד: צונויפֿפֿאַרעניש פֿון ליטעראַטור מיט פּלל־טוערישקייט. מען האָט זיך געריסן צו דער קהלישער פּאַשע. געוואַלט האָבן אַ דעה אין פּרנסישע עסקים. און אַ ס'איז געקומען די צייט פֿון אויסקלעבן פּרנסיים, האָט זיך אין ליטעראַרישן היקף געטומלט אויף פּליים: מען דאַרף אַפּרייסן די צילינדערס פֿון די קופּערנע קעפּ, באַווייזן די אויסגעכאַוועטע פּרצופֿים די נאַקעטע גראַבע פּנימער זייערע!

חכי דמי? ² „דער באַגער נאָך אַן אייגענעם באַלעמער אין רוי מעניע און דער ווילן צו צעווייגן אונדזער אייגענעם שיינעם ניגון איז בלי־ספֿק געווען אַ גראַנדיעזער, פֿאַרכאַפּנדיקער ספּעקטאַקל“ (ש. ביקל / הקדמה צו רומעניש). דער דאָזיקער „גראַנדיעזער פֿאַר־כאַפּנדיקער ספּעקטאַקל“ איז פֿאַר מיר קיין פֿאַרענטפֿערונג נישט געווען. מיר פּלל נישט איינגעגאַנגען. מענטשן פֿון מחשבה, פֿונעם שאַפֿנדיקן קינסטלערישן וואַרט, מיט חי־וקימדיקער פּראָסטער וואָך, קהלישע פֿאַרזאָרגענישן?

אין די ליטעראַרישע געזעמלען פֿון דעמאָלטיקן ווין, פֿון וואַנען כ'בין געקומען קיין בוקאַרעשט, האָט מען פֿון אַ מזיגה אַזאַ נישט געוואָסט, וואַלט אַזאַ צונויפֿפֿאַרעניש ניט געקאָנט געמאַלט זיין. די דאָגות, וואָס האָבן פֿאַרנומען, זינען געווען פֿון גאַר אַנדערע שיי־כותן: ס'האַט פֿאַרנומען די אויפֿגעגאַנגענע נייע פּאַזיציע פֿון האַפֿ־מאַנסטאַל, ווערהאַרן, רילקע, וואָס האָבן פֿאַרכאַפּט מיט דער באַניי־טער וויזיע און געשטאַלטונג. טאַמאַס מאַנס „יוסף און זינע ברידער“ איז נאָר־וואָס אַרויס אויף דער שניין. גוסטאַוו מאַלערס סימפּאָניעס האָבן גערוישט אין קאַנצערט־זאַלן און אויפֿגערודערט די מנגלישע וועלט מיטן חידוש פֿון דער קאַמפּאָזיציע און מיט דער בלענדנדיקער

² ווי איז דאָס געמאַלט?

נניקייט פֿון די קלאַנגען... און אין דער צעסעסיאָן, דער ניימאָדי־
שער קוביסטישער בנין מיטן קופּערנעם קופּאַל, און אויסגעשניצונ
ווי סכך פֿאַר אַ סוכה, האָבן זיך באַוויזן די ביפורים פֿון דער עקס־
פרעסיאָניסטישער מאַלעריי, און ווי דאָס שינדל: אַסקאַר קאַקאַש־
קאַס געמעלן.

פֿאַראַן געווען מיט וואָס זיך צו פֿאַרנעמען. אַ דאַגה גאַר פרנסי־
שע עסקים, קהלישע מחיה?

*

אין בוקאַרעשט, אין גבֿול ייִדישלאַנד, איז יעקבֿ שטערנבערג,
דער פּאָעט און דער טעאַטראַל, געווען דער אויפֿגערופֿענער גניסטי־
קער בעל־משפּיע. „קיינער האָט פֿאַר די לעצטע פֿופֿציק יאָר נישט
פֿאַרנומען אזאַ צענטראַלע פּאַזיציע אין דער ייִדישער קולטור־גע־
זעלשאַפֿטלעכקייט ווי ער“ (u). ביקל / רומעניע).

שטערנבערגס געמיט איז שטענדיק אַן איבערגעלאַדנס, שטענ־
דיק אין געיעג פֿון זיך: „כ'קען פֿון מיר נישט איבערטראַגן!“

שעהען אַיעדן טאַג שפּאַנט ער, דעם קאַפּ זניטיק איבערגעבויגן,
איבער די שטיבער פֿון זינע פֿריינד, שלמה ביקל צי באַרבו לאַזאַ־
ריאַנו — דער באַוויסטער פֿאַלקלאַריסט —, אין דער היים איז ער
בלויז ווי אַ קוואַרטיראַנט צום איבערנעכטיקן, קאַכט, ברויזט און
שטרעקט אַליץ אויס די האַנט נאָך אַ ציגאַרעט, פֿאַררויכערט און
דעררייכערט נישט, און שטרעקט ווידער אויס די האַנט נאָך אַ צי־
גאַרעט. מכוּח אל הפּועל, אויסנעפלען אַ קינסטלערישן געדאַנק, אַנ־
טאַן מחשֿבה אין געשטאַלט — וואָס ס'זאָל נישט זיין — אַ ליד, אַ
מאַמר צי גאַר אַ טעאַטראַלע שאַפֿונג, איז פֿאַר אים קריעת־ים־סוף:
אַליין, ביחידות, קומט ער עס נישט בני. מוז ער נעבן זיך האָבן
וועמען, בעת ער פּלאַנטערט־אויס דעם קנול און ערשט אין די
צניטן פֿון די ערֿבן צו זינע טעאַטער־ספּעקטאַקלען איז ער שוין
אַזוי פֿאַרטראַגן, אַז ווי נישט אויף דער ערד. און אין די העוויות
און אין אויסזען, ווי פֿון אַ שוועבנדיקן אין פֿאַרהוילענישן, פֿון וואַנען
ער כאַפּט זיך אויף רגעס אַראַפּ און טראַגט זיך באַלד צוריק אין
געשוועב.

*

ער פּראַוועט וויסע נעכט אין אַ קאָוויאַרניע, ערגעץ אויפֿן בול־
וואַר עליזאַבעטאַ, אין איינעם מיט זיין קאַפעליע: מאַקס האַלעם
דער קאַמפּאַזיטאָר, פּרחים און משה רובינגען די מאַלערס און מיט

זיין ליבאקטיאר אברהם בערקאוויטש. חדשים, נאכט אויף נאכט, זיפנדיק א טעפל נאך א טעפל שווארצע קאווע, אַנציענדיק א ציגאַר רעט נאך א ציגאַרעט, קנעלט ער מיט דער דאזיקער קאפעליע ביזן ווייניג טאג אריין. ער וויקלט פאַר זיי אויס, איז מסביר די קינסטלע-רישע פאַרטראכטעכצער, וואָס שפּינען זיך ביי אים אין געדאַנק: וואָרט, בילד, מוזיק, סצענישער אויסשפּרייט. אַיעדעס איינצלנע, נאך און נאך א מאַל... ביז וואָנען דער רעיון נעמט אויף זיך לייב און גייט-אויף אין וואָרהאַפטיקער לעבעדיקער געשטאַלט. און ס'איז — ויהי אור! ס'נעמט גיין אויף די ברעטער אַ פאַרכאַפנדיק רוישנ-דיק טעאַטער-שפּיל און ס'ווערט יום-טובֿדיק אין דער וואַכן אויף דער ייִדישער גאַס!

*

ס'איז געווען אַ צייט פֿון גניסטיקער שפּעדיקייט: אונטערן הימל פֿון ייִדישלאַנד האָט פּלוצעם אויפֿגעבליצט דאָס געשטאַלט איציק מאַנגער, מיט זיינע „שטערן אויפֿן דאָך“, און דערהויבן אים ביז אונטער די שטערן.

און נאָך אַן אַנדער ליטעראַריש-קינסטלעריש גערעטעניש איז מיר פֿאַרבליבן איינגעצייכנט אין געדאַנק פֿון יענער געהויבענער צייט: אין באַראַשעווע, דאָס מקום פֿון ייִדיש-ליטעראַרישע און קינסט-לערישע צונויפֿקומען אין בוקאַרעשט, האָט אין אַ ווינטער יעדע וואָך איינער פֿון די ייִדישע פּאָעטן און דערציילערס געמאַלן „שטאַט און שטעטל“, וואָס ער איז פֿון דאָרט אויסגעוואַקסן און פֿון דאָרט געצויגן זיין שעפּערישע יניקה. און ס'זיינען „שטאַט און שטעטל“ אויפֿגעגאַנגען מיט אַלע זייערע חנען, זיך צעזונגען מיט אייגענער דורותדיקער שטייגערישקייט און זיך צעשפּילט אין די קאַלירן פֿון אויסטערלישער מעשהדיקייט. און ס'וועקן זיך אין דמיון געשטאַלטן און געשעענישן, וואָס פֿאַרמישן דעם היינטיגן מיט דעם נעכטן. דער פּאָעט יעקבֿ גראַפּער, צעפעסט און מיט צונטער-רויט-אַנגע-צונדענעם פנים, יחוטט זיך מיטן אַלטן מאַלדאָווישן גרענעץ-שטעטל מיהאַלען — אַן ערשטע סטאַנציע פֿון ייִדיש חשיבֿות אין רומעניע. ער, דער גרויסער בקי און שאַרפֿער בעל-זכּרון, דערציילט ווען און ווי אַזוי יידן האָבן זיך דאָרט באַזעצט, פֿון וואָנען זיי זיינען אַנגע-קומען אַהין און ווי זיי האָבן זיך פֿון דאָרט צעשפּרייט איבער דער-גאַנצער וואַלעכני.

דער שרייבער משה אַלטמאַן און דער פּאָעט יעקבֿ שטערנבערג האָבן ביידע, יעדער אויף זיין מאַלערישן אופֿן, אויסגעוויקלט מגילת

ליפקאן, זייער געבוירן-ארט. דאָס בעסאָראַבער שטעטל מיט אַ גע-
 הויבענעם אַלטן יחוס, אַ מקום פֿון תורה און פֿון וועלטלעך-גניסטי-
 קער סחורה. חוץ וואָס שרייבערס, באַנייערס, מיט אַ קלינגענדיקן
 אויסרוף, יהודה שטיינבערג, אליעזר שטיינבאָרג און זייערע תלמידים,
 האָבן דאָרט אויפֿגעשניטן. ס'איז געווען דאָס ערשטע שטעטל אין
 דער בעסאָראַביע, וווּ די השפּלה האָט געשטעלט די ערשטע טריט.
 דער אָפטער רב, בעת ער איז אַנטלאָפֿן פֿון יאַס, האָט זיך דאָרט
 אָפּגעשטעלט אויף אַ שטיקל צניט. ר' מאירל פרעמישליאַנער האָט
 אַ מאָל איבערגעווינטערט אין ליפקאן. אַ שטעטל פֿון מעשים און
 מעשיות.

שלמה ביקל בלעטערט-אויף אַ קאָפּיטל פֿון דעם בוך, וואָס ער
 האָלט אין בויען, „אַ שטאַט מיט ייִדן“, זיין שטאַט קאָלאָמיי, און
 ס'שפּיען זיך אַרויס פּנימער, געשטאַלטן און שטייגערן... אַ פֿאַר-
 שיידן געמיש: עמך-ייִדן אין האַוועניש נאָך חיונה. יחסנימדיקע בעלי-
 בתים אויף סאַמעטע טריט, מיט קירישע צעקעמטע אויסגעלעטע
 בערד. און ס'טראַגט זיך דאָס גערויש, ס'קאַכעניש פֿון חסידים און
 קלויזן, מיט זייערע פֿאַרשיידענע דרכים און נוסחאות: וויזשניצער,
 אַטעניער, טשאַרטקאָווער און זשידיטשויווער, און וואָס איז שטענדיק
 אין ווידעראַנאָד מיט די מתנגדים און מיט זייער ראַש, דער אַב
 בית-דין, ר' הלל ליכטנשטיין, דער פֿרומער אונגערישער קנאַי, דעם
 חתם-סופֿרס תלמיד. ס'האָט ווי געלעבט און געליבט אין אַיעדן
 בלעטל.

נאָר באַזונדער ליבשאַפּטיק בילדעריש שטייען פֿאַר מיר די
 געשטאַלטן: דער פּרנס-חודש ר' אהרן כהן, דער געשטרעקטער, הוי-
 כער ייד מיט דער זנדענער, לאַנגער, וויסער באַרד, בעת ער גייט
 שבת-יום-טובֿדיק אַנגעטאָן, נאָר אַן דעם שטרעמל, אין שול אַרין
 אָפּגעבן פֿבֿוד זיין קייסער, דעם קייסער פֿראַנץ-יאָזעף, אין טאַג פֿון
 זיין געבוירן, און ר' מאיר פֿראַנצויז, דער ברענענדיקער זידיטשויו-
 ווער חסיד, ווי ער שטורעמט בײַם עמוד און צענעמט די הערצער
 מיט זינע פֿייערדיקע תפֿילות.

און די יונגע, דער נאַכשפּראַץ, פֿאַרשווינגן אויך נישט, און
 מיט זייער פּאַעטישער וויזיע און פּוּח-היצירה האָבן זיי אויך גע-
 האָט וואָס צו זאָגן: דער פּאַעט מאָטל סאַקציער שטעלט-אויס אין
 די קאַלירן זיין בעסאָראַבער שטעטל לעאַווע. אַ שטעטל אַן אָפּגע-
 טרייסלטס דורכן פּרוט פֿון דער מאַלדאָווע און וואָס מיט אַ שם מיט
 וועלכן ס'האָט אַמאָל אויפֿגערודערט די ייִדיש-חסידישע וועלט. דאָרטן

האָט ר' בער, דעם רייזשינערס אַ זון, פּורץ־גדר געווען, פֿאַרלאָזט די רביישע שטול און זיך געלאָזט אין בלאַנדזשעניש אויפֿן דרך וועלט־לעכקיט.

דער שרייבער יאַנקל יאַקיר צערוישט זיך פֿאַרביק, מאַלנדיק קישינעוו, די אַמאַליקע עיר ואם בישראל. און איבער גאַר געראַטן איז דאָס געמעל זינס פֿון זיין גרויסן רבין, דער גרויסער בן־תּורה און מלומד פֿון וועלטלעכן וויסן, ר' יהודה־לייב צירלסאָן, דער אַב בית־דין פֿון קישינעוו און אַ ליכטיקע שיין אויף דער גאַנצער בע־סאַראַביע. מען זעט אים, דאָס קליינע יידל מיטן קליינעם סיווע בערדל און אַלע העוויות ווי באַשנימפּערלעך: די קליינע טריטעלעך ביים גיין; די אַננגעהאַלטענע תּנועות ביים ריידן, צי בעתן מסביר זיין אָן ענין פֿאַר תּלמידים אָדער סתּם יידן, און קונציק געלונגען, ווי ער פֿלעגט הרב צירלסאָנען איבערקרימען דאָס לשון מיט דער ליטווישער חברה און ווי ער פֿלעגט אַרויסברענגען ביי די דרשות אַ לאַטיינישן דיקטאַן. און צו זיי — נאָך דער יינגסטער, מאיר חרץ! במשולו: פֿון בעסאַראַבער שטעטל מאַרקולעשט, וווּ די רומענישע נאַציס האָבן אויסגעהרגעט אַלע יידן און פֿאַר אַ יעדער יידישער שטוב באַגראַבן אירע באַוויינערס.

פֿון אַיעדן איינעם פֿון די דאָזיקע געמעלן „שטאַט און שטעטל“ האָט שימערירט אַ ליכטיקייט, זיך געשפּרייט אַ ליבשאַפֿט, וואָס ס'איז אַרײַנגעדורנגען אין די טיפֿענישן פֿון האַרצן. ס'איז געווען, ווי מען זאָגט, נאָך אין גוטער יידישקייט, מיטן אייביקן יידישן חלום און בטחון אויף לויטערע דערהויבענע טעג און וואָס — כּולו זכּאי!

*

אַבער ס'איז אויך געהאַנגען אַ שאַטן, אַ שווערער, איבערן יידישלאַנד, יידישן וואַרט־גבול, וואָס פֿלעג זיך פֿון מאָל צו מאָל טיף פֿאַרפֿינצטערן און די מחנה צעטיילן. ביי אַ רובֿ פֿון דער חבֿרו־תּא האָט דער שטראַם, אויף וועלכן זי האָט זיך געטראָגן, נישט געצויגן קיין ציון, ננערט אויף אַ פֿאַרקערטן וועג: מאַסקווע איז דער שפיגל, וואָס בלענדט איר פֿאַר די אויגן; פֿון דאָרטן שפּרייטן זיך די פֿליגל פֿון דער גאולה אויסצולייזן די וועלט. און דער צד שכּנגד, וואָס זיין בטחון, זיין הייסער באַגער, איז ציון, דאָס אייביקע יידישע לאַנד, געפֿינט זיך שטענדיק אין צערודערונג, אין קידער־ווידער. פֿאַרלאָזן דאָס דאָזיקע געזעמל. אַפּזאָגן זיך פֿון דער סבֿיבֿה קען מען נישט וואַרעם אין דעם גבול האָט אין רומעניע, בעיקר אין

בוקארעשט, דאָס יידישע וואָרט. דער יידישער ניגון, געקוואַלן מיט פֿרישקייט, געאַטעמט מיט געזונטלע, פֿילע לונגען. אַחוץ פֿון דעם דאָיקן תּהום — מדבר, פֿרעמדע וועלט, אַן אָפּגעפֿרעמדטע פֿון יידישן דרך.

און ס'גייט כּסדר אַן אַ געראַנגל צווישן די פּנגדן. היציקע ווי- כּוחים צווישן די צדדים, רעכטס און לינקס. און דווקא יענע, וואָס שאַרן ס'פֿיערע, פֿאַרבלאַנדזשעטע שטערן, וואָס די הייסע אמונה איז מאַסקווע, זינען טייערע יידישע קינדער — בחורים און מיידלעך אַנגעזאַפּטע מיט לאַנג-דורותדיקער שטייגערישער יידישקייט פֿון זייערע היימען: די בעסאַראַביע-מאָלדאַווע-בוקאַווינע. זיי האָבן פֿאַר-בלאַנדזשעט פֿון וועג, פֿונעם מסיני געשפּרייטן און אויסגעלייגטן יידישן דרך: אין דער יידישער מחשבה, פֿון בראשית אָף, איז דער עיקר דער דרך, נישט דער תּכלית, נישט דער ציל. ס'גייט עיקר אין דער עבודה, אין דער האַרעוואַניע, וואָס מען דאַרף אַוועקלייגן אויסצוטערען אַ וועג, וואָס יעדער שפּאַן, יעדע פּסיעה, זאָל זיין ריין פֿון פּסולסטווע און פֿירן צו דערהויבנקייט, צו מענטשלעכער העכערקייט. און דאָס איז דער תּכלית, אַט דאָס — דער ציל.

אַבער אַז ס'איז דער דרך בלאַטע, דערגייט מען צו קיין תּכלית נישט, ניערט מען פֿאַרזינקט אין בלאַטע עד שאל תּחתיה.

און אַט די יונגע בחורים און מיידלעך, די פֿאַרבלאַנדזשעטע שטערן, וואָס פֿאַרגלייבטע אין גאולת-מאַסקווע, ווי זיי פֿלעגן זיך עס צו מאַל צעהוילען ביי די טישן, נאָך ליטעראַרישע צונויפֿטרעפֿן, אָדער אזוי ביי אַ חבֿרישער מסיבה, אין די שענקען „לאַ רובּין“, „לאַ סרול“. מען האָט געזונגען חסידישע ניגונים מיט התלהבות און געגאַנגען ריקודים מיט ברען, ווי ביי אַ קערמעשל פֿון באַהושער צי שטעפֿאַנעשטער חסידים. און מיט דער אייגענער התלהבות האָט מען געפֿאַכעט און געפֿיערט, אַז נאָך פֿון דאַרטן קומט די ישועה! „ס'איז געווען דאָס געזאַנג פֿון בענקשאַפֿט, פֿון חלום אויף אַן אַני-דערער, אַן אַחרית-ימימדיקער געליטערטער וועלט“ (ש. ביקל/ ר-ח מנניש). אזוי האָט זיך דער דיכטער יעקבֿ שטערנבערג אויסגעזונ-גען. וואָס איז פֿאַרבלבן פֿון דעם מין פֿאַעטישע שאַפֿונגען? צוהער-רנדיק זיך אַ מאַל צו אַ שמועס פֿון אַ באַוווסטן בר-סמכא איבער פֿאַרבלבדיקע ווערטן, איבער קינסטלערישער שלימות פֿון שאַפֿונ-גען, האָט ער, אַנרופֿנדיק אַ גרויסן נאָמען, געזאָגט: ס'וועלן פֿון זיין גאַנץ שאַפֿן נישט בלייבן מער ווי בלויזע עטלעכע לידער און וואָס מיט זיי נאָר וועט ער אַרײַן אין היכל אייביקייט.

היכל אייביקייט! וואָס איז אייביק? וואָס האָט אייביקן באַ-
שטאַנד אין דער פֿאַרבנדיקער וועלט, חוץ דער תּשוקה, דער גלוּס-
טונג פֿון בעל־יצירה צו שאַפֿן, דאָס אייביקע געבאַט פֿון דער טבע
זיך צו באַנענען און אַלע אויף ס'נני צו באַנענען? און נוגע קינסט-
לערישער שלימות? וואָלט אין דעם שניכות געווען וואָס צו דער-
ציילן און צו דערציילן: פֿאַוסט האָט געטע אָנגעהויבן שרייבן בומן,
וואָס ער האָט געשאַפֿן „ווערטהער“ אין די גאַנץ יונגע יאָרן און
געשריבן ביזן סוף פֿון לעבן, מי־יודע ווען דער טויט וואָלט אים
נישט איבערגעריסן אין דער אַרבעט, צו די דרני און אַכציק יאָר,
וויפֿל און ווי לאַנג ער וואָלט נאָך דערבני געווען געמיסטערעוועט!
קלאָד מאַנע, אַז זינע בילדער זינען שוין געהאַנגען אין לוור,
פֿלעגט זיך אַליץ אַרניכטאָפֿן און בגנבֿה געבן ערגעץ אַ פענדזליצו,
אַ שמיר־אייבער. זיי זינען נישט פֿאַרטיק געוואָרן, די גרויסע, מיט
זייערע שאַפֿונגען, אַזוי ווי פֿביכול נישט מיט זיין באַשאַף.

אומקערנדיק זיך צו שטערנבערג וחברותו, די הייס־פֿאַרגלייבטע
נאָכגייערס זינען, ס'איז צווישן די צדדים און פּנגדן אין די דעות
און אמונות אָנגעגאַנגען דער קידער־ווידער, ביז ס'האָט גענומען
אַראָפֿלאָזן זיך די שקיעה, גענומען שווער פֿינצטערן אונטערן הימל
פֿון ייִדישן פֿיין אין רומעניע און אויף דער גאַנצער וועלט. און
ערשט דעמאָלט האָט דער אומרו אין די געמיטער זיך געדעמפֿט.
ס'פֿענער זיך געלייגט.

*

— בזמן הזה האָט זיך צו די ייִדישע גאַסן גענומען ברעכן אַ
נניער קוועלנדיקער שטראָם. ס'האָט זיך גענומען פֿאַיאָוען אַן עולם
— אַשר לא ידע את יוסף — און מען דערמאַנט זיי איצט, אַז זיי
זינען אויך בני יעקבֿ.

די פּכל־הגוי־מניקעס אונדזערע, וואָס האָבן ס'לעבן לאַנג גע-
שטרעבט צו עמאַנציפּאַציע, געגלויבט צו דערגרייכן צו זיין גלייך
אויף גלייך און דערזען ווי אָפּגענאַרט זיי האָבן זיך — סאַראַ ביזער
חלום ס'האָט זיך אויסגעלאָזט! און מען מוז זיך ראַטעווען די נאָקע-
טע הויט. האָט זיך בני זיי אַ חמימה דערוועקט צום אייגענעם שורש,
צום פינטעלע ייד. און מען זוכט זיך צו דערוואַרעמען אונטער אַ
ייִדישן דאָך, צו פֿאַרברענגען מיט יידן אין אַ ייִדיש געצעלט. ס'יערן-
אויף דערמאַנונגען פֿון ייִדישן שטייגער. ס'בענקט זיך נאָך אַ ייִדיש
וואָרט, ייִדיש געזאַנג. און וווּ אַ ייִדישע קרעטשמע, אַ ייִדישע עסאַר-

ניע, איז נאכט אויף נאכט פֿאַרפֿולט פֿון דעם אָנשטראַמענדיקן עולם. מען פֿאַסמאַקעוועט זיך מיט אַ מאַכל, וואָס די מאַמע פֿלעגט קאַכן אין דער היים; מען קוויקט זיך מיט אַ ניגון, מיט וואָס דער טאַטע האָט געזונגען די שבתדיקע זמירות.

*

און אין וואַקאַרעשט, אויפֿן ערשטן גאַרן פֿון אַן אָפּגעלאָזן, אַלט הויז, וווּ מאַמע-ייִדיש האָט געמוזט זיך איינקויפֿן אין שותפֿות פֿון אַ שניידערישן פֿאַראיין — בכדי זיך אויסצובאַהאַלטן פֿון לאַקערני-דיקן אויג, וואָס מיט ברענענדיקער שנאה צו יידן און ייִדישקייט — זינען די עטלעכע שטיבלעך איבערגעפֿולט, אַז נישטאָ וווּ אַ טריט אַראַפּצושטעלן.

און ס'באַווייזט זיך פנים-הדשות און ס'פֿלייצט וואָס אַ טאַג מער און מער: רומעניש-ייִדישע שרייבערס מיט נעמען, אויסגערופֿענע רומעניש-ייִדישע אינטעליגענטן, וואָס ייִדיש זשאַרגאָן-לשון האָט בני זיי קיין שום חשיבות נישט געהאַט. קומען צו ייִדיש-ליטעראַרישע און קינסטלערישע מסיבות — און ס'פֿאַרשמעקט זיי ביז גאַר. נני-לאַנד, וואָס האָט זיך פֿאַר זיי פּלוצעם אַנטפּלעקט!

און די רומעניש-ייִדישע שרייבערס בעטן צו ווערן אַרנגע-נומען אין שותפֿות. זיי ווילן אויך לאָזן הערן זייער וואָרט, זייער ייִדישן געדאַנק אויפֿן רומענישן לשון. און ס'האַט גענומען זיך בנטן און מישן דאָס ייִדישע מיטן רומענישן וואָרט.

י. פעליך, דער גערימטער נאַוועליסט, אַ סאַטיריקער, איז מכבד מיט זינע פירות. ד"ר דאַריאַן ליענט אליעזר שטיינבאַרגס משלים אין זיין רומענישער איבערזעצונג. מען ליענט פֿון י. לודאַס חור-דשניק „אַדאַם“, וווּ ער פֿירט כסדר זינע שאַרפֿע פֿלאַמענדיקע וויפּוּחיים מיט די רומענישע שונאיי-ישראלדיקע אַנפֿאַלערס, די שריי-בערס און געלערנטע יאַרגאַ, גאַגאַ, קוואַ און אַנדערע. באַרבו לאַ-זאַריאַנו ברענגט-אויס זינע ווערטלעך און מעשהלעך פֿון ייִדיש-רומענישן פֿאַלקסשטייגער, און ב. יוסיף באַווייזט פֿון זיין ליטעראַ-רישער שפֿע.

אַז נישט אין פֿרידן, געפֿינט מען זיך אין לידן. אַזוי ווי פֿון תמיד אַן אין דער טרויעריקער ייִדישער מעשה!

ווי ביטער און פֿינצטער ס'איז נישט געווען — אַבער וועמען איז עס געקומען אויפֿן געדאַנק, אַז ס'האַלט שוין פֿאַרן ביזן שטור-רעם, פֿאַרן אַכזריותדיקן אַנפֿאַל, וואָס וועט אַליץ פֿאַרלענדן? דער מלאַך-המוות שטייט שוין מיט דער געציקטער שווערד הינטער דער

טיר, און „שטאָט און שטעטל“ פֿון אַרבע-אַרצות רומעניע וועלן חרובֿ ווערן, באַגלייך מיט דער גאַנצער מזרח-ייִדישקייט פֿון גאַנצע טויזנט יאָר.

אין בוקאַרעשט האָט מען ייִדן מחנהוויז געשלעפט אין די שעכטהינדער און געקוילעט ווי בשר-כשר. אין דער מאָלדאווע האָט מען טויזנטער ייִדן אויסגעדושעט אין גייענדיקע באַנען, וואָס האָבן זיי געפֿירט אין פֿאַרהאַמערטע וואַגאַנען, אָן אַ ברעקל ברויט, אָן אַ לעק וואַסער און אָן אַ דעך לופֿט. וואָכן האָט מען זיי אַזוי געשלעפט, ביז ס'איז דער לעצטער פֿון זיי אויסגעגאַנגען. הונדערטער טויזנט-טער בעסאַראַבער און בוקאַווינער ייִדן זינען אין די טראַנסניסטרי-שע לאַגערן אומגעקומען, און די טראַנסילוואַניער זינען הונדערט-טער טויזנטער מיט די רויכעס פֿון די קרעמאַטאַריעס — אוישוויץ, מינדאַנעק און אַנדערע — אַוועק, באַגלייך די מיליאָנען קדושים וטחורים אונדזערע פֿון אַלע אַנדערע לענדער.

1975

פֿאַליק לערנער

שמחת-תורה אין „א בעסאַראַבער שטעטל“

עס וועט מסתמא נישט זיין איבערגעטריבן צו זאָגן, אָו אין קיין שום ייִדישן ישובֿ אויף דער וועלט, איז שמחת-תורה נישט געפראָוועט געוואָרן מיט אַזאַ נאַטירלעכער פֿרייד ווי אין די ייִדישע שטעטלעך פֿון בעסאַראַביע. פֿאַסירט האָט עס, נישט מחמת די בעסאַראַבער ייִדן זינען געווען גרעסערע בעלי-תורה, נאָר ווייל זיי זינען סתם געווען פֿריילעכע ייִדן, וואָס האָבן יעדן ייִדישן יום-טובֿ געפֿינערט מיט אַ מין נאַטירלעכער חדווה. בעסאַראַבער ייִדן האָבן נישט פֿאַרמאָגט די חסידישע עקזאַלטאַציע פֿון די פּוילישע אַדער גאַליציאַנער ייִדן; זיי פֿלעגן אָבער די ייִדישע ימים-טובֿים — איבער הויפט די שלוש רגלים, פסח, שבועות און סוכות — פֿייערן שיעור נישט אַזוי נאַטירלעך ווי אַמאָל די ייִדן אין ארץ-ישראל.

אין אונדזערע מקומות האָבן ייִדן געפראָוועט שמחת-תורה

אין א נאטור־סביבה און אין א ציט פֿון יאָר, ווען אלץ איז געווען
ששון ושמחהדיק. אויב סוכות, דערונטער שמחת־תורה, ווערט אין
דער יידישער רעליגיעזער טראַדיציע באַצייכנט ווי „זמן שמחתנו“,
איז דאָס אָן שום ספֿק געקומען צום אויסדרוק אין בעסאַראַביע,
דאָס לאַנד פֿון תבואה, פֿרוכטן און ווייץ. די פֿרייד פֿון דער פֿרוכ־
טיקייט און פֿון דער שפֿע האָט זיך אין דער דאָזיקער ציט פֿונעם
יאָר ממש געמראָגן אין דער לופֿט. דער איבערגאַנג פֿון שפעטזומער
צום אָנהייב האָרט געאַטעמט מיט דער פֿרייד, וואָס קומט
פֿון אַ געראַטענער שעפֿערישער אַרבעט, וואָס זאָגט־צו זעט און
מנוחה. דער פּויער האָט דעם גרעסטן טייל פֿון די פֿרוכטן פֿון
זיין פּראַצע שוין געהאַט אין דעם שניער, אין קעלער און אין
שפּיכלער, און ער האָט מיט דער געזונטער זיכערקייט פֿון אַ
נאַטורמענטש זיך געגרייט אויפֿצונעמען דעם אָנקומענדיקן האַרבסט
און ווינטער.

פֿאַרן יידן, פֿאַרן יידישן סוחר, פֿאַרן קרעמער און פֿאַרן בעל־
מלאכה, איז די דאָזיקע ציט געווען אַ ציט פֿון פרנסה. דער פּויער
האַט אויפֿן שטעטלשן מאַרק פֿאַרקויפֿט די פֿרוכטן פֿון זיין פֿעלד־
אַרבעט און זיך אַנגעקויפֿט דאָס, וואָס ער האָט נייטיק געהאַט
פֿאַר דער פֿאַמיליע און פֿאַר דער באַלעבאַטישקייט. ביים בעסאַ־
ראַבער יידן איז שמחת־תורה געווען די קולמינאַציע פֿון דער גאַ־
טירלעכער פֿרייד, מיט וועלכער עס האָט געאַטעמט דאָס לאַנד,
אין וועלכן ער האָט געלעבט. דער זאָג „שמיני עצרת, החג הזה,
זמן שמחתנו“ איז געווען אין פֿולן הסכם מיט דער פֿרייד, וואָס
האַט אים באַהערשט. די תורה, מיט וועלכער ער האָט זיך געפֿרייט
ביי די הקפֿות, איז געווען בלויז דער יידישער אויסרייד אויף צו
פֿרייען זיך ווי אַ מענטש מיט דער אַלגעמיינער פֿרייד פֿון דער
אַרומיקער נאַטור, וואָס האָט זיך געגרייט צו איר פֿאַרדינטן אַפּרו
נאָך חדשים פֿון שווערער פּראַצע. אַלע האָבן זיך אין דער ציט
פֿון יאָר געפֿרייט; אָבער דער ייד האָט געבראַכט צום אויסדרוק
זיין פֿרייד אויף זיין אייגענעם שטייגער. ער האָט די פֿרייד מיט
זיין תורה אַינגעוועבט און אַינגעפֿלאַכטן אין דער אַלגעמיינער
פֿרייד, וואָס האָט אים אַרומגערינגלט.

דאָס גיין שמחת־תורה פֿאַר נאַכט, ערבֿ הקפֿות, צום גבאי
אויף אַ גלעזל וויין אין אַ בעסאַראַבער שטעטל, איז עפעס אַווינס,
וואָס מען האָט נישט געזען אין קיין שום יידישן ישובֿ אויף דער
וועלט. דאָס איז געווען אַ בעסאַראַבער יידישע שמחה אין דעם

פֿולסטן זיין פֿונעם וואָרט. בעסאַראַבער ייִדן האָבן נישט געהאַלטן פֿון דעם גלעכֿווערטל: „אַ גאַנץ יאָר שיפור, שמחת־תורה ניכטער“. אין בעסאַראַביע האָט מען אַ גאַנץ קיילעכדיק יאָר געטרונקען ווייַן און שמחת־תורה — אַודאי און אַודאי. בעסאַראַבער ייִדן פֿלעגן טרינקען ווייַן, אָבער קיין שיפורים זינען זיי נישט געווען; אָבער שמחת־תורה פֿלעגט מען ווערן היפשֿלעך בגילופֿינדיק און די שמחה מיט דער תורה איז געווען — אין לשער. איך האָב געקענט ייִדן, וואָס זינען אַ גאַנץ יאָר געווען שטילע, „אַנשטענדיקע“ מענטשן; ווען עס פֿלעגט אָבער קומען שמחת־תורה, האָבן זיי זיך אָנגעשייִן פֿורט און דערלויבט אַלערליי קונדסערזען. שפעטער, ווען עס איז אין שטעטל אויפֿגעקומען אַ באַוווסטזיניקע יוגנט, אַ ציוניסטישע, האָט אויך די יוגנט זיך באַטייליקט אין די דאָזיקע פֿייערונגען פֿון שמחת־תורה, פֿאַרשטייט זיך, און מיט אַ מאַדערן־נאַציאָנאַלן לבֿוש. מײַן טאַטע איז יאָרן לאַנג געווען גבאי אין דער בעל־מלאַ־כהשער שול פֿון אונדזער שטעטל און די קאַלעקטיווע שמחה פֿון ערבֿ הקפֿות פֿלעגט פֿאַרקומען בײַ אונדז אין שטוב. קיין שום עונג־שבת און קיין שום עונג יום־טובֿ פֿון די, וועלכע מען אַרדנט הינט אײַן, קאַנען זיך נישט פֿאַרגליכן צו דער פֿרייד, וואָס האָט געהערשט בײַ אונדז אין שטוב אין דעם טאַג פֿון שמחת־תורה, איידער מען איז געגאַנגען אין שול אַרײַן צו די הקפֿות. די מאַמע פֿלעגט צו דעם יום־טובֿ צוגרייטן פֿאַרשיידענע געבעקסן, די לאַנגע צעשטעלטע טישן זינען געווען פֿול מיט פֿרוכטן און מיט ניס (די באַרימטע בעסאַראַבער ניס) און דער עולם האָט זיך משמח געווען בײַ אַ גלאַז ווייַן, וואָס מען פֿלעגט אָנשעפֿן גלייַך פֿון די עמערס אַרויס, וועלכע זינען געשטאַנען אויף די טישן. שמחת־תורה האָט מען אין בעסאַראַביע נישט באַנוצט קיין פֿלעשער אויף צו ברענגען ווייַן — מען פֿלעגט אים ברענגען מיט פֿולע עמערס. מאַטל דער שמש, פֿון אונדזער שול, פֿלעגט אַלע מאָל ברענגען פֿרישע עמערס ווייַן, זיסן, נאָך נישט קיין אויסשפּילטן ווייַן, פֿון וועלכן מען איז נאָר געוואָרן בגילופֿין, אָבער נישט שיפור, און דער עולם פֿלעגט טרינג־קען און פֿאַרבײַסן מיט לעקעך, פֿרוכטן און ניס. די שמחה, וואָס האָט געהערשט, איז געווען אַן אויסערגעוויינלעכע. דאָס איז געווען אַ קוואַליקע, אַ נאַטירלעכע פֿרייד, וואָס האָט געשטראַמט פֿון די טיפֿענישן פֿונעם געמיט. דער טאַטע, וואָס איז געזעסן אויבן אָן, במבֿע אַ קליינער טרינקער, פֿלעגט פֿון די ערשטע פֿאַר גלעזער ווייַן ווערן בגילופֿינדיק און כסדר שמייכלען. פֿאַר דער מאַמען

זינען דאס געווען שעהן פֿון אמתן נחת־רוח און מיר, קליינ־וואַרג, זינען גאָר געווען אויפֿן זיבעטן הימל אין אַט דעם טאָג פֿון שמחת־תורה, ווען די גאַנצע פֿרייד האָט זיך געפֿונען בײַ אונדז אין שטוב ממש.

און דערנאָך — דאָס פֿירן דעם גבאי אין שול אַרײַן, און די הקפֿות! ווער קאָן דען באַשרײַבן די פֿרייד, וואָס האָט גע־הערשט? ווער וואָלט געוואָגט צו זאָגן, אָז ייִדן געפֿינען זיך אין גלות, ווען מען האָט געזען, ווי ייִדן אין אַ בעסאַראַבער ייִדיש שטעטל האָבן געפֿירט אַ גבאי אין שול אַרײַן שמחת־תורה צו די הקפֿות? דאָס שטעטל איז דאָן געווען אַ וועלט פֿאַר זיך, אַ ייִדישע וועלט וואָס האָט זיך געפֿרייט מיט אייגענער פֿרייד. נישט ווייל זי האָט געהאַט די פֿרײַהייט דערצו, נאָר אַף־על־פֿי־כן, נישט געקוקט אויף דעם, וואָס זי איז געווען פֿאַרשקלאַפֿט, אונטערגעוואָרפֿן דעם ווילן און דעם קאַפֿרײַז פֿון אַנדערע. אין דעם זײַן איז נישטאָ קײַן צווייטער בײַשפּיל, ווען אַ פֿאַלק האָט זיך אויסגעלעבט איבערלעד, עמאַציאָנעל, גנטיק און פּסיכיש, אַזוי פֿרײַ אונטערן יאָך פֿון אַ צווייטן פֿאַלק ווי דער ייִד אין דעם שטעטל פֿון מזרח־אײראָפּע.

און שמחת־תורה צו די הקפֿות אין שול — וואָס פֿאַר אַ ווונדערלעך בילד! וואָס פֿאַר אַן אויסבראָך פֿון אמתער, נישט־געמאַכטער פֿרייד! שמחת־תורה צו די הקפֿות זינען אַוועקגענומען געוואָרן די צויםען צווישן מאַן, פֿרוי, קינד, אַלע, אָן אונטערשייד פֿון עלטער און געשלעכט, פֿרייען זיך מיט דער תורה. די שול, וווּ אַ גאַנץ קנלעכדיק יאָר זעט מען נאָר מענער, איז פֿול מיט פֿרויען, איבער הויפט יונגע מיידלעך, וואָס קומען זיך פֿרייען מיט דער תורה ווי מיט זייער אייגנס. עס איז די איינציקע געלע־גנהייט, ווען די ייִדישע פֿרוי פֿילט זיך אַ גלייכבאַרעכטיקטע מיטן מאַן. די שטימונג אין שול איז נישט נאָר אַ שטימונג פֿון פֿרייד, נאָר אויך אַ שטימונג פֿון גלויבן, אַלע פֿילן זיך באַשיצט אין איר שאַטן. דער אייביקער ייִדישער בטחון קומט צום אויסדרוק אויף אַן אוממיטל באַרן, ספּאַנטאַנעם אַופֿן. פֿונעם באַלעמער הערט מען דאָס קול פֿונעם שמש, וואָס רופֿט־אויס: „אַלוף התּוּרַנִי ר' פּלוּנִי בן פּלוּנִי, תּן כּבוֹד לַתּוּרָה.“ אַלע זינען אַלופֿים, גענעראַלן — פֿאַר דער תורה זינען נישטאָ קײַן אונטערשיידן און קײַן מיוחסים. משה קאַוואַל, אַ ייִד מיט אַ „פּלי“ צום זינגען, וואָס האָט די אייביקע קאַנצעסיע צו זאָגן „אַתּה הראּתּ“ צו די הקפֿות, קלינגט־

איבער מיטן קול די, וואָס האָבן ספּאַנטאַן אימפּראָוויזירט אַ כאָר אַרום אים און „האַלטן אים אונטער“. עולם דרייט זיך מיט די ספּר־תּוֹרָהס אין אַן אומאויפּהערלעכן קאַראַהאַד. מען זינגט, מען טאַנצט מיט דער תּוֹרָה הקדוּשה. פּרויען, מיידלעך און קינדער זינגען אויסגעשטעלט בײַ די זינגן, קושן די תּוֹרָה און ווינטשען ווען: „דערלעבט איבער אַ יאָר“. די וואָס טראָגן די תּוֹרָה ענט־פּערן: „גם אַתּם, דערלעבט אויך איבער אַ יאָר“.

פון בוך „א בעסאַראַבער שטעטל“, בוענאַס־אי־רעס 1958

יוסף בורג

„דאָס לעבן גייט ווייטער“

צווישן קאַטעוון און קיטעוון

וועגן לויפֿן באַרג־אַראָפּ. וועגן קרייצן זיך, ווי מענטשלעכע לעבנס־גרויע אַספּאַלטי־רטע וועגן, פּלאַנטערן זיך צווישן אלע ווייסע חזזלעך מיט גאַניקלעך פֿון פֿאַרנט, און עפעס אַ בענקשאַפֿט קוקט־אַרויס פֿון די צאַרט־פֿאַרהאַנגענע פֿענצטער, טרויעריק און פֿאַר־טראַכט.

אַט שאַרט זיך מיט שטילע טריט אַ בחורל. ער טוט פֿאַרזיכטיק אַ קלאַפּ אין פֿענצטער. אויפֿן גאַניקל באַווייזט זיך רחלע צי ברזי־נעלע, מיט לאַנגע צעפּ און אַ פֿייערדיקן אומרו אין קוילשוואַרצע אויגן.

— וואָס אזוי שפעט, אַבֿרהמעלע?

מיראַזש... בלענדעניש...

זיי זינגען שוין לאַנג אויף דער וועלט נישטאַ, די אַבֿרהמעלעך מיט וואַרעמע הערצער, וואָס האָבן, פֿאַרבלענדטע פֿון עפעס אַ גרוי־סער שליחות, אונטער שטעכיקע בליקן פֿון זשאַנדאַרן און געהיימ־אַגענטן, זיך געצויגן צו אַ ניער וועלט... און כּל־ה־מיידלעך האָבן אין די אַוונטן שטיל געבענקט, און די בענקשאַפֿט זייערע אויף זנדענע תּפֿילין־זעקלעך אויסגענייט.

בלייכע שאַטנס פֿון פֿאַרגאַנגענע יאָרן.

*

איך גיי מיט דער „פּוילישער זינט“ צווישן קאסעוון און קיטעוון. ס'איז זונטיק. מענטשן גייען פֿונעם יאָרִיד, פֿריילעכע, טומלדיקע. אַנדערע מענטשן אויף די זעלביקע וועגן. עמעצער פֿאַרציט אָן אַלטן הוצולישן ניגון, כאַפֿן שטימען אונטער דעם רעפֿריין, און די בערג ענטפֿערן אָפּ :

— היי — היי... האָ — יאָ !

בני אַ קרייצוועג שטייט אַ ברונעם מיט אַ הילצערנער באַנק און אַ הילצערנעם צלם, אַ זכר פֿון אַמאָליקע צייטן. דאָס וואָסער איז פֿריש און דערקוויקנדיק. פֿאַר טאָג גייט פֿון זיין טיפֿקייט אויף די זון און פֿאַר נאַכט באַהאַלט זי אין זיין אַפּגרונט דאָס גאַלד פֿון אירע שטראַלן.

בנים ברונעם זיצט אַ בלינדער באַנדוריסט, אויך ווי אַ זכר פֿון אַמאָל. זיינע צעקרימטע, קנאַכיקע פֿינגער לויפֿן פֿליגן איבער די פֿילצאָליקע סטרונעס, און אַ טרויעריקער דוינע-טריילער ציטערט אין דער לופֿט :

— היי — היי... האָ — יאָ ...

*

דעמאָלט איז אויך געווען זונטיק. מאַמעס, ווי גערירטע פֿון זיינען, מיט קליינע דערשראָקענע קינדער אויף די הענט, זיינען גע-לאַפֿן איבער די וועגן און סטעזשקעס, וואָס האָבן זיך געפּלאַנטערט. בלוטיקע שריפֿות האָבן זיי באַגלייט.

די וועלדער האָבן טויב גערוישט, און בני די קרייצוועגן זיינען פֿאַרסמטע ברונעמס, ענלעכע אויף ניט-פֿאַרשיטע קברים, געשטאַרבן אין איינעם מיט דעם ליד פֿונעם באַדוריסט, וועלכער האָט נאָך נעכטן געזונגען :

„פייגל פון ווייטע קאנטן קומען אונדזערע דוינעס הערן,

בני אונדז זיינען לידער און בלומען פֿאַראַן,

און שטיבער פול מיט טרערן...“

די זון פֿאַרקערעוועט אויף מערבֿ. רויטע שטראַלן בלאַנדזשען איבער די וועגן. אין די פֿענצטער ברענט אַ בלוטיק פֿייער און ווייט איינעם לויטערן הימל שנעידן זיך אַרײַן גאַלדענע צלמים אויף בונטע סלאָווישע קלויסטער-טורעמס און טרינקען זיך אין דער

טיף פֿונעם קלאַרן טיך, וואָס קניקלט באַרג־אַראָפּ זינע ברויזנדיקע וואַסערן.

ביים ברעג פֿונעם טיך וואַקסן ווערבעס, אַלטע ווערבעס. צווישן די ווערבעס — מאַסן־קברים. און צוקאָפּנס פֿון די פֿריצניטיק־פֿאַר־שניטענע לעבנס שטייט, ווי אַ ריזיקע מצבֿה, אַ שטיינערנער באַרג. און די וועלדער זינגען... זינגען מעכטיק, ווי אַן אַרגאָן, זייער פֿריילעך און אייביק געזאָנג...

— היי — היי... האָ — יאָ! ...

ביסלעכווייז ווערן די וועגן ליידיק, און אַ געמיטלעכע רויקייט שוועבט איבער זיי. רויטע שטראַלן צינדן־אָן די באַרגשפיצן. ברענען זיי, ווי אַזינגעהילטע אין פֿלאַמען. די בערג קייטלען זיך אין אַ טונקל־גרינער סודות־פֿולער דעמערונג און ס'ווייעט פֿון זיי אַזאַ אומבאַרירטע בראַשית־דיקע שיינקייט, און עס קומען אויפֿן זכרון שורות פֿון אַ ליד:

צי בין איך דען שולדיק, וואָס ס'גראַמט זיך
על פי טעות „שיין“ מיט „געוויין“?

אַמאָל, מיט יאָרן צוריק, האָט איציק מאַנגער געוואַנדערט איי־בער די זעליביקע וועגן, געפֿונען אונטערוועגנס אַ גאַלדענעם ברונעם מיט גאַלדענער שנין אין זיין וואַסער. און ער האָט געטראָגן איבער די וועגן

דאָס ליכטיקע וואַרט אויף די ליפּן,
די גאַלענע שנין אין דער האַנט.

האַבן רוצחים אין שוואַרצע מונדירן מיט בלוט פֿאַרגאָסן דאָס דאָזיקע וואַרט, אויסגעלאָשן די דאָזיקע שנין, נאָר די מאַנגערישע בענקשאַפֿט איז געבליבן און זי גייט מיר נאָך איבער די וועגן צווישן קאַסעוון און קיטעוון.

*

דער פֿאַרנאָכט לאָזט לאַנגזאַם זיך אַראָפּ פֿון די בערג. ס'ווערט אומהיימלעך שטיל. און דער וואַלד וויגט זיין אייביקן רויש:

— היי — היי... האָ — יאָ! ...

פֿון מזין פֿריסטער קינדהייט האָב איך ליב געהאַט דעם רויש פֿון וועלדער, דעם זינדענעם שאַרף פֿון סאַסנעס. ליב געהאַט דעם ציטער פֿון פֿלאַצנדיקע קנאַספּן און דאָס שטילע פֿאַרויכטיקע פֿאַלן פֿון ווילדע צניטיקע פֿרוכטן.

כ'האַב נאָך דעמאָלט נישט געוואָסט, אַז די זעליביקע ביימער, די

שטומע פריינד פֿון מײַן קינדהייט, קאָנען דינען פֿאַר תּליות און זייער גערויש וועט אַ מאָל קלינגען אין מײַנע אויערן, ווי דאָס לעצטע געוויין פֿון אומשולדיק אומגעבראַכטע.
היי — היי — האַ — יאָ!

פֿון בוך „דאָס לעבן גייט וויטער“, מאַסקווע 1980

יוליאַן שוואַרץ

די יידישע רעווי אין רומעניע

די פֿראַנצויזישע ענציקלאָפּעדיע „לאַרוס“ גיט פֿאָלגנדיקע דער-פֿיניציע פֿאַר דער רעווי: „אַ טעאַטער־שטיק, אין וועלכן מע פֿירט פֿאַרביי אונדזערע אויגן, אויף אַ קאַמישן אופֿן, די הויפּט־געשעע־נישן פֿונעם יאָר.“ פֿון פֿראַנקרײַך האָט זיך די רעווי אַנגעביר־גערט אויך אין רומעניע, קודם ווי אַ ליכטער זשאַנער פֿון טעאַ־טער־קונסט, מיט שטאַרקן אַקוסטישן און אָפּטישן צוצי־כוח, מיט דזשאַז און וועדעטן (סטאַרס) און באַלעט־מיידלעך (גוירלס), אָבער מיט ווייניק אינהאַלט.

...אַנערקענונג און דאַנקבאַרקייט פֿאַרדינען די אַכּות פֿון דער יידישער רעווי, די פֿריילעך־מאַכער־נשפּחה, די טאַלאַנטפֿולע פֿאָלקסקינסטלער, די בדהנים. זיי האָבן באַריכערט דאָס לעבן פֿון פֿאָלק, פֿאַרשאַפּט אַזוי פֿיל פֿרייד די צוהערערס מיט זייערע לידער, צו וועלכע זיי פֿלעגן אויך שאַפֿן די מעלאָדיעס, מיט זייער וויסן, מיט זייערע וויצן, גלנצווערטלעך, קאַלאַמבורן, אַנעקדאָטן. .. אין 1917, בעת דער דײַטשישער אַקופּאַציע, האָבן יעקבַ באַטאַשאַנסקי און י. שטערנבערג געשאַפֿן טעאַטער, וואָס האָט צו־געצויגן די אינטעליגענץ און די אַריסטאָקראַטיע, און ברייטע פֿאָלקסשיכטן, און די פרעסע האָט געשריבן ניט נאָר רעצענזיעס, נאָר אויך אַרטיקלען וועגן אַט דעם רעווי־טעאַטער.

באַטאַשאַנסקי האַלט, אַז ס'איז געווען מער געשפּילטע צײַטונג. אַלע מאַדערנע נאַציאָנאַל־פּראַגרעסיווע לאַזונגען זײַנען דאָ פּראַקלאַ־מירט געוואָרן. מ'האַט אינעם דערמאָנטן טעאַטער אויך פּאָפּולער געמאַכט יענע פּערזענלעכקייטן, וואָס האָבן באַשינט דאָס לעבן

פֿון די רומענישע יידן, ווי: וועלוול זבאָרושער, אַבֿרהם גאַלד־פֿאַדען, יעקבֿ פֿסנתיר, סאַפֿיאַ קאַרפֿ, שלום עליכם, מענדעלע מוכר ספֿרים א״אָנ. עס איז כדאי צו פֿאַרפֿיקסירן די נעמען פֿון די 14 רע־וויוען, געשריבענע פֿון יעקבֿ באַטאַשאַנסקי, משה אַלטמאַן און י. שטערנבערג: „בוקאַרעשט־ירושלים“, „אינמיטן־דערינען“, „אויפֿן בוי־דעם אַ יאַרד“, „פֿאַאיע ווערדע — גרינע בלעטער“, „הערשעלע אַסטראַפֿאַליער“, „קו־קו־רי־נו“, „שלום עליכם“, „פֿורים־קאַבאַרע“, „חצי שלי־חצי שלך“, „ראַזשינקעס מיט מאַנדלען“, „סקאַצל קומט“ און „טעאַטער אין פֿלאַמען“.

... אין די יאַרן נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה האָבן אין רומעניע בנגעטראַגן צום שאַפֿן רעווי־ספּעקטאַקלען י. בערקאָוויטש, אי. קאַראַ, י. בערג, יוליאַן שוואַרץ, מ. באַלאַן, מ. יאַסיפֿאָוויטש, סימעלע שניידער, שמואל פֿישלער א״אָנ.

אַט די רעווי־ספּעקטאַקלען זיינען טעמאַטיש רייך. עס פֿילט זיך אין זיי דער אַטעם פֿון דער הינטציטיקייט. די סאַטירישע סקעטשן האָבן אַרויסגערופֿן רעאַקציע, געלעכטער ביים עולם און מיט דעם באַוויזן אַ דערצייערשע ראַלע... די קאַמישע סטרוגע אין אַט די רעווי־ספּעקטאַקלען — איראַניע, וויץ, שטעכווערטל, גראַטעסס — איז אויסגעגליכן צו דער גוטער אויסשטאַטונג. אין יאַסער טעאַטער פֿלעג די מיסטערין נוצי גרונעאַ שאַפֿן פֿרעכטיקע כאַרעאַגראַפֿיע צו די ספּעקטאַקלען, יידישע סטיליזירטע טענץ. מוזיק האָבן געשאַפֿן בערל סעגאַל, ה. שוואַרצמאַן, עמיל סעקולעץ, אורעל דזשיראַוועאַני, אויגען קאַפֿלער, משה פֿידעל, ה. סעגאַלאָוויטש און אַנדערע. די גע־ראַטענע מעלאָדיעס, אייניקע פֿאַלקסטימלעכע, האַרציקע, ווערן נאָך הינט געזונגען. אַחוץ הינטציטיקע פֿראַבלעמאַטיק איז אין די רעווי־ספּעקטאַקלען פֿאַראַן יידישער פֿאַלקלאַר און דער אַבֿן־טובֿ איז דער יידישער פֿאַלקס־הומאָר.

יידישע קליינקונסט־בינע אין רומעניע

מיט שמחה שוואַרצס נאַמען איז פֿאַרבונדן דאָס ערשטע קליינ־קונסט־טעאַטער אין רומעניע. ער איז געווען דער רעזשיסאָר, גע־שריבן די טעקסטן און די מוזיק, געמאַכט די דעקאָרן און אויך מיטגעשפּילט. די קליינקונסט־בינע „קאַמעלאַן“, דער געלונגענסטער טעאַטער־פרוּוו, איז געווען ניט נאָר די חנעוודיקע קליינקונסט־בינע

מיט פֿינן-סטיליזירטע בילדער פֿון יידישן שטייגער, נאָר אַ טעאָטער, וואָס האָט משפּיע געווען צוויי דורות. אזוי שרייבט שלמה ביקל. . . בעת דער צוואַנגאָרבעט — אין דער 2טער וועלט-מלחמה — פֿלעגן זיך די אויטגעמאָטערטע יידישע יינגלעך דערמונטערן מיט „קאָמעלאַן“-נומערן. אין די האַלב-אַננגעבראַכענע הילצערנע באַראַקן, אין וועלכע זיי פֿלעגן נעכטיקן, ביים שיין פֿון אַ צאַנקענדיקן ליכטל, פֿלעגן אויפֿשיינען די פּנימער, זיך דערוואַרעמען די הערצער, ווען זיי פֿלעגן זיך צעזינגען. צו ערשט סאַלאַ, דערנאָך אַלע, געדעמפּט, און ס'האָט זיך צעגאַסן אין דעם פֿינצטערן אַרום: „קומען וועט אַ טאַג, היי, וועט ער קומען!“ פֿון שְׂמחה שוואַרצס „צייטונג-פֿאַר-קויפֿער“.

... זיין טעאָטראַלע טעטיקייט איז אויסגעוואַקסן, ערשט ווען ער האָט זיך באַזעצט אין פּאַריז און געשאַפֿן דאָרט זיין מאַריאַנעטן-טעאָטער „הפּל-בפּל“. קיינער האָט דער מאַריאַנעטע פֿון יידישע טיפּן נישט געגעבן אַזאַ עקספּרעסיווקייט ווי ער. איז אַ חידוש, וואָס די פּרעסע, די אַנגעזעענסטע טעאָטער-קריטיקערס פֿון פּאַריז און ישׁ-ראַל האָבן זיך אָפּגערופֿן מיט התפּעלות וועגן „הפּל-בפּל“, געלויבט דעם קינסטלערישן אויפֿטו פֿון דראַמאַטורג, מוזיקער, דעקאָראַטאָר, רעזשיסאָר, אַקטיאָר שְׂמחה שוואַרץ? אַפֿילו אין דער שווייץ, וווּ ער האָט זיך געראַטעוועט בעת דער נאַצי-אַקופּאַציע אין פֿראַנקרײַך, האָט ער געגרינדעט אַ קליינקונסט-טעאָטער, „נע-ונד“, אַ סינטעז פֿון זינע פּופּן און מאַריאַנעטן-ספּעקטאַקלען.

פון בוך „פּאַרטעטן און עטיען“, בוקאַרעשט 1979

ביאָביבליאָגראַפֿיע

פאַר געווען אַרעסטירט. אַליין און צווי מיט אַנדי אַרויסגעגעבן זשורנאַלן, גע- שאַפן צווי מיט יעקב באַטשאַנאָנסקיין אַ רעוויטעאַטער, צווי געשריבן רע- וויזען און רעזשיסירט, צוציגעניק ניט בלויז יוגנט צו שפילן אויף דער ביי- גע, נאָר אויך טאַלאַנטירטע מאַלערס, מוזיקערס און טאַנצמייסטערס, בכדי די ספעקטאַקלען זאָלן שטיין אויף אַ הוי- כן ניוואָ. די ספעקטאַקלען האָבן טאַקע צוגעצויגן אַן עולם. אַפגעפרעמדטע אינטעליגענטן, דערווייטערטע פון דער יידישער גאַס, האָבן זיך דערנענטערט צו יידיש און זיין שאַפן. גראַטעסק איז ביי י. ש. סני אין שרייבן, סני אין טעאַטער-רעזשי, געוואָרן אַ גרונט- שטריך, און ער האָט באַקומען גרויס אַנווען, נישט בלויז אין רומעניע, נאָר אויך אין אַנדי ישובים. אויפגעפירט ווערק פון אונדזערע קלאַסיקערס, פּרצעס „ביי נאַכט אויפן אַלטן מאַרק“, שלום עליכמס „אוצר“ און „דער פאַרכישופּטער שניידער“, ווי אויך פון אונדזערסאַלן טעאַטער-רעפּערטואַר. קולטיווירט פאַלקלאַר. פּראַיעקטירט יידישע פּילמען און צוליב זיי זיך פאַרבונדן מיט אויסלאַנד. טייל לידער זיינע זינגען געדרוקט געוואָרן אין העברעישע און ירוּסישע זשורנאַלן.

יעקב שטערנבערג, דער טאַנגעבער פון דער יידישער ליטעראַ- רישער משפּחה אין רומעניע, געבוירן דעם 19טן אַפּריל 1890 אין ליפּקאַן, בעסאַראַביע, און דעבוטירט 1908, גע- מוטיקט פון פרצן און ביאָליקן, האָט

אַ סך יאָרן זיך געדרוקט אין ליט- זשורנאַלן, א"ר פון אַ רייזען, ש. ניי- גער א"א, און ערשט אין 1935 איז אַרויס זיין ערשט בוך לידער, שטאַט אין פּראַפּיל, 318 זיי, בוקאַרעשט. אַ זון פון אַן אַנגעזעענעם סוחר, האָט. ש. געלערנט אין חדר מתוקן, און גימנאַזיע, אַבער אַוועק איז ער צו סאַציאַליסטישער אַרבעט און דער-

אין דער 2טער וועלט־מלחמה זיך געראטעוועט פון די נאַציס, באַזעצנדיק זיך אין ראַטן־פּאַרבאַנד. אין 1970 איז אין רומענישן מלוכה־פּאַרלאַג „קריטע־ריאַן“, אין בוקאַרעשט, אַרויס א״ט אין קריז פון יאַרן, זינע לידער און באַ־לאַדעס פון 1915-1970.

*

משה אַלטמאַן, געב׳ 5טן מנ 1890 אין ליפּקאַן, געלערנט אין חדר און גימנאַזיע, האָט אַליין געזוכט זיין וועג, פריער לערנענדיק אין בית־מדרש און דערנאָך — אייראָפּעיִשע שפּראַכן, מיט דער ספּעציעלער נטיה צו דער פּראַנציזישער ליטעראַטור. נאָכן 1טן וועלטקריג אַרויסגעפּאַרן ווי אַ לעק־טאַר און אינסטרוקטאָר פון דער דע־מאַלט געשאַפּענער ייִדישיסטישער קול־טור־פעדעראַציע אין טשערנאָוויץ. גע־ווען 1930 אין אַרגענטינע. מיטגעאַר־בעט אין „די אידישע צייטונג“ (אַ סך לירישע אַבסערוואַציעס און דערציילונג־גען געדרוקט אונטער פּסעוּדאָנימען). צוריקגעקומען אין בעסאַראַביע, זיך

באַזעצט אין אַ דאָרף און געפרובירט אַפּזוגעבן זיך צו ערדאַרבעט. דעבּוטירט אין 1920 מיט לידער און דערציילונגען אין פּוּעל־ציוניסטישן אַרגאַן „די פּרעהייט“ און באַלד דער־נאָך אין „דאָס נייע לעבן“ פון בונד, אויסנעמענדיק מיט זיין געמיטלעכן שרייבמאַניר, וואַרעמען טאָן, ליריזם. עס ליכט פון זיי אַרויס מענטשלעכע ריפּ־קייט, קלוגשאַפט, פּאַרטיפּונג אין אַ־בערלעבונגען, אַ חכמה וואָס ביים גאַנ־צן פּעסימיסטישן אונטערטאָן איז פּאַ־ראַן אַ ראַמאַנטישער אַטעם, אַ הומאַ־ניסטישער טאָן.

די ווינער קאַרעסטע, דערשינען אין 1935 אין בוקאַרעשט, 158 זייטן, איז געווען דאָס 1טע בוך פון מ. א. מדרש פּנחס, 185 זײ, בוקאַרעשט 1936 — דאָס 2טע בוך; שמעטערלינגען, 127 זײ, בוקאַרעשט 1939. אין 1925 איז אַרויס אין נײַ אַ באַנד געקליבענע ווערק, 332 זײ, מיט אַן אַריינפיר פון שלמה ביקל. משה אַלטמאַן איז אויך דער מחבר פון עטלעכע טעאַטער־ווערק, אייניקע פון זיי אויפגעפירטע.

מוסטעררווערק פון דער יידישער ליטעראטור

78 דערשינען מיט טובסידיע פֿון יוסף ליפשיץ פֿאָנד
און פֿון 79סטן באַנד דערשנינען די מוסטעררווערק
מיט דער טובסידיע פֿון דוד טוריאַנסקי־פֿאַנר
אונטער דער רעדאַקציע פֿון שמואל ראָזשאַנסקי

- (1) שלמה עטינגער — אויסג' שריפֿטן, 2טע אויפלאַגע (312 זייטן)
- (2) מאַרק וואַרשאַווסקי — ייִד' פֿאַלקסלידער, 3טע אויפלאַגע (216 זייטן)
- (3) ה. ד. נאַמבערג — אויסג' שריפֿטן, 2טע אויפלאַגע (256 זייטן)
- (4) מענדעלע — מסעות בנימין השלישי, 3טע אויפלאַגע (256 זייטן)
- (5) לייב נייִדוס — אויסגעקליבענע שריפֿטן, 2טע אויפלאַג (208 זייטן)
- (6) יעקבֿ דינעזאָן — יאַסעלע קריזיס, 3טע אויפלאַגע (256 זייטן)
- (7) משה בראַדערוואַן — אויסגעקליבענע שריפֿטן, 2טע אויפֿ' (272 זי')
- (8) אליהו בחור — בַּא־בוך, 2טע אויפלאַגע (256 זייטן)
- (9) דוד פֿינסקי — אויסגעקליבענע שריפֿטן, 3טע אויפלאַגע (352 זייטן)
- (10) שמעון פֿרוג — אויסגעקליבענע שריפֿטן, 2טע אויפלאַגע (216 זייטן)
- (11) י. ל. פֿרץ — אין 19טן יאַרהונדערט, 3טע אויפלאַגע (272 זייטן)
- (12) י. ל. פֿרץ — אין 20טן יאַרהונדערט, 2טע אויפלאַגע (272 זייטן)
- (13) מאַריס ראָזענפֿעלד — אויסג' שריפֿטן, 2טע אויפלאַגע (240 זייטן)
- (14) האַפֿשטיין — כאַריק — פֿעפֿער, 2טע אויפלאַגע (272 זייטן)
- (15) מרדכי ספֿעקטאָר — דער ייִד' מוזשיק, 2טע אויפלאַגע (272 זייטן)
- (16) ה. לייזיק — אויסגעקליבענע שריפֿטן, (352 זייטן)
- (17) שלום עליכם — מנחם מענדל, 3טע אויפלאַגע (272 זייטן)
- (18) אַבֿרהם גאַלדפֿאַדען — אויסג' שריפֿטן, 2טע אויפלאַגע (256 זייטן)
- (19) י. י. שוואַרץ — קענטאַקי, א. ראַבֿאי — הער גאַלדענבערג
(פֿיאַנערן אין אַמעריקע), 2טע אויפלאַגע (312 זייטן)
- (20) ח. נ. ביאַליק — אויסגעקליבענע שריפֿטן, (384 זייטן)
- (21) ש. אַנ־סקי — אויסגעקליבענע שריפֿטן, (296 זייטן)
- (22) מענדעלע מוכר־ספֿרים — פֿישקע דער קרומער, (256 זייטן)
- (23) יוסף אָפּאַטאַשו — אין פּוילישע וועלדער, (416 זייטן)
- (24) זלמן רייזען — אויסגעקליבענע שריפֿטן, (304 זייטן)
- (25) יהואַש — אויסגעקליבענע שריפֿטן, (320 זייטן)

- (26) גליקל האמיל — זכרונות, (352 זייטן)
- (27) שלום עליכם — טביה דער מילכיקער, זטע אויפלאגע (288 זייטן)
- (28) אַבְרָהָם רייזען — אויסג' שריפטן זטע אויפלאגע (320 זייטן)
- (29) די פֿרוי אין דער ייִדישער פּאָעזיע — אַנטאָלאָגיע (416 זייטן)
- (30) ר' נחמן בראַצלעווער — סיפורי־מעשיות, זטע אויפלאגע (224 זייטן)
- (31) מרדכי אַלפּערסאָן — אין אַרגענטינע (320 זייטן)
- (32) פרץ הירשביין — אויסגעקליבענע שריפטן (336 זייטן)
- (33) ייִדיש אין ליד — אַנטאָלאָגיע (264 זייטן)
- (34) מנחם באַריישאָ — דער פֿרעמדער, זאָול רימער (320 זייטן)
- (35) ווען אַ פֿאַלק דערוואַכט — מדינת ישראל (464 זייטן)
- (36) נוסח השֵׁכּלה — אַנטאָלאָגיע (272 זייטן)
- (37) ז. סעגאַלִאָוויטש — לידער, דערציילונגען, זכרונות (352 זייטן)
- (38) מעשה־בוך, פֿון 1602 (368 זייטן)
- (39) אונטער אַקופּאַציע: עוזר וואַרשאַווסקי — שמוגלערס. (328 זייטן)
- (40) ערב־חורבן: מ. בורשטיין/מאַזאַוויט און 14 פּאַעטן (256 זייטן)
- (41) חורבן: פּאָעזיע, פּראָזע, דראַמע — אַנטאָלאָגיע (432 זייטן)
- (42) ווידערשטאַנד און אויפֿשטאַנד/פּאָעזיע, פּראָזע, דראַמע (336 זייטן)
- (43) איציק מאַנגער — לידער, פּראָזע, עסייען (384 זייטן)
- (44) דוד בערגעלסאָן — אויסגעקליבענע שריפטן (320 זייטן)
- (45) משה נאָדיר — הומאַר, קריטיק, ליריק (288 זייטן)
- (46) דאָס קינד אין ייִד' פּאָעזיע און פּראָזע — אַנטאָלאָגיע (320 זייטן)
- (47) י. אַקסנפֿעלד — שטערן־טיכל, ערשטער ייִד' רעקרוט (288 זייטן)
- (48) פּליטים צווישן פֿייער, אַנטאָלאָגיע (304 זייטן)
- (49) אויסגעוואַרצלטע און איינגעוואַרצלטע, אַנטאָלאָגיע (272 זייטן)
- (50) דרום־אַפֿריקאַניש, אַנטאָלאָגיע (360 זייטן)
- (51) שלום אַש — פֿון שטעטל צו דער גרויסער וועלט (400 זייטן)
- (52) דער אַרבעטער־דור אין אַמעריקע, אַנטאָלאָגיע (224 זייטן)
- (53) צאינה וראינה — עבֿרי־טייטש (368 זייטן)
- (54) טשילעניש — אַנטאָלאָגיע (272 זייטן)
- (55) אין דעם אייגענעם לאַנד, 25 יאָר ישראל (568 זייטן)
- (56) שלום אַש — אַנקל מאַזעס, דאַמאַן (264 זייטן)
- (57) יעקב־גאַרדין — 3 דראַמעס (352 זייטן)

- (58) בראזיליאניש — אנטאלאגיע (352 זיטן)
- (59) פֿון דור צו דור: א. וויטער, ד. איינהארן, ז. י. אָנכי (368 זיטן)
- (60) מאַקס וויינרײַך — אויסגעקליבענע שריפטן (416 זיטן)
- (61) אין סאַוועטישן פֿרילינג — אַנטאלאגיע (248 זיטן)
- (62) קאַנאַדיש — אַנטאלאגיע (448 זיטן)
- (63) דוד איגנאַטאָוו — אויסגעקליבענע שריפטן (336 זיטן)
- (64) פֿון רעוואָלוציע צו פּשוּבָה — לייב פֿינבערג (280 זיטן)
- (65) י. י. זינגער — אויסגעקליבענע שריפטן (312 זיטן)
- (66) אַרגענטיניש — דער חלום פֿון פֿעלד / אַנטאלאגיע (320 זיטן)
- (67) משה קולבאַק — אויסגעקליבענע שריפטן (320 זיטן)
- (68) אין פּאַגאַם — אַנטאלאגיע (304 זיטן)
- (69) אונדזערע קריטיקערס — אויסגעקליבענע שריפטן (320 זיטן)
- (70) צווישן שטאַטישע ווענט / טער באַנד אַרגענטיניש (496 זיטן)
- (71) עלטערן און קינדער — אַנטאלאגיע (360 זיטן)
- (72) משלים בײַ יידן / אַנטאלאגיע (288 זיטן)
- (73) געזאַנגען פֿאַר עמד / אַנטאלאגיע (224 זיטן)
- (74) נאַרד־אַמעריקאַניש / אַנטאלאגיע (272 זיטן)
- (75) גייט אַ ייד קיין אַרץ־ישׂראל / פֿון דער ייד' ליט' (256 זיטן)
- (76) דער פֿרילינג פֿון „די יונגע“ אין אַמעריקע, אייראָפּע, ישׂראל (320 זיטן)
- (77) געלעכטער אויף אַן אמת (256 זיטן)
- (78) מערב־אייראָפּעיִש / פֿראַנקרײַך, ענגלאַנד, בעלגיע, האַלאַנד (336 זיטן)
- (79) 1939 אין דער ייִדישער ליטעראַטור, אַנטאלאגיע (288 זיטן)
- (80) וואַרשע אין דער ייִדישער ליטעראַטור (304 זיטן)
- (81) דער אמת דורך געלעכטער (240 זיטן)
- (82) י. י. טרונק — זכרונות, פֿאַלקס־מעשיות, לידער (240 זיטן)
- (83) דאָס לעבן אין איין אַקט / 12 איינאַקטערס (240 זיטן)
- (84) ווילנע אין דער ייִדישער ליטעראַטור (240 זיטן)

- (85) ישראל אין די תפוצות (240 זייטן)
- (86) עלנטע יידן (240 זייטן)
- (87) חסידישע ירושה (240 זייטן)
- (88) רומעניש אין דער יידישער ליטעראטור (40 זייטן)

די 4 בענד מוסטער־ווערק פאר 1982 זיינען:

- (89) קאצעטלערס / אנטאלאגיע
- (90) פון מזרח צו מזרח / אין נייע הימען
- (91) תנכישע ירושה
- (92) ביים אטלאנטיק / מעקסיקע, אורוגוויי, קובא

נאכבאמערקונגען

◆ דער דאזיקער באַנד, דער 88סטער באַנד מוסטער־ווערק פון דער יידישער ליטעראטור, איז דאָס 11טע ישוב־בוך — רומעניע — די ווטע אנטאלאגיע, וואָס שטעלט פאר דורך פּאָעזיע, פּראָזע, דראַמע, עסיי, קריטיק און פּאַרשונג דאָס לעבן פון אַ ייִדישן צענטער, פון אַ לאַנד אָדער אַ שטאַט מיט אַ וועלט־באַטייט. מיט דעם באַנד ווערט אָפּגעשלאָסן דער יאַרגאַנג (די 4 ביכער פון יאָר) 1981.

◆ אייניקע רומענישע שרייבערס, וועלכע זיינען נישט אַרײַן אין אַט דעם באַנד, וועלן זײַן פּאַרטראָטן אין קומענדיקע בענד מוסטער־ווערק מיט כאַראַק־טעריסטישע מוסטערן פון זייער שאַפּן, ווי מיר זיינען זיך נוהג אין אַנדערע בענד, זוכנדיק דאָס אייגנטימלעכע פון יעדן שרייבער.

◆ אויב אייניקע שרייבערס פון גרויסן פאַרנעם זיינען אין דעם בוך ווייניק פּאַרטראָטן, איז עס דערפאַר, ווייל זיי זיינען שוין זייער שטאַרק פּאַרטראָטן אין פּרױעדיקע בענד. פּאַראַן אַ באַזונדער גרויסער באַנד איציק מאַנגער. פאַר אַלעזר שטיינבאַרגן איז אָפּגעגעבן אַ גרויסער אָפּטייל אין ב' משלים, וכי'.

◆ דער באַנד איז, ווי קיין שום אַנדערער, דער בעסטער באַווײַז, אַז די מוסטער־ווערק היטן זיך אויס פון טענדענציעזאָקייט. מיר האַלטן פאַר הייליק די עטנישע רעכט אין די פּראָגעס פון קולטור־ירושע און שעפּערישע פּערזענ־לעכקייטן.

OBRAS MAESTRAS DE LA LITERATURA IDISH

TOMO 88

RUMANIA

EN LA LITERATURA IDISH

Director: SAMUEL ROLLANSKY

1981

ATENEO LITERARIO EN EL INSTITUTO CIENTIFICO JÚDIO

FONDO DAVID TURJANSKI

Pasteur 633 - 3º

(1028) Buenos Aires

PARA USO PERSONAL SIN FINES COMERCIALES